

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Ayşe Derin Öncel

APARTMAN

GALATA'DA YENİ BİR KONUT TİPİ

2. BASKI

KitapYAYINEVİ

APARTMAN; GALATA'DA YENİ BİR KONUT TİPİ

APARTMAN; GALATA'DA YENİ BİR KONUT TİPİ / AYŞE DERİN ÖNCEL

© 2010, AYŞE DERİN ÖNCEL
© 2010, KİTAP YAYINEVİ LTD.

TANITIM İÇİN YAPILACAK KISA ALINTILAR DIŞINDA HİÇBİR YÖNTEMLE ÇÖÇALTILAMAZ

DÜZELTİ
FEVZİ GÖLOĞLU

KİTAP TASARIMI
YETKİN BAŞARIR

KAPAK
DİLEK ÇETİNKAYA

KİTAP TASARIMI
YETKİN BAŞARIR

TASARIM DANIŞMANLIĞI
BEK

KAPAK FOTOĞRAFI
MAYNARD OWEN WILLIAMS, 1928, AYRINTI

GRAFİK UYGULAMA VE BASKI
MAS MATBAACILIK A.Ş.
KÂÇITHANE BİNASI
HAMİDİYE MAHALLESİ, SOĞUKSU CADDESİ NO. 3
34408 KÂÇITHANE-İSTANBUL
SERTİFİKA NO: 12055
T: (0212) 294 10 10 F: (0212) 294 90 80
E: INFO@MASMAT.COM.TR

1. BASIM
EYLÜL 2010 İSTANBUL
2. BASIM
EKİM 2014 İSTANBUL

ISBN 978-605-105-053-9

YAYIN YÖNETMENİ
ÇAĞATAY ANADOL

KİTAP YAYINEVİ LTD.
KÂÇITHANE BİNASI
HAMİDİYE MAHALLESİ, SOĞUKSU CADDESİ NO. 3/1-A
34408 KÂÇITHANE-İSTANBUL
SERTİFİKA NO: 12348

T: (0212) 294 65 55 F: (0212) 294 65 56

E: KİTAP@KITAPYAYINEVI.COM
W: WWW.KITAPYAYINEVI.COM

Apartman

Galata'da Yeni Bir Konut Tipi

AYŞE DERİN ÖNCEL

ÖNSÖZ

Bu kitabın önsözünü kaleme almak benim için birden fazla sebepten dolayı heyecan verici. Kitabın konusu ve cevaplandırmak üzere yola çıktığı sorular memnuniyetimin ilk sebebi. Derin Öncel bu kitapta geleneksel Osmanlı kent yaşamında ailenin yuvalandığı yapıdan, tek ailenin oturduğu ev ya da konaktan, müstakil dairelere ayrılmış kolektif konut yapılarına yani apartman yaşamına nasıl ve hangi ara merhalelerden geçildiğini izler. Galata mahallesine ise ilgi yeni değil. *Kaybedilmiş cennet* misali özlenen, fevkalade idealize edilip nostalji beslenen, o şekerlendirilmiş ve dillerden düşmeyen, mesela 2010-İstanbul Avrupa Kültür Başkenti Ajansının en önemli reklam malzemesi ettiği malum *çokkültürlülüğün* en iyi yansıdığı mekânlardandır Galata ve bu vesileyle de bu *çokkültürlülük* - hadi modası demeyelim- “hassasiyetinden” komşusu Pera gibi nasibini almıştır. Ancak burada söz konusu olan merak bambaşka bir alandadır, mimari, tarihsel ve yaşam biçimlerinin değişimiyle ilintili bir ilgidir. Bu konu için en uygun mahalle olarak Galata’nın seçilmesi bu yeni konut biçiminin İstanbul’da ilk yoğunlaştığı yerlerden birinin burası olduğu varsayımına dayanır ki Öncel’in araştırması bu varsayımı tamamen doğrulamayacak, dikkati yeni sorulara ve alanlara yöneltecektir.

Konut mimarisinin toplumdaki yaşam tarzlarını, bu tarzların değişimini yansıtabilme *coefficient*’i hayli yüksek. Belirli bir sosyal kesimin güncel yaşamında *içeriyle dışarının* (özel ile kamusalın, mahrem ile namahrem, biz ile onların, ev sahipleriyle ziyaretçilerin) nasıl ayrıştığını, kadın-erkek ve nesil ilişkilerini, hanedeki hiyerarşileri, güncel hayat işlevlerinin hangi mekân bölümlerinde ve nasıl seyrettiğini, bütün bunların hangi mantukların etkisiyle evrildiğini konutun mimari organizasyonundan okumaya çalışmak mümkün. Ancak, İstanbul’da konutun mekânsal -iç ve dış- dağılımları ve yaşam biçimleri hakkında mimari, tarihsel ve antropolojik bir bakış gerektiren bir yaklaşımla gerçekleştirilmiş pek fazla araştırma mevcut değil. Bazı mahallelerin belirli bir tarihsel kesit içindeki konut biçimleri, ya da daha tematik bir seçimle, örneğin nüfustan yola çıkarak ve de-

mografik bir yönelimle gerçekleştirilmiş gayet değerli araştırmalar mevcut. Ama Osmanlı İstanbulu'nda konut mimarilerinin hangi mantıkların ve sosyal güçlerin güdümünde, nasıl geliştikleri hakkında kapsayıcı çalışmalar boşluğu var. Burada sözünü ettiğim bilimsel duruş mimariye de, yaşam biçimlerine de toplumsal inşaatlar (*constructions sociales*) olarak yaklaşan ve oradan yola çıkarak tek çizgide gelişmeyen süreçler çerçevesinde ikisini ilişkilendirmeye çalışan bir duruştur. Konut içi mekânsal organizasyonu, ev içinde kullanılan eşyaları (mobilya, masa, yatak, çatal, bıçak) yaşam biçimleriyle ilişkilendiren, bunlardan hangisinin evriminin diğer elemanları belirleyici bir şekilde etkileme potansiyeline sahip olduğunu araştıran başyapıtı tabii Norbert Elias'ın çalışmaları, özellikle *The Civilization Process* kitabıdır.¹ Avrupa'da Ortaçağ'dan moderne konut içi yaşam biçimlerini belirleyen sürecin *self control*, *nefsin ve beden terbiyesi* eksenini üzerinden geliştirdiğini gösterir. Şövalyelerin sofraya kılıç kuşanmadan (ki o kılıç et olarak önlere parçalara bölünmeden konan pişmiş hayvanları kesmeye yarayacaktır) oturabilecek kadar kendilerini güvencede hissedebildiklerinde pişmiş hayvan etleri önce mutfaklarda bölünüp kesilerek yemek masasına getirilebilecek, sofrada kılıç ya da benzeri büyük aletler yerine bıçak dediğimiz küçük kesiciler yeterli olacaktır. Daha kısa bir evre üzerinde gelişen ve daha dar bir sosyal kesiti ilgilendiren bir araştırmaya örnek olarak da Fransız akademisyen Monique Eleb'in *Architectures de la vie privée XVIIe-XIXe siècles*² (17. yüzyıldan 19. yüzyıla Özel Hayatın Mimarileri) adlı kitabı göste-

1 Kitap 1939 ilk kez İngiltere'de basılmış ve dikkati çekmeden unutulmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yeniden basılmış ve bu kez önemi iyi anlaşılmıştır. Fransızcası iki cilt halinde çevrilmiştir; *La Civilisation des mœurs*, Pocket 1974 ; *La Dynamique de l'Occident*. Pocket, 1975

2 Monique Eleb, Anne Debarre, *Architectures de la vie privée XVIIe-XIXe siècles*, Hazan, Paris, 1999. Bu kitabında Eleb Fransız burjuvazisinde gelişmeye başlayan özel hayata önem vermek ihtiyacının ailenin buluşma işlevini yüklenen bir mekân oluşturmak gibi eğilimlerin yanı sıra özel hayata artık hizmetkârları da karıştırmamak, onlarla daha mesafeli olmak ihtiyacını da getirdiğini gösterir. Dolayısıyla hizmetkârlarla ev sahiplerinin dolaşım güzergâhlarını ayırmak gerekecektir. Var olan, birbirlerine açılan, birbirine geçiş veren odalar silsilesine paralel olarak bu odalar dizisinin yanında, paralel bir koridor oluşur. Ev sahipleri bir odadan diğerine geçerken hizmetkârlar koridordan hareket edip odanın diğer girişini kullanırlar. Bu tür araştırmalara başka örnekler için bkz. Jean Louis Flandrin, *Familles, Parenté, maison, sexualité dans l'ancienne société*, Hachette, 1976; Monique Eleb, *L'apprentissage du chez-soi: le groupe de Maisons ouvrières, avenue Daumesnil, 1908*, Parenthèse, Marseille.

rilebilir. Burada Fransız burjuvazisinin 19. yüzyıla geçerken “özel hayat”a değer vermeye başlaması ve mahremiyet (*privacy*) duygusunu geliştirme-siyle evlerinde “koridor” olgusunun ortaya çıkışını ilişkilendirir. Bu tür tarihsel antropoloji ve mimarlık yöntemleriyle ilerleyen araştırmaların İstanbul için de çoğaltması gerekir.

Derin Öncel’in kitabı İstanbul hakkında böyle bir ihtiyaca cevap veriyor, bu alandaki boşluğun doldurulmasına katılıyor. Yeni konut tiplerini sınıflandırmak uğruna şemalaştırmayan, ezberlerden kaçınan, kabul görmüş varsayımları yeniden sorgulayan bir yönelimle sağlam ölçüler bulmaya özen gösteren, konuttaki yeniliğin nasıl eski yaşam biçimlerine adapte edilerek, ara biçimler icat edilerek uygulandığını anlatıyor. Daha eski bir iç mekân dağılımının ana elemanı olarak “sofa”nın yeni konut tipindeki akıbetini soruşturuyor mesela, salona dönüşmesini, dönüşememesini ya da hangi yeni düzen uğruna, hangi sosyal kategorilerin apartmanda yok olduğunu izliyor. Cevap veremediği soruları sormaktan kaçınmıyor, mesela başoda dışındaki odaların belirli kişilere hasredilerek kullanıldığına emin olmadığını soyluyor. Verdiği cevaplar kadar sorduğu sorulardan çok şey öğrenilen bir metin sunuyor Öncel. Bir modernlik macerası olarak da sunduğu bu gelişmenin İstanbul’la benzerlikleri olan Kahire, Beyrut gibi Arap şehirlerinde nasıl seyrettiğini de izliyor. Konut tiplerinin evrimini bu kenttekiyle mukayese ettiğinde Galata’nın -her ne kadar gelenkseli benimseyerek içselleştirse de- yeniliği daha süratle adapte ettiğini gösteriyor.

Beni heyecanlandıran ikinci sebep bu kitabın yeni bir yayın serisinin ilki olması, yeni bir işbirliğini başlatması, Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü (Institut français d’études anatoliennes, IFEA) ile Kitap Yayınevi işbirliğinin ilk taşıyı koymuş olmasıdır. 2008’den beri idaresini üstlendiğim bu enstitünün yayınlarını Türkçe de yapması başından beri elzem olarak gördüğüm bir misyon. Barındırdığı araştırmacıların ürettiklerini, üstlendiği araştırmaların neticelerini IFEA’nın Türk okurlarla paylaşmasına bir zaruret olarak bakıyorum. Bunun yanında IFEA kendi araştırmaları çerçevesinde oluşmamış olan ama desteklediği çalışmalar da bu koleksiyonlarda yayınlan-

maya çalışacak... Derin Öncel'in bu kitabı için yaptığı gibi.

Hedeflediğim şey, Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü'nün (IFEA) gerçekleşmesine imkân verdiği çeşitli çalışmaları Türkiye'nin okurlarıyla paylaşmak...

Nora Şeni

İstanbul, Ağustos 2010

İÇİNDEKİLER

Giriş 3

1. KENT MEKÂNLARINDA YAŞANAN DEĞİŞİM 9

TANZİMAT DÖNEMİ KENT REFORMLARI 9

ALTINCI DAİRE BELEDİYESİNİN KURULUŞU VE GALATA'DA YÜRÜTTÜĞÜ ÇALIŞMALAR 13

SUR DUVARLARININ YIKIMINA KADAR GERÇEKLEŞTİRİLEN ÇALIŞMALAR 15

GALATA SUR DUVARLARININ YIKIMI VE DEĞİŞİM DÖNEMİNİN BAŞLAMASI 34

YOL ÇALIŞMALARI VE KADASTRO DÜZENLEMELERİNİN NİTELİKLERİ 65

YENİ YERLEŞİMLER, YENİ SOKAKLAR 66

GENİŞLETİLEN SOKAKLAR VE KENARLARINDAKİ KADASTRO ÇALIŞMALARI 74

2. APARTMANLARDAN ÖNCEKİ KONUTLAR VE DEĞİŞEN KOŞULLAR 97

AHŞAP KONUTLAR 99

Taş KONUTLAR 103

TUĞLA KÂRGİR KONUTLAR 117

APARTMANLARIN ORTAYA ÇIKIŞINI HAZIRLAYAN KOŞULLAR 126

APARTMAN ÖNCESİ AİLE-KİRA KONUTLARI 127

ÖZEL MÜLKİYET HAKLARI VE YAPI ALANINDA YENİ KARARNAMELER 142

3. APARTMANLARIN MİMARİ BİÇİMLENMESİ 147

YAPI ADASINDA BİNANIN YERİ VE BİTİŞİK OLMA DURUMU 154

APARTMANLARIN YÖNLENMELERİ 168

SOKAKLARIN TOPOGRAFIK NİTELİKLERİ VE BİNALARIN KONUMLARI 172

MANZARAYA VERİLEN ÖNEM VE İÇ MEKÂN ORGANİZASYONUNDAKİ ETKİLERİ 187

GİRİŞ CEPHESİNDEN MANZARA GÖREN APARTMANLAR 189

GİRİŞ VE MANZARA CEPHELERİNİN TERS KONUMLARDA OLDUĞU PLAN ÇÖZÜMLERİ 192

MEKÂN ORGANİZASYONUNU TANIMLAYAN ÖLÇÜTLERDEN BİRİ; PARSEL BİÇİMLERİ 198

UZUN VEYA KARE FORMLU VE KAT PLANLARINDA TEK DAİRE OLAN YAPILAR 202

UZUN VE KAREYE YAKIN FORMU VE KAT PLANINDA BİRDEN ÇOK DAİRELİ APARTMANLARIN

İÇ MEKÂN ORGANİZASYONU İLKELERİ VE GRUPLAR ARASI BENZERLİKLER 205

KENDİNE ÖZGÜ BİÇİMLERİ OLAN APARTMANLAR 210

4. SOSYAL HAYAT VE YAŞAM BİÇİMLERİ 220

19. YÜZYIL SONLARINDA PERA'DA SOSYAL HAYAT 222

YENİLİKLER 225

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

YENİ BİR TOPLUMSAL SINIF VE 19. YÜZYIL SONU GALATA'SINDA İKAMET EDENLERİN
SOSYAL KİMLİKLERİ 227

ÇALIŞMA ALANI İÇİNDEKİ SOSYAL PROFİLLERİN TANIMLANMASI 229

YAŞAM BİÇİMLERİNİN TANIMLANMASI 239

TEK AİLE KONUTLARI 240

APARTMAN KONUTLARINDA KOLEKTİF YAŞAM 247

APARTMAN DAİRELERİ İÇİNDE SÜREGELEN YAŞAM BİÇİMİ 250

5. APARTMAN DAİRELERİNİN İÇ MEKÂN DÜZENİ VE PLAN TİPLERİ 263

İÇ MEKÂN DÜZENLERİ VE SOFANIN ROLÜ 263

SOFA SIZ PLAN TİPİ 264

SOFALI PLAN TİPLERİ 268

ORTA SOFALI PLAN TİPLERİ 269

İÇ SOFALI PLAN TİPLERİ 274

PLAN DÜZENLEMESİNDE SOFANIN YER DEĞİŞTİRMESİ İLE OLUŞAN

“ARKA SOFALI” PLAN TİPİ 279

“GİRİŞ HOLÜ-SOFA” PLAN TİPİ 282

BİRBİRİNE BENZER İKİ BÖLÜMÜ BİRLEŞTİREN SOFALI PLAN TİPİ 286

PLAN ŞEMASINDA AYDINLIK BOŞLUĞUNU ÇEVRELEYEN BİR DAĞILIM MEKÂNI OLAN

PLAN TİPLERİ 288

APARTMAN DAİRELERİNDE ODALAR 293

KONUK ODASI 294

KONUK ODASI DIŞINDAKİ DİĞER ODALARIN KULLANIMLARI 299

6. APARTMANLARIN PLANLANMASINDA OLASI ETKİLENMELERİN SORGULANMASI 307

APARTMANLARIN MİMAR VEYA KALFALARI ÜZERİNE BAZI SAPTAMALAR 309

APARTMAN YAPILARINDA BATI MİMARİSİ ETKİSİNİN TANIMLANMASI 322

İSTANBUL İLE BAZI BENZERLİKLERİ BULUNAN ARAP KENTLERİNDE

APARTMANLARIN ORTAYA ÇIKIŞI VE PLANLANMA PRENSİPLERİNİN KARŞILAŞTIRILABİLMESİ

İÇİN BİR ÖN ÇALIŞMA 332

SONUÇ 342

KAYNAKÇA 353

Ek: APARTMANLAR 359

Ek: APARTMAN ÖRNEKLERİ LİSTESİ 416

DİZİN 419

GİRİŞ

İstanbul kentinin 19. yüzyılda yaşadığı modernleşme dönemi kentin sosyal ve ekonomik yapısında ve fiziki çevresinde ilginç dönüşümlere sebep olmuştur. Bu süreçte nüfus yapısında da değişimler olan İstanbul'da, Beyoğlu, gerek nüfus yapısının özellikleri gerekse de modernleşmenin kentsel ve mimari yapıdaki yansımalarının oldukça ilginç olduğu bir bölgedir.

Beyoğlu'nun kozmopolit nüfusunun 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren artmasıyla ortaya çıkan konut ihtiyacını karşılamak amacıyla, Osmanlı veya yabancı usta ve mimarlar, yeni bir konut tipinin gelişmesini sağlayacaklardır. 19. yüzyılın başından itibaren İstanbul'da diğer mahallelerde de yaygınlaşmaya başlayan bu konutlar, apartmanlardır.

Bu konut tipinin ilk örnekleri olarak kabul edilebilecek Galata apartmanları üzerine bir araştırma yapmak amacıyla başlayan bu çalışma, daha sonra bir doktora tezine dönüşmüştür. Stefan Yerasimos ve Pierre Pignon'un danışmanlığında yapılan ve 2002 yılında Paris 8 Üniversitesinde savunulan bu doktora tezinin bazı bölümlerinin temel oluşturduğu bu yayın ise, 2002'den bu yana ulaşılan yeni belgelerle zenginleştirilmiştir.

Bu yayına konu olan çalışmanın amacı, mimari özellikleri hakkında çok az bilgi sahibi olunan ancak oldukça fazla sayıda inşa edilmiş bu konutları mekân kuruluş prensipleri doğrultusunda incelemek ve onları Osmanlı konutunun gelişim süreci içinde değerlendirmektir.

Araştırılan konu, birbirinden farklı ama aynı zamanda da ilişkili iki yaklaşım ile ele alınmak zorunda gibi görünmektedir; bunlardan biri tarihsel diğeri ise mimari yaklaşımdır. Bu konu daha açık bir dille ortaya koyulacak olursa, İstanbul konutunun gelişim süreci, çok araştırılan bir konu olması ve belki de bundan dolayı hâlâ daha fazla araştırılmaya ihtiyaç duyulması nedeniyle çalışılan dönem ne olursa olsun bu konut tipinin tarihsel süreçte genel tanımının ortaya koyulmasını gerektirmektedir. Diğer taraftan, çalışmanın asıl konusu, Galata bölgesi apartmanlarının incelenmesi, bu konutların birçok değişik mimari ve kentsel belirleyicinin bulunduğu gerçek yerlerinde nasıl şekillenmiş olabileceğini sorgulayan bütünüyle mi-

mari bir çalışmayı da zorunlu kılmaktadır. Kısaca belirtmek gerekirse, bu çalışmada, mimari tiplerin gelişimi ve özellikle içlerinden birinin detaylı olarak incelenmesi konusunu hem tarihsel hem de mimari bir araştırma ile ele almak gerektiği ortadadır.

Ayrıca sosyolojik yaklaşımın da konuya farklı boyutta tamamlayıcı bir etkisi olacağı açıktır. Bu yaklaşımla, konut tipleri, mekânsal değişimler ve yaşayış biçimleri arasında var olabilecek ilişkiler ortaya koyulur ve bu doğrultuda açıklanabilir.

Öncelikle çalışmanın sorunsalını daha iyi belirleyebilmek için incelenen konutlar konusunda var olan genel bilginin gözden geçirilmesi gerekli gibi görülmektedir. Bugünün Galata'sının sıkışık kent dokusu, çoğunluğu 19. yüzyılın ikinci yarısında yapılmış olan 4, 5 veya 6 katlı yapılardan oluşmaktadır. İdari kurumların hiçbirinde bu yapıların çoğunun mimarları, ilk sahipleri, yapım tarihleri veya mimari projeleri gibi detaylı bilgiler bulunmamaktadır. Sonuç olarak bu bilgiler araştırma sırasında yapılan incelemelerle oluşturulmuştur. Bu çerçevede yapılan bir çalışmada arşiv bilgilerinin kısıtlı olması veya zor ulaşılabilir olması, incelenen yapıların uzun süre niye detaylı olarak araştırılmadığını da açıklamaktadır. Zaten bu durum Osmanlı konutu üzerine yapılan tüm araştırmalar için de geçerlidir.

Yapım tarihleri arasında en azından kronolojik sınıflama yapabilmek için binaların bazılarının giriş cepheleri üzerinde bulunan plaketterden yararlanılmıştır. Bölgenin kentsel ve mimari gelişimi ise Galata için birbiri ardına hazırlanmış kadastro haritaları karşılaştırılarak ortaya koyulmuştur.¹

Bu planlar üzerinde yapılan ilk karşılaştırma bölgenin mimari dokusundaki dönüşümün 19. yüzyılın sonlarına doğru neredeyse bütünüyle tamamlanmış olduğunu göstermektedir. Öyle ki, bu sürecin başlangıcı ile bitişi yaklaşık yirmi beş yıl kadar kısa bir süreyi kapsamaktadır. Bu arada asıl önemli farklılık 1876 tarihli belediyeye ait kadastral haritalar ile 1895 tarihli Huber haritasında göze çarpmaktadır. Bu değişim, daha geniş planlanan yeni parseller üzerinde "*Maison*"² veya "*Han*"³ olarak kaydedilen, eskilerinden daha büyük yapıların ortaya çıkışı olarak tanımlanabilir. Ayrıca, E. Goad tarafından 1905 yılında hazırlanan bir sonraki kadastral harita dizisinde bu binaların tanımları "*Appartments*" olarak değişmektedir. Bu bilgiler ışığın-

da, apartman tipi konutlar olarak incelenen bu yapıların, inşa edildikleri dönemden daha sonra hazırlanan yeni plan dizilerinde apartman olarak tanımlandıkları rahatlıkla söylenebilir. Dolayısıyla bu bilgi söz konusu konutların yani apartmanların, daha önce Osmanlı konut biçimleri arasında bu haliyle tanımlanmadığını ve çeyrek yüzyıllık bir süreç içinde adeta bir inşaat dalgası ile ortaya çıkmış olduğunu göstermektedir.

Bu üç seri kadastral planın karşılaştırılması, bundan böyle Galata apartmanları olarak tanımlanacak bu konutların hem yeni bir tip olarak ortaya çıkışını göstermekte hem de bu yapıların 19. yüzyılın son çeyreğindeki bölgesel yayılımlarını inceleme fırsatı vermektedir.

E. Goad tarafından hazırlanan sigorta haritalarında apartmanlara, mülk sahibi ailelerin isimleri verildiği anlaşılmaktadır (Apparts. Casaretto, Barnathan, Rigo gibi). Bu bilgidен yola çıkarak incelenen apartmanların büyük bölümünün sahiplerinin Müslüman olmayan Osmanlı veya yabancı olduğu söylenebilir. Müslüman aile isimleri ile tanımlanan yapılar ise incelenen konutların yüzde yirmi beşini geçmemektedir.

Bu konutlar mimari açıdan Osmanlı yüksek sınıfına ait konutlar ile karşılaştırıldığında, apartman sakinlerinin orta sınıf veya üst ile orta sınıf arasında bir ekonomik seviyede oldukları görülmektedir. Ayrıca, incelenen konutların çoğunun 20. yüzyılın ilk yarısında gelişen çeşitli politik olaylar sırasında sahiplerinin terk etmek zorunda kaldığı ve bugün bu konutlarda yaşayanların ise ilk sakinlerinden sosyal, ekonomik ve kültürel bakımlardan oldukça farklı yapılarda oldukları da anlaşılmaktadır. Bu durum, konut içi yaşayış şekli ve mekân kullanımı konusundaki çalışmaları oldukça zorlaştırmaktadır, çünkü eski kullanımlar, geride yayınlanmış hiçbir anı bırakmadan silinmiş ve iç mekânların bazıları yeni kullanımlara göre değiştirilmiştir.

Bu yapıların mimar veya kalfalarının kimlikleri ise çalışmanın en büyük bilinmezini oluşturmaktadır. Bazı bina cephelerinde yer alan mimarların adlarının yazılı olduğu levhaların dışında bu konuda kaynak yok gibidir.

Çalışmayı oluşturan binalar, belli ölçütlere göre tanımlanan bir bölgenin içinde kalan ve belli bir dönemde yapılmış tüm apartmanlardır. Çalışma alanı 19. yüzyılın son yirmi beş yılı içinde Galata bölgesinde bu tür konutların en çok inşa edildikleri alanın saptanması ile tanımlanmıştır. Bu

konutların planları, iki tanesinin daha evvel yayınlanmış çalışmalardan edinilmesi ve diğer dördünün de ev sahibi olan mimarlardan alınması dışında, yerinde yapılan rölöve çalışmalarıyla ortaya çıkarılmıştır.

Galata bölgesi apartmanları üzerine genel bilgilerin gözden geçirilmesi ve bu konunun mimari ve sosyolojik çalışma alanlarının tanımlanması sonrasında konunun sorunsalına bakmak gerekirse;

Çalışmanın konusu, ilk örnekleri Galata'da kısa sürede inşa edilen ancak daha sonra İstanbul'un diğer mahallelerine de yayılan bir konut tipinin ilk örneklerinin incelenmesidir. Bu konutlar, genel olarak, yeni bir yaşayış biçiminin yansıdığı yeni bir konut tipinin örnekleri olarak kabul edilmişlerdir.

Gerçekten de, birçok ailenin yaşadığı bu binalar, çoğunlukla tek bir aileye ait konutlarda oturan Osmanlı halkının yaşayış biçimine yabancı gibi görünmektedir.

Bununla beraber, İstanbul'da, birçok alanda (idari, askeri, şehircilik, vb...) batılı modellerin örnek alındığı Tanzimat döneminde bu konutların ortaya çıkışı çoğunlukla, Avrupa şehirlerinde inşa edilen konut tiplerinden model transferinin yapılmış olabileceği fikri ile açıklanır. Apartmanların kullanıcılarının o dönemde zaten Avrupalılaştırmış olan gayrimüslim Osmanlılar olduğu düşünüldüğünde, kültürel "yakınlık" olgusu bu fikri doğrulamaktadır.

Ancak, bu söylem böylece kabul edilecek olursa, o zaman bu konut tipinin alt tip örneklerini de vererek yarım yüzyıllık bir süre içinde İstanbul'un değişik birçok mahallesine yayılmış olması nasıl açıklanabilir?

Eğer Osmanlıların yaşayış biçimi genel olarak apartman konutları içinde düzenlenen mekânlara uygun değildiyse özellikle Galata'daki örneklerde nasıl bir uyum sağlanmıştı?

Acaba Osmanlı yaşayış biçiminin birçok ailenin yaşadığı bu konutlara uyum sağlaması Osmanlı konutunun ana mekânsal kararlarının başkalaşımı-dönüşümü anlamına mı gelmektedir?

Sadece başka ailelerle birlikte oturuyor olmak mı geleneklerden uzaklaşmak anlamını taşımaktadır? Yoksa izlerinin bu yeni konut tipinin ortaya çıkışından daha da önce bulunabileceği mekânsal bir gelişim süre-

cinden mi söz etmek daha doğru olacaktır? Ayrıca, bu süreçte sözü edilen mekânsal gelişimin doğasını, model transferinden çok, döneme ve nüfusa ait iç dinamiklerin şekillendirmiş olabileceği düşünülebilir mi?

Bu sorular doğal olarak sosyal kimlik, kültürel ve ekonomik düzey ve yaşama biçimleri ile ilgili soruları da beraberinde getirmektedir. Bu durumda, sosyal profillerin bile bir anlamda değişime uğradığı, gerçekten de kısa ve etkili bir dönüşüm sürecinde, Galata bölgesi konutları nasıl gelişmişlerdir?

Bütün bu soruların cevaplarını verebilmek için, apartman konutlarının öncesinde bu bölgede yapılmış olan konutların da içinde bulunduğu mimari dokuyu olabildiğince detaylı olarak incelemek gerektiği açıktır. Bu bilgiler, apartman tipi konutların mimari temellerini bir bakıma hazırlamış olan Galata'daki kent mekânının değişimi konusunun incelenmesi ile de desteklenmelidir. Sonuç olarak, kentsel mekânın değişim mantığı ve eski parsellerin üzerine planlanan yeni düzenin şekillenme yöntemleri, çalışmanın mimari bağlamının da temellerini oluşturmaktadır.

Bunun için, incelenen örneklerin öncelikle yapı adasındaki yerleşimine, şekillerine ve yönlenmelerine göre sınıflanmaları planlanmaktadır. Burada amaç, apartman örneklerinin mimari oluşumunda etkili olan, parsel şekillenmesinin rolü, alanın topografik özellikleri ve diğer belirleyicilerin ortaya koyulmasını sağlamaktır. Böylece, bu yeni konutların, mekân organizasyonu bağlamında, eski örnekler ile olan bağlarının sorgulanması hedeflenmektedir.

Bütünyle mimari temele dayalı bu inceleme, daha sonra örneklerin tümünü kapsayan çalışmada başlıca tiplerin belirlenmesi aşamasında yardımcı olacak ayrıntılı bilgi tabanını oluşturacaktır. Ancak, doksan sekiz apartman dairesinden alınan rölövelere dayanan bu tipolojik çalışma, inceleme bölgesi için yeterli bir sonuca ulaşılmasını sağlasa da, bu bölgede, o dönemde yapılan tüm konut tiplerini kapsamamaktadır.

Diğer taraftan, çalışma alanı belirlenmesi konusunda oldukça ayrıntılı bir inceleme yapılarak farklı özellikler taşıyan alanlar bir araya getirilmiş ve incelenen örneklerin mimari açıdan birbirinden farklı olmasına özen gösterilmiştir. Böylece çalışma alanı içine birçok değişik özelliği olan apartmanlar girmektedir. Burada amaç, birbirinden oldukça farklı koşullarda

oluşan binalarda birbirine benzer plan şemalarının varlığını kanıtlayabilmektir. Bu yöntemle, her binanın biçimini belirleyen birbirinden farklı mimari ve kentsel verilerin varlığına rağmen, bu yeni konutlarda devam eden veya kesintiye uğrayan geleneksel mekân organizasyonları ve kullanımları takip edilebilecek ve konut geleneklerinin bu yeni mekânlara nasıl uyarlandığı görülebilecektir.

NOTLAR

- 1 Çalışmanın ileri aşamalarında yararlanılacak kadastral haritaları hakkında detaylı bilgi verilecektir, ancak bu aşamada en azından bu harita dizilerinin tarihlerini belirlemek gerekirse, en eski olan kadastral haritalar 1876 yılında tamamlanmış olan Beyoğlu Belediyesi, "Altıncı Daire," tarafından hazırlanmış haritalardır. İkinci seri 1887/91 yılları arasında Askeri Denetim Yüksek Komisyonu tarafından R. Huber'e hazırlatılan haritalardır. Bu planlar 1892 yılında Sultan II. Abdülhamid'e sunulmuş ve 1895 yılında da tekrar gözden geçirilmiştir. Üçüncü seri kadastral haritalar ise bir sigorta şirketi tarafından 1905'te İngiliz mühendis E. Goad'a hazırlatılmışlardır. Çalışmaya sonradan katılan başka bir seri harita da Altıncı Daire Belediyesinin kadastral bürosu mühendisi G. d'Ostoya tarafından 1858-1860 yılları arasında hazırlanan 1:2000 ölçekli plandır. Bu plan bugün Atatürk Kitaplığı Harita Arşivinde bulunmaktadır. Daha detaylı bilgi için bkz. Öncel D., Kafescioğlu F., (2005), "1858-1860 Galata, Pera, Pangaltı Planı," *Mimarist*, Sayı 15, s. 18-19.
- 2 "Maison" Fransızca ev anlamına gelmektedir, ancak bu adlandırma aynı konutlar için E. Goad haritalarında "Appartements" daireler şekline dönüşecektir.
- 3 Huber haritalarında *Han* tanımlaması Galata Kulesi civarındaki bazı yapılarda kullanıldığı gibi, Karaköy bölgesindeki ticaret hanları için de kullanılmaktadır. Bu haritalar üzerinde yapılan çalışmada her iki bina türünün de (Karaköy'deki ticaret hanları ile Galata kulesi civarında daha sonra apartmanlar olarak tanımlanacak binalar) nasıl bir sınıflama ile "Han" olarak tanımlandığı belirle-nememiştir.

KENT MEKÂNLARINDA YAŞANAN DEĞİŞİM

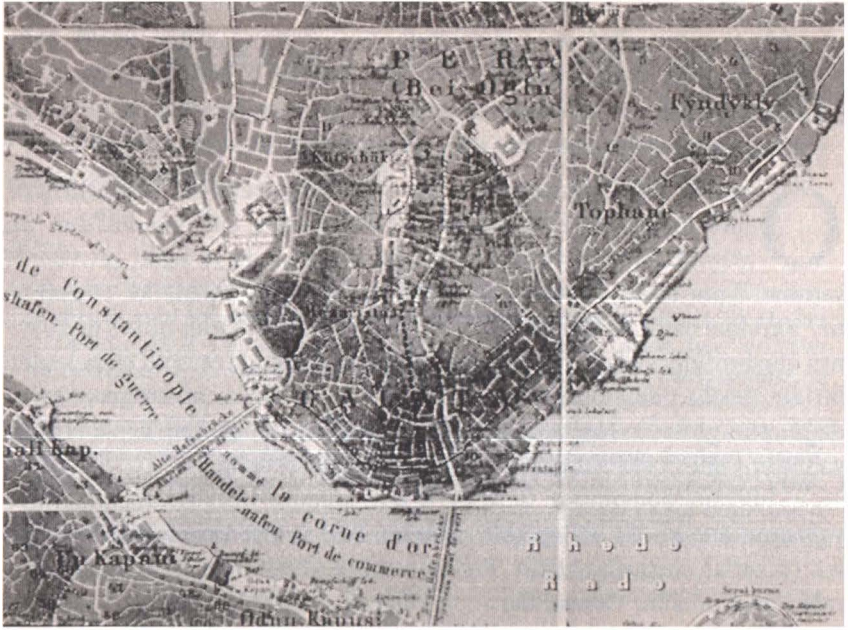
Osmanlı İmparatorluğu'nda, 19. yüzyılda gerçekleşen modernleşme sürecinden etkilenen en önemli şehirlerden biri İstanbul'dur. Bu yüzyılda kentin sosyal ve ekonomik yapısında ve fiziki çevresinde yaşanan ilginç dönüşümler kadar, nüfus yapısında da değişimler yaşanmıştır.¹ Kendine özgü mekânsal özellikleri ve birbirinden farklı nüfus gruplarının oluşturduğu Galata, bu değişim sürecinin yansıdığı önemli bölgelerden biridir. Şekil-1.1'de Stolpe tarafından 1880'de yapılan ve nüfus gruplarının dağılımını gösteren haritada, Beyoğlu bölgesinde Müslümanlar ile Hristiyanların yoğunlukla bulunduğu bölgeler görülmektedir.

Bizans döneminde Ceneviz ticaret kolonisi olan Galata'nın nüfus yapısının önemli bir bölümünü, yıllardan beri ticaret amacıyla batıdan gelen tüccarlar oluşturmaktadır. Fetihten sonra Müslüman Osmanlılarla beraber gayrimüslim Osmanlıların da bölgede mahalleleri olduğu ve bu nüfus yoğunluğunun oranlarının dönemsel olarak bazı değişimler geçirdiği söylenebilir. Tanzimat döneminde ise daha fazla haklara sahip olan yabancı ve gayrimüslim Osmanlı nüfusunun bulunduğu bölge genişlemektedir. Buna paralel olarak, 19. yüzyılın sonlarına doğru, Galata surları içinde kalan sıkışık kent dokusu ve bölgenin mimari karakteri yerini daha modern bir kent görünümüne bırakmaktadır.

Temelleri Osmanlı'nın Batı kültürünü tanımaya başladığı 18. yüzyıla dayanan, ancak birçok konuyu ele alıp çözümler üretebilecek ve bunları uygulayabilecek yeni kurumların oluşturulabildiği 19. yüzyıl modernleşme süreci içinde, idari sistemin yeniden düzenlenmesi ve kontrolü sağlanmış, kentsel ve mimari mekânlarda önemli çalışmalar bu koşullar altında yapılabilmıştır.²

TANZİMAT DÖNEMİ KENT REFORMLARI

Kent mekânlarının dönüşümünün gerçekleşmesinde etkili olan reformların bir bölümünü, özel mülkiyet konusunda getirilen yenilikler oluş-

Şekil-1.1 Stolpe tarafından 1880'de yapılan ve nüfus gruplarının dağılımını gösteren harita (ayrıntı).
BNF Harita Arşivi

turmaktadır.³ Bu konudaki düzenlemeler ile kent toprağının statüsü kapsamlı bir şekilde değişmekte ve özel mülkiyete geçiş sağlanmaya çalışılmaktadır.⁴

1858 yılındaki şartnameler ve 1867 yılında ilan edilen bir başka seri kanunla yabancılara da mülkiyet hakkı tanınmakta, ayrıca Osmanlı vatandaşlarına, ait olduğu din veya sosyal statüye bakılmaksızın her türlü mülkiyet hakkı eşit olarak verilmektedir. Bu düzenlemeler öncesinde gayrimüslim Osmanlıların mülk edinme ve satışlarında bazı kısıtlamalar söz konusudur. Mülkiyet haklarının genişletilmesi, gelişmekte olan ticaret ve iş hacmiyle birleşince, nüfusun artışı da göz önüne alındığında, kentte arazi ve gayrimenkul spekülasyonunu ortaya çıkarmıştır. Böylelikle kökenlerine ve dinine bakılmaksızın her kişi, maddi olanakları olduğu sürece, konut (tek

aile konutu veya apartman) veya ticari bina (han, depo, dükkân, atölye, otel, vb...) yaptırma ve işletme hakkına sahip olmaktadır. Bu durum doğal olarak kente yeni bir bakış açısı getirmektedir.

Diğer taraftan, özel mülkiyet üzerinde doğrudan bir etkisi olmamasına rağmen, Tanzimat döneminden bile önce başlanan vakıf sistemindeki düzenlemeler (14 Ekim 1826 Vakıflar ile ilgili bakanlığın kurulması), kent reformlarının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.

Bu düzenlemeleri yapma ihtiyacı, büyük olasılıkla, sistemin işleyişindeki bazı zorluklar ve aile vakıflarına ait mülklerin dışındaki taşınmazlardan elde edilen gelirin önemli bir tutar oluşturmasıyla açıklanabilir. Ancak, yüzyıl başında sistemin merkezileştirilmesi amacını taşıyan bir girişimle Vakıflar (aile vakıfları hariç) ile ilgili tüm işleri düzenlemeyi ve hem kent hem de mimari mirası iyileştirmeyi amaçlayan bir bakanlık kurulması gerçek bir reform sayılsa da,⁵ uygulamalar konusundaki karmaşıklık kent mekânlarındaki yeni operasyonlar için olduğu kadar konut yapımı veya bakımı konusunda da bazı sakıncalar oluşturmaktadır.

Toprak mülkiyeti konusunda Galata'nın, vakıf mülkünün (aile veya değil) çoğunluğu oluşturduğu İstanbul'un diğer yerleşim bölgelerinden farkı bulunmamaktadır. Dolayısıyla, yapılan tüm yol çalışmalarında (yol genişletme, yeni yol güzergâhları açılması veya mevcut yolların ilerletilmesi gibi) ve kadastral düzenlemelerde, diğer İstanbul mahallelerinde olduğu gibi vakıf sisteminin yarattığı tüm zorluklarla karşılaşmış olduğu düşünülebilir. Başka bir deyişle, kent ölçeğindeki çalışmalar sırasında vakfa ait olan bir araziden veya binadan feragat etmek doğrudan bakanlık bütçesinde zarara karşılık gelmektedir.⁶

Galata ve Pera'da kent ölçeğinde yapılan yeni düzenlemeler (yeni yollar, yol genişletme ve kadastral çalışmalar), bağımsız bütçesi ve özel statüsü olan ve böylelikle, kurulduğu 1858 yılı ile ayrıcalıklı konumunun sona erdiği 1876 yılları arasında çalışmalarını sürdüren, batılı anlamda ilk belediye kuruluşu, Altıncı Daire Belediyesi tarafından yapılmaktadır.⁷ Bu kurum, ayrıcalıklı durumuna ve 11 Mart 1856 yılında çıkarılan arazi istimlak kanununa rağmen, yaptığı çoğu çalışmada, mülk ve arazi sahiplerinin itirazlarıyla karşılaşmıştır. Kent ölçeğinde yapılan yeni düzenleme ve çalışma

larda, yüklenici kurum kim olursa olsun, mülkiyetle ilgili birçok sorun ile karşı karşıya gelinmekte (eski kent ve mimari dokuya ait, idari veya biçimsel) ve çoğu zaman bu sorunlar bütünsel olarak değil, özel çözümler üreterek sonuca vardırılmaktadır.⁸

Kent reformları kapsamı içinde oluşturulan yeni kurumlar, birçok idari soruna rağmen şehir mekânlarının iyileştirilmesi konusunun planlanması, bu amaçla yapım şartlarını düzenleyen kurallar ve kanunlar hazırlanması aşamasında önemli roller yüklenmektedirler. Böylece bu yeni kurumlar, üstlendikleri yeni düzenlemeler ile Galata gibi hızla değerlenen bir bölgede, kentsel doku ve mimari görünümün değişiminde söz sahibi olmuşlardır.

Bütün yeni kurumlar ve düzenlemeler kent mekânlarının iyileştirilmesi bilincinin yarattığı sonuçlardır ve bunun arkasında da, eski kent ve mimari dokunun neden olduğu birçok sorun bulunmaktadır. Kent ölçeğinde kurumsal reformların ele alınmasının nedenlerinden bir diğerini ise Ergin (1995), Kırım Savaşından sonra İstanbul'a yerleşen ve düzenli bir kent hizmeti bekleyen yabancıların isteklerinin oluşturduğunu söylemektedir.⁹

1855 yılında, belediye işlerinden sorumlu *İntisab Nezareti* yerine Fransız modeline uygun olarak Şehir Belediyesi anlamında *Şehremaneti* kurulması, Tanzimat reformlarının oluşturduğu kurumların ilki sayılabilir. Bu yeni kurumun görevleri, kentin yiyecek ve gerekli diğer malzeme ikmaleri gibi günlük ihtiyaçlarını karşılamak, fiyat saptamaları ve bunların kontrolünü yapmak, zanaatkârları denetlemek, kent sokaklarının bakımını sağlamak ve hazine için vergileri toplamak gibi işlerdir. Bütün bu görevler sultan tarafından atanan ve farklı sosyal kimliklere sahip Osmanlılardan oluşan bir meclis tarafından yürütülmektedir. Ancak bağımsız bir bütçesi olmaması ve bu konudaki deneyim eksikliği sebepleri ile bu kurum İstanbul'un sorunlarını çözmeye yeterli olamamıştır.

Bu girişimden sonra 1856 yılında tamamen yeni bir kurum olan *İntizam-ı Şehir* Komisyonu kurulmuştur. Yedi kişilik komisyonda Avrupa'da yaşama tecrübesi olan dört gayrimüslim Osmanlı, belediye yönetiminde tecrübeli iki yabancı ve yalnız bir Müslüman Osmanlı bulunmaktadır. Bu komisyonun ilk önerisi Haliç'in iki yakasında, Tophane ile Beşiktaş arasında ve Üsküdar'da bulunan yolların genişletilmesidir. Ayrıca önerileri ara-

sında kaldırımlar yapılması, kanalizasyon sisteminin sağlıklılaştırılması ve yolların aydınlatılması gibi işler de bulunmaktadır. Komisyonun bir diğer önerisi ise şehri 14 alana bölerek, Galata, Pera ve Tophane'yi içine alan bölgede Altıncı Daire Belediyesi adı altında ilk belediye girişimini başlatmaktır. Komisyonun tüm önerileri kabul edilmiş ve Altıncı Daire Belediyesinin kuruluşu 1857 yılında *Resmî Gazete*'de ilan edilmiştir.

Aynı dönemde *İslahat-ı Turuk* Komisyonu (Yolların iyileştirilmesi) adı altında, çalışmalarını 1865 ile 1869 yılları arasında sürdürecektir, önemli bir diğer kurum daha kurulmuştur. On yıllık bir süre sonunda ise bu iki kurumun çalışmaları, kent mekânları ve mimari dokuda köklü değişimler gerçekleşmesini sağlamıştır.

Yeni kurumların dışında *Ebniye Nizamnameleri* olarak bilinen, yol genişliklerine bağlı olarak bina yüksekliklerini belirleyen, kâğıt yapıyı özendiren ve yapıma dair diğer koşulları belirleyen şartnamelerin¹⁰ modernleşme sürecine bağlı olarak yürürlüğe girmesinin de kent ve mimari mekânlarda yaşanan bu değişimde katkısı olmuştur.¹¹

ALTINCI DAİRE BELEDİYESİNİN KURULUŞU VE GALATA'DA YÜRÜTTÜĞÜ ÇALIŞMALAR

Altıncı Daire Belediyesi, 19. yüzyıl modernleşme sürecinde, Batılı örneklerden model alınarak oluşturulan kurumlardan biridir. 1857 yılında kurulmuş ve 1876 yılında belediyeler kanununun ilan edilmesine kadar ayrıcalıklı statüsünü korumuştur.¹²

Belediyenin sınırları, Galata, Pera ve Tophane'yi kapsamaktadır ve daha sonra sınırlarının genişletilmesi söz konusu olmuştur. Batılı anlamda ilk belediye kurumunun Beyoğlu bölgesinde hizmet vermeye başlamasının birçok açıklaması bulunmaktadır. Bunlardan birini *Takvim-i Vakayi* 1857'de yayınlanmış bir haberinde şöyle dile getirmektedir;

...ayrıca Altıncı Daire'de birçok değerli emlak ve bina bulunduğundan ve ayrıca bu bölgede ikamet edenler bu gibi düzenlemeleri başka memleketlerde görmüş olup, kıymetini bildiklerinden, ıslahat programı önce Altıncı Daire'de uygulanacaktır.¹³

Mustafa Cezar ise, bölgenin seçiminde *İntizam-ı Şehir* komisyonu üyelerinin etkisi olabileceğini belirtmektedir. Sonuç olarak Cezar'a göre, zengin tüccar Osmanlılardan oluşan bu komisyonun üyeleri, söz konusu bölge sakinlerinin sosyal yapıları itibarıyla tüm özelliklerini yansıtan kişilerdir.¹⁴

Bu arada bölgenin seçiminde, Galata ve Pera'da oturan Avrupalı nüfusun varlığı sebebiyle belediyenin bütçesini güçlendirmek amacıyla konsolosluklardan istenecek maddi yardım fikrinin de etkili olduğu bilinmektedir.¹⁵ Ancak bu beklentinin sonuçsuz çıkacağı daha sonra görülecektir.

Altıncı Daire Belediyesinin seçilmişlerden oluşan meclisinin tüm sorunları ele alması ve bağımsız bir bütçeye sahip olması ayrıcalıklı statüsünün temelini oluşturmaktadır. Ancak Babıâli yönetiminin müdahalesinin de beklenenden daha fazla olduğu unutulmamalıdır. Buna rağmen, kurumun belediye kanununun ilan tarihi olan 1876'ya kadar ayrıcalıklı durumunu koruyarak birçok proje geliştirdiği ve bunların bir kısmını da gerçekleştirmeyi başardığı bilinmektedir.

Altıncı Daire Belediyesinin 1858 ile 1876 tarihleri arasında Galata'da planladığı ve gerçekleştirdiği çalışmalar, kent mekânlarındaki dönüşüm ve sonrasında mimari dokuda yaşanan değişimleri büyük ölçüde tanımlamaktadır. Başka bir deyişle, bölgede, kentsel ölçekte yaşanan dönüşümün mimari ölçekte karşılıklarının olduğu 19. yüzyılın son çeyreğinde inşa edilmeye başlanan ilk apartman örneklerinin mimari analizlerinin yapılabilmesi için öncelikle, belediyenin planladığı ve gerçekleştirdiği kentsel değişim üzerinde durulması gerekli gibi görünmektedir.

Belediyenin kent mekânlarında yürüttüğü çalışmaların kavramsal gelişimi incelendiğinde, birbiri ardına gelen farklı iki bakış açısından söz edilebilmektedir; ilk grup çalışmalar Galata surlarının yıkımına kadar olan sürede, mevcut yolların sağlıklılaştırılması ve kısmi genişletilmesidir. Diğerleri ise, bu tarihten sonra yapılan daha kapsamlı ve geniş çalışmalardır (eski sur duvarlarının yıkılarak yerlerine yeni yollar inşa edilmesi, sur içinde kalan yolların genişletilerek sur dışına yani kısaca Galata'nın üst bölgelerine hatta Pera'ya doğru geliştirilmesi gibi). Daha başka bir deyişle ikinci dönemde, Galata'da, kent mekânlarının sağlıklılaştırılması ve planlaması- na daha geniş bir bakış açısıyla yaklaşımış olduğu görülmektedir.

Altıncı Daire Belediyesi Meclisi, bu bölgede oturan veya mülk sahibi olan ileri gelenlerden oluşmaktadır. Bu kişiler Beyoğlu'nun farklı mahallelerini de içine alan bir alanda, kent mekânlarının iyileştirilmesini hedefleyen çalışmalar planlamışlardır. Bu çalışmalar Galata bölgesinde daha çok ticaret işlevinin güçlendirilmesine yönelik gibi görünmektedir. Zira bu bölgenin ticari gelişimi, eski sur duvarları içinde kalmış kıvrımlı yollara ve sıkışık kent dokusuna sahip bu mahallede, yeni ticari yapılara ve ancak geniş yolların karşılayabileceği akıcı bir trafiğe ihtiyaç duymaktadır. Sonuç olarak Galata'nın kentsel ve mimari yapısı, 19. yüzyılın hızla gelişen ticaret yoğunluğunu karşılamaktan çok uzaktır.

Dönemin gazetelerinde yayınlanan haberler ve makaleler, Altıncı Daire Belediyesi tarafından yürütülen kentsel çalışmaların incelenmesinde önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Bu bölümde sözü edilen kaynaklardan yararlanarak, tüm yeni yapılan, genişletilen veya yeniden şekillendirilen yolların üzerinde izlenebileceği genel bir Galata planı hazırlanmaya çalışılacaktır.¹⁶ Bu plan, kent dokusunun nasıl değişmiş olduğunu (tamamen kalmış, değişime uğramış veya yeni planlanmış bölgeler) inceleme fırsatı verirken, aynı zamanda, belirlenen çalışma alanı içinde inşa edilen yeni apartman tipi konutların planlama ölçütlerinin belirlenebilmesine de yardımcı olacaktır.

Bu çalışmada yararlanılacak ilk kaynak, Altıncı Daire Belediyesi kadastro bürosu tarafından yapılan 1858-1860 tarihli haritadır¹⁷ (Şekil-1.2). 1905 tarihinde E. Goad tarafından hazırlanmış haritaların içindekiler paftası ise, sokak adlarını o dönemde kullanılan isimleriyle belirtiyor olmasından dolayı diğer belgelerle (gazete haberleri, ticari yıllıklar) paralellik sağlaması açısından bir diğer kaynak plan olarak kullanılacaktır (Şekil-1.3).

1857 Yılında Tanzimat Meclisi tarafından onanmış olan Altıncı Daire Belediyesi, ilk iş olarak hükümete sunulacak olan projelerin ana hatlarını belirleyerek, 1858 yılının başlarında çalışmalarına başlamıştır.¹⁸ İşlerinin başında belediye sınırlarının belirlenmesi gelmektedir. 30 Ocak 1858 tarihli bir makalede, MM. M. Naum, P. Belezikchi ve C. Eramian'dan oluşan bir komisyonun bu işle görevlendirildiği belirtilmektedir. Komisyonunda bulunan bu itibarlı kişiler ve raportör M. Franchini, Tanzimat Meclisine sunul-

Şekil 1.2 1858-1860 tarihleri arasında VI. Daire Belediyesi Kadastro bürosu mühendisi G. d'Ostoya tarafından yapılan Galata, Pera, Pangaltı planından ayrıntı. Atatürk Kitaplığı Harita arşivi

Şekil 1.3 İngiliz mühendis E. Coad tarafından hazırlanan 1905 tarihli plan. O.B.T.A.M. Arşivi

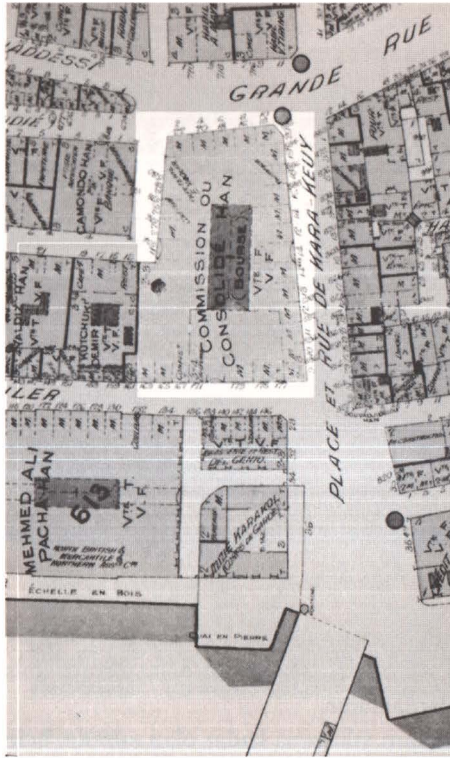
mak üzere içeriğinde birçok konu bulunan bir rapor hazırlamışlardır. Bu rapora ulaşılammış olmasına rağmen, 1858 ve 1859 yıllarında, belediyenin girişimlerini hep olumlu olarak nitelendiren gazete haberlerinden bu raporun ana hatları tahmin edilebilmektedir.

Belediyenin programında bulunan tüm projeleri üzerinde tasarlayabileceği kadastral planın hazırlanması, öncelikli olarak yapılması gereken işlerden biridir. Tanzimat Meclisi tarafından da onaylanmış, 30 Mart 1858 tarihli bir kararla mimar ve mühendislerden oluşan bir grup bu işle görevlendirilmiştir.¹⁹ Aynı gün tarihli *Journal de Constantinople* gazetesinde bir makale, çalışmaların başladığını ve Belediye Komisyonunun bina sahipleri ile kiracıları, mühendislerin rahatça ölçü alabilmeleri için binalarına girip çıkmalarına izin vermeye ve her konuda kolaylık göstermeye davet ettiğini yazmaktadır.

Kadastral planın bir bölümünün 1858 yılının Aralık ayında bitmiş olduğu söylenebilir, zira 1 Aralık tarihli bir haber, Pera'da 12.000 ev, dükkan ve mağaza bulunduğunu belirtmektedir. Ayrıca 1859 yılında yine aynı gazetede belediyenin resmi rölöveleriyle oluşan Galata ve Pera planının satışa çıktığını gösteren birçok reklam yayınlanmıştır. Bu reklamlar en azından kadastral planın bir bölümünün bitmiş olduğunu göstermektedir. Sözü edilen planın 1858-1860 tarihli d'Ostoya Planı olma ihtimali yüksektir.

Altıncı Daire Belediyesi Komisyon Raporunun bir maddesinde, istimlak konusunun ele alındığı var sayılabilir. Zira 1858 yılının sonlarına doğru, tamamen belediyenin girişimi ile Karaköy'de bir yapı adasında bulunan binaların istimlak kararlarının alındığı bilinmektedir.²⁰ Ayrıca dönemin gazetelerinde, bu yapı adasında bulunan binaların sahipleri ile belediye arasında, istimlak edilmesi gereken yapılar için ödenecek para miktarları konusunda anlaşmazlıklar olduğu haberi verilmektedir.²¹

Belediye, Karaköy'deki bu yapı adası üzerinde yeni bir ticaret hanı yapmayı planlamaktadır ve bunun için bir de yarışma düzenlemiştir. On altı katılımcının projelerini değerlendirmek için oluşturulan komisyon, M. Barborini'nin proje önerisini tercih ettiğini belirten bir rapor hazırlamıştır. Aşağıda komisyonun değerlendirme ölçütlerini tanımlayan 25 Mayıs 1859 tarihli rapordan alıntı yer almaktadır;

Şekil 1.4 Commission Han (Goad Planı ayrıntı).

...Seçilecek projede aradığımız başlıca özellikler, yapılacak binalar arasında olabildiği kadar çok serbest alan, aynı zamanda olabildiği kadar çok inşaat alanı, az mülkiyet hakkı ve olabildiği kadar az miktarda ortak harcama gerektiren iş, sade, kullanışlı ve az masraflı bir mimari (Şekil-1.4, 1.5, 1.6).

Komisyon, belediyeye sunduğu raporda, Karaköy'ün ana arterinin darlığının altını çizmekte ve M. Barborini'nin önerisinin tercih edilme ne-

Şekil 1.5 1948 yılı Commission Han'ın yıkımı.

denini, ana caddenin hemen yanında inşa edilecek bu han projesinde, iç avlulu plan şeması kullanılarak, yayaların dolaşımının kolaylaştığı bir öneri geliştirmesine bağlamaktadır.

Galata surlarının yıkımına kadar olan sürede, belediyenin üstlendiği en radikal çalışmalardan biri de yol genişletme, kaldırım inşaatları ve sokakların aydınlatılmasıdır. Buna dayanarak, yapılacak önemli işleri planlayan Belediye Komisyonu Raporunda, bu grup çalışmaların da önemli bir madde olarak ele alındığı varsayılabilir.

Belediye önerilerini, Beyoğlu planı üzerinde en kalabalık sokaklardaki ulaşım durumunu detaylı inceleyerek geliştirmiş ve titizlikle planlamış olmalıdır. Zira bu dönemde, Galata'nın hem ticaret hem de konut bölgelerinde bulunan kalabalık sokaklarda yapılan çalışmalar aşamalar ile gerçekleşmiş ve hızla tamamlanmıştır.²²

Bunlar öncelikle, oldukça saygın bir konut bölgesi niteliği taşıyan "Grande Rue de Péra," şimdiki İstiklal Caddesi'ndeki 1858 yılı başından iti-

Şekil 1.6 Solda Commission Han girişi.

baren başlayan kaldırım çalışmalarıdır.²³ Aynı yıl içinde belediye, Pera'yı Galata'ya bağlayan ana cadde ve Tophane'yi Pera'ya ulaştıran Yeni Çarşı Caddesi boyunca da düzeltme çalışmalarını yürütmektedir.²⁴

Pera'da evlere numara verilmesi uygulaması da 1858 yılında başlatılmıştır.²⁵

1859 yılı belediye için oldukça yoğun bir çalışma yılıdır. Tophane'yi Karaköy'e bağlayan yolun genişletilmesi bu yılın başına rastlayan çalışmalardır.²⁶ Ayrıca 10 Ağustos 1859'da yayınlanan bir gazete haberinden, Karaköy'de yol genişletme çalışmalarına başlandığı anlaşılmaktadır: bu çalışmalar yeni bir şantiyenin kurulmaya başlandığı Azapkapı'ya kadar ilerlemiştir.

Karaköy'deki bu iki büyük cadde kıyıya paralel olarak Galata'yı bir baştan diğerine geçmektedir ve bu yollara daha sonra Büyük Galata (*Grande Rue de Galata*) ve Yorgancılar (*Rue de Yorghandjilar*) caddeleri adları verilecektir.

Aynı haberde Karaköy'ü Galata Kulesi'ne bağlayan bir sokağın genişletilmesinden söz edilmektedir. O dönemde Karaköy köprüsünün izinde Haraççı (*Rue de Haratchi*) ve Hacı Ali sokakları bulunmaktadır. Ancak, haberde sözü edilen sokak, Yüksek Kaldırım olmalıdır, zira Galata'nın eski sur duvarlarının izinde olan bu iki sokak, ancak Horoz Kapısı'nın biraz üstüne kadar çıkabilmekte ve iki farklı açı yaparak, Galata Kulesi'ne ulaşmaktadır. Ayrıca Haraççı ve Hacı Ali sokaklarının bugün bile yaklaşık 6-8 metre olan genişlikleri bu sokaklarda genişletme çalışması yapılmamış olduğunu göstermektedir.

Yine aynı haberde, bu yolun her iki kenarında bulunan binaların sahipleriyle, yirmi iki gün olarak belirlenen tarihten bile önce ev ve dükkânlarını boşaltmaları konusunda anlaşmaya varıldığı yazılmaktadır. Bu haber, bölge sakinlerinin, sokakların iyileştirilme gerekliliği konusunda bilinçli olduklarını ve bu konuda belediyeye yardım ettiklerini göstermektedir.

14 Eylül 1858 tarihli bir haberde de Halil Paşa Hanının duvarını takip ederek Karaköy Meydanı'nı gümrüğe bağlayan Kara Mustafa Sokağı'nın genişletildiği belirtilmektedir. Aynı yazı bölgede yeni yapıların hızla yükseldiğini de haber vermektedir:

Bir ev yıkılmaya görsün, molozlar böyle bir çalışmada olması gerektiği şekilde hemen temizleniyor ve yerine hemen yeni bina yapılmaya başlıyor.

Makalede sözü edilen yeni yapılardan biri, hiç kuşkusuz belediyenin Karaköy'de inşa ettirmiş olduğu Karaköy Hanıdır.

Bir başka yol genişletme çalışması da Tekke (*Téké*) adı verilen, Yüksek Kaldırım'ın devamında bulunan adını burada bulunan Mevlevî Dervişleri Tekkesinden alan bölgede yapılmaktadır. Kutsal bölge olarak kabul edilen bu alanda çalışmalara başlanması Tekke dervişleri tarafından olumlu karşılanmamıştır. Ancak, dervişler tepki göstermiş olmalarına rağmen, belediyenin telkinleri

ile ikna oldukları anlaşılmaktadır.²⁷ Sonuç olarak bu çalışmayla Tekke'nin önünden geçen yol, Pera'yı Galata'ya bağlayan önemli bir güzergâh olacak ve Tekke'nin diğer bölgelerle bağlantısını kolaylaştıracaktır. 5 Ekim 1859 tarihli bir makale bu yol inşaatının ilerleyişi konusunda bilgi vermektedir:

Belediye'nin Tekke'de gece gündüz durmadan yaptığı çalışmalar kısa bir zaman sonra bu önemli arterin genişlemesiyle sona erecektir. Bu çalışmanın devamında Pera'yı Galata'ya bağlayan büyük bir yol Kule Kapısı ve St. Pierre Kilisesi'nin yanından geçerek ilerleyecektir.

Bu haber, belediyenin, Galata ile Pera arasında, St. Pierre Kilisesi ve Kule Kapısı'ndan geçen büyük bir yol planladığı da belirtmektedir. Bu bağlantı, Galata'nın Bizans Dönemine ait önemli bir arteridir ve kıydan başlayarak Podesta'nın Sarayı'nın yanından geçerek, ilk ve ikinci imtiyazlı bölge sınırları içindeki mahalleleri birbirine bağlayan ve Kule Kapısı'na kadar ulaşan en eski bağlantılardan biridir. Bu yolun Pera'ya bağlanması, öneminin tanınması ve vurgulanması anlamına gelmektedir (Şekil-1.7, 1.8).

Flandin'in bir gravüründe, daha sonra Kuledibi Sokak adını alacak olan bu yolun 19. yüzyılın ilk yarısındaki durumu görülmektedir (Şekil-1.9).²⁸ Burada Bereketzade Çeşmesi²⁹ ve çevresi resmedilmiştir. Şekil-1.10'da, Goad (1905) haritasında çeşmenin yeri görülmektedir. 1858-1860 yılları arasında Altıncı Daire Belediyesi tarafından yapılan haritada ise çeşmenin yeri aynı sokakta ancak Goad haritasındaki yerine göre daha üst kotta konumlandırılmıştır.

Belediyenin, Galata ile Pera arasındaki ulaşımı sağlayan Kuledibi Sokağı'na yeniden önem kazandırma konusundaki yaklaşımı, daha sonraki dönemlerde planlanacak yeni yol projelerinin bu bölgede yoğunlaşacağını düşündürmektedir. Bu yeni yollar, Yeni Okçu Musa (*Okdu Moussa*) Caddesi (dönemin yeni binalarının iki kenarında inşa edildiği Şişhane'ye çıkan yokuş), Pera tepesine doğru yeniden çizilen ve genişletilen Şahsuvar-Şair Ziya Paşa Sokak (*Rue Chahssouvar*) ve onun sur dışında devamı olan Karanfil-İlk Belediye Sokak (*Rue Karanfıl*) Kuledibi Sokağı'nın kuzey batısında bulunmaktadır. Bu sokaklar Kuledibi Sokağı'nın doğusunda bulunan

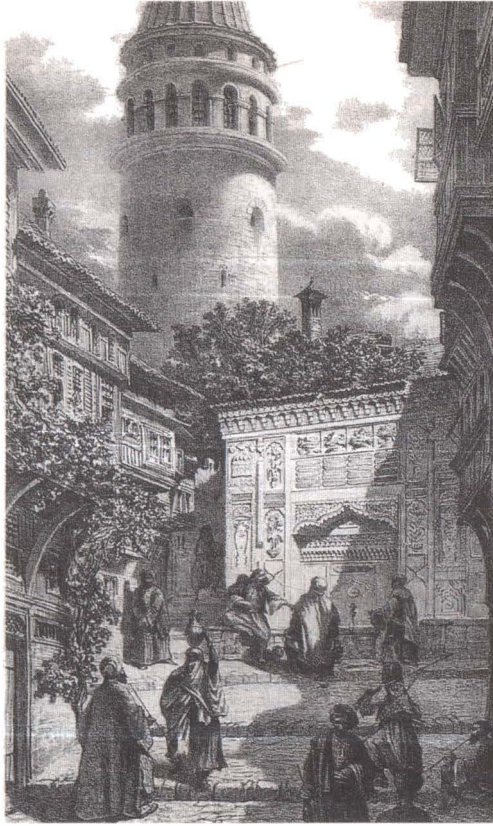
Şekil 1.7 Bizans dönemi Ceneviz kolonisinin önemli bir arteri olan Perşembe Pazarı ve Kuledibi sokak üzerinde bulunan Podesta'nın konutu.

ama yine aynı yöne doğru çıkan Yüksek Kaldırım'dan daha prestijli olması düşünülen sokaklardır.

Journal de Constantinople'un 31 Ekim 1859 tarihinde yayınlamış olduğu bir makalesinde Tekke Sokak'ta yapılan çalışmaların Karaköy Köprüsü'ne ulaştığı haber verilmektedir,³⁰ dolayısıyla, belediyenin Kuledibi Sokağı canlandırma ve yeniden eski önemine kavuşturma planlarından vazgeçmiş olduğu, en azından bir süre için iptal ettiği anlaşılmaktadır. Belediye, Kuledibi Sokağı'nın canlandırılması yerine, Galata ile Pera arasındaki ulaşımın kolaylaşması için Yüksek Kaldırım'ın sağlıklılaştırılmasını ve genişletilmesini tercih etmektedir. Kuledibi Sokağı sakinlerinin genişletme çalış-

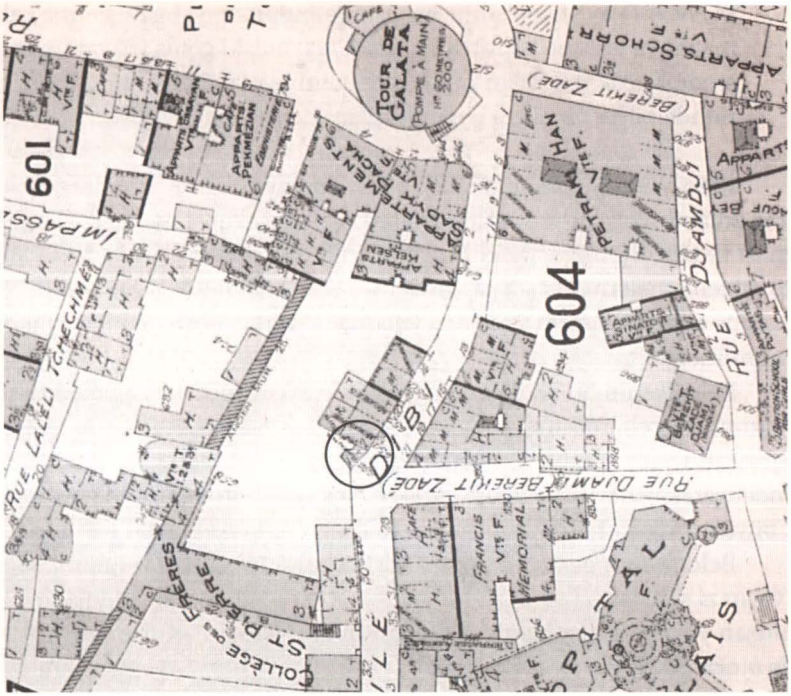
Şekil 1.8 Kuledibi sokak üzerinde "Bereket Han" adıyla Voyvoda'nın konutu görülmektedir.

Şekil 1.9 Bereketzade Çeşmesi. Flandin

maları sırasında sahip oldukları alanlardan yer kaybedecek olmalarının endişesiyle belediyeye yapmış oldukları şikâyetler ve baskıların bu kararda etkili olduğu düşünülebilir, zira 5 Ekim 1959 tarihli bir yazıda bu yer kayıpları karşılığında elde edilen kazanımlardan söz edilmektedir.

Belediye, özellikle Galata'da, Kuledibi Sokağı'nın her iki kenarında bulunan mülk sahiplerinin haklarına el koymaktadır. Ama mülk sa-

Şekil 1.10 1905 Goad planında Bereketzade Çeşmesi.

hipleri bu sakağın Galata ve Pera'da en temiz en kullanışlı, en çok kullanılan ve baş şehrin en göz alıcı sokağı olacağından bütün bu değişikliklere ve güzelleştirilmeye hazırlardır. Böylece, burada belediye mülk sahiplerinin kaybedecekleri en ufak bir alanın bile zararını fazlasıyla karşılamaktadır.

Makalenin yazarı büyük olasılıkla bu yazıda, belediye ile arasında anlaşmazlık çıkan mülk sahiplerini, şikâyet etmemeleri için ikna etmeye ve bir an önce belediye ile anlaşmaya davet etmektedir.

31 Ekim tarihli başka bir yazıda ise belediyenin, Tersâne ile Tekke bölgesini yeni ve geniş bir yol ile birleştirmeyi planladığı öğrenilmektedir:

Mevlevi Dervişhane'sinin karşısında bulunan, yol genişletme çalışmaları ve tersane köprüsü ile tekke arasındaki geniş yol yapımı sırasında birçok noktadan müdahale edilmiş olan Tekke mezarlığı, sonunda böyle bir alana uygun sağlam duvarlarla çevriliyor.

1870 yılında tamamlanacak olan Belediye Sarayı, İskender Sokak olarak adlandırılan bu yeni yolun aksında yer alacaktır. Böylece surların yıkılması ve belediyenin üstlendiği çok önemli bir çalışma olan Şişhane Meydanı düzenlemelerinden sonra, bu yol yepyeni bir özellik kazanacaktır. Şekil-1.11'de belediyenin 1858 ve 1859 yıllarında sürdürmekte olduğu çalışmalar görülmektedir.

Belediyenin bu ilk iki yılı, daha çok mevcut yolların ve genel ulaşım şartlarının düzeltilmesine ve daha iyi koşullara kavuşturulmasına yönelik çalışmaların yapıldığı bir ilk dönem olarak tanımlanabilir. Belediye bu dönemde, gerek deneyim eksikliği gerekse de sınırlı bütçesi nedeniyle olsa gerek büyük projeler gerçekleştirilmemektedir.

Belediyenin gelirinin büyük bir bölümünün emlak vergileri, bağışlar ve arazi satışlarından (surların yıkılması ve hendeklerin doldurulmasıyla oluşan yeni yerleşim alanları) olduğu bilinmektedir.³ Kurum ayrıca bölgede oturan yabancı uyruklulardan ve genel olarak tüm Beyoğlu sakinlerinden bağış toplamayı planlamış ancak bu gelir beklediğinden daha az olmuştur. 3 Aralık 1860 tarihli *Journal de Constantinople*'de yayınlanan bir makale bu gerçeği ortaya koymaktadır.

H. Holas'ın 6. Daire çalışanları için kullanılmak üzere yeni yirmi paralık bir bağış yapmış olduğunu öğrenmiş bulunmaktayız. Böylelikle ilk olarak bölgede oturan bir sakinin kamu yararına bağış yaparak onurlu bir davranışta bulunduğunu büyük bir onurla yayınlamış oluyoruz.

Belediye, Karaköy'de istimlak edilen parsellerin üzerine yeni yaptırmış olduğu hanın büro ve dükkânlarını açık artırma usulü ile satışa çıkarak başka gelir kaynakları da yaratmıştır. *Journal de Constantinople*'de 5-17

Şekil 1.11 VI. Daire Belediyesi 1858-1859 yılları çalışmaları.

ve 29 Ocak 1860 tarihlerinde bu konuyla ilgili açık artırma yapılacağı ilan edilmektedir.

Bu dönemde Halil Paşa Hanı civarı, çalışmaların olduğu bir diğer bölgedir. Bu Hanın önünde yer alan küçük barakalar, Karaköy Meydanı'nı limana bağlayan yolu tıkayan diğerleri gibi yıkılmışlardır.³²

Belediyenin 1860 yılının sonlarına doğru yapmakta olduğu diğer çalışmalara, Mumhane Sokak'ta başlatılan iyileştirme çalışmaları da eklenebilir. Zira bu yolun her iki tarafında yer alan ve yolun daralmasına sebep olan barakalar belediye tarafından yıktırılmaktadırlar.

Voyvoda Sokağı'nın yakınında bulunan bir kemer, Borsa'ya³³ ulaşımı sağlayan geçişin genişletilmesi sebebi ile yıktırılmıştır.³⁴ Şekil-1.12'de, belediyenin 1860 yılında yürüttüğü çalışmalar görünmektedir.

1861 yılına ait gazetelerde, belediyenin çalışmalarıyla ilgili haberler oldukça az sayıdadır. Sınırlı bütçenin yetersizliği ve çalışmaların çevreye vermiş olduğu sıkıntılardan kaynaklanan şikâyetlerin belediyenin işlerini yürütmede zorluklar çıkarmış olması mümkün görünmektedir.

Sınırlı sayıdaki haberden biri, Tekke bölgesinde, mezarlık alanının bir bölümünün, istimlak edilerek sınırlandırılması çalışmasının henüz başlamamış olduğudur.³⁵ 9 Mart 1861 tarihli bir makale, Galata'nın yeni görünümünü şöyle tanımlamaktadır:

Bu aralar Galata'da önemli değişiklikler olmakta; sokaklar genişletilmekte, gazla aydınlatılmakta, eski Ceneviz yapıları yok olmakta ve yerlerini daha az sağlam olmayan ama tamamen modern mimarili binalar almakta.

Bu haberde ayrıca, İngiliz hükümetinin Galata Kulesi yakınlarında yeni inşa ettirdiği ve belediye haritasında da görülen binadan da bahsedilmektedir. Bu bina, büyük olasılıkla 1901 ve 1904 tarihleri arasında İngiliz mimarlar Charles Holden ve Henry Percy Adams tarafından inşa edilmiş ve halen Beyoğlu Hastanesi olan yapının yerinde yapılmaktadır. Başka bir olasılık da bu binanın, Gavand haritasında (1872-1874) İngiliz Postanesi, Goad haritasında (1905) ise İngiliz Kız Okulu olarak tanımlanan yapı olduğudur.

Şekil 1.12 VI. Daire Belediyesi 1860 yılı çalışmaları.

1861 yılının gazete haberleri, Maltalı Sokak'ta yol genişletme çalışmaları dolayısıyla Ceneviz döneminden kalan birçok eski evin yıktırılmasının yerinde bir karar ve başarılı bir çalışma olduğunu dile getirmektedir. Bu çalışmalardan sonra, bölgedeki sorunlu ulaşımın rahatlayacağı belirtilmektedir. Ayrıca gazete makaleleri, bu sokakta yeni yapılan binaların düzenliliğinden ve yan yana dizilişinden övgüyle söz etmektedirler.³⁶

Bununla beraber 1861'de belediyede yaşanan üç önemli istifa zorlu bir dönemin yaşanmakta olduğunu göstermektedir.³⁷

Bu yıla ait gazete makalelerinin birinde, Galata Kulesi civarında bulunan Müslüman mezarlığında yeni bir şantiye çalışmasının başladığı haberi verilmektedir. Makalede, bölgede kazı yapıldığı ve bir istinat duvarı inşa edileceği belirtilmektedir.³⁸

Karaköy'de yaptırılan yeni Borsa binasının inşaatının ise, 1861 yılının ekim ayına doğru bitmesi beklenmektedir.³⁹

Şekil-1.13'te belediyenin 1861 yılındaki çalışma alanları görülmektedir.

1862 yılı içinde belediyenin daha çok kaldırım onarımları, çevre temizliği gibi olağan işler ile uğraştığı izlenmektedir. Ayrıca, bir önceki yıla göre yol genişletme çalışmalarında azalma göze çarpmaktadır. Buna karşılık Ahmet Vefik Efendi ve Derviş Paşa isimli büyük olasılıkla saray tarafından görevlendirilmiş kişiler tarafından oluşturulan komisyonun, belediyenin finansal durumunu incelediği, oldukça kritik bir dönem yaşanmaktadır.

Bu arada gazetelerde, Maltalı Sokak ile Zürafa Sokak (*Rue Zulfarise*) arasında yeni yapılan Selanik Han'dan söz edilmektedir.

Belediyenin 1863'te üstlendiği çalışmalar, bu yıla ait *Journal de Constantinople* gazetesine ulaşamadığı için detaylı olarak incelenememektedir.⁴⁰ Ancak 1864 yılında belediyenin çalışmalarına ayrılan haberlerin artması ve Galata surlarının yıkılmaya başlaması, bu kurumun kent mekânı çalışmaları anlayışında radikal bir değişim olduğunu göstermektedir.⁴¹

Kent mekânı konusunda adeta bir çıraklık sürecinin yaşandığı 1858 ile 1864 arasındaki dönemle, idari alanda çok daha deneyimli ve kent mekânlarının iyileştirilmesi ile dönüşümü arasındaki farkın oldukça iyi kavrandığı bu tarihten sonraki dönem, birbirinden ayrılmaktadır.

Şekil 1.13 VI. Daire Belediyesi 1861 yılı çalışmaları.

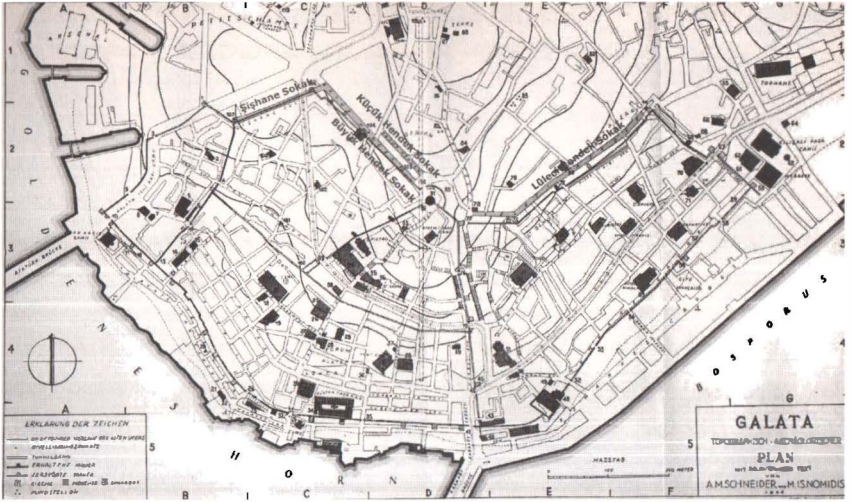
Galata'nın sur duvarlarının yıkımı 1865 yılında tamamlanmıştır. Bu, Altıncı Daire Belediyesinin görev bölgesine yeni ve farklı bir mimari ve kentsel görünüm verebileceği anlamına gelmektedir. Sur duvarları ve hendekler üzerinde yeni yollar inşa edilecektir; Galata kulesinin kuzeydoğusunda Büyük ve Küçük Hendek sokaklar, doğusunda ise Lülecî Hendek Sokak, surların batı ve doğu uçlarında Şişhane ve Bitpazarı sokaklar, bu ikinci dönemde inşa edilecek yeni ana arterlerdir (Şekil-1.14).

Okçu Musa Sokak, Yeni Okçu Musa olarak yeniden projelendirilmekte, Şahsuvar-Şair Ziya Paşa sokak genişletilip düzleştirilmekte, Karanfil-İlk Belediye Sokak ise Şahsuvar Sokak'ın devamı olarak planlanmaktadır (Şekil-1.15). Belediyenin 1861 ile 1876 tarihleri arasında hazırladığı kadastral haritada eski Okçu Musa ve Şahsuvar sokakların durumu görülmektedir⁴² (Şekil-1.16). 1876'ya kadar yeni Okçu Musa Caddesi'nin yapımı kısmen tamamlanmıştır. Kalabalık Karaköy Meydanı ile yeni ve itibarlı Şişhane - Belediye Meydanı'nı akıcı bir ulaşım ile bağlama ihtiyacı, eski Okçu Musa Sokak'tan ayrılarak, dik yokuşa rağmen Şişhane tepesine kadar çıkan, bu yeni ve geniş yolun yapılmasını zorunlu kılmaktadır.

Bu yeni yol projesi, daha çok Müslümanların oturduğu kıvrımlı sokak dokusu olan bir alanda, yeni bir yol olarak planlanmaktadır. Başka bir deyişle, mevcut bir sokağın genişletilmesi veya düzeltilmesi anlamında olmayan bir çalışmadır.⁴³

Surların yıkımından sonra gerçekleştirilen tüm bu yol yapımı projeleri, Galata'da ulaşımı kolaylaştırmakta, diğer mahallelerle olan bağlantıyı kuvvetlendirmekte ve bölgenin genel görünümünü değiştirmektedir. Dönemin gazetelerinde bu çalışmalar detaylı olarak anlatılmaktadır.

Belediyenin vergi toplamadaki gayreti ve kararlılığı, dönemin gazetelerine yansıyan bir diğer konudur. Birçok gazete makalesinde eski borçlarla veya vergi ödeme sürelerinin uzatılmasıyla ilgili haberler göze çarpmaktadır. Vergilerin hesaplanması, mülklerden elde edilen gelirlerle bağlantılı olarak gerçekleşmektedir. Bu hesaplama yöntemi, belediyenin kadastral çalışmalarının bitirilmesi için itici bir güç olarak tanımlanabilir. Yet-

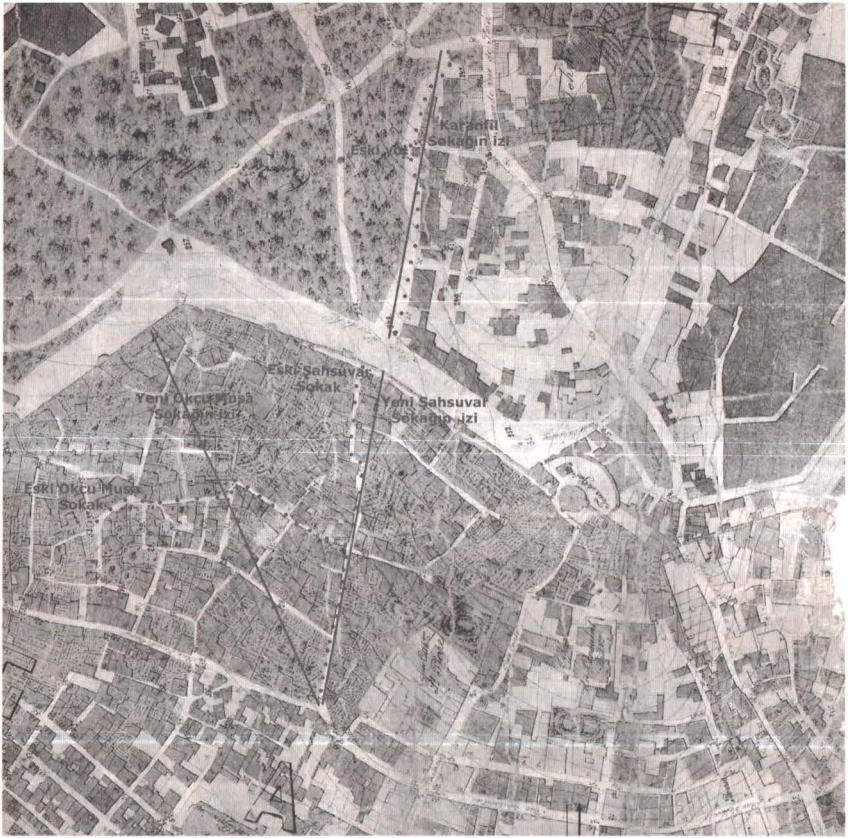

Şekil 1.14 Surların yıkımından sonra planlanan yeni yollar. A. M. Schneier ve M. İS. Nomidis tarafından 1944 yılında yapılan Galata'nın topografik ve Arkeolojik planı üzerinde görülmektedir.

kin uzmanlar tarafından hazırlanan kadastral planların, her bir taşınmaz mülk sahibi tarafından onaylanması zorunludur.⁴⁴

Bu arada kurumun ödeme güçlükleri devam etmekte ve meclis üyeleri bu sorunların çözümlerine ilişkin öneriler geliştirmektedir. Ancak buna rağmen, 1864 yılında yapılan kaldırım yenilemeleri, düzleştirme, drenaj gibi çalışmalar bölge sakinleri tarafından takdirle karşılanmaktadır. Bu durum, belediyenin tüm mali sorunlara rağmen devam etmekte olan işleri durdurmadığını ve gerekli olan yeni projeleri uygulamaya devam ettiğini göstermektedir.

Surların yıkımı ve hendeklerin doldurulmasıyla belediye, üzerinde inşaat yapılabilecek satılık alanlar oluşturmuştur. 9, 10, 12 ve 13 Mayıs 1864 tarihli gazete ilanlarında, doldurulan Lüleci Hendek üzerinde satışa sunulan parseller hakkında bilgi verilmekte ve ilgililerin planları incelemek üzere Kamu İşleri Bakanlığı veya belediyeye başvurabilecekleri belirtilmektedir. İnşaat sahasına dönüşen bu alanların satışından elde edilen gelir, hiç kuşkusuz belediyenin bütçesini bir miktar rahatlatmaktadır.

Şekil 1.15 Eski ve yeni planlanan Şahsuvar (Şair Ziya Paşa), Okcu Musa ve Karanfil Sokaklar, 1858-60 d'Ostoya planında görülmektedir.

Bu ilanlardan anlaşılmaktadır ki, bu tip kentsel proje uygulamalarında, tek yüklenici belediye değildir. Kurumun mali ve idari özerkliği olmasına rağmen, Kamu İşleri Bakanlığı'nın da bu tip uygulamalarda adı geçmektedir.⁴⁵

1864 yılının ikinci yarısında Galata'da yapılan çalışmalardan biri, Tophane Rıhtımı ve Meydanı'nın genişletilmesidir. 12 ve 23 Eylül tarihli

Şekil 1.16 VI. Daire tarafından yapılan 1861-1876 tarihli kadastro planlarından oluşturulan kısmi çizimde eski Şahsuvar Sokak ve etrafı. *Cadastré de la Ville de Constantinople*, 188 Yayınları

Şekil 1.17 1813 Barker Panoramasından ayrıntı, Sedat Hakkı Eldem *İstanbul Hatırası*, 1979

makaleler, Sultan Kasrı'nın karşısında bulunan kışla ve kahvelerin yıkılmasıyla, Tophane Meydanı'nın genişletildiği haberini vermektedirler. Bu dönemde meydanı, Tophane İskelesi'ne ulaştıran sokağın üzerinde olan barakalar da yıktırılmış ve yerlerine yeni taş binalar yapılmaya başlanmıştır.

23 Eylül'de yayınlanan başka bir makalede ise, dökümhane ve diğer fabrikalara doğru uzanan Tophane Rıhtımı'nın genişletildiğinden söz edilmektedir. Bu genişletme ve dolgu çalışmalarında, daha önce yıkılan Büyük Topçu Kışlası'nın bulunduğu yerde yapılan düzeltme çalışmalarından elde edilen taş ve molozların kullanıldığı da yine aynı makalede belirtilmektedir (Şekil-1.17, 1.18, 1.19, 1.20).

Şekil 1.18 Galata kulesinden çekilen panoramik fotoğrafta yeni Nusretiye Cami, yeni Tophane kışlası görülmektedir, 1890-1900 arası.

Gazetelerin haberlerinde, Tophane'deki bu uygulamalarda görevli kurum belirtilmemektedir.⁴⁶ Ancak 12 Aralık 1864 tarihli bir haberde, bu alanda yapılacak yeni yapılar ile ilgili kararların, "Kamu İşleri Komisyonu"nda (belediye veya bakanlıkta oluşturulan) tartışılacağı yazılmıştır.

Bu yılın sonuna kadar surların çeşitli bölgelerde yıkımına devam edilmiştir. Yıkım işlemleri, M. de Launay tarafından dikkatle takip edilmektedir. Şekil-1.21'de, M. Launay tarafından hazırlanan surların yıkım öncesi durumunu gösteren Galata haritası görülmektedir. *Journal de Constantinople*'de 2 ve 5 Aralık 1864 tarihlerinde, M. de Launey, surların yıkım öncesi durumunu belirleyen bir seri yazı yayınlamıştır.⁴⁷

Belediyenin yeni yöneticilerinin çabası ile gerçekleşen ve öncelikle

Şekil 1.19 Nusretiye Camii ve Saat Kulesi 1853, B. Öztuncay, J. Robertson *Pionner of Photography in Ottoman Empire*

en kalabalık bölgelerdeki ulaşımı rahatlatmayı amaçlayan surların yıkım çalışmaları, Galata'yı büyük bir şantiye görünümüne sokmaktadır. 1864 yılına ait çalışmalar Şekil-1.22'de görülmektedir. Galata civarındaki en sorunlu çalışma alanı, Lüleci Hendek bölgesindeki alanın doldurulmasıdır.

1865 yılında yol çalışmaları oldukça yoğunlaşmış gibi görünmektedir, zira ilk altı ayda gazetelerde yayınlanan haberler bir önceki yılda yayınlananlardan çok daha fazladır.

20 Şubat 1865'te, özellikle St. Benoît Kilisesi ve Manastırı çevresinde büyük zarara sebep olan oldukça büyük bir yangın felaketi yaşanmıştır. 23 Şubat tarihli bir makale, manastırın yıkılması dışında 7, 8 dükkân ile 45, 50 evin zarar gördüğünü yazmaktadır.

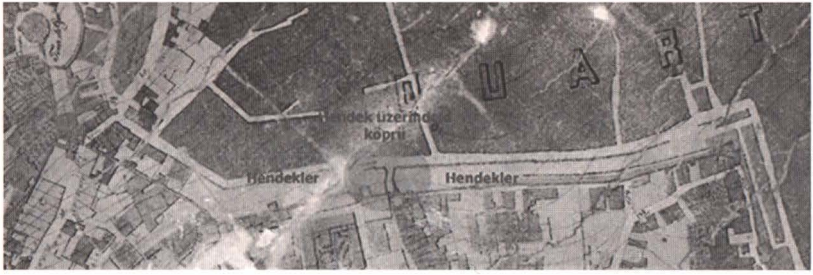
Şekil 1.20 Nusretiye Camii, Tophane Kışlası, Talim Alanı, Sultan Kasrı, M. Cezar, 19. yy. Beyoğlu'nu

Galata'da 1865'te yürütülen yol çalışmaları üç ana bölgede toplanmaktadır. Lüleci Hendek'te dolgu alan üzerinde devam eden çalışmalar bunlardan biridir. Karaköy Meydanı'nı Tophane Meydanı'na bağlayan Sandıkçılar veya Büyük Galata Caddesi olarak adı geçen yol (bu caddeye 22 Nisan 1865 tarihinde gazetelerde yayınlanan Babiâli kararı ile Topçular adı verilmiştir) ikinci çalışma alanıdır, üçüncü bölge ise, Mumhane Sokak civarıdır (aynı kararla bu sokak da Kılıç Ali Paşa adını alır).

Kule Kapısı'nı, Tophane Meydanı'na bağlayan eski Lüleci Hendek

42

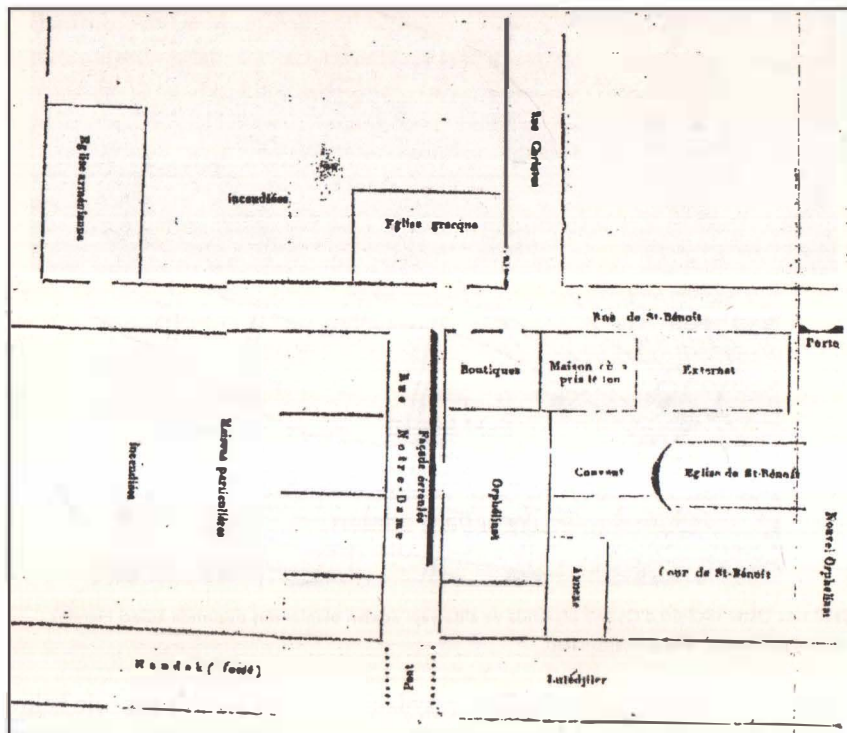

Şekil 1.22 Üstte 1858-60 d'Ostoya planında ve altta yapı adaları planlanmış durumda Lülecî Hendek bölgesi görülüyor. 1864 yılı çalışmaları.

henüz çalışmalara yeni başladığı varsayılabilir. Bu arada daha önce de belirtildiği gibi hendek üzerinde inşa edilebilecek alan ölçülendirilmiş, kayıtlara geçilmiş ve hatta bazıları satılmıştır.⁴⁸

1865 yılında yürütülen çalışmaların Tophane Meydanı'nda devam eden bölümü hızla ilerlemektedir. Yürütülen çalışmada, meydanı çevreleyen dükkânlar planlanmaktadır. 14 Haziran tarihli bir makalede, çalışmaların sonunda, bu meydanın *anıtsal ve görkemli* bir etki kazanacağından söz edilmektedir. Belediyenin bu bölgede sürdürdüğü çalışmalardan biri de, Beşiktaş'a kadar uzanması planlanan tramvay hattının inşaatı için Kömürcü ve Mumhane (yeni adı ile Kılıç Ali Paşa Sokak) sokaklarının yanında bulunan surların yıkımıdır.⁴⁹

Pera ve Galata bölgesinin tramvay projesinin ilk aşaması Karaköy-Tophane-Beşiktaş güzergâhıdır⁵⁰ ve ilk etap bu dönemde başlamaktadır.

Şekil 1.23 22 Şubat 1865 yılı yangınına anlatan gazete haberinden şema. *La Turquie*, 1865

E. Durand tarafından projelendirilen ama uygulamada farklılıklar göze çarpan bu tramvay hattı hakkında haberler gazetelerde yayınlanmaya başlanmıştır. Bu konudaki makalelerden anlaşıldığına göre, Durand'ın projesinde Beşiktaş'tan sapılarak, Dolmabahçe üzerinden Pangaltı tepesine doğru çıkılacak ve buradan Büyükdere'ye kadar gidilecektir. Tramvay hattının ikinci etabı ise, 1881-1907 yılları arasında Beşiktaş'tan Arnavutköy'e doğru uzanacaktır. Sonuç olarak, 1865 yılında Karaköy Tophane arası bağlantı yapım aşamasındadır ve rıhtıma doğru ilerleyen surların yıkılmasını gerektirmektedir.

Çalışmaların devam ettiği üçüncü bölge, Tophane'den Karaköy'e uzanan kıyıya paralel deniz surlarıdır. Bu surların ve yakınında bulunan barakaların yıkımı Mumhane Sokağı'nın genişletme çalışmalarını kolaylaştırmaktadır. Bu arada belediye, devlet tarafından yaptırılacak olan yeni rıhtım inşaatı için tedbirler de almaktadır.⁵¹ Bölgede taş binalar inşa edilmekte ve gazete makalelerinde bu yapılardan övgü ile söz edilmektedir. Bu haberlerde, Mumhane Sokak üzerinde inşa edilen yeni taş binaların güzellikleri ve bunların sokağın sonunda, Kılıç Ali Paşa Camii'nin minareleri ile sonlanan çok güzel bir *perspektif* oluşturdukları yazmaktadır.

Belediye bu üç şantiye alanı ile beraber, diğer bölgelerde de faaliyetlerini sürdürmektedir. 18 Ocak 1865 tarihli bir makalede, Mumhane Rıhtımı'ndan başlayan ve Mahmudiye Köprüsü'ne kadar uzanan sahil şeridinde yıktırılan deniz surlarının yerinde, geniş bir araba yolu planlandığından söz edilmektedir.

Yorgancılar Sokağı'nın 20 Mart 1865 tarihinde bitmesi planlanan genişletme çalışmalarına başlanmış ve yolun her iki kenarında yer alan dükkânların yıktırılması planlanmıştır. Yine Babıâli kararı ile ardı ardına gelen Yorgancılar ve Azapkapı sokakları tek bir cadde olacak ve Mahmudiye ismini alacaktır.⁵²

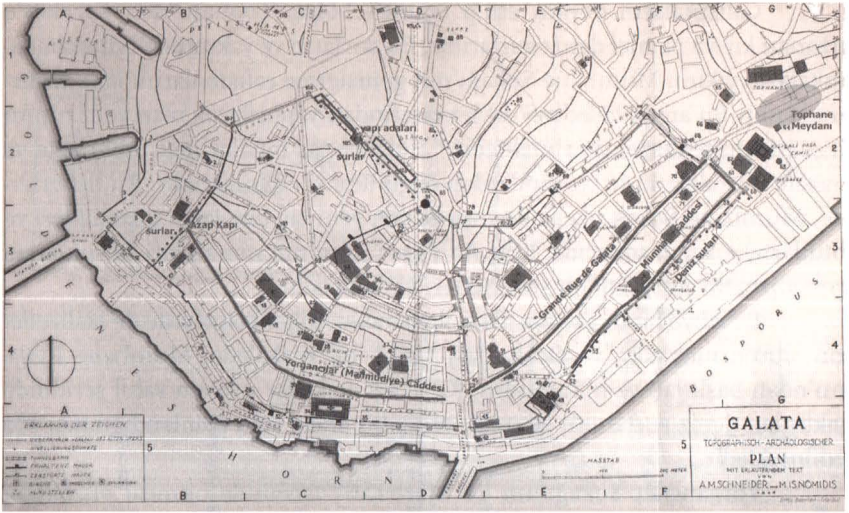
1865 yılına ait bir diğer haberde ise, Büyük ve Küçük Hendek sokaklar civarında, dolgu alan üzerinde planlanan yeni parseller satışa sunulmaktadır:

DUYURU

Hendek Karakolu ile Galata Kulesi arasında kalan 4700 arşın karelik alan pay usulü ile satılacaktır

Belediye'de, planların bulunduğu Teknik Büroya başvurulması gerekmektedir.⁵³

Bu duyuru ile aktarılan bilgilere göre Büyük ve Küçük Hendek sokaklar arasında kalan alan ve Büyük Hendek'in aşağısında bulunan yapı adasının bu sokağa göre düzeltilmesinden oluşan kadastral planlama bu tarihte bitirilmiş olmalıdır. Ancak bu bölgedeki surların yıkıldığına ait hiçbir

Şekil 1.24 VI. Daire Belediyesi 1865 yılı çalışmaları.

gazete makalesi göze çarpmamaktadır. Buna rağmen M. de Launay'in daha önce yayınlanmış yazısına dayanarak, Azapkapı'daki surların bu tarihte yıkılmış olduğu söylenebilir.⁵⁴

Birçok çalışmanın yapılmış olduğu 1865 yılının ilk altı altı ayına ait olanlar Şekil-1.24'de görülmektedir.

Belediyenin 1866 yılında yürüttüğü çalışmaların aynı canlılıkta olduğu söylenememektedir. Buna rağmen, Lüleci Hendek'teki çalışmalar devam etmektedir. Sonuçta Kamu İşleri Bakanlığı bu zorlu yokuşta projelendirilen yolu tamamen bitirebilmiş durumda değildir. 2 Şubat 1866 tarihli *La Turquie*⁵⁵ gazetesinde bir haber, Lüleci Hendek üzerinde bulunan köprü'nün tamir edilmesi gerektiğini yazmaktadır (bu köprü büyük olasılıkla Şekil-1.23'te görülen köprüdür). Bu dönemde bölgenin görünümü şöyle olmalıdır: Lüleci Hendek surları tamamen yıkılmış veya hâlâ yıkılmaktadır, hendegin biraz ilerisinde ise, bakanlık tarafından yaptırılan araba yolu bulunmaktadır (Şekil-1.17'de bölgenin Barker tarafından 1813 tarihinde yapılmış bir resmi görülmektedir). Daha sonra yayınlanacak olan gazete haberlerin-

de, bu hendeğin belediye tarafından doldurulduğu ve yerinde taş evlerin inşa edilmiş olduğu bildirilmektedir (Şekil-1.18). Dolayısıyla, Lüleci Hendek ile Hisardibi sokakları arasında bulunan evlerin yapılmaya başlandığı tarihler böylece belirlenmiş olmaktadır. Aynı makale yeni yapılan bu taş (veya kâgir de olabilir) evler ile Lüleci Hendek'in üst kotundaki ahşap evler arasında karşıtlık olduğunu da yazmaktadır.⁵⁶ Yüzyıl sonlarına doğru bu ahşap evler yerlerini yeni binalara terk edeceklerdir.

14 Ağustos 1866 tarihli bir habere göre, bölgedeki bir diğer çalışma, devam etmekte olan St. Benoît Hastanesi ve Manastırı'nın yapımıdır.

Bunun dışında, 16 Kasım 1866 tarihinde çıkan yangında, Tophane'nin Boğaz Kesen bölgesinde otuz üç ev ile 16 dükkân zarar görmüştür. Bu haber, bölgede ahşap yapıların fazla sayıda olduğunu göstermektedir.

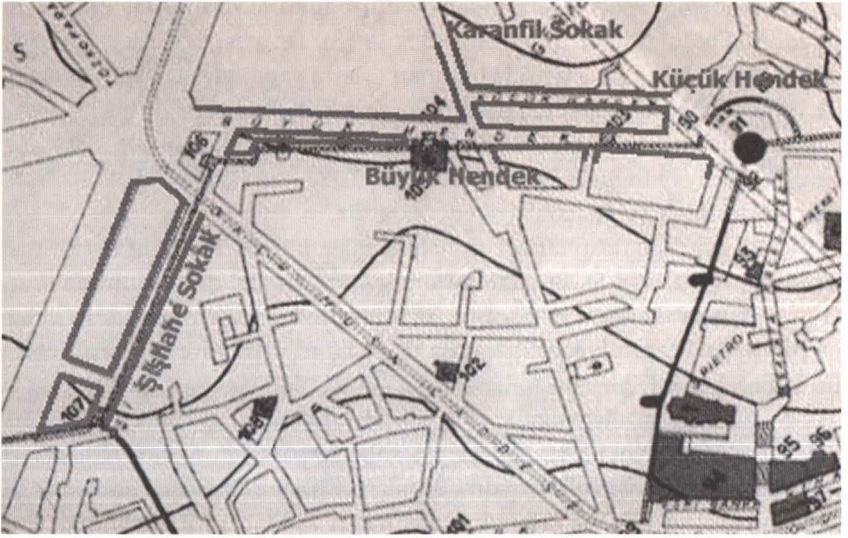
Yine bir gazete makalesinde, Hendek Karakolu'nu Eski Galata Köprüsü'ne ulaştıran yol üzerindeki yeni planlanan parsellerin, blok halinde satışa çıkarılacağı duyurulmaktadır. Bu alan, Şişhane Meydanı'na doğru çıkan yeni İskender Sokak'la (yapım çalışmaları 24 Mart 1866 da bitmek üzeredir), Şişhane Sokak arasında kalan yeni yapı adası olmalıdır. Sözü geçen yapı adasında bulunan binaların, yaklaşık olarak bu tarihlerde yapılmış olduğu söylenebilir.

Hendekler üzerine yeni yapılan yapı adalarının satışından elde edilen gelir, belediyenin bütçesinde önemli bir yer tutuyor olmalıdır. Ayrıca belediye, kadastral çalışmalar sırasında elde edilen yeni alanları da satışa çıkarmaktadır. Galata Kulesi çevresinde veya taşınan mezarlıkların yerinde planlanan yeni yapı adaları bu tür alanlardır.

Satışa çıkarılan yeni inşaat alanları ile ilgili gazete ilanları, hem bölgenin maddi değerini ortaya koyması, hem de bu yeni parsellerin etrafında bulunan yeni yolların durumunu tanımlaması açısından önemli kaynaklardır:

DUYURU

1. Yapım aşamasında bulunan Hendek ve Karanfil sokaklarının köşesinde 300 arşın karelik inşaat alanı olan parsel; 400 lira değer biçilmiştir.
2. Galata Kulesi Meydanı'nda henüz yapım aşamasında bulunan iki

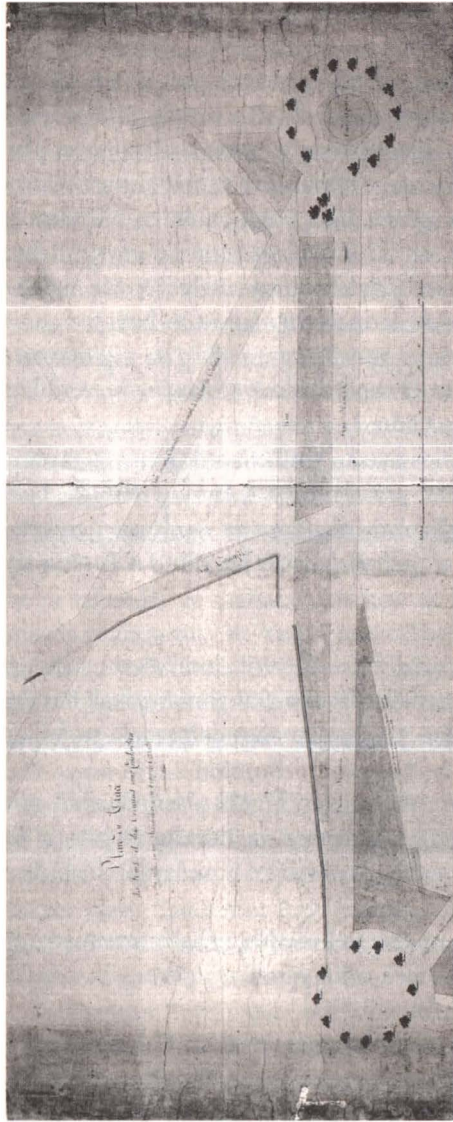

Şekil 1.25 VI. Daire Belediyesinin 1866 yılı çalışmaları

sokağa cephesi bulunan 150 arşın karelik inşaat alanı olan parsel; 900 liralık değer biçilmiştir.⁵⁷

Bu duyurudan anlaşıldığı gibi, 1866 yılının sonlarına doğru Büyük ve Küçük Hendek, Karanfil ve Galata Kulesi civarındaki sokaklarda yapım çalışmaları devam etmektedir. Ayrıca parsellerin arasındaki fiyat farkları, Galata Kulesi Meydanı'nın daha değerli bir alan olduğunu göstermektedir. Şekil-1.25'te bu yıla ait çalışma alanları görülmektedir.

Şekil-1.26'da, Galata Kulesi Meydanı'nın planlanması sırasında hazırlanmış oldukça ilginç bir belge görülmektedir. 1866 tarihli bu plan, Kule Meydanı'nı, Kabristan Sokak'ın uzantısı olan ve o dönemde mevcut olan yapı adasının içinden geçen yeni bir yol ile gelecekte yapılması planlanan Belediye Sarayı'na bağlamaktadır. Bu belge, belediyenin o tarihte Belediye Sarayı Binasını planladığını ve oldukça radikal bir kentsel düzenleme ile bu binayı, Kule Meydanı'na, mevcut yapı adasında istimlaklar yaparak planla-

Şekil 1.26 Kule Meydanı, Şişane Meydanı ve Belediye binasına bağlayan yolların projesi. Kayra C., "Eski İstanbul'un eski haritaları", 1990

nan yeni bir yol ile bağlamayı hedeflediğini göstermektedir. Ancak bu plan uygulanmamıştır.

Aynı kaynaklardan, belediyenin “çöp parası” adı altında yeni vergileri yürürlüğe koyduğu anlaşılmaktadır. Bu vergiler, bölgedeki otel ve restoranlara ait, her birinin büyüklükleriyle orantılı olarak hesaplanan ve her ay toplanan vergilerdir. Çevrenin süpürülüp temizlenmesi hizmetine karşılık olarak düşünülen bu vergileri, diğer bölge sakinleri bile eleştirmektedir.⁵⁸

8 Mart 1867’de, on iki Müslüman, on iki gayrimüslim Osmanlı ve on iki de yabancı uyruklu kişiden oluşan Belediye Meclisi seçimleri yapılmıştır. Bu seçim, yol genişletme çalışmalarının belli bir süre yavaşlamasına yol açmıştır. 4-16 Mayıs ve 7 Haziran 1867’de yayınlanan makalelerde, daha önceki meclislerin hesaplarını ortaya koyan ve verdikleri hizmetleri içeren bilgiler bulunmaktadır.

Aynı yılın Ağustos ayının sonlarına doğru, yol yapımı ile ilgilenen müteahhitler için bir ilan yayınlanmıştır. Bunun dışında, belediyenin içinde bulunduğu suskun durumu eleştiren ve yapılması gereken işlerin eksikliğinden yakınan da birçok makale, yine bu yılın *La Turquie* gazetesinde yerini bulmaktadır.

Galata’ya inen merdivenlerin yerine arabaların geçeceği bir yol yapılacak, sokaklar genişletilecekti. Salıpazarı Sokak Karaköy köprüsüne kadar uzatılacaktı. Yol kaplamaları değişecek, su bollaşacaktı.⁵⁹

Sözü edilen tüm bu projeler, büyük olasılıkla yeni göreve gelen belediye meclisi üyelerinin seçim öncesi vaatleridir. Ancak *La Turquie* gazetesinde, bu yılın sonuna kadar, sözü edilen konulardan hiçbirine ait haber yayınlanmamıştır.

1868 yılında, yeni ulaşım projeleri geliştirilmemiştir. Karaköy ve Eski Balık Pazarı rıhtım iskelelerinin yeniden yapımı gibi uygulamalar ise, bu yılın ilk altı ayında bitirilmiştir.⁶⁰

Sonraki yıla ait bütçe bilgileri, yeni bir Belediye Sarayı Binası yapımının gündeme alındığını göstermektedir. Bu proje, bütçede yeni Belediye Sarayı için hazırlık çalışmaları başlığı altında bulunmaktadır.⁶¹

İnşa edilebilir alanların satışına devam edilmekte ve bu konuyla ilgili ilanlarda satışa sunulan 100 ile 360 arşın kare (75-270 metrekare) arası dört parsel, söz konusu yerin Büyük ve Küçük Hendek sokaklar veya Lüleci Hendek ile Hisardibi Sokak arasında olduğunu düşündürmektedir.⁶²

Salahaddin Bey'in Belediye Başkanlığına atanmasından hemen sonra (1868 yılının son üç ayı) yol çalışmalarında yeniden hızlanma görülmektedir. Sonuçta bu dönem, Pera ile Galata arasında ulaşım sorunlarının ve arabalı yolun eksikliğinin ele alındığı ve bunun için bütçeye önemli desteklerin bulunduğu dönemdir. 10 ve 11 Kasım 1868'de yayınlanan *La Turquie* gazetesinde bu iş için *M. le Comptable Camondo* ve şirketi ile Osmanlı Bankası'nın belediyeye önemli miktarlarda yardımda bulunduklarından söz edilmektedir. Böylece Altıncı Daire Belediyesinin Okçu Musa Caddesi projesi adı altında, Pera ile Karaköy arasında bir araba yolu inşaatı planladığı da anlaşılmaktadır. Bu bağlantı, Galata Kulesi'nin batısında kalan ve eski ahşap evlerden oluşan bölgeden geçen ve yeni Belediye Sarayının bulunduğu Şişhane Meydanı'nı aşağıda zaten kısmen genişletilmiş olan Voyvoda Caddesi'ne bağlayan geniş ve yeni bir yol olarak planlanmaktadır. Bu yolun uzantıları ise üst kotta İskender ve Şişhane sokaklar alt kotta Perşembe Pazarı Sokak bağlantısıyla Mahmudiye ve Yeni Cami sokaklardır. Dolayısıyla Pera ile Galata arasında bu yollar kullanılarak daha kolay ulaşım sağlanması hedeflenmektedir. Bu çalışmanın bütçesi, 6000 liralık istimlak bedelleri, 1500 liralık da yol yapımı maliyetiyle, değişik kaynaklardan karşılanmaktadır; bu bütçenin 3000 liralık bölümü hükümet tarafından, 1500 liralık bölümü MM. Camondo ve G. Zarifi tarafından, kalan 3000 liralık bölümü ise % 6'lık faiz ile Société Générale'den temin edilmiştir.

1869 yılının çalışmaları çok yoğun değildir ve gazetelerde yayınlanan birçok şikâyet yazısı Salahattin Bey'in başkanlık görevine atanmış olmasının aslında belediye hizmetlerinde beklenen canlanmayı sağlayamamış olduğunu göstermektedir. *La Turquie* Gazetesinde, 4 Mayıs 1869 tarihli bir haberde, Salahaddin Bey'in vefat ettiği bildirilmektedir.

24 Haziran 1869 tarihli bir ilanda, yeni belediye binasının temel inşaatı ihaleleri ilgili müteahhitlere duyurulmakta, ayrıca plan ve dosyaların belediyeden alınabileceği bildirilmektedir.

Belediyenin içinde bulunduğu mali sıkıntılar önceki dönemlerde de olduğu gibi emlak vergilerinin yeniden düzenlenmesi ve inşa edilebilen alanların satışı ile aşılmaya çalışılmaktadır.

Arşivlerde 1869 yılının son altı ayına ait *La Turquie* gazeteleri bulunmadığından bu süreçte belediyenin faaliyetlerinin takip edilmesi mümkün olamamaktadır.

Belediye seçimleri 1870 yılında yapılmış ve Mahmudiye, Tophane, Salıpazarı ve Fındıklı'da, kaldırımların yeniden yapımı, yol kaplaması çalışmaları devam etmektedir, ayrıca bu bölgelerde yol kenarında bulunan evlerin su gideri bağlantıları da yapılmaktadır.⁶³

Büyük Pera yangını bu döneme rastlamaktadır. Galata Bölgesi, Taksim, Galatasaray ve Tarlabası'na göre, bu büyük yangından daha az etkilenmiştir. Bu konuda birçok gazete makalesi, yangından zarar görmüş ailelerin perişan durumunu ayrıca ev ve sokaklardaki zararları yazmaktadırlar. Kayıplar oldukça fazladır ve zarar gören çevre sakinleri, birçok genişletme çalışmasına ve yeni projelendirilecek yolları öngören yangın sonrası hazırlanan yeni planlara tepkilidir. Peralılar, bu düzenlemelerle kayıplarının daha da artacağı endişesini duymaktadırlar.⁶⁴

Bu dönemde, Galata'da sürdürülen belediye çalışmalarının bazıları şöyledir: 5 ve 26 Kasım 1870 tarihlerindeki haberlerde, Okçu Musa Sokak'taki çalışmaların yavaşladığı ve araç trafiğini çok rahatlatacak bu projenin bitirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu gecikmeye, Voyvoda Sokak'ın genişletilmesi ile mülklerinin bir bölümünü kaybedecek olan ünlü Kamondo ailesinin sebep olabileceği üzerinde durulmaktadır.

Bu dönemde, Büyük ve Küçük Hendek sokaklardaki kadastral çalışmalar bitmiş görünmektedir. Bir gazete makalesinde, burası sakin ve onurlu ailelerin oturduğu bir konut bölgesi olarak tanımlanmaktadır.⁶⁵ Bu durum, surlar yıkılmadan önce, oldukça bakımsız olan bu bölgenin, o dönemde değer kazanarak daha çok orta ekonomik seviyede sosyal sınıfın tercih ettiği bir konut bölgesine dönüştüğünü göstermektedir. Bu yıllardan başlayarak, bölgenin yeni mimari görünümünün, zamanla bu yeni parsel şekillenmesi üzerinde oluşacağı varsayılabilir. Bir başka gazete makalesinde, Yazıcı Sokak'ta (bugün Serdar-ı Ekrem Sokak) çıkan bir yangından söz edilmekte-

dir. Bu yazıya göre yangın, Yazıcı Sokak'ta bulunan Kamondo Apartmanı⁶⁶ civarında çıkmış ve çevre sakinlerinin büyük endişesine yol açmıştır.

Ulaşım projelerini geliştiren ve yürüten İstanbul Tramvay Şirketi, çalışmalarını büyük bir titizlikle sürdürmektedir. Azapkapı ile Yeni Cami arasındaki bağlantı üzerine raylar döşenmeye başlanmıştır. Ancak, tramvay yolunun darlığı, hem yapımcıları hem de çevre sakinlerini endişelendirmektedir.⁶⁷

1871 yılı Ocak ayında, Altıncı Daire Belediye Başkanı Salih Bey'in yerine, hükümet danışmanı olan Kadri Bey atanmıştır ve bu atama, Babıâli'nin bu kurum üzerindeki etkisinin önemini bir kez daha göstermektedir. 1871 yılı boyunca Pera sokaklarının kötü durumu makalelerde sıklıkla dile getirilmektedir. Bu arada bir makale, Meclis Komisyonu ve Başkan Kadri Bey'i övmekte ve cesaretlendirmektedir. Bu makalede, Pera sakinlerinin sürekli verilen hizmetlerden şikâyet ettiği, ancak bu kurumun mali durumunu düzeltmek için ödemeleri gereken vergileri de ödemedikleri belirtilmektedir.⁶⁸ Kadri Bey, mali sorunların çözümlerine yönelik iki komisyon kurulmasını önermektedir; bunlardan biri belediyenin hesaplarını kontrol edecek diğeri ise ödenmekte geciken vergilerin hangi nedenlerle ödenmediğini araştıracaktır.⁶⁹

Ulaşımındaki birçok sorun, belediye meclisini birtakım önlemler almaya zorlamaktadır; örneğin yolda bulunan araba sürücülerini ve atlıların uyması gereken bazı kurallar ve yasaklar getirilmiş, ayrıca restoran ve kahvelerin kaldırılmaları işgal etmeleri önlenmeye çalışılmıştır.⁷⁰ Belediye aynı zamanda kaldırım çalışmalarına da hız vermiştir. Bu arada, *La Turquie* gazetesinde 15 Haziran 1871 tarihli bir haberde Okçu Musa Sokak'ın açılışı duyurulmaktadır.

Altıncı Daire Belediyesi, 1870 yangını ile zarar gören sokaklardaki çalışmalara da devam etmektedir. Bu yıl boyunca birçok gazete haberinde yangın alanlarında yeni yapılan ahşap yapılardan ve zarar görmüş yapıların tehlikesinden yakınılmaktadır. Bu yazılarda, kâgir yapılaşmanın gerekliliği ve bu konuda belediyenin gerekli kontrolleri yapmadığı üzerinde durulmaktadır. Ancak bütün bu yazılarla halk üzerinde oluşması beklenen, daha düzenli kentsel planlama ve daha modern yapılaşma (kâgir yapı tekniği) bi-

lincinin gelişmesi yerine, çevre sakinleri, bu düzenlemelerle ve yenileme çalışmaları ile maddi zarara uğrayacakları endişesini sürdürmektedirler. 21 Mart 1871 tarihli bir makale, dönemin ortak görüşünü çok iyi dile getirmektedir; bu yazıda birçok farklı fikir ve plan geliştirilmesine rağmen, her mülk sahibinin, genişletilecek yollar için gereken mekânı oransal olarak paylaşması ve eski kentsel düzenin tekrar kabul edilmesinin, genel olarak istenilen bir çözüm olduğundan söz edilmektedir.⁷¹

1871 yılı haziran ayında, Kemeraltı bölgesinde çıkan bir yangında bazı kâgir yapılar ve yaklaşık kırk ahşap yapı yok olmuştur.

1871 yılının ikinci altı ayında, Altıncı Daire Belediyesinde, yönetim alanında, yol bakımı çalışmalarında ve Galata ile Pera arasındaki yeni ulaşım projeleri konusunda oldukça yoğun bir dönem yaşanmaktadır. 2 Eylül tarihli bir yazıda, belediye sınırları içinde nüfusun oldukça artması nedeniyle, bölgenin iki farklı alana ayrılmasının planlandığı belirtilmektedir. 6 Aralık tarihli başka bir haber, başkanlık görevine yeni bir atama olduğundan söz etmektedir. Sonuç olarak bu göreve yeni getirilmiş olan Kadri Bey, yerini Muhtar Bey'e bırakmaktadır. İki gün sonraki tarihli başka bir habere göre ise, İstanbul Belediye Başkanı olarak tanıtılan Ali Rıza Bey, yeni idari düzenlemeler konusunda bilgi vermek amacıyla, Altıncı Daire Belediye Meclisini ziyaret etmiştir. Kısa bir zaman sonra, Altıncı Daire Belediyesinin, İstanbul Belediyesinden (Şehremaneti) ayrılarak doğrudan Babıâli'ye bağlandığı öğrenilmektedir. 21 Aralık tarihli bir makaleden de, yeni seçimlerin yapılacağı anlaşılmaktadır.⁷²

Bu dönemde yol çalışmaları devam etmektedir, Yüksek Kaldırım⁷³ Sokak'ın kaldırımları yeniden yapılmakta ve bu bölgeye çok yakın olan belediye hastanesinin⁷⁴ bulunduğu sokağın (Zürafa Sokak veya onu dik kesen Patrik Sokak'tan söz ediliyor olmalı) genişletme çalışmaları sürdürülmektedir. Salı Pazarı, Yeni Çarşı Sokak'ın alt kotlarına alınmış olduğundan, eski kurulduğu bölgede toplu ulaşım yeniden yapılabilir. "Grande Rue de Galata" olarak adı geçen caddenin genişletilmesi bölgeye yeniden düzenlenme imkânı vermektedir.⁷⁵ Bu durumun bir benzeri de yeni yerine taşınan Altıncı Daire Belediyesi için geçerlidir.⁷⁶

Bu yılın gazete haberlerinde, Fransız mühendis Gavand ve projesi

hakkında bilgi verilmektedir. 15 Eylül 1871 tarihli bir makale, Mevlevi Tekke'si karşısında planlanan metro istasyonu için sürdürülen istimlak çalışmalarının bitmek üzere olduğunu haber vermektedir. Dönemin en önemli toplu ulaşım projelerinden biri olan metro projesi, Babîâlî tarafından Fransız mühendis Eugène-Henri Gavand'a yaptırılmaktadır.

1872 yılına ait haberler Karaköy Meydanı'nın bakımsız durumundan yakınmalarla başlamaktadır. Yeni Başkan Sakız Efendi'nin (daha sonra Ohannes Efendi adı ile geçecektir) işe başlaması büyük bir ümitle beklenmektedir. Bu yıl yapılan çalışmalar Okçu Musa Caddesi üzerindeki bazı parsellerin satışları, metro inşaatının devam etmesi ve Hendek Sokak'ın kaldırımlarının yeniden yapılması olarak sıralanabilir.

Ohannes Efendi, kurumun mali sorunlarını çözebilmek için, başkanlığını Muhtar Bey'in yaptığı⁷⁷ ve Ali Efendi, Taib Efendi, Hazzopulo ve Madjud Efendi gibi meclis üyelerinden oluşturulan yeni bir komisyon kurmuş ve böylece kurumun çalışmalarını engelleyecek boyuta ulaşmış bu sorunlar araştırılmaya başlanmıştır.⁷⁸

23 Ağustos 1872 tarihli bir makalede, Galata'dan başlayan tramvay hattının, henüz tamamen bitirilememiş Okçu Musa Sokak'tan geçerek, Galatasaray'a kadar uzayabileceğinden, oradan da diğer hatta geçilerek, Pangaltı'ya ulaşılabilirliğinden söz edilmektedir.

Altıncı Daire Belediyesi ile yaşanan deneyimlerden sonra, diğer belediyelerin kurulması, işlerlik kazanması ve bu konuda yeni idari düzenlemeler yapılması konusu, gazetelerde oldukça çok sayıda makaleye konu olmaktadır. Örneğin, 24 Eylül'de yayınlanan Belediyeler Kanunu, 21 Eylül ve 18 Ekim'de yeni belediyeler için gelecekte seçilecek olan başkanların özellikleri, 18 Ekim'de yeni belediyelerin kurulmasıyla İstanbul kenti ve çevresinin nasıl kalkınacağı ve en son olarak da 6 Eylül'de İstanbul sakinleri için kişisel bir vergilendirme sisteminin geliştirilmesi ve böylece bu kent için gereken tüm projelerin yapılabilmesini sağlayacak bir bütçe oluşturabilme düşünceleri üzerine yazılan haberler, bu konuya ne kadar fazla önem verildiğini göstermektedir.

Bunun dışında bu yıla ait diğer haberlerden biri de, İstanbul'da yerleşen Almanların sosyal tesisi olan Kulüp Teutonia'da çıkan yangın ve çevre-

deki ahşap yapılara verdiği zarar üzerinedir. Böylece, Tekke bölgesinde birçok ahşap yapı olduğu anlaşılmaktadır. Şekil-1.27’de Teutonia ve Tekke bölgesi 1858-60 tarihli d’Ostoya ve 1905 tarihli Goad haritasında görülmektedir.

1873 yılında yayınlanan haberler, bu yılın belediye hizmetlerinde azalma olduğunu göstermektedir, hatta bazı yazarlar yeni yapılacak seçimlerin çok önemli olduğunu, meclisin mutlaka değişmesi ve yeni fikirler geliştirecek kişilerin seçilmesi gerektiğini belirtmektedirler. Bu yazarlar, seçimlerini arzu ettikleri ve zaten oldukça tanınmış ve nüfuzlu kişiler olan adaylarının, adlarını bile yazmaktadırlar.⁷⁹ 1873 yılında yapılan seçimlerin resmen başlama tarihinin ilanı şehremaneti tarafından verilmiştir.⁸⁰ Seçim sonuçları 1 Haziran 1873 yılında açıklanmıştır ve bu gazete haberine göre belediye meclisine “üç Türk, üç Hristiyan” seçilmiştir: Mumeis Ali Efendi, Christaki Efendi Zographos, Holas Efendi, Simon Bey Makssoud, Araydjizade Ali Bey, Ismy Bey.

1873 yılında, Okçu Musa Caddesi’ndeki çalışmalar tamamlanmıştır ve bu yol üzerindeki tramvay seferleri artık kesintisiz olarak yapılabilir. Ayrıca Belediye Başkanı Mouhtar Bey Belediye Sarayının arkasına bir sarnıç yapmayı planlamaktadır.

27 Mayıs 1873 tarihinde çıkan bir yangın Tekke civarını tamamen yakıp kül etmiştir. Gavand’ın metro inşaatı için hazırladığı projede, bu yangının etkilediği alanlar belirtilmiştir (Şekil-1.28).

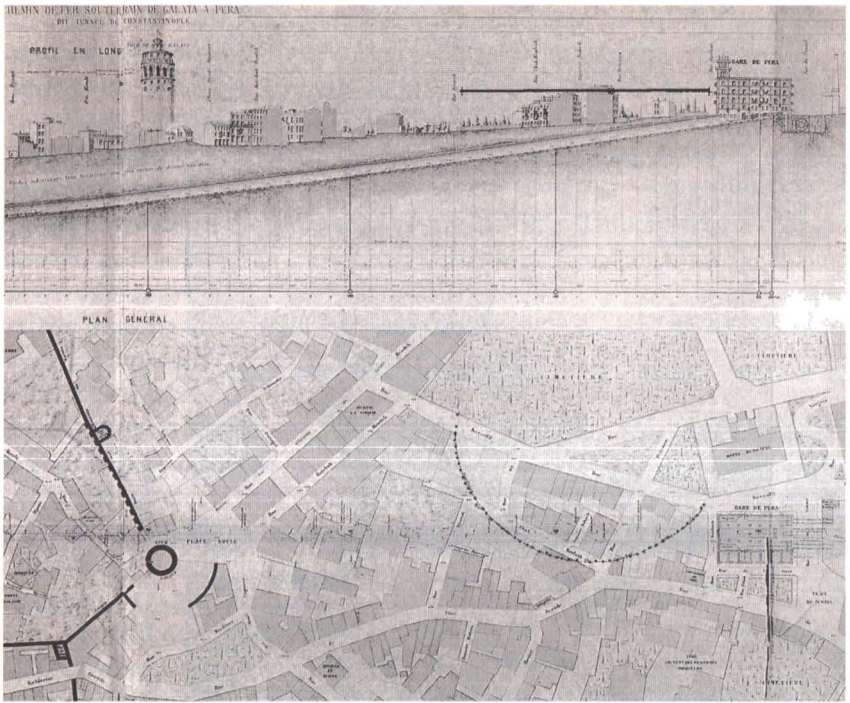
Dönemin ilginç olan olaylarından biri, 13 Şubat 1873 tarihli bir gazetede belirtilen, Baron Haussmann’ın köprüler ve yollar konusunda ihtisaslaşmış mühendis M. Caméré ve müteahhit M. Duparchy ile beraber İstanbul’u ziyaretidir.

25 Temmuz tarihinde, belediye yönetimi şartnameleri *La Turquie* gazetesinde yayınlanır ve böylece başkanın bir kez daha değişmiş olduğu görülmektedir. Yeni Başkan Kadri Bey’dir ve çok kısa bir süre içinde, Altıncı Daire Belediyesine başkanlık yapan üçüncü kişidir; Ohannes Efendi, Muhtar Bey ve son olarak ta Kadri Bey. Ayrıca, aynı yılın ağustos ayında bir seri atanma daha gerçekleşir ve bu sefer de başkanlığa Artin Efendi Dadian gelir.⁸¹

Bütün bu idari kadro değişiklikleri gazete haberlerinin karakterini değiştirmemektedir. Birçok bölgede, yol çalışmaları devam etmekte (“Gran-

Şekil 1.27 Tekke ve Teutonia'nın bulunduğu alan 1858-60 ve 1905 tarihli planlarda görülmekte.

Şekil 1.28 1872-74 Gavand planı. İstanbul Arkeoloji Müzesi Arşivi

de rue de Pera" İstiklal caddesi, Hendek sokaklar, Polonya Sokak, Yeniçarşı Sokak, Tepebaşı Sokak)⁸² ve toprak satışları sürmektedir. Ancak, hükümet ile M. Gavand arasında yaşanan bir anlaşmazlık, yeraltı raylı sistem inşaatını belli bir süre için durdurmuştur.⁸³

7 Ağustos 1873 tarihli bir haberde hükümetin, Altıncı Daire Belediyesinin projelerinden biri olan Yeniçarşı Sokak'ın genişletilmesi ve düzleştirilmesi kararını, belediye şartnamesine uygun olarak daha önceden onaylamış olmasına rağmen, iptal ettiği anlaşılmaktadır. Bu makalede, belediyenin geliştirdiği, ancak hükümet tarafından iptal edilen proje desteklenmektedir. Hükümetin bu kararına rağmen, bir gazete haberin-

de kamu yararı konusunun dile getirilmesi, kent kültürü bilinci açısından önemlidir.

Dönemin gazete haberleri, yeni belediyelerin kurulmaları ile ilgili idari düzenlemelerden söz etmektedirler. 25 Kasım 1873 tarihli bir haber, başkent ve çevre yerleşmelerinin yedi bölgeye ayrıldığı bir kadastral düzenleme kararından bahsetmektedir. Kısa bir süre sonra, kadastro çalışmalarını kolaylaştırmak amacıyla Altıncı Daire Belediyesinin iki farklı bölgeye ayrıldığı öğrenilecektir. 31 Aralık 1873 tarihli bir başka habere göre, çalışmalarına bir süre önce başlamış olan bu iki bölgeye, Braila Ticaret Bürosunun Müdürü Chrysidi Bey ve Roma'daki Osmanlı Büyükelçiliği eski ikinci başkanı Halil Bey, başkan olarak atanmışlardır.

1874 yılı oldukça önemli idari değişikliklerin yapıldığı bir yıldır. 8 Aralık 1874 tarihli makalede, kadastro bürolarının şehremanetinden, Güvenlik Bakanlığına geçirildiği belirtilmektedir.

Bundan böyle bina alım veya satımlarıyla ilgili idari belgeler (*İlmühaber*), imam ve muhtarlar, Rum ve Ermeni Patriklikleri ayrıca yabancıların mülk edinme kanununa göre yabancı ülke elçilikleri tarafından verilen inşaat izinleri, güvenlik işlerinden sorumlu bakanlıkta bulunan kadastro bürolarına verilecektir. Bu karar, idari işlerde merkezileşme amaçlı düzenlemeler olarak nitelendirilebilir.⁸⁴ 8 Aralık tarihli bir başka makalede ise bu kararın bina vergilerinin toplanabilmesinde kolaylıklar getireceği belirtilmektedir.

24 Ocak 1874 tarihli *La Turquie* gazetesinde, Başkanlığını Christaki Efendi Zographos'un yaptığı Yeniköy Belediyesinin padişah kararıyla hizmete başladığı belirtilmektedir.

Bir gazete haberinde, 1874 yılının başında Şahsuvar Mahallesi'nin kadastro çalışmalarının bitirildiği belirtilmektedir. Bu haberden, Şahsuvar Sokak'ın o döneme ait kadastro sunun bitirildiği, ancak sokağın genişletme ve düzleştirme çalışmalarının tamamlanmamış olduğu sonucu çıkarılabilir. Zira 1876 yılında bitirilen belediye kadastral haritasında, Şahsuvar Sokak'ın büyük bir bölümünün genişletilmediği görülmektedir.⁸⁵ 17 Ocak ve 16 Haziran 1874 tarihli gazete haberlerinde, bu bölgede Hristiyan ve Müslüman ailelerin bir arada yaşadıkları, ancak aralarında bazen sorunlar çıktığı belirtilmektedir.

1874 yılında, Galata bölgesinde iki önemli yangından söz edilmektedir. Bunlardan biri Şahsuvar Mahallesi'nde Laleli Çeşme Sokak'ta çıkmış ve dokuz ahşap evin yanmasına neden olmuştur,⁸⁶ bir diğeri ise Tophane'de oldukça geniş bir bölgeyi etkilemiştir.⁸⁷

Tophane'de Kömürcü Sokak'ta dün öğleden sonra saat birde yangın ihbarı yapılmıştır. Maalesef o sıra esen şiddetli rüzgâr, zaten kömürçülerin, petrol ve rakı depolarının bulunduğu bu bölgede çabucak yayılma fırsatı bulmuş ve geniş bir alanın zarar görmesine neden olmuştur.

Yangın, Cité Française'i gümrüğe bağlayan büyük yoldan, tramvayın geçtiği ana caddeye kadar yayılmıştır. Her esen rüzgâr, alevleri canlandırmış, Grande Rue de Galata'nın her iki tarafında yer alan evler bu yangından etkilenmişler ve St. Benoît mahallesinin tamamen yıkımına sebep olacak olan bu yangın böylece devam etmiştir.

Bu haberden çevre binalarının çoğunun ahşap olduğu öğrenilmektedir. Yangınlara rağmen Altıncı Daire Belediyesi, 6 ağustos'ta kadastral çalışmalarını tamamlamış ve vergi mükelleflerine tahmini emlak vergilerini bildirmiştir. Yine bir gazete ilanından bu çalışmanın, Halil Bey başkanlığında dört ayrı komisyon tarafından sürdürüldüğü öğrenilmektedir. Bu bölgeler şöyle sıralanmaktadır: Pera- Pangaltı, Galata-Tophane, Kabataş-Fındıklı-Cihangir ve Arap Cami, Kasımpaşa-Tatavla-Yenişehir ve Feriköy.

1874 yılının ilerleyen aylarında, Perşembe Pazarı Sokağı'nın genişletildiği, Karaköy'den Pera'ya çıkan metro çalışmasının bittiği ve Karaköy Meydanı'nda arabalar için park yeri yapılmak üzere bazı yapı ve barakaların belediye tarafından yıktırıldığı gazete haberlerinden öğrenilmektedir.⁸⁸

1875 yılında, Altıncı Daire Belediyesi kadastro bürosunun çalışmalarını devam etmekte, ancak belediye ile ilgili haberlerde azalma göze çarpmaktadır. Buna rağmen Altıncı Daire Belediyesinin çalışmaları sadrazam tarafından övülmektedir.⁸⁹ Bu dönemde, yeni kurulan Kadıköy Belediyesinin Hamdi Bey başkanlığında göreve başladığı gazete haberlerinden öğrenilmektedir.⁹⁰

Yine bu tarihte belediyenin finansal ve idari düzensizliği Babıâli'nin oldukça önemli bir karar almasına sebep olmuş ve padişah iradesi ile bu bölgenin en deneyimli finansçıları ve en hatırı sayılır saygınlarından oluşan on iki kişilik olağan üstü bir belediye komisyonu kurularak çalışmalarına başlamıştır.⁹¹ Ayrıca 1875 yılı içinde Babıâli tarafından atanan üç başkan arka arkaya görev yapacaklardır: Pertev Efendi, Artin Efendi Dadian (ikinci kere) ve Kostaki Efendi.

Bu dönemde belediyenin faaliyetleri dışında yeni belediye şartnameleri üzerine de birçok makale yazılmaktadır. Bu yazılara konu olan şartnameler, taşınmazlardan alınan vergileri, vakıf gelirlerini ve kira anlaşmalarını, daha düzenli ve merkezi bir sisteme bağlamayı amaçlamaktadır.

Galata'daki belediye çalışmaları ile ilgili haberler bu dönemde oldukça azalmaktadır. Başlıca haberler arazi satışları ile ilgili olanlardır. Bu haberlerden yola çıkarak, Karanfil ve Hendek sokaklardaki arazi bedellerinin, çevresinde bulunan diğer sokaklara göre (Şahsuvar ve İskender sokaklar gibi) daha fazla olduğu söylenebilir.⁹² Böylece, surların yıkımından sonra Galata'nın Pera'ya doğru genişleyen bölgelerinin, dönemin tercih edilen konut alanları olduğu anlaşılmaktadır.

1876 yılında belediyeler kanununun yayınlanması ve diğer belediyelerin kurulması, Altıncı Daire Belediyesinin ayrıcalıklı durumunun sona ermesi anlamına gelmektedir. Bu kanunla, sayıları yirmiyi bulan belediyeler, seçilmiş üyelerden oluşan bağımsız meclisleri ile çalışmalarına başlamışlardır. Belediyeler kanunu, tüm belediyelerin, idari ve mali özellikleri aynı olmak koşulu ile düzenlemiştir. Ergin'e göre, Altıncı Daire Belediyesinin deneyimleri üzerine geliştirilen ve İstanbul'daki tüm yerleşim bölgelerinin refahını sağlamak ve iyi mekânsal koşullara kavuşması amacını taşıyan bu düzenleme ve kanunlar, beklenen etkiyi yapamamıştır.⁹³ Altıncı Daire Belediyesinin idari ve mali problemleri arttıkça, faaliyetleri azalmıştır. Diğer taraftan, 1876 yılında Osmanlı yönetiminde iki padişah değişimi gerçekleşmiş, Sırbistan'daki savaş ve diğer birçok politik sorun, imparatorlukta bir süre için bazı faaliyetlerin yapılabilmesini engellemiştir.

Bütün bu olumsuz koşullara rağmen Altıncı Daire Belediyesinin durumunun kötüye gidişi, yeni belediye kanunundan çok önce, kurumun

idari ve mali düzensizliği ile beraber hükümetin müdahalelerde bulunması ve 1875'te kurulan olağanüstü meclise kadar olan süreçte, kendini göstermeye başlamıştır.

11 ve 23 Aralık tarihlerinde *Sultan II. Adbulhamid Hatt'ı* olarak ilan edilen yeni belediyeler kanunu ile uygulanan düzenlemeler birçok alanda iyileştirmeyi hedeflemektedir. Bu kanun, belediye meclisi oluşumunu, seçim ve idari kuralları belirlemekte, ancak bu durum belediyelerin faaliyetlerini yavaşlatmaktadır. Altıncı Daire Belediyesinin bu kanundan önce planladığı ve uyguladığı çalışmalarla kent mekânlarının iyileştirilmesi konusunda çok önemli atılımlar yapılmış, bu tarihten sonra ise, kurumun önemli uygulamaları olamamıştır.

Sonuç olarak, 1858 yılında kuruluşundan, 1876 yılındaki belediye kanunun ilanına kadar, ayrıcalıklı konumda işlerliğini sürdüren Altıncı Daire Belediyesinin çalışmalarında, birbirinden farklı üç aşama geçirilmiş olduğu söylenebilir. Galata'da, surların yıkımından önce ve sonra olmak üzere, sürdürdüğü çalışmalarda iki değişik tutum göze çarpmaktadır. Surlar yıkılana kadar olan ilk dönemde, daha çok kaldırım yapımı, sokakların bakımı ve yolların genişletilmesi gibi çalışmalar yapılırken, ikinci dönemde, yıkılan sur duvarları ve hendekler üzerinde yeni yolların yapılması Galata ile Pera arasında bir bağlantı projesi olan Okçu Musa Sokak'ın planlanması gibi daha geniş ölçekte düşünülen projeler geliştirilmiş ve uygulanmıştır. Bu ikinci dönemde elde edilen belgelerde, projelerin uygulanma aşamalarında bölgede oturan veya çalışan bazı saygın ailelerin ve hükümetin maddi yardımları olduğunu görülmektedir. Yine bu dönemde, gazete makaleleri, yeni oluşturulan kent mekânlarını değerlendirirken, dönemin İstanbul'u için yeni sayılabilecek tanımlamalar yapmaktadırlar: *Tamamen Avrupalı bir görünüş –sağlam ve taş binalarla bölgenin güzelleşmesi veya Kılıç Ali Paşa caminin iki minaresi ile oluşan Mumhane sokağın perspektifi* gibi. Sonuç olarak Galata'da, dönemin dinamiklerine paralel olarak gelişen, kent mekânlarının iyileştirilmesi ve modernleşme ihtiyacı ve arzusu, belediyenin uygulamalarıyla örtüşmektedir.

1870'lerde ise belediyenin yollarla ilgili çalışmaları azalmakta ve bu yolların iki yanında bulunan bina sahiplerinin şikâyetleri gazete makalele-

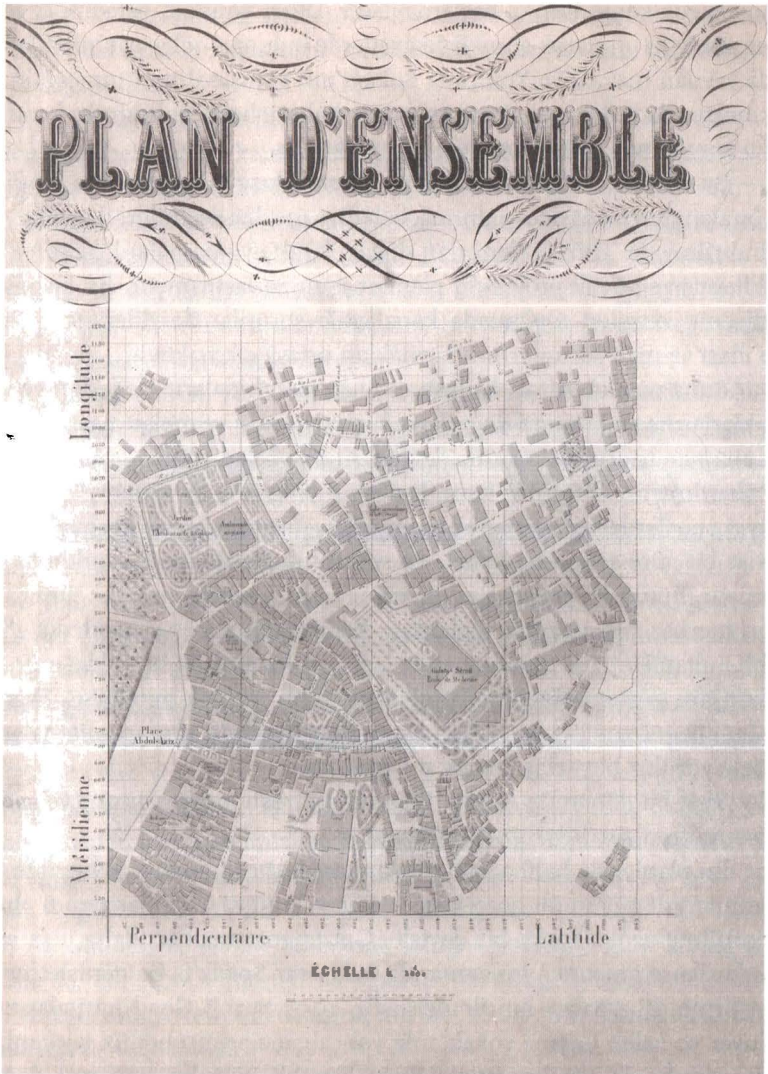
rine daha çok konu olmaya başlamaktadır. Diğer taraftan, belediyeye vergi verme görevini unutarak sürekli şikâyetlerde bulunan bölge sakinleri konusunda yazılan makale ve Yeniçarşı Sokağı'nın genişletilmesi projesinin iptali konusunda hükümeti eleştiren gazete haberi, belli bir kesimin kentlilik bilinci konusunda geliştiğini de göstermektedir.

Bu süreçte, Babiâli tarafından, yerlerini kısa bir süre sonra bir diğerine bırakan birçok başkan atanmış, belediye meclisi seçimleri iki yıldan bir yıla indirilmiştir. Tüm bu kararlar, doğal olarak uygulamalardaki sürekliliği etkilemiş ve büyük projelerin planlamasını zorlaştırmıştır. Bu koşullara belediyenin vergileri toplamada karşılaştığı sorunlar da eklenince, kurumun idari ve mali sorunlarının kaynakları ortaya çıkmaktadır.

Buna paralel olarak, kadastral çalışmalar, binaların değerleri ve vergi miktarlarına ait tahmini değerlerin hesaplanması ve toplanması çalışmaları tamamen başka bir kuruma devredilmiş ve belediyenin sorumluluğundan çıkarılmıştır. Öncelikle kent, kadastral bölgelere ayrılmış ve sonra bu bölgeler şubelerde birleştirilerek emniyetten sorumlu bakanlığa bağlanmıştır. Kısa bir süre sonra, bu şubelerin sorumluluğu Maliye Bakanlığı'na geçirilmiştir. Bütün bu gelişmeler, hükümetin bu alanda yapılacak tüm çalışmaları merkezi bir sistemde toplamayı düşündüğünü göstermektedir. 1876 Tarihli Sultan Hattı ile tanımlanan belediyeler kanunu da bu yaklaşımın somutlaştığını göstermektedir. Ancak yine altını çizmek gerekirse, Ergin'e göre bu düzenleme ilerde, Altıncı Daire Belediyesinin tüm uygulamalarında gözle görülür bir yavaşlamaya yol açacaktır.

Yine bu dönemde Altıncı Daire kadastro su tamamlanmış ve sadrazama sunulmuştur (1876)⁹⁴ (Şekil-1.29).

Bu planlar ile halihazır haritalar karşılaştırıldığında o dönemde henüz mimari dönüşümün gerçekleşmediği ve bugünkü yapılaşmanın olmadığı görülmektedir. Başka bir deyişle, Galata apartmanları daha inşa edilmeye başlanmamıştır. Aynı zamanda Şahsuvar Sokak'ta da genişletme ve düzleştirme çalışmaları bitirilememiştir. 1905 tarihli Goad haritalarında, Şahsuvar ve Laleli Çeşme sokaklarda yol çalışmalarının henüz tamamlanmamış olduğu da görülmektedir. Buna karşılık, yüzyılın sonlarına doğru, Yazıcı - Serdarı Ekrem Sokak genişletilmiş ve düzleştirilmiştir.⁹⁵

Şekil 1.29 *Cadastre de la Ville de Constantinople*'dan Beyoğlu bölgesini gösteren bir pafta. Yay. Haz. I. Dağdelen

Belediyeler kanunun ilanından (1876) itibaren başlayan bu üçüncü dönemde, bazı yol inşaatı çalışmaları dışında (Şahsuvar ve Yazıcı –Serdarı Ekrem sokaklar), belediyenin 1865 ile 1870 yılları arasında büyük bir çaba ile oluşturduğu yeni kent düzeni çok değişmemiş, ancak bu yeni dokunun üzerinde yüksek katlı inşaatlar yapılmaya başlanmış ve mimari dönüşüm gerçekleşmiştir.

YOL ÇALIŞMALARI VE KADASTRAL DÜZENLEMELERİN NİTELİKLERİ

1857 yılının sonlarına rastlayan kuruluşundan, 1876⁹⁶ yılında belediye kanunun ilanına kadar geçen süreçte Altıncı Daire Belediyesinin çalışmaları, bu kurumun kent mekânlarının iyileştirilmesi konusundaki yaklaşımlarını ve kent sakinlerinin bu süreçte belediye kurumundan beklentilerini tanımlamaktadır.

Bütün bu süre içinde seçilmiş veya Babıâli tarafından atanmış tüm başkan ve meclislerin ortak hedefleri, Galata bölgesi içinde ve Galata ile Pera arasında ulaşımın iyileştirilmesidir. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Galata Limanı'nın hacmi genişlemiş, Borsa kurulmuş ve Galata modern bir iş merkezi olma sürecine girmiştir. Galata'nın gelişen ticaret işlevi, sur duvarları içinde sıkışıp kalan eski kent dokusunun değişimini zorunlu kılmaktadır. Bu ticari gelişme, surlar içinde konut bölgelerinin azalmasına ve sıkışmasına yol açsa bile, Galata içinde akıcı bir ulaşım ağı ve yeni binaların yapımını gerektirmektedir.

Bu şartlar altında surların yıkımı ve hendeklerin doldurulması iki sorunu birden çözmektedir. Öncelikle, sur duvarlarının kısıtladığı imar gelişimi canlanacak ve yeni yerleşim alanları gelişecektir, ikinci olarak ise, duvarların yıkımı ve hendeklerin doldurulmasıyla ortaya çıkan yeni alanlara geniş bağlantı yolları yapılabilecektir. Böylece belediye büyük bir enerjiyle bu işe yönelmiş, ayrıca hem Babıâli'den hem de çevre sakinlerinden destek görmüştür. Ancak Altıncı Daire Belediyesinin kuruluşundan bir süre sonra, özellikle tüm çabaların yoğunlaştığı Pera bölgesindeki sokaklarda planlanan çalışmalarda, çevre sakinlerinin desteği, yerini şikâyetlere bırakmıştır.

Galata'nın ticari alanındaki ulaşım sorunlarına çözümler üretilmiş, surlar yıkıldıktan sonra, Galata'nın kuzeyindeki konut bölgelerinden, Pera yönüne doğru bir gelişim gerçekleşmiştir.

Çevre sakinleri, şikâyetleriyle dile getirdikleri gibi, daha bakımlı ve düzenli, aydınlatılmış, temiz yollar ayrıca daha güzel bir çevre arzulamaktadırlar. Bu istekler, daha düzenli bir çevre ve yeni bir kentsel mekân anlayışına dayanan düzenlemelere duyulan ihtiyacın ve kente karşı gelişen sahiplenme duygusunun dışı vurumu olarak yorumlanabilmektedir.

Kent mekânındaki dönüşüm, gecikmeden yerini mimari değişime bırakmakta ve daha önce belirtildiği gibi, Galata'da, büyük ulaşım projelerinin gerçekleştirilmesinin hemen sonrasında mimari dokuda da değişim gözlemlenmektedir.

1876'ya kadar süren ve titiz bir çalışmanın ürünü olan Altıncı Daire Kadastro Planı, bundan sonra incelenecek olan mimari dönüşüm konusundan önemli bir kaynaktır.⁹⁷ Bu planlarda birçok farklı karakterde kadastro düzenlemesi görülebilmektedir. Bunlardan biri, yeni planlanan yolların kenarlarında oluşturulan yerleşim alanları için yapılan düzenlemeler, diğeri ise genişletilen veya düzeltilen sokaklarda eski kadastral yapıya uyarlanaarak oluşturulan yeni düzenlemelerdir.

YENİ YERLEŞİMLER YENİ SOKAKLAR

Yeni yerleşimler ve yeni sokaklar, Galata'da yıkılan sur duvarları ve doldurulan hendekler üzerinde yapılan yolları ve bu yolların her iki tarafında planlanan yeni yerleşim bölgelerini kapsamaktadır. Bu sokaklar Büyük ve Küçük Hendek sokaklar, Lüleci ve Hisardibi, İskender ve Şişhane sokaklarıdır. Bu gruba, sur içinin kuzey bölgesinde yapılmış ve bir istisna oluşturan Okçu Musa Sokağı da eklemek gerekmektedir.

Yeni yerleşim alanlarındaki yapı parsellerinin satışları, belediye tarafından gazetelerde ilan edilmektedir. Bu ilanlarda, daha çok bilgi almak için verilen adres ise büyük bir çoğunlukla belediyeye ait teknik bürodur. Bu durum doğal olarak belediyenin bu düzenlemelerde en önemli aktör olduğunu göstermektedir. 1868-1880 yıllarında yayınlanan ticaret yıllıklarında (*Indicateur Ottoman: Annuaire-Almanach du Commerce, de l'Industrie, de l'Administration et de la Majustrature de 1868 et 1880*) Belediye başkanları ve meclis üyeleriyle beraber, teknik büroda çalışanların da isimleri bulunmaktadır (Şekil-1.30).

10	Pangui Effendi پانگی افندی	M. Vaccino. موسو وینیو	11	Imi Bey. اسمی بك	M. Stefanovich. موسو استفانویچ
Roumian Effendi. رومیان افندی	M. Calias. موسو کالیاس	Nağmi Effendi. نجمی افندی	Taib Effendi. طیب افندی		
Naum Effendi. نوم افندی	M. Barozzi secrétaire. موسو باروزی	Sava Effendi. صوا افندی	M. Zari. موسو زاری		
M. Maron. موسو مارون	M. Narana Effendi secrétaire. موسو نارانی افندی	Simon Effendi. سیمون افندی	Zehdi Effendi Greffier. مجلسی زهی کانی زهمی افندی		
Membres temporaires députés par la corporation des arménians. اجزایی استعفی دپوتی زدن اعضای مؤنه			Présidents employés. دائرة مذکور داورلی		
Daghos Ilacno Effendi. دوگوس ایلاکون افندی	Nicolas Abri Effendi. نیکولاس ابری افندی	11 ^e Alié Antoine enregistreur au bureau de la comptabilité. (rue Roumaji N. 7 Pera.) گرسندی زهانی نرو ۷ محاسبه داورلی مؤنه.			
Adolphe Marconich Effendi. ادولف مارکونیچ افندی		M. Durdelmi Cachim proto-notaire expéditionnaire au secrétariat général, rue Tariha-bachi N. 35 Pera. رئیس بی نرو ۵۵ سرکاتب دوز داورلی داریل قوجیق.			
Tous les jours exceptés les Dimanches et les vendredis des douanes spéciaux sont à l'entée médecine à la disposition gratuite du Public. مکتب طبیه ششاهده بازار و جده گزین داورلی دهمه داورلی دوقوزلر خاندن کانی دهمه داورلی			M. Batelheim Chef du Cadastre, rue Yandi N. 38 Pera. یاریچی زهانی نرو ۳۸ موسو باتلهم دهمه داورلی زیلایند. چهره زهانی نرو ۱۶ کاتب کالونا داورلی Constant Effendi 1 ^{er} secrétaire. سرکاتب قونسلط افندی		
CONSEIL MUNICIPAL DU 3e CERCLE کامیونال دوقوزلر پیرا ۳ ^e قلم البی داورلی			M. D'Andria I. 1 ^{er} chef de la comptabilité, rue Isadjé-kachi N. 341 Pera. بک دولقی ایله قشاید زهانی نرو ۳۴ محاسبه داورلی موسو ۱۰ دیا M. Filomata N. commis du bureau technique, rue Tariha-bachi N. 30 Pera. زیلایچی زهانی نرو ۳۰ مهندس قلمی کانی موسو فیلوماتس M. Jureaux Commisnaire en chef. سر قوشموسر موسو جاورو		
Ali Bey Président مجلس باش کانی ششاهده افندی	Constant Effendi 1 ^{er} secrétaire. سرکاتب قونسلط افندی	M. Ghar. Pietro commissaire du bureau technique, rue du Journal N. 3 Pera. قلمی کانی موسو کس			
M. Corpi. موسو کورپی	M. Frederici. موسو فدریدی				
Miran Bey. میران بك	Hulin Effendi. حولایی افندی				

13	Ilanko Effendi chef d'oeuvre d'un potentes. پاتنه قلمی میری موسو باشو افندی	14	Selim Effendi adjoint du président, rue Makhméd N. 32 Pera. سلیمه زهانی نرو ۳۲ موسو میری دهمه داورلی
M. Olcherna N. aide de bureau des traductions et des archives, rue Tchaer N. 14 Pera. چینار زهانی نرو ۱۴ رچیدو قونسلط میری کانی موسو		Selim Effendi (mouavin). دورن سلیم ساین افندی	
Léval Effendi ingénieur en chef, rue Yeni-Ischatchi N. 88 Pera. بکی چارشو زهانی نرو ۸۸ پاشی مهندس اولان افندی		Savel Effendi 1 ^{er} architecte. سر سوار سول افندی	
M. Mansour Alex secrétaire adjoint, rue Nish N. 10 Pera. تقسیم زهانی نرو ۱۰ سرکاتب کانی موسو مانسور الکسی		M. Tcheine chef de la perception des droits. رسوبات م تهمی موسو تچینه	
M. Marame Gregoire archiviste et traducteur, rue Taksim N. 17 Pera. مکتب زهانی نرو ۱۷ رچیدو قونسلط میری کانی موسو مارامه		M. Falsanmehy conducteur des travaux. اعلات داورلی موسو فالسانمهی	
M. Moysiadé Jean directeur du bureau des corporations. استغنی قلمی میری کوری موسو موئیادیان		M. Zampa P. commissaire, rue Chelchi N. 19 Pera. مجلسی زهانی نرو ۱۹ موسو زامپا	
Munih Effendi aide du bureau des contrats, rue Ebrahiza & Cami-pacha N. 20 Pera. اپراز زهانی نرو ۲۰ قوشموسر ایستاد قونسلط میری کانی موسو منیه		CONSEIL DES DOUANES. رسوبات مجلسی	
Nohdi Bey 1 ^{er} commis de la langue turque. اسان زهی پاشی کانی تهمی		S. E. Kiani Pacha directeur général de toutes les douanes. رسوبات پاشی کانی پشا	
Obamés Effendi chef du bureau des contrats. قوشموسر قلمی میری اوقیان افندی		Mikhal Effendi directeur de la douane doualaia. قلمه مکرک تلمی محافل افندی	
M. Ocaquime animalier et courtier public, rue Pachagiri N. 33 Pera. چاوشلرانی وزیرانی وزارت صا خا		Ahmed Yenni Effendi président du conseil رئیس احمد بی افندی	
M. Sait Agia capitaine et chef des douanes de la ville. سایت ساین افندی		Edouard Effendi vice président du conseil. رئیس اتی ادوارد افندی	
M. Sait Saim Effendi contrôleur, rue Pachagiri N. 33 Pera. بک اوقلی دوقوزلر زهانی نرو ۳۳ ساین ساین		Kemal Bey secrétaire en chef پاشی کاتب کال	
		M. Casseliers Yaver Bey. یورک	
		M. Sait Agia capitaine et chef des douanes de la ville. مکتار	
		M. Sait Saim Effendi contrôleur, rue Pachagiri N. 33 Pera. مکتار	
		M. Sait Saim Effendi contrôleur, rue Pachagiri N. 33 Pera. مکتار	

Şekil 1.30 1868 Ticaret Yıllığından Belediye Başkanı Meclis üyeleri ve Teknik büro çalışanları. OBTA Arşivi

Şekil-1.31'de, Şahsuvar-Şair Ziya Paşa, Büyük ve Küçük Hendek sokakların bulunduğu bölge, 1876 kadastro planında ve hâlihazır planlarda görülmektedir. Şekil-1.32'deki iki fotoğraf ise bu bölgenin surlar yıkılmadan önceki ve yapılaşma başladıktan sonraki durumunu göstermektedir.

Büyük ve Küçük Hendek sokaklar arasındaki yapı adası incelendiğinde, yeni parsellerin planlanması sırasında her şeyden önce düzenli şekiller oluşturulmasına önem verildiği anlaşılmaktadır. Sonuçta yeni parseller düzgün geometrik biçimlerde dir.⁹⁸ Bu yaklaşımın benzeri, Lüleci ve Hissardibi sokaklar ile İskender ve Şişhane sokakları arasında planlanan yeni yapı adalarında da görülmektedir.

Ancak Büyük ve Küçük Hendek sokaklar arasında kalan parsellerin alanları birbiri ile aynı değildir. Bu durum, parsellerin planlama sırasında farklı ihtiyaçlara veya farklı ekonomik durumu olan kişilere göre düzenlendiği fikrini de vermektedir. Ancak bu tutum diğer yeni yapı adalarında izlenmemektedir.

Büyük ve Küçük Hendek sokaklar arasında kalan yapılar mimari açıdan 1863 yılı şartnamelerine uygun biçimde, zemin üzeri üç kat olarak inşa edilmişlerdir. Heps i tuğla kâgir ve aile konutu veya apartman olarak tasarlanmışlardır. Bu yapılar, 1882 yılında ilan edilecek olan ve bina yüksekliklerini artırarak büyük bir inşaat hareketine olanak sağlayan ve böylece bölgenin mimari görünümünün dönüşümüne neden olan şartnamelerden önce yapılmışlardır.

Düzgün geometrik parsel düzeni oluşturmaya yönelik bu yaklaşımla, sur duvarları içinde mevcut dokuda çalışmalar yürütülürken, doğal olarak bazı sorunlarla karşılaşıldığı açıktır. Bu konuda, sur duvarlarının ve kulelerin izleri, belediyenin kadastro çalışmalarında izlediği yöntemin anlaşılabilmesi için ipuçları vermektedir. Örneğin, Şahsuvar Sokak'ın, Büyük Hendek Sokak'la birleştiği köşeden başlayan ve kuzeybatıya Şişhane Meydanı'na doğru yönelen yapı adasında eski sur duvarlarının izi, parsel düzeni üzerinde hafif bir eğim yaptığı için hemen fark edilmektedir. Sonuçta, yeni planlanan Büyük Hendek Sokak'ın izi, sur duvarlarının izi ile paralel değildir ve bu çalışma ile elde edilen yeni alan, yapılanmaya açıktır. Dolayısıyla, Büyük Hendek Sokak'a dik planlanan bir parsel düze-

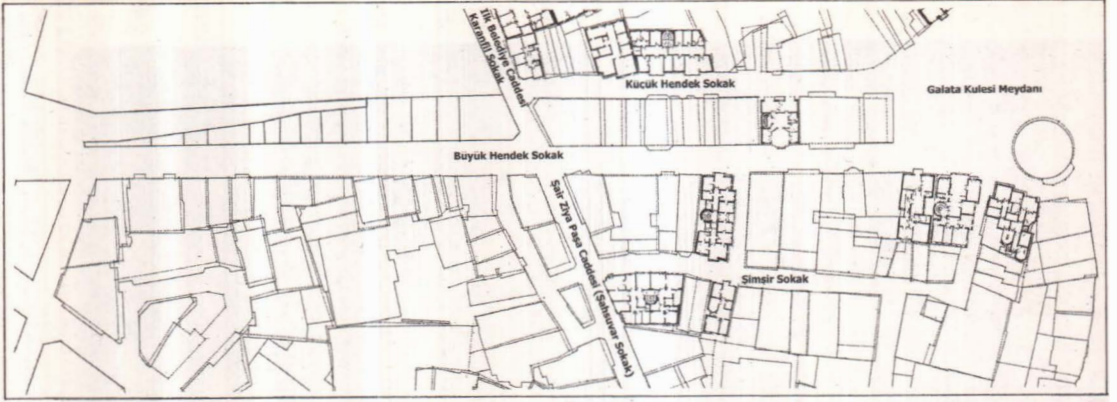
Şekil 1.31 Büyük-küçük Hendeke, Şahsuvar (Şair Ziya Paşa) ve Şimşir sokakların 1876 ve 2000 yıllarındaki durumları.

Şekil 1.32 Surlar yıkılmadan önce hendek ve yıkıldıktan sonra Büyük Hendek Sokak.

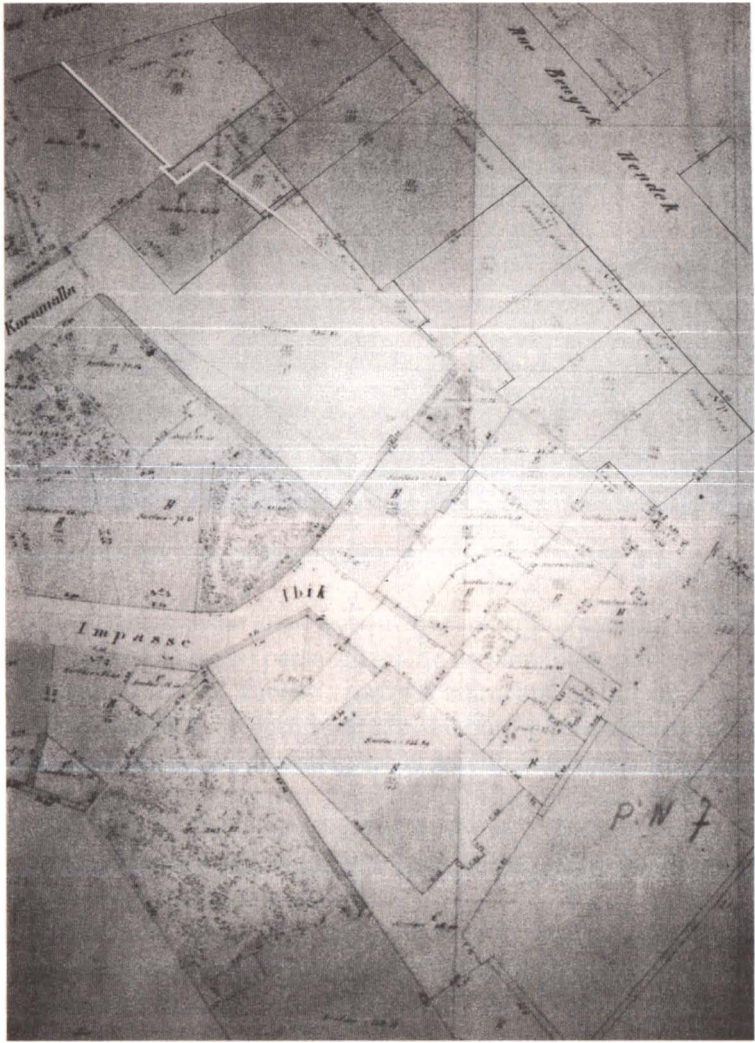
ni ile ortaya çıkan bu yeni alan paylaştırılmış olur. Bu paylaşım aslında sur duvarları içinde kalan eski parsel düzenine uymamakta ve bu iki farklı düzen yan yana getirilmek suretiyle sorun çözülmektedir. Bu parsel düzeni, Şekil-1.33 ve Şekil-1.34'te görülmektedir. Halihazır planlarda da izlendiği gibi, yeni yapılan parsel düzenlemesi olabildiği kadar eski dokuya zarar vermemek üzere tasarlanmıştır. Şekil-1.35'te bölge, Kule'den çekilen fotoğrafta görülmektedir. Bu fotoğrafta Büyük Hendek üzerindeki yapı adalarında yeni yapılmakta olan binalar ile solda sur çizgisinin alt kotunda kalan eski doku yan yana görülmektedir.

Okçu Musa Sokak, eski kentsel dokunun üzerinden geçen, tamamen yeni bir sokak olarak planlanmıştır. 1876 kadastro planında, eski mimari doku ve sokak bağlantıları, üzerlerinden geçen yeni yola rağmen hâlâ belli ölçüde varlıklarını sürdürmektedirler (Şekil-1.36). Bu planlamada, yeni düzenlenmiş yapı adaları da bulunmaktadır. Örneğin, Okçu Musa Sokak ile Şahsuvar Sokak arasında kalan yapı adası bu niteliktedir (Şekil-1.37). Şe-

Ölç. 10 20 30 40

Şekil. 1.33 Hali hazır planda sur izi ile yeni planlanan Büyük Hendek sokak arasındaki ara kesit daralan parsel yapılanmasında izlenmektedir.

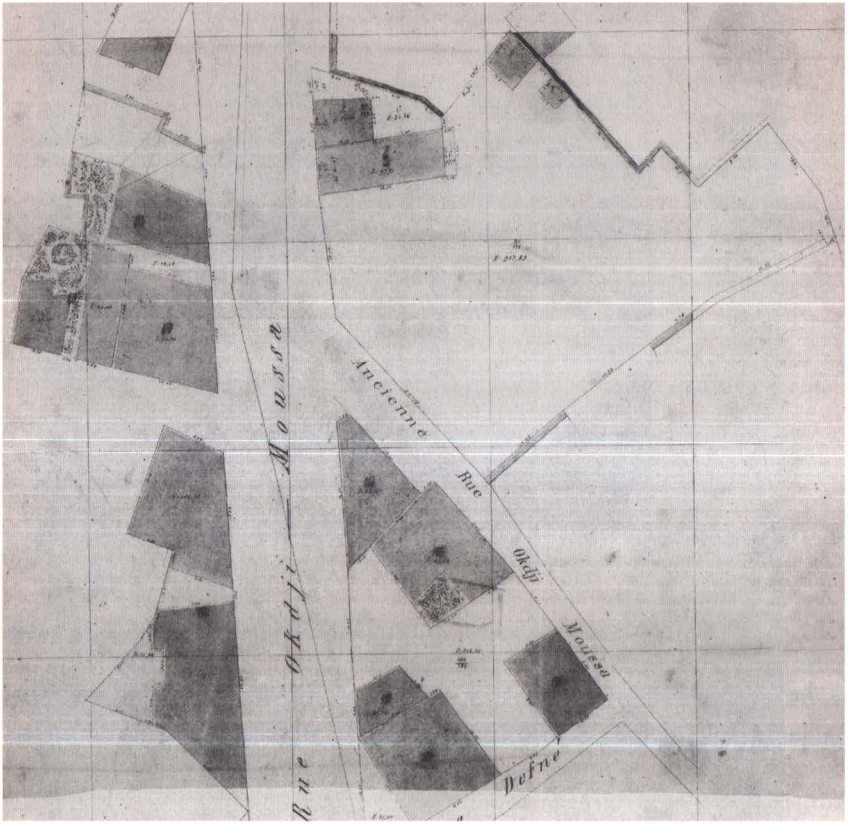
Şekil 1.34 1876 tarihinde tamamlanan VI. Daire kadastro planından ayrıntı. Büyük Hendek Sokak civarı, eski sur duvarı izi.

Şekil 1.35 Kuleden Büyük Hendek. Galata Kulesi'nden çekilen panoramik fotoğraflardan ayrıntı, OBTA M Arşivi

kil-1.38'de Okçu Musa Sokak'ın yapımı sırasında Kule'den çekilen bir fotoğrafta çevrenin mimari dokusu görülmektedir. Sonuç olarak, bölgede, oldukça düzgün parseller planlanırken, eski dokunun da belli ölçüde sürekliliği sağlanmaya çalışılmış gibi görünmektedir. 19. yüzyılın sonlarına doğru ise, bu sokakların iki tarafında bulunan eski dokunun devamı olan parseller komşu parseller ile birleşerek daha büyük binaların yapımına uygun geniş yapı alanları oluşturacaklardır (Şekil-1.39).

Doldurulan hendekler üzerinde planlanan sokakların kenarlarında planlanan yapı adalarında, parseller düzgün geometrik biçimlerde. Sur içinde eski kent dokusu üzerinde, yeni inşa edilen (Okçu Musa da olduğu gibi) sokaklarda ise, yeni planlanan düzgün geometrilili yapı adaları olmakla beraber, eski parsel şekillenmesinin genel olarak devam ettiği söylenebilir. Daha sonraki süreçlerde ise büyük olasılıkla serbest girişimler sonucu, çoğunlukla düzgün geometrililerde olmayan bu eski küçük parsellerin birleşerek daha geniş yapı parselleri oluşturduğu görülecektir.

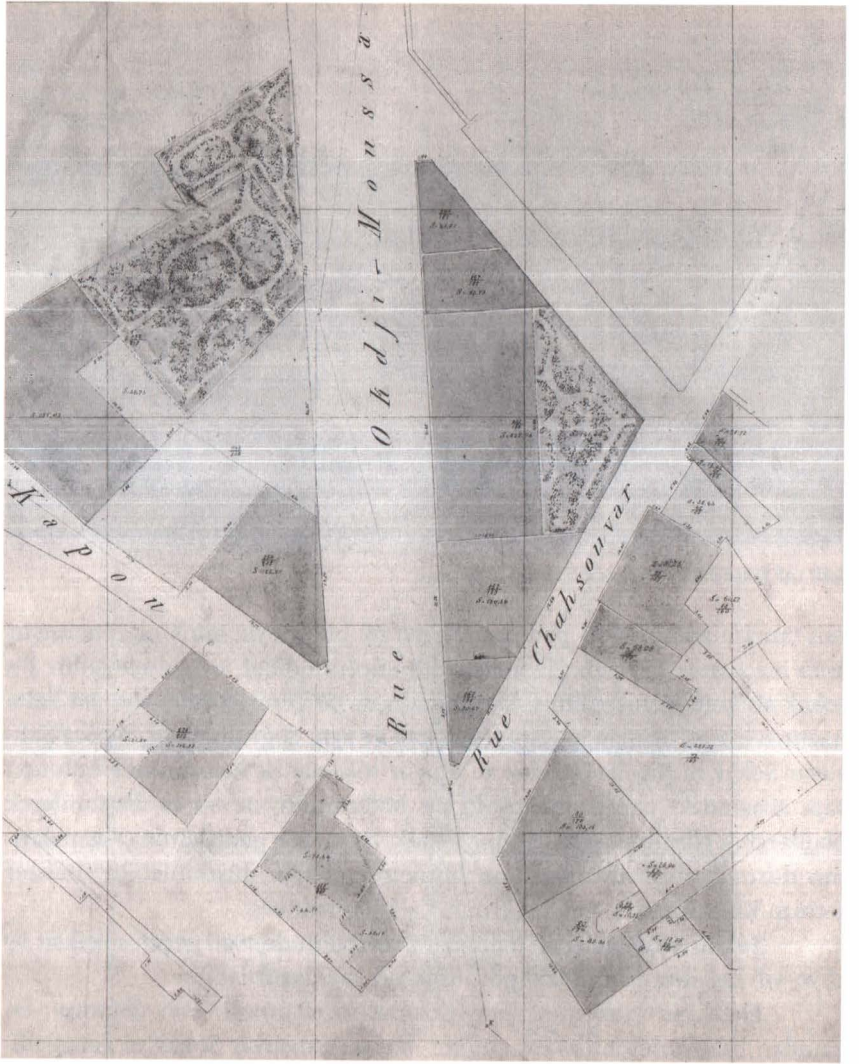

Şekil 1.36 1876 tarihli plandan ayrıntı

GENİŞLETİLEN SOKAKLAR VE KENARLARINDAKİ KADASTRO ÇALIŞMALARI

İkinci olarak incelenecek çalışma yöntemi, genişletilen veya düzleştirilen eski sokaklar ve bu yolların iki tarafında planlanan yeni parsel düzenleridir. Şahsuvar Sokak ve bu yolun devamı olarak planlanan Karanfil Sokak, Laleli Çeşme ve Şimşir sokaklar bu karakterde yollardır.

Şahsuvar Sokak'ın genişletilmesi, belediyenin kadastro çalışmaları-

Şekil 1.37 1876 tarihli plandan ayrıntı

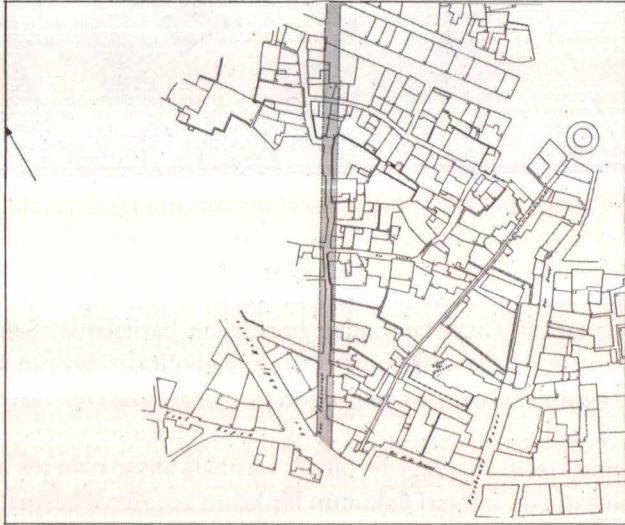
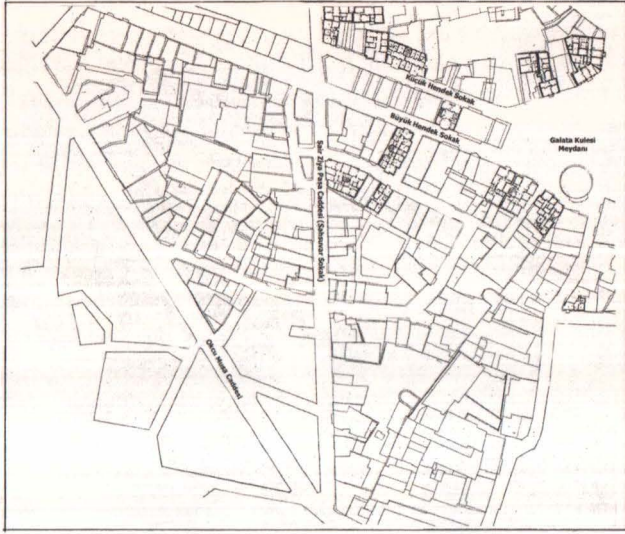

Şekil 1.38 Kuleden yeni Okçu Musa Sokak, OB TAM Arşivi

nın tamamlandığı 1876 planlarında henüz bütünüyle tamamlanmamıştır ama bu alanda hazırlık çalışmalarının sürdürüldüğü anlaşılmaktadır. Bu sokak alt kotta genişletilmiş durumdadır ve bu genişletilmiş yol, üst kotta uzantısı olarak planlanan Karanfil Sokak ile aynı doğrultudadır. Ayrıca Şahsuvar Sokak'ın Büyük Hendek ve Şimşir sokaklar ile kesişiminde bulunan yapı adasındaki parsel düzeninin bir bölümünün de bu iz düşünülerek planlandığı görülmektedir. Sonuç olarak, bu tarihte genişletme çalışmalarının durmuş ancak istimlakların bitmemiş olduğu düşünülebilir. Benzer durum Kule Sokak'ın üst kotlarında da izlenmektedir.

Şekil-1.39'da görülen halihazır plan üzerinde sözü geçen sokaklar ve 1876 yılı belediye planındaki görünimleri karşılaştırılabilir.

Halihazır durumun detaylı olarak incelenmesi, eski dokunun en azından bazı yerlerde devam ettiğini, ancak, Şahsuvar Sokak'ın genişletilme ve düzleştirme çalışmalarından sonra düzgün cepheli binalar ile yapıldığı ve bu binaların çoğunlukla, eski iki veya üç yapının birleştirilmesiyle

Şekil 1.39 Şahsuvar (Şair Ziya Paşa) Sokak, 1876 ve 2000 yılları karşılaştırması.

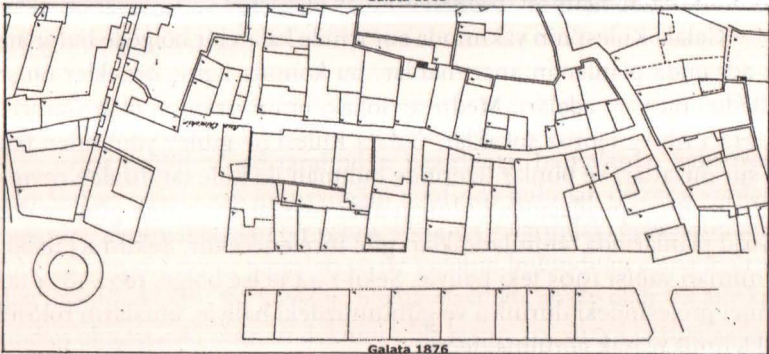
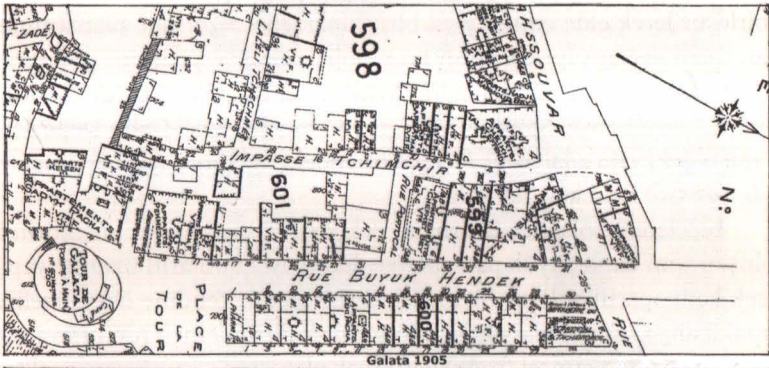
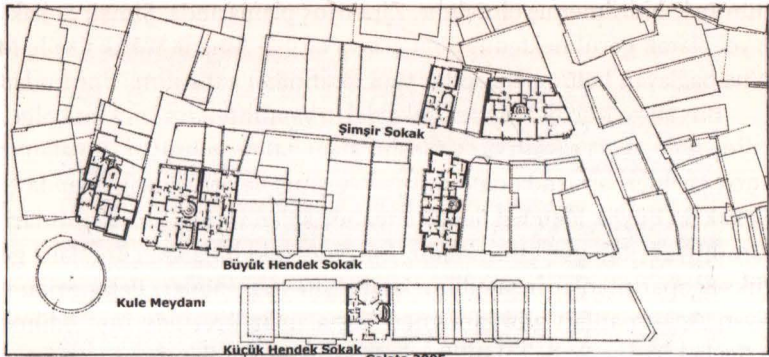
cak tümüyle bitirilmemiş olmalıdır. Zira 1905 planlarında, Şimşir Sokak çıkamaz yol olarak görülmektedir. Sonuçta bu tarihte Şimşir Sokak'ı Kule Meydanı'na bağlayan bölüm, ahşap bir yapı tarafından kapatılmış durumdadır.

Büyük ve Küçük Hendek sokakların yapımından sonra bu bölge, eski haline göre, daha saygın bir yerleşim alanı haline gelmiştir. Bu alan 1876 ile 1905 tarihleri arasında da oldukça değişmiş ve 20. yüzyıl başında Şimşir Sokak ile Büyük Hendek Sokak arasında kalan yapı adasında mimari görünümün değiştiği gözlenmektedir. Bölgede, eski binalara göre daha geniş ve yüksek apartmanlar inşa edilmektedir. Bu yeni yapılar, Pekmezian veya Essayan Apartmanları gibi tamamen boş alanlar üzerinde inşa edilmekte veya Şevket Bey ve Şeyh Talat Efendi Apartmanları gibi mevcut eski parseller birleştirilerek elde edilen yeni büyük parseller üzerinde planlanmaktadır. Sözü geçen yapı adasının kronolojik olarak değişimini gösteren üç harita Şekil-1.41'de görülmektedir. Aynı zamanda Şekil-1.42'de ise Küçük Hendek, Cerrah Paşa, Şahkulu ve "Grande rue de Pera"-Galip Dede sokakları arasındaki yapı adaları üç farklı dönemdeki durumlarıyla izlenmektedir (1876, 1905 ve halihazır haritalar).

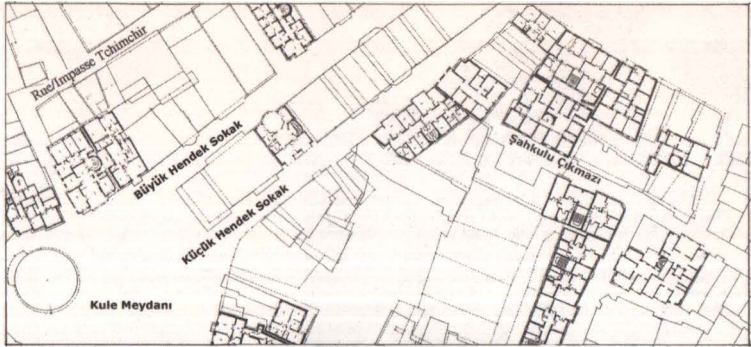
İncelenen sokaklar üzerinde, eski küçük parsellerin birleştirilmesi ile oluşan yeni daha büyük parseller ve dolayısıyla bunların üzerine yapılan yüksek katlı apartmanların biçimleri, doğal olarak kendine özgü özellikler taşımaktadır. Çoğunlukla sur içinde yapılan düzenlemelerde ortaya çıkan bu kendine özgü biçimsel özellikler birçok planlama sorunu yaratmaktadır.

Galata Kulesi'nin yakınında sur içinde kalan bir bölgede bulunan iki yapı adasında planlanan apartmanlar, bu konuda ilginç örnekler oluşturmaktadır. Bu yapı adaları; Medrese Sokak, onun uzantısı olan Camcı Sokak, Hacı Ali ve Horoz sokaklar, Galata Kulesi'ne güney yönünden bağlanan sur duvarları ve bunlar üzerinde bulunan iki kule tarafından çevrelenmektedir. Bu yapı adasında bulunan apartmanlar kuzeyden güneye doğru ve Goad planlarında tanımlandıkları gibi incelenecektir. Şekil-1.43'te bölgenin mimari yapısı 1905'teki haliyle, Şekil-1.44'te ise bölge, 1872-1874 tarihli Tünel projesindeki durumu ve günümüzdeki haliyle, binaların rölöveleri de eklenmiş olarak görülmektedir.

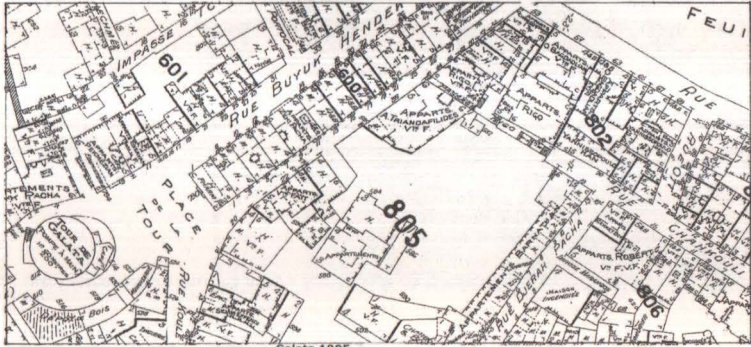
Çalışmanın bu bölümünde, plan tiplerinin oluşumu sırasında par-

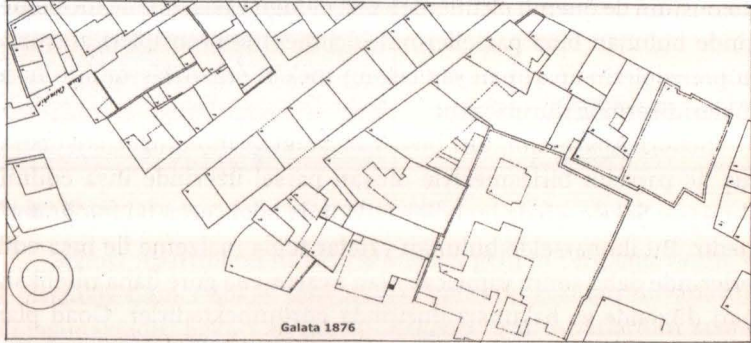
Şekil 1.41 Şimşir, Büyük ve Küçük Hendek sokaklar arası bölgenin kronolojik gelişimi

Galata 2005

Galata 1905

Galata 1876

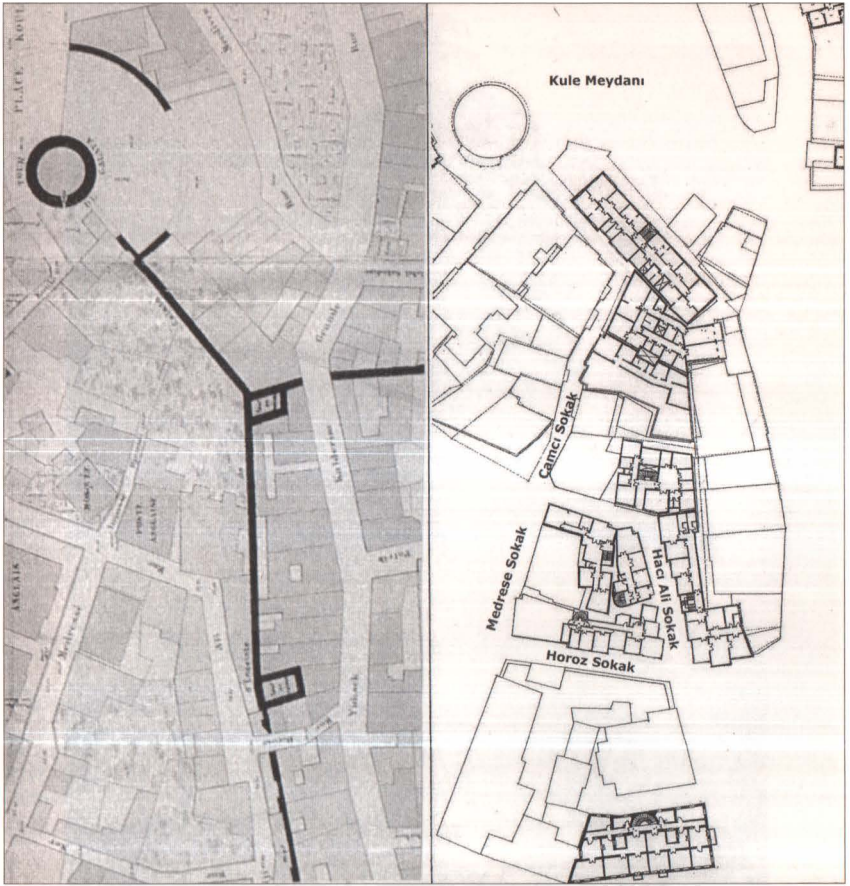
Şekil 1.42 Küçük Hendek sokağın Tünel meydanına doğru bölümünde bulunan yapı adalarının kronolojik gelişimi

Şekil 1.43 1905 planından ayrıntı

morfolojisinin de önemli ölçütlerden biri olduğu yaklaşımı ile inceleme alanı içinde bulunan bina parsellerinin biçimlenme prensipleri araştırılacak ve bu prensiplerin apartman yapılarının mekân organizasyonunu nasıl etkiledikleri üzerinde durulacaktır.

Schorr Apartmanı, biri büyük olasılıkla bahçe, diğer ikisi ise yapılaşmış üç parselin birleşmesiyle oluşan parsel üzerinde inşa edilmiştir. Şekil-1.45 ve Şekil-1.46'da bu bölge hakkında bilgi veren iki fotoğraf görülmektedir. Bu iki parselde bulunan yapılar tuğla malzeme ile inşa edilmiş ve yerlerinde daha sonra yapılacak olan apartmana göre daha niteliksiz bir mimari düzende ve bakımsız durumda görünmektedirler. Goad planına göre burada Schorr Apartmanı ile beraber bazı küçük konutlar ve ticarethaneler yapılacaktır.

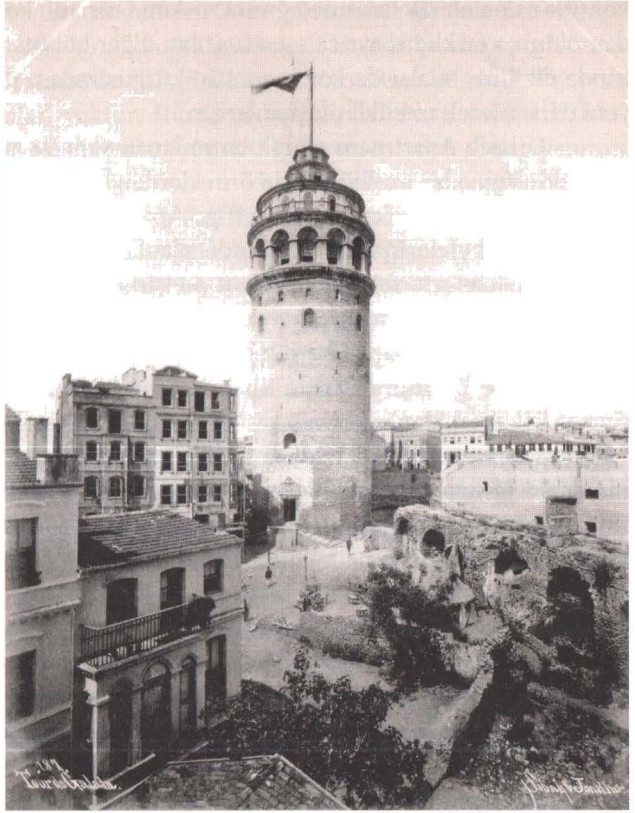

Şekil 1.44 Kule civarı 1872-74 ve 2000 yılları karşılaştırması.

Schorr Apartmanının uzunlamasına gelişen bir planı vardır ve büyük olasılıkla Camcı Sokak tarafındaki cephesini eski sur duvarlarının temeli taşımaktadır. Şekil-1.46'da, bu bölgedeki sur duvarlarının kısmen yıkılmış hali ve eski iki parselde bulunan tuğla yapıların arka cepheleri görülmektedir.

Şekil 1.45 Galata Kulesi etrafındaki yapılaşma, sur duvarlarının yıkımı ve kulenin sağ tarafında Pekmezyan apartmanı görülmekte.

Şekil 1.46

Schorr apartmanının
izinde bulunan sur
duvarlarının yıkılmadan
önceki durumu ve çevre
binalar görülmektedir.

Düzgün biçimli uzun bir dikdörtgen biçiminde olan bina, her katta aynı mekân kuruluşunda iki daire olarak planlanmıştır; giriş ve uzun bir koridorun sonunda yanındaki oda ile bağlantılı olan bir salon bulunmakta ayrıca koridorun iki yanında, diğer oda ve servis mekânları sıralanmaktadır.

Bu mekân düzeni daha çok merkezi planlı Osmanlı konutu⁹⁹ tipinden oldukça farklıdır, ancak bu dönemde ve sonrasında “Grande Rue de Pera”-İstiklal Caddesi’nin iki tarafında inşa edilecek olan apartman tipi konut yapılarında oldukça sıklıkla başvurulmuş bir plan tipidir. Aynı zamanda bu

konutta salon olarak tanımladığımız mekân Osmanlı konutundaki *baş oda*'-dan oldukça farklıdır, ayrıca salona açılan diğer bölüm ve koridorun iki yanında dizilmiş odalar da konut mekân kurgusunda o dönem için farklı ve yeni denebilecek nitelikli oluşumlardır.

Urbach Apartmanı olarak tanımlanan yapı ise incelenen tüm binalar içinde ilginç bir özelliğe sahip örneklerden birini oluşturmaktadır. Bu yapı, yine bu bölümde incelenecek olan Rigo Apartmanında olduğu gibi, eski sur duvarları ve kulelerin izleri üzerinde planlanmıştır ve bundan dolayı da, bölgenin parsel morfolojisi ve konut mekân organizasyonu prensiplerinin oluşum mantıklarını açıkça ortaya koyar niteliktedir.¹⁰⁰ 1872-74 tarihli haritada binanın parsel yapısı henüz belirlenmiş durumda değildir ve bu alanda bir bahçe görünmektedir. Bu parselin şekillenmesi büyük olasılıkla Camcı Sokak'ın planlanması sırasında gerçekleşmiş olmalıdır.

Yapı her katında iki daire olarak planlanmıştır. İç mekân organizasyonunda ise Osmanlı yaşayış biçiminin yansıdığı sofa ve gündelik oturma mekânlarına rastlanmaktadır. Merkezi planlı geleneksel Osmanlı konutunun başlıca elemanlarından olan bu mekânlar, dönemin yeni apartman yapılarında oldukça sıklıkla görülmektedirler. Ancak bu mekânlar geleneksel sofaların sunduğu konfor şartlarını karşılayamamaktadır. Öyle ki, geleneksel sofalar evin bir veya iki cephesine doğru uzanan alanlarıyla oldukça aydınlık ve geniş tirler oysa apartman konutlarında rastlanan sofalar küçük iç aydınlıklara pencereleri olan, genellikle karanlık ve küçük mekânlardır. Dolayısıyla bu sofalar karanlık ve havasız iç mekânlar olarak tanımlanabilirler. Ayrıca yine geleneksel merkezi planda, odalar arasındaki iletişimi sağlayan sofalar bu işlevlerini de yeni apartman yapılarında uzun koridorlar ile paylaşmaktadırlar.¹⁰¹

Rauf Bey Apartmanı ile Urbach Apartmanı aynı mekân organizasyonu prensiplerine göre planlanmışlardır ve her ikisi de aynı bahçe üzerinde inşa edilmişlerdir.

Faik Bey Apartmanının planlaması, incelen diğer üç örneğe göre farklıdır. Bu yapı, diğer örneklerde olduğu gibi iki veya daha fazla küçük parselin birleştirilmesiyle oluşturulmamıştır. Gavand planında görüldüğü gibi, bu yapının yerinde büyük olasılıkla iki veya üç katlı ahşap, tek bir yapı bulunmaktadır. Şekil-1.47'deki fotoğraf, bu yapının etrafındaki mimari do-

kuyu göstermektedir. Bu dönemde Goad planında “British School for Girls” olarak belirlenmiş bina fotoğrafın hemen altında çatı terası görünen kâgir yapıdır ve çevresinde de Faik Bey Apartmanı, Rigo, Mousta Bey veya Safet Bey Apartmanları yoktur. Bunların yerlerinde ahşap yapılar bulunmaktadır. Faik Bey Apartmanının yerinde bulunan çıkmalı ahşap yapının kareye yakın biçimi, bu eski konutun merkezi planlı ve orta sofalı olduğunu düşündürmektedir. Dolayısıyla Faik Bey Apartmanının planlaması, geleneksel konutun apartmana dönüşürken nasıl bir değişim geçirdiğini göstermesi açısından, oldukça önemli bir örnek oluşturmaktadır.

İncelenen ilk üç örnekte, kat planını oluşturan daireler birbirleriyle eşit koşuldadırlar. Ancak Faik Bey Apartmanında, katta bulunan iki daire birbirlerinden farklı büyüklükte ve değişik planlanmışlardır. Biri oldukça mütevazı ve uzunlamasına bir plana sahipken diğeri, merkezi planlı orta sofalı daha çok geleneksel plan şemasına benzer bir düzenlemeye sahiptir. Bu yaklaşım, her katta birbirinden farklı programda konutlar planlayarak, olabildiğince çok ihtiyaç sahibine ulaşma isteği olarak yorumlanabilir.

Rigo Apartmanı, Horoz Kapısı yanında, üç eski parsel üzerinde ve Galata surlarında bulunan kulelerden birinin izi üzerinde inşa edilmiş durumdadır. Bu yapı içinde, her katta birbirinden farklı mekân organizasyonuna sahip iki daire bulunmaktadır. Sokak cephesinde art arda sıralanmış odaların bulunduğu bir daire planlanmıştır, diğer bölümde ise merkezi planlı sayılabilecek bir konut bulunmaktadır. Bu yapının planlamasında, geleneksel çıkmalara benzer bir düzen oluşturulmuştur. Her oda daha avantajlı bir bakış açısı kazanmak amacıyla sokağa doğru çıkma yapmakta ve böylece Galata’da, apartman yapılarının inşasından önceki dönemlerdeki binaların mimari görünümüne oldukça benzer bir cephe düzeni oluşturmaktadır.

Horoz, Hacı Ali ve Medrese sokaklar, incelenecek ikinci yapı adasını çevrelemektedirler. Bu yapı adasında birbirinden farklı nitelikte üç apartman konutu ile aile konutu olarak tanımlanabilecek bir yapı bulunmaktadır. Şekil-1.47’deki fotoğraf, Gavand haritasında bulunan bilgileri doğrulamakta ve büyük apartman yapılarının inşasından önceki mimari doku hakkında bilgi vermektedir. Bu yapılar hakkındaki bilgiler kısıtlı olup rölöveleri bulunmamaktadır. Ancak bu fotoğraftaki detaylar ve geleneksel Osmanlı konutu mo-

Şekil 1.47 Galata Kulesi'nden çekilen panoramik fotoğrafta bölgenin mimari dokusu görülmekte

del alınarak, mimari tanımlamaları konusunda bazı varsayımlar geliştirilebilir. Çoğunluğu konut olan bu yapılar, gerek uzunlamasına, gerekse de merkezi olabilecek parsellerde şekillenmiş, servis hacimlerinin (mutfak kiler tuvalet bazen hamam) giriş katlarında, odaların (konut sakinlerin yaşama mekânları) ise üst katlarda olduğu, düşey gelişen mekân organizasyonu şemasına sahip olmalıdırlar. Yeni yapılan yüksek apartman yapılarında ise, her bir daire için düşey mekân organizasyonu şemasından bahsetmek doğal olarak mümkün değildir, ancak geleneksel şemalarla benzerlikleri olup olmadığı bundan sonraki bölümlerde ele alınacaktır.

İncelenen ikinci yapı adasında bulunan Rigo Apartmanında, aynı kat planı üzerinde gruplanmaların olduğu bir düzenleme planlanmış ve bu farklı gruplar için iki ayrı giriş düşünülmüştür. Bu yapı büyük olasılıkla küçük konutlardan oluşan üç parselin birleştirilmesiyle oluşan daha büyük ancak parçalı biçimli bir parsel üzerinde inşa edilmiştir. Dolayısıyla bu biçim parçalı mekân organizasyonu şemasına olanak tanımaktadır. Sonuç olarak, Rigo Apartmanı, gerek harem-selam ayrımı, gerekse de farklı aile nüvelerinin kullanımına uygun olabilecek iki bölüm ve bunları birleştiren bir orta mekân sofadan meydana geldiği varsayılabilir parçalı bir plan şe-

masına sahiptir.

Mousta Bey Apartmanı, tek bir eski parsel üzerine yapılandırılmış bir bina ve uzunlamasına parsel biçimi ancak yan yana oda dizilerinden oluşan koridorlu bir plan şemasına olanak vermektedir.

Safet Bey Apartmanı ise, her katta üç farklı dairenin bulunduğu tarihi yarımada ya yönelmiş uzun bir cephesi olan, aynı zamanda da bu cephesiyle Horoz Sokak'ın sınırını belirleyen bir konut yapısıdır. Bu bina, manzara avantajı olan uzun bir parsel üzerinde yükselmektedir ve birbirinden bağımsız planlanmış üç farklı daireyi sadece birleştiriyor gibidir. Sonuç olarak, ortak merdiven holünden dairelere uzayan koridorlar, bu tip bina planlamasında henüz acemi olduğu izlenimini uyandırmaktadır.

Birbirinden farklı nitelikli parsel biçimleri olan iki yapı adasında bulunan apartman konutları incelendikten sonra, sur içinde yapılan kadastro düzenlemelerinde ve belirlenen parseller üzerinde yapılan apartman konutlarının planlamasında, eski sur duvarları ve burçlarının izlerinin kullanılmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca bu çalışmalarda, büyük bir ahşap yapı parselinin üzerinde veya farklı parsellerden oluşan parçalı biçimli (çok varyasyonlu ve tesadüfi biçimler) büyük parsellerde de düzenlemeler yapıldığı görülmektedir.

Özetlenecek olursa, surların içinde kalan bölgelerde, her alanın kendine göre özel koşullarından oluşan, olabildiğince farklı parsel biçimlenmeleri bulunmakta ve bu biçimler, yapılacak olan yeni konutların mekân organizasyonu ölçütlerini tanımlamakta etkili olmaktadır. Bu durum, bölgede inşa edilen her konut yapısının bulunduğu alanın eski durumunu çok detaylı olarak inceleme gereğini ortaya çıkarmaktadır. Tamamen yeni planlanan yapı adaları ise, büyük bir çoğunlukla eski parsel morfolojisinden etkilenmeyerek sürdürülen kadastro çalışmaları sonucunda planlandıkları için, incelenen üç bölgede de olabildiğince düzgün bir parsel yapısı oluştuğu ve üzerlerindeki binaların da daha serbest planlandığı söylenebilir.

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde, 19. yüzyılın son çeyreğinden inşa edilen apartmanları incelemeyi önce, konut geleneğinde olası tüm mimari süreklilikleri daha iyi kavrayabilmek için Galata'nın konut mimarisi geleneği üzerinde durulacaktır.

NOTLAR

- 1 1885 yılında yapılan nüfus sayımına göre, Pera, Galata ve çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu Tophane mahallerini içine alan bölgenin nüfusunun % 21'ini Müslüman Osmanlılar, % 32'sini gayrimüslim Osmanlılar, % 47'sini ise yabancılar oluşturmaktadır. ÇELİK Zeynep, *Değişen İstanbul*. Ancak yabancı nüfusun içinde, bu gruba tanınan ticari ayrıcalıklardan faydalanmak için uyruk değiştiren gayrimüslim Osmanlıların da bulunduğu bilinmektedir.
- 2 Modernleşme süreci içinde Osmanlı yöneticilerinin merkezi yönetimi güçlendirme konusundaki çabaları gerçekten de dikkat çekicidir. Ancak yine bu dönemde merkezi otoritenin güçlenmesi konusunda bahdan gelen baskılar da önemli bir rol oynamaktadır. Çünkü batının 1838 yılında Osmanlılar ile yapmış olduğu ticari anlaşmanın yükümlülüklerini yerine getirebilecek güçlü bir Osmanlı yönetimine ihtiyacı vardır. Bu konuda bkz; Yerasimos S., (1996), "Tanzimat'ın Kent Reformları Üzerine," *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri* içinde , Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 1-18, İstanbul.
- 3 19. yüzyıl kent reformları ve özel mülkiyet sorunları (mülkiyet hakkının düzenlenmesi ve genişletilmesi) oldukça iyi incelenmiş bir konudur. Bu konuda son yıllarda yapılan önemli çalışmalar ve kaynaklar, Çelik Z., (1996), *Değişen İstanbul - 19.Yüzyılda Osmanlı Başkenti*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s.138, İstanbul; Dumont P., Georgeon F., (1996), *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 196, İstanbul; Yerasimos S., (1991), "Occidentalisation de l'espace urbain: Istanbul 1839-1871. Les textes réglementaires comme sources histoire urbaine," *Les Villes dans l'Empire Ottoman: Activités et sociétés*, C. 1 içinde, Daniel Panzac yönetiminde, CNRS yayını, s. 67-97, Paris olarak gösterilebilir.
- 4 1858 yılında yürürlüğe giren mülkiyet kanunundaki şartnameler kent çevresindeki devlet arazilerinin (miri topraklar) hazine tarafından rayiç bedel karşılığında halka satılmasını kolaylaştırıyordu ve böylece hazine bir miktar para toplamayı hedeflemekteydi.
- 5 Necdet Sakaoğlu çalışmasında bu düzenlemeler öncesinde vakıf malı olan eskimiş bir evi onarmanın, yıkılmış veya yanmış ise yeniden yapmanın mahkeme yoluyla ve uzun süreçler sonunda mümkün olabildiğini belirtmektedir. Sakaoğlu N., (1989), "XVIII. Yüzyılda İstanbul evleri ve sorunları" *Tarih ve Toplum*, No 70, s. 218.
- 6 Tanzimat döneminin önemli politik simalarından Mustafa Reşid Paşa, kent mekânlarında yapılan yeni düzenlemeler sırasında olası maddi kayıpları karşılamak amacı ile yıkılmak zorunda olan eski ahşap binalar yerine değeri daha fazla olan kâgir konstrüksiyonlu yapıların inşa edilmesini öneriyordu. Bu konuda bilgi için bakınız; Yerasimos S., (1992) "Les waqfs et l'occidentalisation de l'espace urbain a Istanbul," BİLİCİ Faruk (yayınlayan), *Le waqf dans le monde musulman contemporain (XIXe et XXe siècle), fonctions sociales, économiques et politiques* içinde, 13-14 Kasım Yuvarlak masa toplantısı, IFEA, 1994, s. 43-49, İstanbul.
- 7 Çalışmanın daha ilerdeki aşamalarında Galata ve Pera'da Altıncı Daire Belediyesi çalışmalarında görüleceği gibi bu kurumla beraber kamusal işler ile ilgili bakanlık da önemli rol oynayacaktır.
- 8 Bu konuda daha detaylı bilgi için bakınız, Pinon P., (1990), "Les lotissements d'Istanbul : tracés, découpages, contexte et trace" *L'Occidentalisation d'Istanbul au XIXe siècle, Rapport de recherche*

içinde, Ecole d'Architecture de Paris-La Défense..

- 9 Ergin O. N., (1995), *Mecelle-i Umûr-ı Belediye*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları No:21, 3. Cilt, s. 1296, İstanbul,
- 10 1839, 1849, 1863, 1882 ve 1891 yıllarında yayınlanan bu yapıım şartnameleri Galata'da yeni bir konut tipinin gelişimi bölümünde daha detaylı olarak incelenecektir.
- 11 S. Yerasimos (1991), 16. yüzyıldan 19. yüzyılın ortalarına kadar kent mekânlarının ıslahı ve mimari dokunun kurallara bağlanmasını hedefleyen birçok şartnameler ilan edildiğini ancak idari birimlerin bu kuralların uyulmasında yeterince etkili olamadığından söz etmektedir. Yerasimos, Kent mekânları ve mimari dokunun kontrolünün, ancak Tanzimat reformlarının yeni kurumlarının çalışmaları ve merkezi yönetimin güçlenmesi ile mümkün olabildiğinin altını çizmektedir.
- 12 Ergin O. N., (1995) s. 1336.
- 13 Çelik Z. (1996), s. 38.
- 14 Mustafa Cezar komisyon üyeleri hakkında şu bilgileri vermektedir; Antoine Aleon, Fransız kökenli bir aileden gelmekte, kışın Pera'da bir konakta yazın ise Büyükdere'de oturmaktadır. Revelaki, İngiliz uyruğuna geçmiş Yunan adaları kökenli bir Yunanlıdır. Avram Kamondo, İstanbul'da çok tanınmış Yahudi kökenli bir bankerdir, Galata ve Pera'nın kıymetleneyeceğini önceden sezerek birçok mülk satın almıştır. Ohannes Çamıç Efendi, Osmanlı İmparatorluğu'nda bakan olan ilk gayrimüslimdir. Cezayirli Mıgırdıç Efendi, Gümrük memurluğu görevinde zengin olmuş Ermeni asıllı bir Osmanlıdır. Germanasoğlu Yusuf Sava, Saray doktorudur. Cezar M., (1991), s. 147-148. Camondo'lar hakkında bilgi için bkz. Şeni, Nora, Le Tarnec, Sophie, *Camondolar; Bir Hanedan'ın Çöküşü*, İletişim Yayınları, İstanbul, Nisan 2000 (yakında yeni baskısı Kitap Yayınevi tarafından yapılacaktır).
- 15 Çelik Z., (1996), s. 39.
- 16 1858 ile 1876 tarihleri arasında Galata'da belediye tarafından üstlenilen çalışmalar ile ilgili tüm makaleler 1866 yılının Ocak ayına kadar *Journal de Constantinople* adı ile yayınlanan ve Şubat 1866'dan itibaren ise aynı grup tarafından *La Turquie* adı ile yayınlanan gazetelerden alınmaktadır.
- 17 Bu harita d'Ostoya imzalıdır ve G. Cocifi tarafından çizilmiştir, 1:2000 ölçeklidir ve Galata'dan Tavla'ya (Kurtuluş) kadar olan alanı göstermektedir. Bu kaynak, büyük Pera yangınından önceye ait olması ve bölgenin kadastral nitelikteki bilinen ilk haritası olmasından dolayı araştırmacılar için oldukça önemlidir. Harita Atatürk Kitaplığı Arşivinde bulunmaktadır.
- 18 *Journal de Constantinople*, 13 Ocak 1858.
- 19 Cezar M., (1991), s. 153
- 20 *Journal de Constantinople*, 13 Kasım 1858.
- 21 *Journal de Constantinople*, 30 Ekim 1858.
- 22 *Journal de Constantinople*'de 1859 yılı boyunca belediyenin sürdürdüğü bu tür çalışmaların haberleri bulunabilir.
- 23 *Journal de Constantinople*, 6 Mart 1858.
- 24 *Journal de Constantinople*, 25 Eylül ve 9 Ekim 1858.
- 25 *Journal de Constantinople*, 6 Ekim 1858.
- 26 *Journal de Constantinople*, 22 Ocak, 26 Şubat 1859.
- 27 *Journal de Constantinople*, 3 Ekim 1959.
- 28 Bu gravür Necla Aslan'ın yayınından alınmıştır ve burada yazar resmin tarihini vermemekle beraber

- eseri Flandin'in yayınına tarihlenmektedir; Flandin Eugène, (1858) *L'Orient*, Paris. Aslan Necle, (1992), *Gravür ve Seyahatnamelerde İstanbul*, Büyük Şehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, yayın No: 9, İstanbul.
- 29 Bereketzade Çeşmesi bugün yerinde bulunmamaktadır, ancak 1861-1876 tarihleri arasında yapılmış olan kadastral haritada ve İngiliz mühendis Goad tarafından hazırlanan haritalarda bu çeşme yerindedir.
- 30 Kule'den kıyıya St. Pierre Kilisesi'nin yanından Kuledibi Sokak'tan inilen bağlantı Perşembe Pazarı'na ulaşmaktadır, Kule'den Karaköy Köprüsü'ne ise Yüksek Kaldırım'dan inilmektedir.
- 31 4 Şubat, 4 Mayıs 1867 ve 18 Mart 1868 tarihli *La Turquie* gazetelerinde Belediye meclisi bütçeleri yayınlanmıştır.
- 32 *Journal de Constantinople*, 6 Şubat 1860.
- 33 Borsa, genel olarak bilindiği gibi Havyar Handa bulunabilir veya 1858-60 tarihli haritada belirtildiği yerinde, yani Voyvoda Caddesi başında da olabilir. Gazete makalesine göre Voyvoda Caddesi başındaki binada olması daha mümkün görünmektedir.
- 34 *Journal de Constantinople*, 23 Kasım 1860.
- 35 *Journal de Constantinople*, 17 Ocak 1861.
- 36 Dönemin gazeteleri aynı sokak için iki isim kullanıyor olmalıydılar, bunlardan biri Haradji (Haraççı) diğeri ise Maltalı Sokaktır. Bu arada Maltalı Sokak'a ne Huber haritasında (1887-91 yıllarında çizilmiş ve 1895'de revize edilmiş) ne de Goad haritasında (1905) rastlanmamakta ancak Haradji (Haraççı) Sokak her iki haritada da bulunmaktadır.
- 37 *Journal de Constantinople*, 18 Mart 1861.
- 38 *Journal de Constantinople*, 11 Nisan 1861.
- 39 Borsa binası olarak sözü geçen binanın 1905 Goad planında *Commission ou Consolidé Han (Bourse)* olup olmadığından emin olamıyoruz, zira Borsa uzun süre Havyar Handa da bulunmuştur.
- 40 *Journal de Constantinople*'un 1863 yılına ait arşivleri, inceleme yapılan Atatürk Kütüphanesinde bulunmamıştır. Bu sebeple belediyenin bu yıl yapmış olduğu işler ve büyük bir olasılıkla da değişen meclisi hakkındaki bilgiler aktarılamamaktadır.
- 41 Osman Nuri, *Mecelle-i Umur-ı Belediye*'de belediye meclisi üyeleri ve seçim tarihleri konusunda bilgi vermektedir. Bu bilgilere ve belediye başkanı ve genel sekreteri tarafından yayınlanan gazete ilanlarına göre yeni bir ekip belediye yönetiminde görevlendirilmiş bulunmaktadır. Başkan Server Efendi ve genel sekreter Dimitri Yenidunia bu yeni dönem anlayışının önderleri gibi görünmektedir. Yapı sektöründe adı geçen iş adamlarından biri olan D. Yenidunia, belediye meclisi listelerinde 1867 tarihine kadar kalacaktır. Ayrıca Dimitri Yenidunia, 1866 yılında Kamu İşleri Bakanlığının bir komisyon tarafından yayınlanan uygun fiyata kâğıt inşaat yapan müteahhitler listesinde yer alacak ve Mimar Kırıyakides ile birçok bina inşa edecektir.
- 42 Belediye tarafından hazırlanan ve apartman tipi konutların üzerinde yükseleceği yeni kentsel dokunun öncesi durumu ortaya koyan bu kadastral haritaların (elimizde hepsi bulunmamaktadır) incelenmesine, çalışmanın daha sonraki bölümlerinde tekrar dönülecektir.
- 43 Edmondo de Amicis büyük olasılıkla bu yolun yapımını şöyle anlatmaktadır; *Bir zamanların Galata'sı aşağı yukarı tamamen yok oluyor. İki uzun yolun inşaatı için birçok yoksul konutu ortadan kaldırıyor. Bunlardan biri boylu boyunca Pera tepesine çıkıyor, bir diğeri ise Galata'yı kıyıya paralel bir baştan bir başa geçiriyor. Amicis E. de, (1883), Constantinople, Librairie Hachette et Cie, page 49, Paris.*

- 44 *Journal de Constantinople*, 18 Temmuz 1864.
- 45 Mustafa Cezar da araştırmalarında, Babıâli'nin etlâsı ve müdahalesinin belediyenin tahmin ettiğinden daha fazla olduğunu belirtmektedir; Cezar M., (1991), s. 152.
- 46 Mustafa Cezar Tophane Rihtımı'nın genişletmesini bakanlık sorumluluğunda yürütülen bir çalışma olarak aktarmaktadır. Cezar M., (1991), s. 154.
- 47 Geleceğin İstanbul Arkeoloji Müzesi müdürlerinden biri olan Dr. Dethier'nin bu yazı serisine ek olarak yazdığı bir mektup, 7 Aralık 1864 yılında *Journal de Constantinople*'da yayınlanmıştır.
- 48 *Journal de Constantinople*, 11 Nisan, 24 Mayıs ve 3 Haziran 1865.
- 49 *Journal de Constantinople*, 7 Şubat 1865.
- 50 Cezar M., (1991), s. 155.
- 51 *Journal de Constantinople*, 4 Ocak 1865.
- 52 *Journal de Constantinople*, 22 Nisan 1865.
- 53 *Journal de Constantinople*, 11 Mayıs 1865.
- 54 *Journal de Constantinople*, 3 Haziran 1865.
- 55 Ocak 1866 tarihinden itibaren *Journal de Constantinople*, "La Turquie" adı ile yayınlanmaktadır.
- 56 *La Turquie*, 7 Ağustos 1866.
- 57 *La Turquie*, 15/27 Aralık 1866.
- 58 *La Turquie*, 9 Haziran 1866.
- 59 *La Turquie*, 20 Ağustos 1867.
- 60 *La Turquie*, 3 Ocak, 6 Şubat, 7 Nisan 1868.
- 61 *La Turquie*, 18 Mart 1868
- 62 Satışa sunulan parsellerin yerlerinin tanımlanması konusundaki belirsizlik gazete ilanında Hendek Sokak tanımlanmasından kaynaklanmaktadır. Ancak bize göre bu dört parselin yeri büyük olasılıkla Büyük ve Küçük Hendek sokaklar arasındadır.
- 63 *La Turquie*, 12 Ağustos 1870.
- 64 *La Turquie*, 10 Aralık 1870.
- 65 *La Turquie*, 3 Kasım 1870.
- 66 Henüz genişletme çalışmaları başlamamış olan bu sokakta, daha sonraki bölümlerde incelenecek olan Kamondo Apartmanı (Örnek 60) bulunmaktadır. Bu haberle, Kamondo Apartmanının bu tarihten önce inşa edilmiş olduğu (8 Temmuz 1870) anlaşılmaktadır.
- 67 *La Turquie*, 21 Aralık 1870.
- 68 *La Turquie*, 21 Ocak 1871.
- 69 *La Turquie*, 1 Şubat 1871.
- 70 *La Turquie*, 4 Mart 1871.
- 71 Zeynep Çelik, mülk sahiplerinin yeni düzenlenen projelerde yer kaybetme endişesiyle bu yeni yaklaşımlar yerine eski kentsel düzenlemenin devam etmesi için baskı yaptıklarının altını çizer. Çelik, a.e. sayfa...
- 72 6 Mayıs 1873 tarihli bir haberdan, belediye meclisi seçimlerinin her yıl yapıldığını öğreniyoruz, oysa 2 Temmuz 1871 tarihli başka bir makalede, bu seçimlerin iki yılda bir yapıldığı belirtilmektedir. Buna göre ve 1 Şubat 1871'de yayınlanan haberde sözü edilen yeni yönergenin de doğruladığı gibi, meclis seçim sürelerinde bir değişiklik olmuştur bu da zaten o tarihten itibaren sıklaşan seçim ha-

berlerine yansımaktadır.

73 *La Turquie*, 27 Eylül, 10 Ekim 1871.

74 *La Turquie*, 18 Kasım 1871.

75 *La Turquie*, 29 Eylül 1871

76 *La Turquie*, 1 Kasım 1871.

77 Belediye Başkanının Muhtar Bey olması bize bu dönemde Babiâli'nin tekrar bir başkan atamış olabileceğini düşündürmektedir.

78 *La Turquie*, 15, 16 Nisan ve 13 Haziran 1872.

79 *La Turquie*, 22 Mayıs 1873.

80 Bu yayında, önceki yıllarda yayınlanan seçim ilanlarından farklı olarak, doğrudan Babiâli'ye bağlı olması kararı verilen Altıncı Daire Belediyesinin (11 Aralık 1871 tarihli makaleden referans alınmıştır) seçim ilanının yine şehremaneti tarafından verilmiş olduğu görülmektedir.

81 Artin Efendi Dadian'ın başkanlığa atanması haberi ile Osman Nuri Ergin'in 1290 ile 1294 yılları arasındaki başkanlık makamındaki eksiklik bir ölçüde kapanmaktadır. ERGİN, a.e. s. 1338.

82 *La Turquie*, 13 Kasım 1873.

83 *La Turquie*, 25 Eylül 1873.

84 *La Turquie*, 28 Aralık 1874.

85 Bu haritada görülen mimari dokuda, henüz apartman tipi konutlar bulunmamaktadır. Şahsuvar Mahallesi'nin belediye kadastral haritalarında oldukça iyi hazırlanmış bu detaylı planları, bölgenin mimari dokusundaki değişimin incelenbilmesini sağlayan önemli kaynaklardan biridir.

86 *La Turquie*, 2 Nisan 1874.

87 *La Turquie*, 16 Temmuz 1874.

88 *La Turquie*, 15 Ekim, 5 Eylül, 8 Kasım 1874.

89 *La Turquie*, 10 Temmuz 1875.

90 *La Turquie*, 12 Kasım 1875.

91 *La Turquie*, 21-22 Mart 1875.

92 *La Turquie*, 24 Kasım 1875.

93 Ergin O. N., (1995), s.1338.

94 Çalışmanın ileri aşamalarında kullanılacak kadastral planları, büyük olasılıkla sadrazama sunulan planlardır.

95 *La Turquie*, 28 Kasım 1891 - 12 Ağustos 1892 - 3 Mart 1893.

96 Mustafa Cezar 19. *Yüzyıl Beyoğlu'su* adlı çalışmasında (Cezar (1991), s. 160) belediyeler kanununun ilanını 25 Eylül 1877 olarak belirtmiştir. Ancak bu çalışmada yararlanılan kaynaklardan biri olan *La Turquie* gazetesinde yayınlanan ilanda Sultan II. Abdülhamid'in Hattında 11/23 Aralık 1876 tarihli 112 numaralı madde Altıncı Daire Belediyesinin diğer belediyeler ile eşit sayıldığı yeni statüsünü tarif etmektedir ve bu kaynağa dayanarak bu tarihin Altıncı Daire Belediyesinin ayrıcalıklı durumunun bittiği tarih olarak alınabilir.

97 Atatürk Kitaplığı harita arşivinde bu kadastral planlarının bazıları eksiktir. Bu kısmi planlarda Şahsuvar-Şair Ziya Paşa Sokak, Okçu Musa Sokak'ın başlangıcı, Büyük ve Küçük Hendek sokakların bir bölümü, Medrese ve Kuledibi sokaklar görülebilmektedir. Belediyenin kadastral planlarının eksik bölümünde olan, Galata kulesine yakın bölgenin incelenmesinde ise, Metro (Tünel) inşaatı için

Gavand'ın hazırladığı planlar kullanılacaktır.

- 98 Bu yaklaşım 1863 yılında ilan edilen yapım şartnamelerinde yangın alanlarındaki yapılaşmayı tanımlayan maddelerle uyum göstermektedir. Bu şartnamenin 15. Maddesinde yangın alanlarında planlanacak yeni parsel şekillerinin olabildiği kadar kare veya dikdörtgen şekillerinde olması gerektiği belirtilmektedir.
- 99 Merkezi planlı Osmanlı konutu tipi, yaşam biçimleri ve diğer plan tipleri çalışmanın ileri aşamalarında daha detaylı olarak ele alınacaktır.
- 100 Eski Ceneviz surlarının temellerini yeni planlanan yüksek binalarda kullanmak topografik açıdan oldukça sorunlu olan bu bölgede pratik ve akılcı bir yaklaşımdır. Ancak bu yaklaşım bazen yeni planlanan binaların mekân ilişkilerinde sorunlar da yaratmaktadır.
- 101 Topografik veriler, parsel morfolojisi ve konut içi mekân organizasyonu prensipleri araştırıldığı zaman geleneksel plan şemalarının bu yeni koşullara adapte edilmiş olduğu varsayımı geliştirilebilmektedir. Ancak bu konu, çalışmanın ileri aşamalarında daha detaylı olarak incelenecektir.

APARTMANLARDAN ÖNCEKİ KONUTLAR VE DEĞİŞEN KOŞULLAR

Galata bugün, çoğu 19. yüzyılın sonlarından itibaren yapılmaya başlanan, beş veya altı katlı kâgir yapılardan oluşan sıkışık bir kent dokusuna sahiptir. Bu dokunun öncesinde ise ahşap ve kâgir konutlardan oluşan başka bir Galata bulunmaktadır. Bu Galata zaman içinde, çok az iz bırakarak ortadan kalkmış gibi görünmektedir. Bölgenin 19. yüzyıl öncesi döneme ait kartografik belgeleri veya mülkiyete ait belgeleri de oldukça sınırlı durumdadır. Galata'nın tarihi kent dokusu ve mimari karakterinin korunamamış olması, Osmanlı mimarisi üzerine yapılan birçok araştırmada olduğu gibi, bölgede apartmanların yapımından önceki döneme ait mimari dokunun incelenmesini zorlaştırmaktadır.

Bütün zorluk ve belirsizliklere karşın, bölge ile ilgili bilgi veren seyahatnameler, 19. yüzyılda yapılmış resimler, yüzyılın ikinci yarısından bu yana çekilen fotoğraflar, belediyeye ait eski kadastro planları ve Karaköy-Pera metro (Tünel) hattına ait kısmi planların yardımıyla, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren özellikle son çeyrek yüzyıl boyunca çok hızlı bir değişim yaşayan Galata'nın, bu dönem öncesine ait konutları, çok detaylı olmasa da incelenebilmektedir.

19. yüzyılın ilk yarısına ait Galata'yı betimleyen resimlerin aynı alanları gösteren fotoğraflarla karşılaştırılması, yüzyılın ikinci yarısında yapılan binalar ve ondan öncekiler hakkında bazı fikirler vermektedir. Ayrıca metro (Tünel) inşaatı (1872-1874) için hazırlanan plan ve kesitler, bölgede apartmanlardan önce yapılan binaları göstermektedir. Metro için yapılan projede görülen bina kesitleri ve cephe çizimleri, bu yapıların kat sayıları ve yapım malzemeleri hakkında bilgi vermektedir. Böylece belgelerin sistemli bir şekilde karşılaştırılması sonucunda, bu konutlar arasından 19. yüzyılın üçüncü çeyreğinde (yaklaşık 1850 ile aynı yüzyılın yetmişli yıllarının sonlarına doğru) inşa edilen yeni binalar tanımlanabilmektedir. Söz konusu yapılar, apartmanlardan önce inşa edilmiş yapılardır ve bun-

lar incelenmeden, mimari değişim sürecini anlayabilmek olanaksız gibi görünmektedir.

Apartmanlardan önce yapılmış olan konut örneklerinin inceleneceği bu bölümde, öncelikle 19. yüzyılın ilk yarısı konut mimarisi geleneği, sınırlı bilgiye dayanarak tanımlanmaya çalışılacaktır. Ancak, bu geleneği oluşturan binaların yapım tarihleri ve mimari işlevleri ile ilgili yeterli bilgi olmadığı için, kronolojik veya tipolojik olarak sınıflandırma yapmak mümkün değildir. Bu nedenle, Galata'nın eski konut mimarisi için oluşturulacak sınıflandırma, yapı malzemelerine göre tanımlanacaktır.

Osman Nuri Ergin (1995), belediye yönetmeliklerini derlediği çalışmasında, 19. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'da Galata dahil olmak üzere yaşanan yangınlar konusunda bilgi vermektedir. Nur Akın (1998) ise Galata ve Pera ile ilgili çalışmasında, dönemin gazetelerini kaynak göstererek, önemli yangınların bir listesini oluşturmuştur. Bu kaynaklara göre, 4 Ağustos 1852 tarihli yangın, Galata'nın yukarı bölgesinde, Kule ile Mevlevihane arasında meydana gelmiştir. Aynı yıl 29 Ekim tarihli yangın ise daha aşağıya doğru, Kemeraltı Mahallesi'nde olmuş, 450 ev ile 120 dükkân ve lokantanın tamamen yok olmasıyla sonuçlanmıştır. 26 Kasım 1860'ta Yüksek Kaldırım'da onlarca ev ve işyeri yanmış, 1865 yılında ise Kemeraltı bir kere daha neredeyse tamamen kül olmuştur. 1870'te tepenin üst kısımlarını etkisi altına alan büyük 5 Haziran yangını dışında iki ayrı yangın, Malta Sokağı ve Kemeraltı'nın bir kısmında yaşayan halkı evsiz bırakmıştır. 1874 yılında Tophane'de başlayan yangın, Galata Caddesi'nden yukarıya doğru ilerlemiş ve 300'den fazla binanın yok olmasına neden olmuştur. 80'li yıllara gelindiğinde, Serdar-ı Ekrem Sokağı aralıklarla birkaç yangına sahne olmuş, Büyük Hendek Sokak ile Belediye Binası çevresindeki 65-70 yılları arasında oluşturulmuş yeni parsellerdeki binalar 20 Nisan 1887'de yanmıştır. Yeni yapılaşmalar arasından da, Mayıs 1888'de Şahsuvar Bölgesi (Şair Ziya Paşa Caddesi civarları), 1891'de ve 1893'te Ali Hoca Sokak, 1894'te Serdar-ı Ekrem Sokak çeşitli yangınlardan etkilenmişlerdir.

Bu örneklerden de anlaşılacağı gibi hem sıkışık eski mahallelerde hem de yeni planlanmış modern mahallelerde yangınlar etkili olmaktadır-

lar. Çok katlı kâgir binaların inşa edildiği yeni mahallelerde bile yangınların bu derece etkili olması, bölgede ahşap yapıların varlıklarını ağırlıklı olarak sürdürdüklerini göstermektedir. Yüzyılın sonlarına doğru ahşap binaların yerlerini kâgir yapılara bırakılması ile yangınlar azalmıştır.

Bu yangınlara ve özellikle 1858-60 d'Ostoya planına dayanarak, Galata'daki eski konut tiplerinden birinin, hem sıkışık kent dokusunda hem de bahçe içinde inşa edilmiş ahşap evler olduğu söylenebilir. Ayrıca Galata'da yapım tarihi konusunda kesin bilgiye sahip olmamakla beraber, en geç 18. yüzyılda yapılmış olduğu anlaşılan taş binalar ve 19. yüzyılın ilk yarısına ait kâgir yapılar olduğu da bilinmektedir. Bu bölümde sırasıyla önce ahşap evler, sonra taş yapılar ve son olarak da tuğla kâgir konutlar incelenecek ve apartman konutlarının yapılmaya başlamasında etkin olan koşullar araştırılacaktır.

AHŞAP KONUTLAR

Galata'yı betimleyen eski litograflerde, fotoğraflarda ve 1858-60 d'Ostoya planında görüldüğü gibi, çoğunluğunun konut olduğu anlaşılan ahşap yapılar bölgenin mimari dokusunda oldukça sık bulunmaktadır.

1741 yılına tarihlenen Gudenus Panoraması, 18. yüzyıl Galata'sını tasvir etmektedir (Şekil-2.1). 1853 tarihli, Beyazıt Kulesi'nden çekildiği anlaşılan fotoğraf ise bölgenin 19. yüzyıldaki görüntüsünü yansıtmaktadır (Şekil-2.2). Bu belgeye göre, Tozkoparan Mezarlığı'nın servi ağaçlarından başlayan ve Perşembe Pazarı hatta Karaköy'e kadar uzanan bölgede ahşap yapıların oldukça fazla olduğu söylenebilir. Bu bölgenin, Kasımpaşa Tersanesi'ne yakınlığı ve cami sayısının fazla olmasından dolayı daha çok Müslüman Osmanlıların yerleştiği bir mahalle olduğu bilinmektedir. Ahşap yapıların incelenebildiği diğer fotoğraflar ise aynı tarihli ama bu sefer Galata Kulesi'nden Robertson tarafından çekilen fotoğraflardır (Şekil-2.3). Bir diğer belge ise fotoğraflar kadar doğru olmasa da dönemin genel mimari görünüşü konusunda bilgi veren 1813 tarihli Barker tarafından yapılan resimlerdir (Şekil-2.4). Ayrıca tarihi 1870 civarında olan yine Galata Kulesi'nden çekilen fotoğraflar, özellikle Okçu Musa Caddesi etrafında ve kıyıya doğru, ahşap doku hakkında bilgi veren diğer kaynaklardır. Bu fotoğraflarda bölgede ahşap yapıların fazla sayıda oldukları görülmektedir (Şekil-2.5).

Şekil 2.1 Gudenus panoramasından ayrıntı (1741), Stefan Yerasimos arşivi

Bu belgeler, 19. yüzyılda bölgenin kentsel dokusunu göstermekte ve yüzyıl başı ile sonlarına doğru gerçekleşen değişim konusunda bilgi vermektedir.¹ 1813 tarihli belgelerde görülen mimari teknik ve mekân kur- gusu prensiplerinin, 1853 yılında fotoğraflarla belgelenen ahşap konut mi- marisinden çok da farklı olduğu söylenememektedir. Ayrıca, 1813 ve 1826 tarihlerinde Barker tarafından resmedilen ahşap binaların, 1741 tarihli Gu- denus panoramasındakilerden, genel olarak dokunun daha sıkışıklaşmış olması dışında, çok değişik olmadığı görülmektedir. 1826 tarihli Barker ta- rafından yapılan resimden, kule civarında bulunan (Ceneviz Kolonisi 2. İmtiyaz sınırı) ahşap köşklerin bir ikinci kat kazanmış oldukları anlaşıl- maktadır (Şekil-2.6).

1813 ve 1826 tarihli iki Barker resminde aynı yerlerde bulunan ben- zer köşkün aynı yapı olduğu varsayılarak, bu yapıya ait mimari mekân ta- nımlaması yapılabilir: yapı, manzaraya geniş cephesiyle yönelmiş, bahçe

Şekil 2.2 Haliç'in karşı sahilinden Galata'nın ahşap mimari dokusunun surlar yıkılmadan önceki görünüşü, S. H. Eldem *İstanbul Hatırası*

Şekil 2.3 Galata kulesinden surlar yıkılmadan ahşap yapılar, S. H. Eldem *İstanbul Hatırası*

Şekil 2.4 Surlar ve çevresi (Barker'den), S. H. Eldem *İstanbul Hatırası*

içinde ve büyük olasılıkla iç sofalı veya hayatlı bir köşktür. Bu ahşap köşkün çevresinde bitişik düzende, sokağa yönelmiş, büyük olasılıkla geniş bir taşıla açılan girişleri ve arkada küçük bir bahçeleri bulunan, üstte katlarda ise yaşama mekânlarının olduğu anlaşılan başka ahşap yapılar da bulunmaktadır. Resimlerdeki yapıların üst katlarında tepe pencereleri görülmektedir ve bu bilgi de üst katların daha önem verilen katlar olduğunu göstermektedir. Yapıların ahşap olmaları, çıkma biçimlenmeleri, kafesli pencereleri, saçakları, küçük bahçeleri çevreleyen duvarları, bu evlerin, o dönemde İstanbul'un diğer mahallelerinde bulunan ahşap evlerden farklı olmadığını göstermektedir.

Galata'nın sur içindeki tüm bölgelerine bakıldığında, Kule'nin hemen alt bölgelerinden Perşembe Pazarı'na kadar olan alanda, diğer bölgelere göre daha geniş ve bahçeli evlerin bulunduğu söylenebilir. Bu durum, bölgede varlıklı kesimin oturduğunu gösteriyor olmalıdır. Ancak Gudenus panoramasından itibaren incelenen bu bölgenin mimari dokusu, giderek

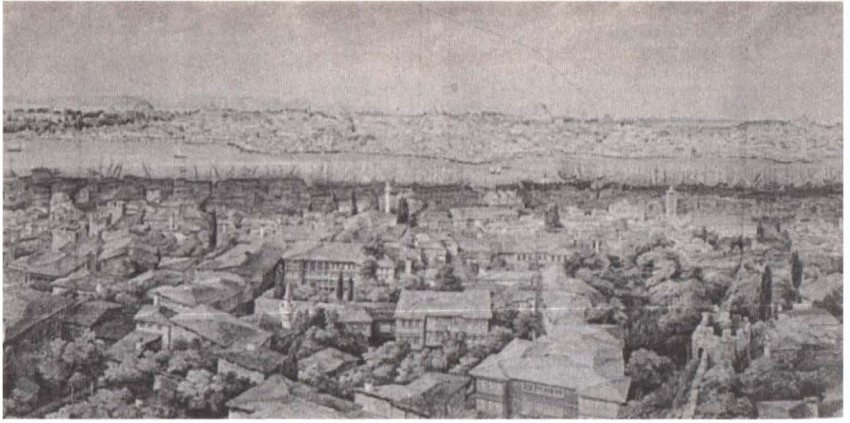

Şekil 2.5 Galata kulesinden Haliç (1870 sonrası), OBTA M Arşivi

sıkışıklaşmakta ve zamanla büyük ahşap konaklar yerlerini daha orta düzeyde ahşap yapılara bırakmaktadır. Belli bir zaman sonra da, bu ahşap yapılar da azalarak yerlerini, büyük çoğunluğu kâgir olan yapılara bırakacaklardır (Şekil-1.47).

TAŞ KONUTLAR

Altıncı Daire Belediyesinin 19. yüzyılın ikinci yarısında üstlendiği yol çalışmaları ve kadastro düzenlemeleri sırasında büyük bir bölümünün yıkılmış olduğu anlaşılan taş binaların² bugüne kadar kalabilmiş bazı örnekleri incelendiğinde, bu yapıların en azından taşıyıcı sistemleri, yapı malzemeleri ve bazı mekânsal düzenlemeleri konusunda bilgi edinmek mümkün olabilmektedir.

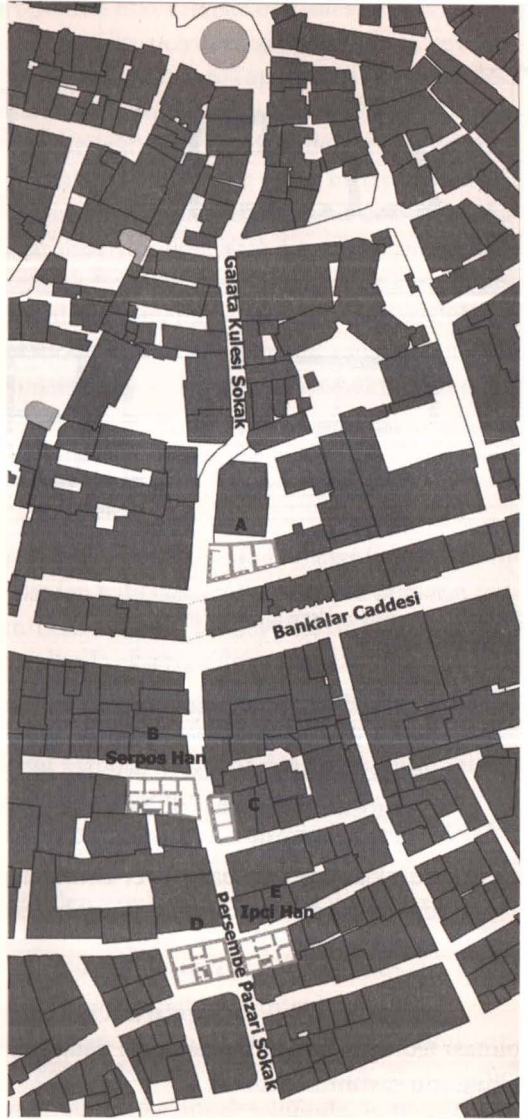
Şekil 2.6 Galata Kulesinden Haliç (Barker'den 1826) Atilla Yücel, "İstanbul'da 19. yy. Konut Biçimleri"

Galata'da incelenmek üzere belirlenen ve Şekil-2.7a-b'de planları bulunan taş yapıların ne kesin yapım tarihleri³ ne de asıl kullanımları konusunda net bilgi bulunmaktadır.

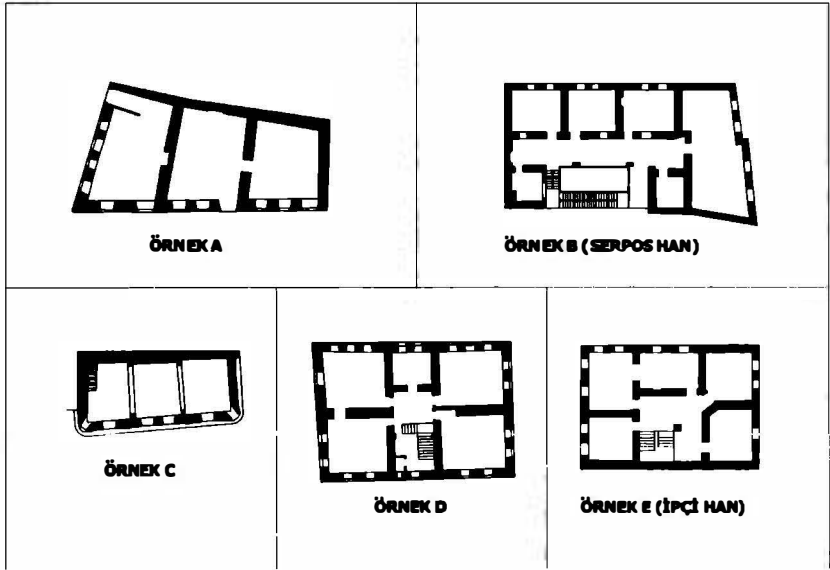
Perşembe Pazarı Sokak, biri deniz surlarındaki diğeri ise Galata Kulesi yakınındaki üst kapı olmak üzere iki noktayı birbirine bağlayan eski bir sokaktır. Bu yol, Galata'nın önemli ulaşım yollarından biridir ve Voyvoda Sokak ile kesiştiği köşede bölgenin eski yönetim yapısı bulunmaktadır. Yönetim yapısının bu yol üzerinde olması Perşembe Pazar Sokak'ın bu bölümünde kentin o dönem saygınlarının evlerinin ve önemli diğer yapıların olabileceğini düşündürmektedir. Ancak bu olasılığı destekleyecek bilimsel bir kaynağa ulaşılamamıştır. Bu konuda, 19. yüzyıla ait gezi notlarından oluşan kaynaklar bazı bilgiler vermektedirler:

Taş ve tuğla konutlar, masif ve sağlam, şatolar gibi iyi korunmuş, demirlerle kapatılmış seyrek pencereleriyle dar sokaklara çıkmalar yapmaktadırlar.⁴

Burada Cenevizliler hâlâ evlerinde gibidirler, kapılarını kapattıklarında İmparatorluğun baskı ve saldırılarına karşı koydukları za-

Şekil 2.7a
Perşembe Pazarı sokak,
Galata Kulesi sokak
bağlantısından oluşan aksda
sıralanmış taş yapılarından bazıları
rölöveleriyle görülmektedir.

Şekil 2.7b Taş yapı örneklerin rölöve çizimleri

manlardaki gibi bölgenin efendisi havasındadırlar. Oysa Podes-ta'nın ikamet ettiği eski yapı ve iri payandalar ve ağır arkadlar ile desteklenmiş olan birkaç eski taş ev dışında o dönemlerdeki güçle-rini gösteren en ufak bir belirti bile kalmamıştır.⁵

Düzenli aralıklarla çıkan yangınlarda harap olan ahşap yapılar ve kuşaklar boyunca barışsever Levantenlerin yaşadığı “Ceneviz evleri” denen taş evler yıkılmakta ve mahalle oldukça modern bir görünüm kazanmakta.⁶

Bareilles (1914) taş yapıların Ceneviz mimarisine yaklaşan örnekler olması teorisine karşın bu yapıların daha çok Frenk mimari geleneğine ait olduğunu savunmaktadır;

Kulenin alt bölgesinde bulunan eski Fransız mahallesi tamamen yok olmamış. Colbert'in ticaretinin iki, üç yüzyıl geliştği yüksek ve onurlu ticaret hanları, çıkmalar hâlâ ayakta. Yaptıkları dönemlerdeki güvensiz ortam sebebiyle frenk konutları adeta kale gibi inşa edilmişler. Bu yapıların hepsi henüz yıkılmış durumda değil hatta bazılarının içlerinde hâlâ oturulmakta. Birbirleriyle karşı karşıya konumda paslanmış demir kafesli kimi pencereler, bazı küçük dükkânlar, kapılarının başındaki rüzgârlıklarla adeta XIII. Louis devrini hatırlatmaktalar. Bu mahallede artık ticari depo ve konsolosluk konutu olarak kullanılan ve bir zamanlar Chenier ailesinin oturduğu ve ünlü şairin doğduğu ev olarak bilinen St. Pierre Hanı bulunmakta. Bu yapılar yerlerini modern yapılara bırakarak zamanla kaybolmaktalar.⁷

Bu döneme ait bir diğer tanıklık, 20. yüzyılın başında bu yapıların mimarilerini tanımlayan Celal Esad Arseven'in aktardıklarıdır:

Duvarlar gayet kalın ve yontma taşdan olup her sıra taş kurları arasında bir kaç sıra ince tuğlalardan hatıl tabakası yapılmış ve bunların faslı müsterekleri haricden derz edilerek cebheye tezyinat makamında kullanılmıştır. Binaların altında ekseriyetle ya mahzen veya sarnıç ve kuyu bulunur. Mahzenin üstü horasanlı harcla tuğlalardan örülmüş tonozdur. Zemin ekseriya müseddes şekilde ince ve kırmızı tuğla döşelidir. Her katın da tavanı kemerli tonozdur. Han gibi mebai-i umumiyyede merdivenler haricden ve taşdır. Bazı evler ahşabdır. Birinci ve bazen ikinci katdan sonra bina taş konsollar üzerinde harice çıkar.⁸

Şekil-2.7b'de planları görülen yapılar, 19. yüzyılın ikinci yarısındaki kentsel düzenlemeler sırasında yıkılmamış ve bugüne kadar kalabilmiş Galata'nın eski mimari dokusuna ait nadir örneklerden bazılarıdır. İlk kullanımlarına ve yapım tarihlerine ait kesin bilgiler bulunmamaktadır.

Öncelikle incelenen tüm örnekler, bugün, ticari mekân olarak kullanılmaktadır. İlk kullanımları hakkında kesin bilgi olmayan, ancak genel olarak ticaret hanı olarak bilinen bu yapılar incelendiğinde, iç mekânların

ticaret kullanımına uyumlu hale gelirken oldukça zarar gördüğü anlaşılmaktadır. Buna rağmen bazı mekânsal düzenlemeler, yapıların eski kullanımları hakkında varsayımlar geliştirilmesine olanak sağlamaktadır.

İlk gözlemlerden biri, bu yapıların zemin katında, binanın üst katlarındaki ticaret mekânlarından bağımsız sokağa açılan dükkânların olduğudur. A (Çınar Sokak ile Perşembe Pazarı Sokak arasında köşe konumundaki yapı), B (Serpos-Serpuş Han), D (Galata Mahkemesi Sokak ile Perşembe Pazarı Sokak arasında köşe konumundaki yapı) ve E (İpçi Han) örneklerinin hepsinde, giriş katında bir veya birden fazla bağımsız dükkân bulunmakta ve binanın diğer katlarına bunlardan farklı bir giriş kapısından geçilmektedir. Bu düzenleme doğal olarak üst katlardaki mekânlar ile alt katlarda bulunan bağımsız dükkânların farklı amaçlarla kullanıldıklarını göstermektedir. Bu durum, bazı örneklerin üst katlarında han mimarisinde olduğu gibi farklı bir ticaret biçimi veya konut kullanımı olduğunu düşündürmektedir. Zaten, örnek A'nın⁹ bir dönem konut olarak kullanılmış olduğu konusunda bilgiler de bulunmaktadır.¹⁰

İlginç olan bir diğer düzenleme ise örneklerin birçoğunda göze çarpan katlardaki iç dolaşım biçimidir. Bu yapılardaki dolaşım ve dağılım mekânı, sokaktan bir giriş ile başlamakta, merdiven ve sahanlıklar veya galeri mekânı ile birleşmektedir. Örnek B, D, ve E'de katlardaki odalar direkt olarak bu dağılım mekânına açılmaktadırlar. Örnek B'de (Serpos-Serpuş Han) düşey dolaşım alanı olan merdivenler, açık mekândır. Örnek D'de ise merdiven kapalıdır, ancak hem sahanlığın hem de galerinin üzerinde cam çatı bulunmaktadır. Bu cam çatı dağılım mekânına aydınlık vermektedir. Aynı mekânsal düzenleme ikinci katı olmayan" İpçi Hanın plan şemasında (Örnek E) da bulunmaktadır. Yatay dolaşım mekânı, incelenen birçok örnekte benzer şekilde düzenlenmiştir. Örnek E, B ve D'de katlardaki dolaşım mekânı tüm odaların açıldığı tek bir galeridir. Bu galeri iki örnekte merkezde, Serpos Handa ise yandadır. Daha önce alıntı yapılan Arseven, bu plan şemasının ticari yapılara (han) ait olduğunu söylemektedir: "*Han gibi mebai-i umumiyyede merdivenler haricden ve taşdır.*"

Tüm odalar yaklaşık 30-35 metrekare büyüklüğündedir ve araların da geçiş yoktur. Bu arada, örnek A, D ve E'de bazı odalar arasında geçişler

vardır, ancak yerinde yapılan incelemeler bu geçişlerin ilk kullanımlarda olmadığını düşündürmektedir.

Odaların iç mekânları incelendiğinde, bazı örneklerde (Örnek B) odaların eski kapılarının demirden olduğu görülmektedir ki bu, odaların yapının diğer bölümünden bağımsız olduğunu göstermektedir. Başka bir deyişle bu durum örnek B'nin ticaret hanı veya kolektif konut olarak yapılmış olabileceğini düşündürmektedir.¹² Diğer örneklerde ise oda kapılarının eski olmadığı gözlenmiştir.

Pencereler demir parmaklıklarla veya demir kepenkler ile kapatılmaktadır. Bir tür emniyet tedbiri ve yangınlara karşı korunma için bu tür detaylara başvurulduğu bilinmektedir. Dışa açılan pencerelerin yanı sıra, bazen galeri bölümüne açılan pencereler de gözlenmiştir. İç mekâna açılan pencereler bazı ahşap evlerde ve daha ileride incelenecek Galata apartmanlarının bazılarında da bulunmaktadır.

Odaların tavanları tonoz biçiminde ve oldukça yüksektir. Ayrıca bugüne kadar kalabilmiş bazı tavan süslemelerine rastlanmaktadır (Şekil-2.8). Odaların yan duvarlarında nişler vardır, ancak bunlardan bazıları yan odalarla bağlantıyı sağlamak için kapıya dönüştürülmüşlerdir. Odaların içinde seki veya benzeri düzenlemeler bulunmamaktadır.

Bu yapıların hepsi sokağa yönelmiştir ve ne manzara görme imkânları ne de bahçeye veya avluya bakma imkânları vardır.¹³ Zaten Galata surlarının içinde kalan bölgenin oldukça sıkışık yapıda olduğu bilinmektedir. Bu sıkışık kent dokusu içinde bulunan bahçe ve avlular oldukça küçük boyutlardadır. İncelenen örneklerin bulunduğu alan, Galata surları içinde I. ve II. Bölge olarak tanımlanan ilk yerleşmelerin olduğu bölgededir ve kent dokusu diğer bölgelerden farklı olarak, düzgün parsellerden ve birbirine dik ve paralel sokaklardan oluşmaktadır. Bu bölümde incelenen taş binalar, eski kent dokusunun bugüne kadar korunabildiği bir bölgede bulunduğu için düzgün parsellerde biçimlenmiş ve sokağa yönelmiş konumlarının eski kent düzeninin birer örneği olduğu söylenebilir. Sonuç olarak Galata'nın eski kent düzeninin ve mimarisinin bu bölgede 19. yüzyılın son çeyreğine kadar varlığını sürdürdüğü ve incelenen yapıların Galata'nın mimari mirasından örnekler olduğu görülmektedir.

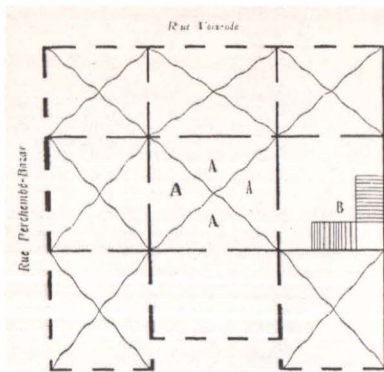
Şekil 2.8 Serpos Han'da bir odanın tavan süslemesi

Yapım teknikleri ve mekân kurguları açısından, incelenen bu taş yapılar İstanbul'daki ve Galata'daki ahşap konutlardan¹⁴ oldukça farklı görünmektedir. Ayrıca bu taş yapıların bazı mimari özellikleri Fener Mahallesi'ndeki eski taş yapılarla benzerlik göstermektedir.¹⁵ Bir sıra taş iki sıra tuğladan oluşan duvar yapısı, pencere sistemleri ve kemer formları, taş konsolları, odaların tonozlu yapısı ve çatı saçağı detayları bakımından bu yapılar arasında yakınlık bulunmaktadır.

İç mekân kurgusu konusuna gelince açık bir galeri (Galata'da galeri bazı durumlarda kapalıdır) ve buraya çıkan merdivenler her iki grup yapıda da bulunmaktadır. Buna karşılık, Fener'deki evlerin odalarında seki üstü ve servis alanı olan iki bölümlü düzenlemeden söz edilmekte ancak bu plan şeması Galata'daki iç mekânlarda bulunmamaktadır.

Galata'daki bazı ilginç taş yapılar konusunda, hem batılıların hem de Osmanlıların ilgisini çekmiş olan Podesta'nın konutundan da söz etmek gerekmektedir. Bu yapı aynı zamanda bir yönetim binası olarak da bilinmektedir. 19. yüzyıl sonlarında önemli bir yenileme geçirmiş ve oldukça değiştirilmiş olan bu yapının planlarına ulaşılamamıştır. Celal Esad Arseven 1910'da, Beylié'e dayanarak, bu binanın beş altı yıl kadar önce yıkıldığını ve yerine bir ticaret hanı yapılmış olduğunu belirtir. Şekil-2.9'da 1895'te tekrar gözden geçirilen ve düzeltmeler yapılan Huber haritasında ve 1905 tarihli Goad haritasında Hamdi Paşa Han olarak tanımlanan bu eski taş yapı görülmektedir. Ayrıca Şekil-2.10 ve 2.11'de de bu binanın mimari yapısı izlenebilir. Ancak bu yapı konusunda Beylié'ye referans veren Arseven yanılmaktadır, zira hem Semavi Eyice'nin¹⁶ makalesinde belirttiği gibi hem de diğer kaynakların da doğruladığı gibi Podesta'nın konutu Hamdi Paşa Hanın tam karşısında bulunan yapıdır.

Hamdi Paşa Han olarak adı geçen yapı incelendiğinde, Beylié'nin hazırlamış olduğu ve kat planında bütün odalar arasında geçişin hem bütünüyle simetrik hem de her odada kesintisiz devam eden şemasının tartışılabilir olduğu açıktır. Zira böyle bir şema, batı mimarisinden en fazla etkilendiği öne sürülen Boğaz'da bulunan bazı 19. yüzyıl yapılarında bile görülmemektedir. Ayrıca bu plan şemasına, biraz önce incelenen taş yapılarda da (Şekil-2.7a-b) hiç rastlanmamıştır.¹⁷

Rue de la Banque
GALITA, Palais du Podestat, 13e siècle
(Planichim. n. 100 du 2e étage fait de mémoire)

A Palier
B Escalier en bois du mirador

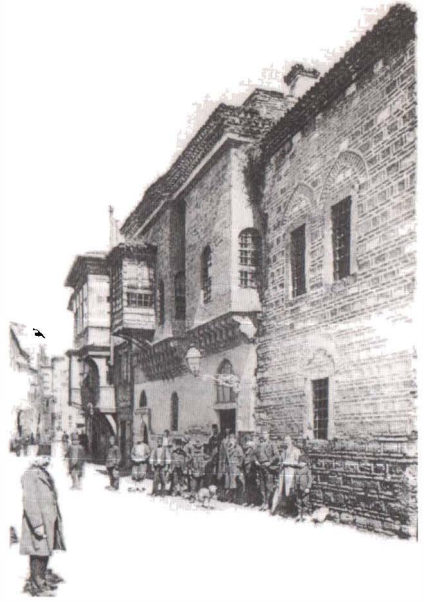

Şekil 2.10 Hamdi Paşa Han plan krokisi, Beyliç

Şekil 2.11 Hamdi Paşa Han fotoğrafları OBTAM Arşivi

Şekil 2.12 Jules Laurens, Galata, 1846.

Şekil 2.13 Fener evleri, Gurlitt

1853 tarihli fotoğrafta (Şekil-2.2) görülen Podesta'nın konutu, Altıncı Dairenin 19. yüzyılın 60'lı yıllarında üstlendiği yol genişletme ve sağlamlılaştırma çalışmaları sırasında ön cephesi yıkılarak değiştirilmiştir. Binanın arka bölümü değişikliğe uğrayarak eski yerinde durmaktadır, ancak ön cephe geri çekilerek tümüyle yeniden yapılmıştır.

Bölgenin mimari mirası konusunda bilgi veren kaynaklardan biri de, Jules Laurens'in 1846 tarihli bir resmidir (Şekil-2.12). Ressam bu tasvirde, ahşap veya demir kafesli cumbaları olan (bu cumbalar batılı gezginlerin yazılarında az bir yer kaplayan küçük kapalı balkonlar olarak tanımlanmaktadır) taş evlerle yanlarında bulunan ve bunlara göre daha dışa açık ahşap konaklar hakkında bilgi vermektedir. Buna benzer bir görüntüye, 20. yüzyılın başlarında Gurlitt tarafından çekilmiş, Fener sokaklarını tasvir eden bir fotoğrafta rastlanmaktadır (Şekil-2.13). Bu farklı yapım teknikleri-

Şekil 2.14
Arap Cami
karşısındaki
taş ve ahşap yapılar
Arseven

nin (daha çok farklı mekân kurgularının) Galata'nın bu bölgesindeki bir aradalığı, aynı dönemde birbirinden oldukça farklı mekân kurgularının birlikte var olabildiklerini ve böylece Galata'nın mimari mirasını oluşturdıklarını kanıtlar gibidirler.

Bölgenin mimari görüntüsü üzerine bilgi veren bir diğer belge, birbirinden farklı olan iki mekânsal kurgunun bu kez aynı yerde üst üste bulunarak oluşturduğu mimari biçimlenmeyi gösteren, 20. yüzyıl başlarında çekilmiş bir fotoğraftır (Şekil-2.14). Bu yapının alt bölümünü, Arap Camii

karşısında bulunan ve Arseven'in kaynaklarına göre¹⁸ eski bir Ceneviz mahkemesi, bir Podesta konutu veya St. Paul Manastırı'nın bir bölümü olma olasılıkları bulunan taş bir yapı oluşturmaktadır. Yapının üst bölümünde ise İstanbul'da bulunan diğer ahşap yapıların tüm özelliklerini barındıran (çıkmlar, kafesli pencereler, çatı saçakları gibi) ve alttaki taş yapıya dayanarak bir kat yükselen ahşap bir bina bulunmaktadır.¹⁹

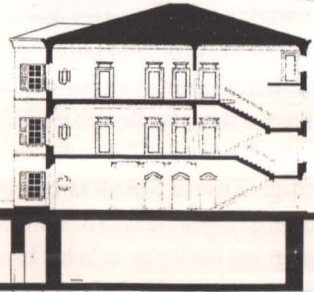
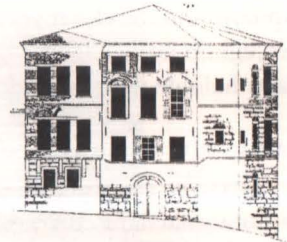
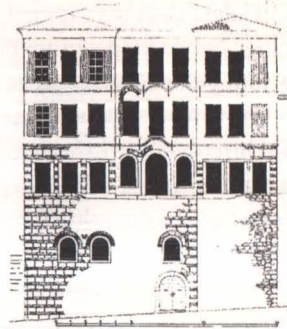
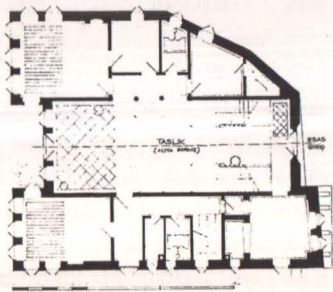
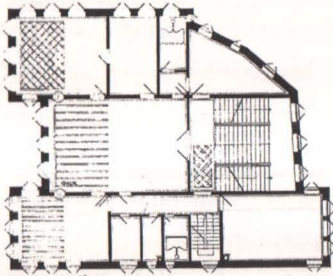
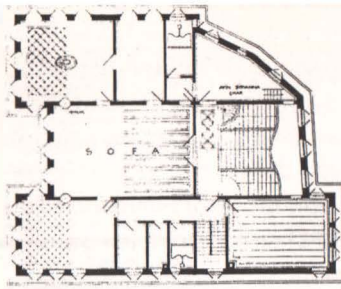
Galata'daki taş yapı geleneğinin kendine özgü nitelikleri bulunmakla beraber Fener bölgesindeki örneklere de benzer özelliklere sahip olması, bu taş yapı geleneğinin sadece İtalyan koloni devletlerinin Galata'ya mal ettikleri bir mimari gelenek olarak tanımlanmasını engellemektedir.²⁰ İstanbul gibi birçok kültürün yüzyıllar boyu bir arada bulunduğu bir bölgede, oldukça ilginç mimari sentezlerin olabileceği ve bunların da daha derinlemesine bir araştırma gerektirdiği açıktır.

Sonuç olarak, bu mimari geleneklerin hangi kültür gruplarına ait oldukları konusunda çok detaylı belgeler olmamasına rağmen, tüm bu mimari geleneklerin yan yana ve hatta üst üste var olabildikleri söylenebilir. Bu yapıların bulundukları yerin ve zamanın mimari mirasını temsil ettikleri gerçeğinin tartışılmayacağı ve bu geleneğin 19. yüzyıl sonlarına doğru aşamalar halinde geçirdiği değişimin oldukça karmaşık olacağı açıktır.

TUĞLA KÂĞİR KONUTLAR

Ahşap ve taş yapıların dışında, o günün Galata'sında tuğla kâgir evler de bulunmaktadır. Bu yapıım tekniğinde duvarları taş ve tuğla diziler oluşturmakta, ayrıca yerler ahşap olup lento ve pencere söveleri çoğunlukla mermerden yapılmaktadır.²¹ Bu yapıım tekniği, yangın felaketlerini önlemeye yönelik çıkarılan yeni inşaat yönetmelikleri ve bunu destekleyen tuğla malzeme üretimi ile 19. yüzyılda oldukça yaygınlaşmış bir tekniktir.

Sedat Hakkı Eldem'in yapıım tarihini 1840-1850 yılları arası olarak belirlediği, Zürefa Sokak'ta bulunan bir konak bu yapıım tekniğinin bir örneğini oluşturmaktadır (Şekil-2.15). 1905 yılında E. Goad tarafından hazırlanan sigorta haritalarında bu bina Belediye Hastanesi olarak tanımlanmıştır. Arseven'in ve Beylié'nin, yanılarak Podesta'nın sarayı (konutu) olarak belirledikleri Hamdi Paşa Han ile bu bina arasında yapısal benzerlikler bu

Şekil 2.15 Galata Zürefa sokakta kagir konut, S.H. Eldem, *Türk Evi*

lanmaktadır. Ancak bu benzerlik iç mekân organizasyonunda devam etmemekte, hatta birbirlerine tamamen karşıt oldukları dahi söylenebilmektedir.²² Sonuç olarak söz konusu olan iki yapının da bugün ortadan kalkmış olması ayrıca Beylié'nin plan şemasının doğruluğu konusunda çekinceler olması nedeniyle, bu konuda kesin yargıya varılamamaktadır.

Sedat Hakkı Eldem'in kaynaklarına dayanarak, Zürefa Sokak'ta bulunan kâgir yapının tipik bir 19. yüzyıl Osmanlı konağı olduğu söylenebilir. Öncelikle bina iki katlıdır ve ikinci kat diğerlerine göre daha özenle bezenmiştir. Yapıya ait bahçenin altında sarnıç bulunmaktadır. Binanın parsel içindeki yerleşimine bakıldığında, sırtını sokağa döndüğü ve bahçe tarafına yönelerek manzara imkânından yararlandığı anlaşılmaktadır.

Perşembe Pazarı Sokağı'nda incelenen taş yapıların hiçbirinde rastlanmayan, manzaraya yönlenme ve binanın yapı şemasının bu kurguya göre planlanması, Zürefa Sokak'taki örnek ile bu taş yapılar arasında farklılıklar olduğunu göstermektedir. Buna karşılık, Galata Kulesi'ne yakın üst bölgelerde manzaraya yöneldiği anlaşılan birçok ahşap yapı bulunduğu, eski fotoğraflarda görülmektedir.

Binanın iç mekân düzenlemesinde orta mekân olarak tanımlanabilecek sofanın bulunduğu, bu mekânın simetrik olarak düzenlendiği, ayrıca merdivenin sofanın aksına yerleştirilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Eksensel olarak nitelendirilebilecek plan kurgusunda merkezde bulunan sofa iki yanlarda bulunan mekânlar arasında ayırım yaratmakta ve bu düzenleme birbirinin tamamen aynı olan iki katta da sürdürülmektedir. Zemin katta bulunan mutfaktan üst katların bir bölümüne çıkan küçük bir servis merdiveni bulunmaktadır. Planın diğer bölümünde bulunan merdiven hacminde, müzisyenler için olduğu belirtilen,²³ loca katına ulaşan bir girişin varlığı bu bölümün selamlık olarak kullanılabileceğini düşündürmektedir. Binada planları birbirinin aynı olan iki yaşama katı bulunması, bu konutta geniş ailenin farklı kuşakları için ayrı bölümlerin bulunduğunu göstermektedir. Ayrıca sofanın iki yanında benzer bölümlerin olması da harem ile selamlık ayırımının, önceki yüzyıllara göre daha az gözetilmiş olmasına rağmen sürdürüldüğünü düşündürmektedir.

Bu yapının odalarında geleneksel oda düzenlemesi olarak tanımlanabilecek seki ile ayrılmış sedirli bölüm ve dolaplarla donatılmış iç mekân

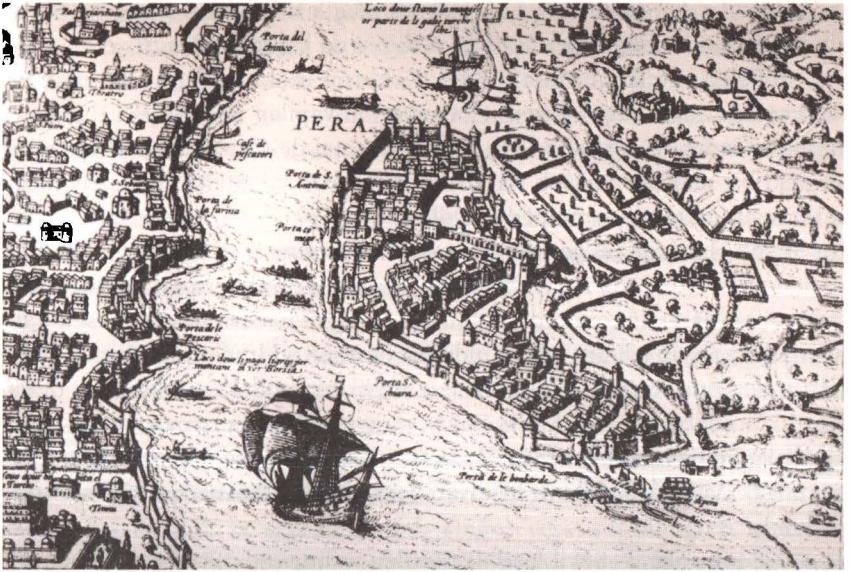

Şekil 2.16
Yüksek Kaldırım
OBTAM Arşivi

organizasyonuna rastlanmamaktadır. Ancak Sedat Hakkı Eldem'in planlarını çizdiği bu yapı bir süre hastane olarak kullanılmıştır ve geleneksel oda düzenlemesi ile ilgili donatım elemanlarının bu süre içinde kaldırılmış olması mümkün görünmektedir.

İncelenen kâgir konağın odaları arasında geçişler bulunmaktadır. 18. yüzyıl konaklarında çok az rastlanan odalar arası geçişler, 19. yüzyılda oldukça sık görülen düzenlemelerdir. Bu yapıda bulunan odalarda seki, sedir gibi düzenlemelerin olmaması ve birbirleri arasında geçişler bulunması, 19. yüzyıl batı mimarisi etkisi olarak açıklanabilir, ancak daha önce incelenen eski taş yapılarda da sedir ve seki olmayan oda düzenlemeleri ve bazı odalar arasında doğrudan iletişimin kurulduğu planlamalar görülmektedir.

Galata'daki taş yapıların mekân kurgularının İstanbul'un Osmanlılar tarafından fethinden bile öncesinden kaynaklanan ve farklı kültürel etkilerle gelişmiş aynı zamanda sadece Galata'ya da has olmayan bir konut

Şekil 2.17 Galata 16. yy ait bir tasvir, M. Cezar

kültürü kökenli olduğu kuvvetli bir olasılıktır. Dolayısıyla, incelenen kâgir konağın mimari mirası araştırılırken, bir veya iki yüzyıllık süreçler ve bölge sınırlamalarının dışına çıkarak “İstanbul konutu gelişim süreci” tanımlaması üzerinde durulması gerektiği açıktır. Çok sınırlı kaynağa dayanarak incelenen bu yapıların, yüzyıllar süren ve farklı birçok kültürünün etkilediği bir değişim süreci içinde, her dönemin koşullarına uyum sağlayarak gelişen örnekler olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Galata’da, bahçe içinde olan bu tip kâgir konutların yanında, tuğla ve taş malzeme kullanılarak bitişik konumda inşa edilen çok sayıda yapı da bulunmaktadır. Bu yapıların bazılarına, Yüksek Kaldırım adını almış olan ve Galata’nın Ceneviz kolonisi olduğu dönemden kalan iç surlarında, kıydan kuleye çıkan eski yokuşun iki tarafındaki dar parseller üzerinde rastlanmaktadır. Şekil-2.16’da bu yokuşun 19. yüzyıl sonlarındaki durumu görülmektedir. Bu eski yol ve iki tarafındaki evler birçok kaynakta göze çarpmak-

tadır (Şekil-2.17). Şekil-2.17'deki kaynak bitişik düzendeki kâgir yapıların 19. yüzyıldan önceki dönemlerdeki varlığını da kanıtlamaktadır.

Şekil-2.16'da görülen Yüksek Kaldırım'ın iki tarafında bulunan ve dar cephelerinde birçok bezemeleri olan bu yapılar, çoğunlukla tuğladan yapılmışlardır. 10 Ağustos 1859 tarihli Journal de Constantinople gazetesindeki bir makale, Yüksek Kaldırım'daki yıkım ve genişletme çalışmalarını konusunda bilgi vermektedir. Dolayısıyla, Şekil-2.16'da görülen yapıların büyük olasılıkla bu genişletme çalışmalarından sonra yapılmış olduğu söylenebilir. Bu sokak üzerinde büyük olasılıkla ahşap evler de bulunmaktadır. Zira çeşitli dönemlerde yayınlanan yangın haberlerinde Yüksek Kaldırım'daki ahşap evlerin tahrip olduğundan söz edilmektedir. Ayrıca 1859 tarihinden önce burada yapılmış olan bitişik nizamdaki yapıların taş olma olasılıkları da azdır. Zira Malta Sokak'ın genişletme çalışmaları sırasındaki yazılar ve benzer diğer²⁴ yazılarda taş yapıların yıkıldıklarından söz edilir, ancak Yüksek Kaldırım'ın civarı için böyle yıkımlardan söz edilmemektedir.

Sonuç olarak, Şekil-2.16'da görülen ve bugüne çok az örneği kalmış Yüksek Kaldırım'ın iki tarafındaki binaların çoğunun en geç 1850'lerin sonlarına ait olduğu düşünülebilir ve bu tarihten önce burada bulunan yapıların dar ve düzgün parseller üzerinde bahçesiz, tuğla ve bir bölümünün de ahşap²⁵ olarak inşa edildiği söylenebilir. Böylece 19. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilenlerden, cephe bezeme tarzları dışında, mimari farkları olmadığı varsayılabilir.

Bugünün Galata'sında bu yapılar, taş ve ahşap olan diğerlerine göre, daha çok korunmuş durumdadırlar. Taş ve ahşap olan yapılar ise 19. yüzyılın sonlarına doğru ortadan kalkmış ve yerlerine daha hacimli ve yüksek katlı konutlar ve ticaret yapıları yapılmıştır.

Kâgir konaklar (bir örneği Sedat Hakkı Eldem'in çalışmasından alınan tuğla kâgir konaktır) ahşaplara göre 19. yüzyılın sonlarına doğru başlayan inşaat hareketine daha fazla direnç göstererek, 20. yüzyıl başlarına kadar varlıklarını sürdürebilmişlerdir. Ancak 20. yüzyılın 50'li 60'lı yıllarında, koruma kanunlarının ilan edileceği 70'li yıllara kadar, başka bir yıkım ve inşaat dalgası yaşanmış ve büyük olasılıkla çok az kalan tuğla konaklar

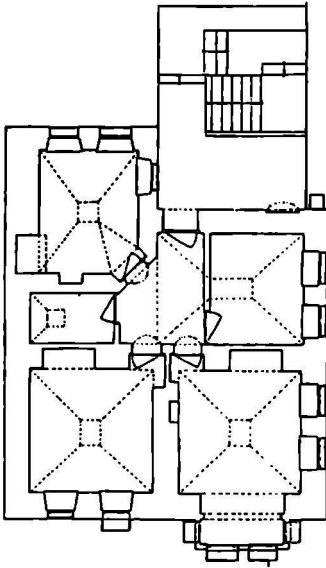
da bu süreçte ortadan kaybolmuştur. Buna karşılık, bitişik nizam dar cep-heli ve küçük parselli tuğla yapıların çoğu, kârlı birer yatırım olarak görül-medüğinden, bugüne kadar ayakta kalabilmişlerdir. Ayrıca bu bölgenin ha-len ticaret işlevi fazla bir yer olması ve yakınındaki sokakların iyi bir ünü-nün olmaması, bu yapıların yatırımcıların ilgisini çekmemesini açıklayan diğer sebepler olabilir.

İstanbul'un diğer evlerinden çok farklı bir iç mekân organizasyonu-na sahip olmadığı anlaşılan Galata'nın bu dar cepheli konutlarını, Betrand Bareilles, eserinde tanımlamaya çalışmaktadır:

Sokakların iki tarafında kırmızı tuğladan yapılmış ama pembeye maviye boyanmış evler sıralanmıştı. Bunların planları hep aynıydı; dar ve uzundular, hepsinde evcimen Levanten hanımların işten sonra yastıkların üzerine uzandıkları kapalı balkonlar bulunmaktaydı. Giriş katında yemek odası olur, salon ise birinci katta bulunurdu, Pera'da, bu geçici bir başıboşluğun yeşermiş olduğu bölgede, en fakirlerin bile bir salonu (başoda) olurdu. Evler, üst katta ailelerin çamaşırlarının kuruduğu bir terasla sona ererdi.²⁶

Bareilles'in tasviri bir İstanbul Levanteni olan ve bu tür yapıları Türk ve Levanten evleri olarak adlandıran Willy Sperco'nun tanımlamala-riyle örtüşmektedir:

Önceleri Türkler ve Lövantenler "kendilerine özgü" küçük pek hava-dar olmayan, kafeslerle örtülü açıklıkları, demir kepenklerle kapalı pencereleri olan zemin katlarında yaşarlardı. Mermer veya alelade taş-larla döşenmiş bir koridor, solda bir salon, dipte bir yemek odası, mut-fak ve küçük bir bahçesi olan bu evlerin her katında tahta merdivenin yanında bir koridor, evin ön cephesine bakan kapalı bir balkonu olan geniş bir oda, evin arka cephesine yönelik ikinci bir oda vardır. Bu plan üst katlarda da aynen uygulanmıştır, çatının yarısı tavan arasına ayrılmış, diğer yarısında da bir teras vardır. Çamaşırlar orada kurutu-lur; baharda genç kızlar ve erkekler burada uçurtma uçururlar.²⁷

Şekil 2.18

Fener'de kat bağımsızlığı olan tek odalı ev

M. Kaptı, *İstanbul'da 19. yy. Kagir Mimarının Korunması İçin Fener Bölgesi Örneğinde Bir Yöntem Geliştirilmesi* yayınlanmamış doktora tezi.

Bu dar ve uzun planlı konutların iç mekân organizasyonu kurgulan, 19. yüzyıl İstanbul'unda mütevazı bir konutun mekân prensiplerine çok da yabancı değildir. Genel olarak mütevazı denebilecek konutlarda bu tarihte, henüz kat bağımsızlığından, yani servis hacimlerinin her katta devam ettiği bağımsız dairelerden oluşan planlama biçiminden, söz edilememektedir.

Galata'da, mütevazı boyutta, konut olduğu anlaşılan üç katlı ve servis hacimlerinin her katta devam ettiği yapılara rastlanmaktadır. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde daha detaylı incelenecek olan bu yapılar apartmanlardan önce inşa edilmişlerdir. Bu bulgu, Galata'da 19. yüzyılın ikinci yarısının ekonomik ve sosyal dinamikleri çerçevesinde, büyük olasılıkla orta sınıf olarak tanımlanabilecek, ayrıca oldukça karmaşık bir konut mimarisi geleneğine de sahip olan bir sosyal sınıfın geliştirmiş olduğu bir ara tip konut olduğu varsayımını güçlendirmektedir. Böylelikle, incelenen

alan içinde, apartmanların yapımından önce, kat bağımsızlığı sağlanmış bir tür kolektif konutun var olduğu söylenebilmektedir.

İstanbul konutu üzerine her ne kadar çok çalışma yapılmış olsa da, daha çok araştırılacak örnek bulunabileceği açıktır. Bu konuda Fener'de bulunan bir konut (Şekil-2.18),²⁸ Osmanlı konut tipleri gelişimi sürecinde, olası, ancak bugüne kadar detaylı olarak tanımlanamamış bir evreye ait ilginç bir örnek oluşturmaktadır. Bu yapı büyük olasılıkla 19. yüzyıl öncesinde inşa edilmiş olmalıdır. Bina zemin üzeri tek kattan oluşmakta ve giriş katında mağaza bulunmaktadır. Üst kata dışardan bir merdiven ile çıkılmakta ve bu katta servis hacimleri ve tüm konut mekânları (mutfak, iki oda, bir sofa ve bir tuvalet) bulunmaktadır. Bilindiği gibi 17. ve 18. yüzyıla ait taş kâgir tek odalı Fener evlerinde dış merdiven ortak mimari özelliklerdendir. Böylelikle incelenen konutta merdivenin üst kata dışardan ulaşmasının, Fener evlerinin mimari geleneğinden geldiği söylenebilir. Ayrıca konuta girişin dış mekândan bir merdiven ile sağlanması, Galata'daki bazı taş yapılarda da bulunmaktadır. Ancak, Galata'daki örneklerle, Fener'deki örnekler iç mekân organizasyonu açısından karşılaştırıldığında benzerlik bulunmamaktadır. Eski Fener evleri olarak tanımlanan konutlarda bir galeri veya bazen sadece bir sahanlığa ulaşan açık bir merdiven söz konusudur. Buradan doğrudan girilen oda ise içinde seki ve sedir düzeni olan tek mekândır. Galata'da incelenen taş yapılarda ise genellikle açık veya kapalı bir galeriye çıkılır; burası, odalar ile dışarı arasında bir ara mekândır. Ayrıca bu ara mekândan içinde sedir ve seki olmayan odalara geçilir. İncelenen Fener örneğinde ise bu iki tür konuttan çok farklı olarak, geniş ve iyi ışık alan bir sofa (hem gündelik oturma hem odalara geçiş mekânı olarak kullanılmaktadır), iki oda, mutfak ve tuvaletten oluşan bağımsız bir konut planı izlenmektedir.

Fener'deki bu ev, İstanbul konutu gelişim sürecinin oldukça az incelenmiş bir evresine ait ilginç bir örnek gibi görünmektedir. Bu yapının, Galata'da 19. yüzyılın sonlarına doğru inşa edilecek olan apartman konutları tipinin ön aşamalarından biri olabileceği varsayımı ise iyi araştırılması gereken bir konudur. Benzer planlamalarla desteklenmesi gereken bu örnek, İstanbul'un konut mimarisi geleneğinin zenginliğini göstermektedir.

Altıncı Daire Belediyesinin 1858 yılından başlayarak 1876 yılına kadar sürdürmüş olduğu çalışmalar incelendikten sonra, kent mekânlarını daha iyi şartlara ulaştırma düşüncesinin arkasında ticari gelişmenin itici gücü bulunduğu söylenebilmektedir. Öyle ki Galata'nın gittikçe daha çok gelişen ticaret işlevi, yolların genişletilmesini veya yeni yollar yapılmasını ve akıcı bir ulaşımı gerektirmektedir.

Galata'da ticaretin giderek gelişmeye başladığı dönemde, ulaşım koşulları yetersiz kalmakta, mevcut iki, üç katlı taş veya ahşap binalar da bölgenin ticaret ve konut işlevini karşılayamamaktadır. Bu durum, kent mekânlarının değişimine tanık olunan bu dönemde, eski yapıların yıkılarak yerlerine yeni ticaret binalarının yapılmasını ve sokakların genişletilmesini sağlamıştır. Böylelikle ticaret bölgesi genişlemiş ve konut bölgesi de surların yıkılmasıyla gelişerek Galata tepelerine doğru ilerlemiş ve Pera'ya doğru gelişmiştir.

Ticaret faaliyetinin gelişimi, Galata'da yaşayanların ve çalışanların sayısını artırmış, bu durum da daha fazla konuta ihtiyaç duyulmasına ve inşaat yapılacak alanların değer kazanmasına yol açmıştır. Apartmanların ortaya çıkışı da doğal olarak bu şartlar altında açıklanmalıdır.

Böylelikle, daha çok ahşap veya kâgir iki, üç katlı, küçük de olsa bir bahçesi veya giriş katında bir taşlığı olan aile konutları yerlerini birçok ailenin beraber oturduğu çok katlı apartmanlara bırakmaya başlayacaktır. Bu şartlar altında, sahipleri için adeta bir gelir kaynağı halini alan apartmanlar, daha sıkışık olarak, daha çok katlı ve belki de daha özensiz bir biçimde inşa edileceklerdir.

Osmanlı konut mimarisinde yaşanan bu köklü dönüşüm, kuşkusuz birden bire olmamış ve ara tip olarak tanımlanabilecek bazı örnekler ortaya çıkarmış olmalıdır. Çalışmanın bu bölümünde ortaya çıkan önemli bir sorun, bu gruba ait olduğu tahmin edilen konutların, ne yapım tarihleri ne de onları inşa edenlere ait kesin bilgilerin olmamasıdır. Ancak eski fotoğraf ve planlar, kronolojik bir dizi oluşturarak sınıflandırıldıklarında, binaların yapım tarihlerinin tahmin edilebilmesini sağlamaktadır.²⁹

1905 tarihli Goad haritalarında apartman (*Appartements*) yapılarının yanında bunlardan farklı bir konut tipi (*Habitations*) daha belirtilmektedir. Goad haritasındaki bu ayrım, kullanım farklılıklarına, binaların büyüklüklerine veya kat sayısına göre yapılmış olabilir.

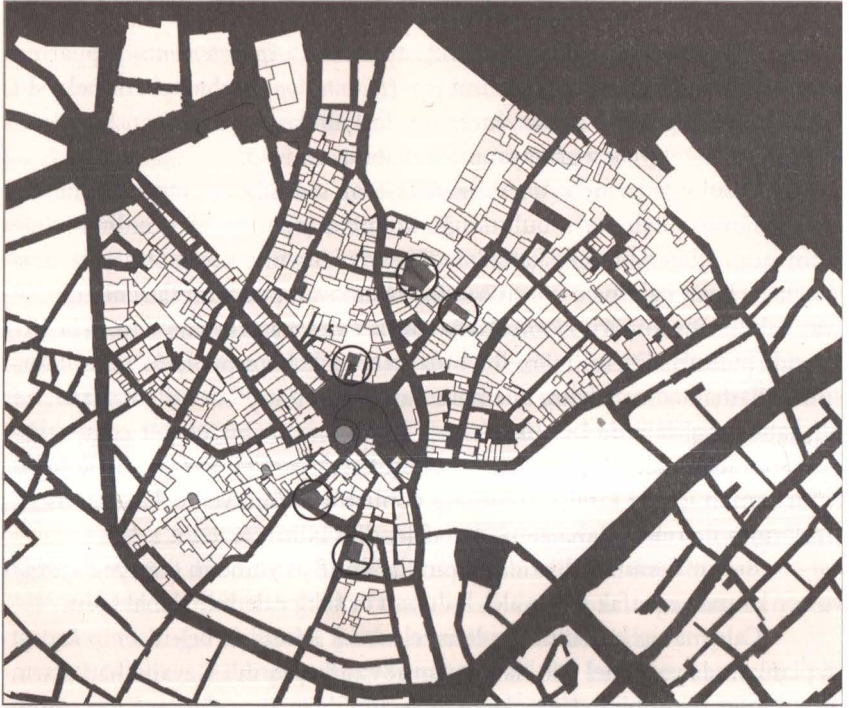
Goad planlarında *Appartements* olarak tanımlanan yapıların, her katında bağımsız dairelerin bulunduğu konutlar (apartmanlar) olduğu, diğerinin ise (*Habitations*) her katta kendi servis hacmine sahip olmayan, dolaşısıyla her katı bağımsız konut özelliği taşımayan aile konutları olduğu düşünülebilir. Bu son grup konutlarda mutfak ve tuvalet büyük olasılıkla giriş katında bulunmakta ve bu özellik onların tek aile konutu olarak tanımlamasını sağlamaktadır. Bugün, aile konutları üzerine yapılan çalışmalarda, her bir katta veya dairede bulunan servis hacimlerinin büyük bir çoğunluğunun sonradan eklendiği anlaşılmaktadır. Buna paralel olarak, aile konutlarının zaman içinde kiralık konutlara dönüştürüldüğü ve böylece servis hacimlerinin dairelere daha sonradan eklendiği bilinmektedir.

Bu tür konutlar dışında, yapım tarihi 1858 yılından önceye dayanan ve her katında mutfak ve tuvalet bulunan örnekler de bulunmaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde incelenecek konutlar, belediyenin kadastro planlarında ve Tünel için hazırlanan 1872-1874 tarihli Gavand haritalarında bulunan, başka bir deyişle yapım tarihi 1876'dan önce olan ve Goad planında *Habitations* olarak tanımlanan yapılardır. Bu arada incelenen bu yapıların hepsi de Goad haritasında *Appartements* olarak belirtilen ve çalışmanın daha ilerdeki bölümlerinde incelenecek apartmanlardan önce yapılmış konutlardır. Şekil-2.19'da, bu yapılar, çalışmanın sonraki aşamalarında daha detaylı araştırılacak olan apartmanların bulunduğu alan içinde gösterilmektedirler.

İncelenen yapılar arasında 32 numaralı örnek, 1853 tarihli bir fotoğrafta (Şekil-2.20) görülen, dolayısıyla çalışmanın en eski tarihli konutudur. Binanın cephesinde bulunan küçük bir tabelada, binanın yapım yılının 1831 olduğu belirtilmiştir. Ancak bu bilginin doğruluğu bilimsel olarak kanıtlanmış değildir.

İç mekân kurgusunda “geleneksel” olarak tanımlanabilecek hiçbir belirtiye rastlanmayan bu üç katlı yapıda, arka cephesinde birbiri içinden

Şekil 2.19 Apartmanların inceleneyeceği alan içinde ara tip örnekler görülmektedir.

geçilen iki oda, tonozlu bir mutfak, bir tuvalet ve küçük bir giriş holü bulunmaktadır (Şekil-2.21). Giriş cephesinde ise merdiven holünden de direkt bir girişi olan büyük bir oda vardır. Büyüklük olarak mütevazı sayılabilecek bu yapının her dairesi için iki giriş düşünülmüş olması ilginç bir düzenlemedir. Bu girişlerden birinin asıl konut girişi, diğerinin de servis girişi olduğunu kabul etmek, başka bir deyişle daha itibarlı bir girişin doğrudan başoda olarak tanımlanabilecek mekâna açılması oldukça mütevazı olan evde pek mümkün görünmemektedir. İki girişli bu düzenlemenin bir tür harem, selam ayrımı veya evin saygın bölümü ile gündelik bölümü arasındaki ayrım olmasını da akla getirmektedir. Ancak tüm bu olasılıklara rağmen

Şekil 2.20

Ara tip örneği 19. yy ortalarına ait
fotoğrafta görülen çatısı ve bugüne ait
fotoğraftaki görüntüsü.

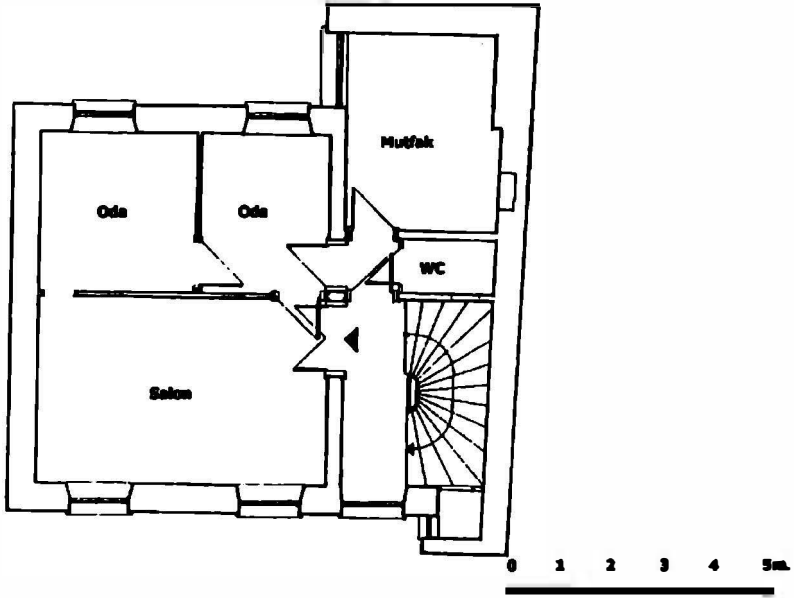

bu düzenlemenin özgün olmayıp sonradan yapılmış olması da mümkün görünmektedir.

Binanın ön cephesinde bulunan başoda olarak tanımlanabilecek mekân geleneksel konut şemasında açıklamak oldukça zor görünmektedir. Zira bu odada ne bir çıkma ne sedir ne de seki bulunmaktadır.

Giriş katında bulunan tonozlu mekân ise bugün binada yaşayanlara göre eskiden şarap mahzeni olarak kullanılmıştır. Celal Esad Arseven'in de belirttiği gibi³⁰ Galata'da bulunan taş yapıların tonozlu giriş katları mahzen veya dükkân olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla incelenen bu konut yapısının giriş katında da bu kullanıma benzer bir düzenleme yapılmış olabileceği mümkün görünmektedir.

Bu konut yapısı, 19. yüzyılın ikinci yarısından önce her katında ba-

Şekil 2.21 Örnek 32 aratip konutun kat planı görülmektedir.

ğimsız dairelerin bulunduğu (mutfak ve tuvaletlerin her kattaki dairede bulunması) bir konut tipinin en azından Galata bölgesindeki varlığını kanıtlamaktadır.

Şekil-2.20'de incelenen bu yapının çatısının da görüldüğü 1853 tarihli fotoğraf ile bu bölgenin 2000 yılındaki durumunu gösteren fotoğraf bir arada bulunmaktadır. 1853 tarihli fotoğrafta küçükte olsa bahçeleri bulunan ve geleneksel ahşap konut mimarisi örnekleri olarak tanımlanabilecek ve aile konutu olarak nitelendirilebilen yapıların oluşturduğu sıkışık mimari doku görülmektedir. Yukarıda incelenen bağımsız dairelerden oluşan üç katlı yapı ise bu dokuya göre farklılık göstermektedir. Dolayısıyla bu kâğır konut ya dönemine göre istisna bir örnektir veya yine bu bölgenin konut kültüründe var olan ve ahşap konutlardan farklı bir tipe ait örnektir. So-

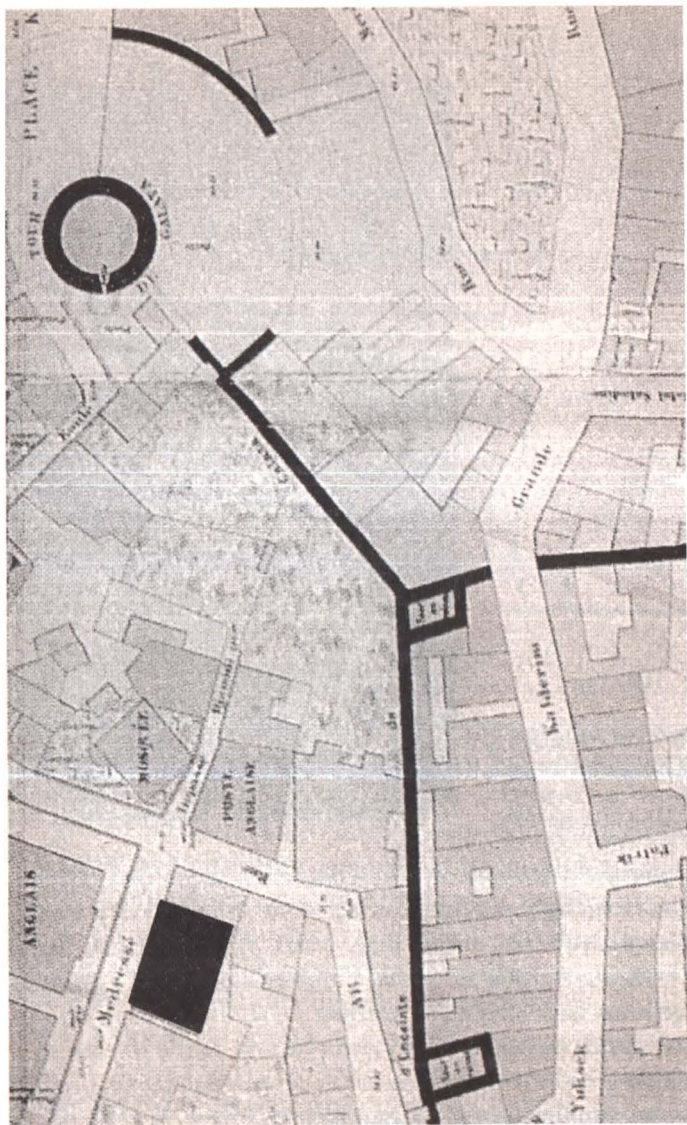
Şekil 2.22

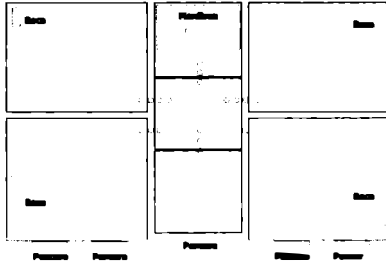
Aratıp olarak incelenen
ikinci konutun 19. yy sonuna ait bir
fotoğraftaki görüntüsü.

nuç olarak bu konut, 19. yüzyılın altmışlı yıllarından sonra inşa edilecek olan ilk apartmanlardan önce yapılmış kolektif konut örneklerinden biridir.

Bu sınıflama içinde incelenecek diğer örnek, 1970'li yıllarda, özgün plan şemasına ve mekân kurgusuna dikkat edilmeksizin yenileme geçirmiş olan bir konuttur. Ancak Şekil-2.22'de görülen fotoğrafta ve 1872-1874 tarihli Gavand haritasında (Şekil-2.23) bu yapının varlığı belirlenmektedir.

Bu fotoğrafa göre bina üç katlı ve sokak cephesinde büyük olasılıkla iki odası olan bir yapıdır. Cephe saçağındaki süslemelerin simetrisi ve

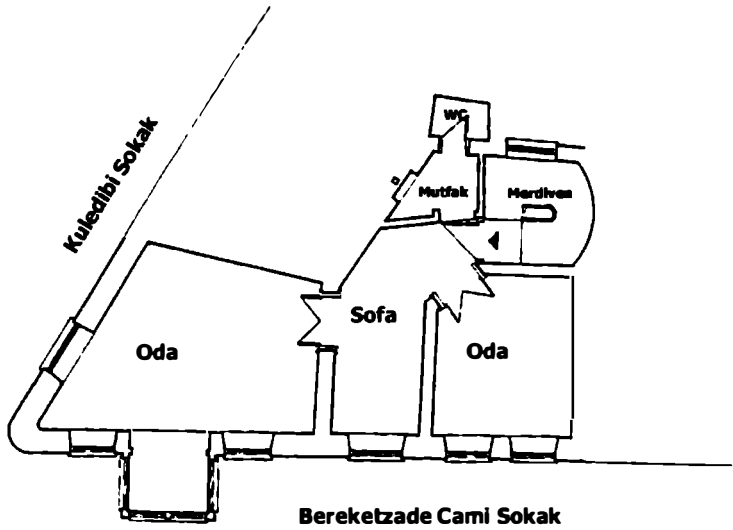

Şekil 2.24 Aratip
örneğin olası plan
krokisi

kenardaki pencerelere oranla daha farklı boyutta olan orta pencereleri dik-kate alındığında iki kenardaki odalara göre farklılaştırılmış bir orta mekân-
nın varlığından söz edilebilmektedir. Bu ara mekân, büyük olasılıkla sofa-
dır ve cepheye uzanan bölümü ile geleneksel sofa kullanımını da koruyor
olmalıdır.

Yerinde yapılan çalışmalarda binanın eski halini hatırlayan bir ma-
halle sakini yapının giriş katının sokaktan beş altı basamak yukarda oldu-
ğunu ve bu kotta bir taşlık bulunduğunu belirtmektedir. Bu katta girişin
tam karşısına rastlayan bir bölümde üst katlara çıkan ahşap merdiven bu-
lunmaktadır. Ayrıca bu kişi yapının her katının farklı ailelerin konutları ol-
duğunu ifade etmektedir. Ancak, burada unutulmaması gereken bir nokta,
bu tanıklığın 1950-1960 yılları arasına ait olduğu ve bu nedenle, ilk kulla-
nımların bu tanımlamalara göre farklı olabileceğidir.

Bu binaya ait fotoğrafta bacalar arka cephe ve bitişik yan cephelerde
bulunmaktadırlar. Bu bilgiden yola çıkarak, odalara ait bacaların yan cephe-
dekiler, mutfak ve belki de hamama ait olanların ise arka cephede bulunan
bacalar olduğu var sayılabilir. Yan cephede odaların bulunduğu varsayımın-
dan yola çıkıldığında bu odaların, bina belli bir yüksekliğin üstüne çıktıktan
sonra, geniş bir manzaraya sahip oldukları da anlaşılmaktadır.

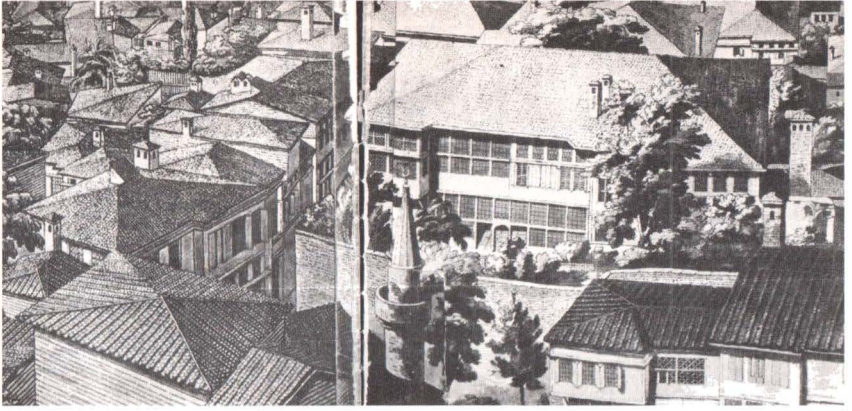
Şekil 2.25 Aratip örneklerinden 1870 tarihinde Salvatore Fiori tarafından yapılan binanın bir bölümü görülmektedir.

Bütün bu bilgi ve varsayımlardan yola çıkarak binanın plan şemasının Şekil-2.24'te tanımlandığı gibi olduğu düşünülebilir.

Şekil-2.25'te, yapım tarihi, mimarı ve kısmi rölövesi bulunan yapı, Goad haritasında "*habitations*" olarak gösterilmiş olmasına rağmen birbirinden bağımsız konutları bir araya getirmektedir.

Bu yapı, aynı cephelyi paylaşan ve katlarının her birinde farklı ailelere ait dairelerin bulunduğu üç ayrı yapı şeklinde tasarlanmış gibi görünmektedir. Bu düzenlemenin bilinen tipik Osmanlı konut geleneğinden geldiğini söyleyebilmek zordur. Zaten, parsel kullanımı, binanın biçimi ve mimarının yabancı veya Levanten³ olması da, bu yapının geleneksel Osmanlı konut yapısından farklı olabileceğini düşündürmektedir.

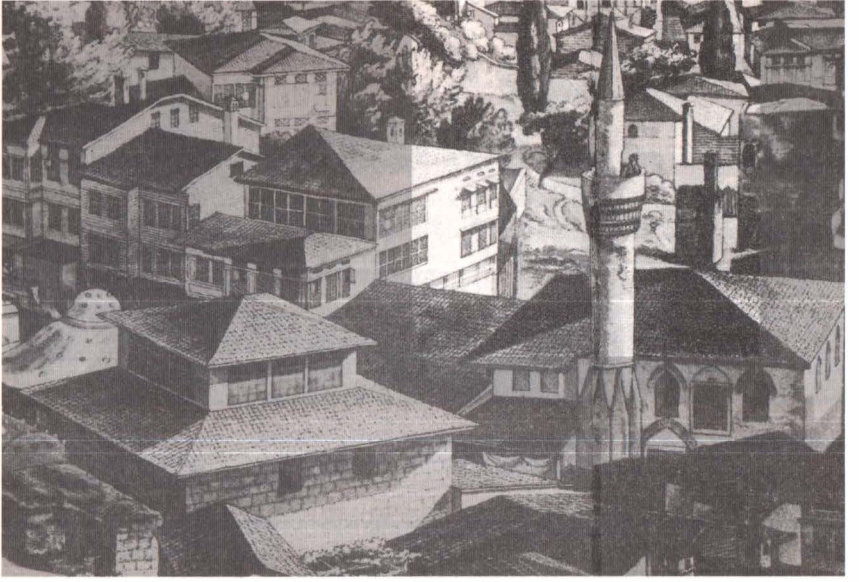
Gavand planından da görüldüğü gibi, bu yapı Bereketzade Mahallesi'nde ve çeşmenin karşısında yer almaktadır. Şekil-1.9'daki Flandin'in gravüründe ve Şekil-2.26'da Barker'a ait resimden bu bölgenin 19. yüzyıl ba-

Şekil 2.26 Barker, detay, 1813 S. H. Eldem, *İstanbul Hatırası*

şındaki mimari dokusu hakkında fikir edinilebilmektedir. Bu kaynaklara göre, çevrenin 19. yüzyılın ilk yarısındaki mimari yapısı ile metro inşaatı sırasındaki (1872-1874 Gavand planı) doku arasında farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin yüzyıl başında ahşap bir konak bulunan parselde, 1872-1874 döneminde İngiliz diplomatik konutu ve hastanesi bulunmaktadır. Kule Sokak'ın iki yan cephesini oluşturan yapılar ise, sokağın genişletilmesi ve bir miktar yön değiştirmesi sebebiyle yüzyıl başındaki görünümelerini tamamen değiştirmiş gibidirler. Bu biçimsel dönüşüm konut bölgesinin karakterini de değiştirmiş görülmektedir. Başka bir deyişle ahşap ev ve konakların yerini, farklı bir yaşayış biçiminin süre geldiği düşünülen başka konutlar almış gibidir.

Altıncı Daire Belediyesi tarafından hazırlanan 1858-1860 tarihli d'Ostoya planında bu parselde iki farklı ahşap ev ve bir bahçe bulunmaktadır ve bunların mülkiyet sınırlarının birleştirilerek yeni kâğıt binanın parselinin oluştuğu anlaşılmaktadır. Ancak daha önce belirtildiği gibi bölgedeki konut karakteri yetmişli yıllardan sonra değişime uğramış ve daha mütevazı ailelerin bulunduğu bir bölge konumuna geçmiş gibi görülmektedir. Bundan böyle büyük ahşap konaklarda yaşayanlar başka bölgelere, büyük

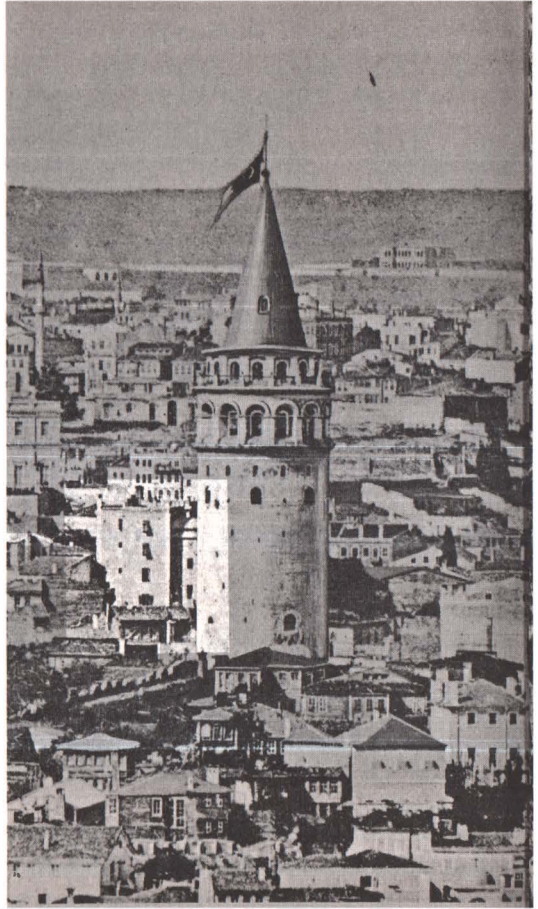
Şekil 2.27 Barker, ayrıntı, 1813 S. H. Eldem, *İstanbul Hatırası*

olasılıkla da Pera'ya doğru çekilmektedirler. Böylece bölge, önceki düzeninden daha farklı bir kentsel ve mimari karakterle yeniden yapılanmaktadır.

İncelenen bu yapının, İngiliz konsolosluğu, postanesi ve hastanesi ayrıca St. Pierre Koleji gibi kamu yapıları ile yakınlığı düşünüldüğünde, yapıyı oluşturan mütevazı dairelerin bu kamu yapılarında çalışanlar için yapılmış oldukça uygun konutlar olabileceği akla gelmektedir.

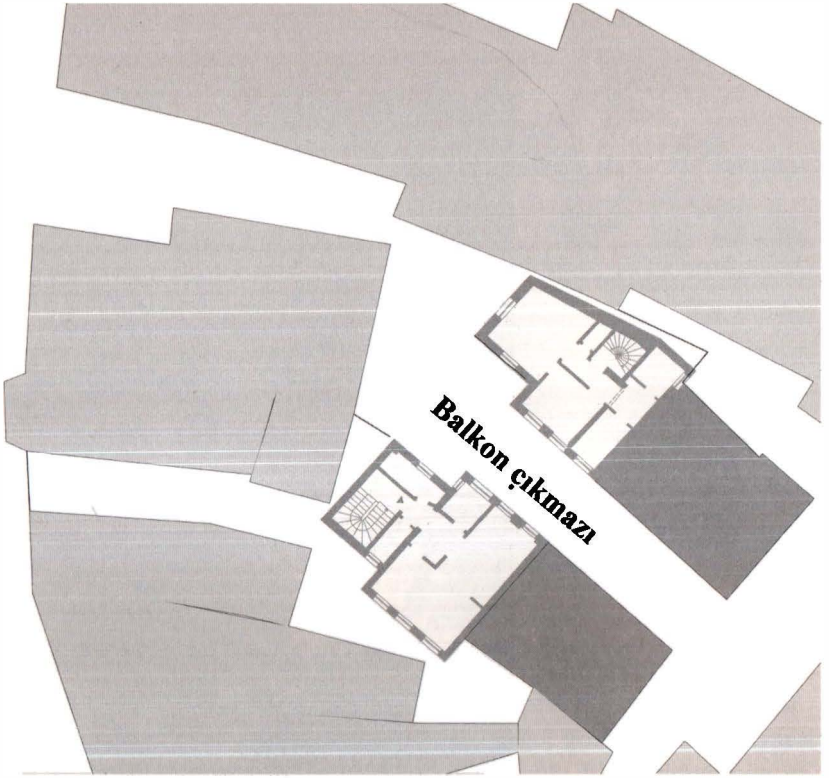
Diğer taraftan, bölgenin sıkışık mimari yapısına rağmen, yer kaybetmeyi göze alarak üç ayrı giriş ve ayrı merdivenleri olan konutlar planlamak muhafazakâr sayılabilecek bir tutumdur ve bu, üç ayrı konutun birer aile konutu olarak tasarlandığını düşündürmektedir.

Aile konutları olarak tanımlanabilecek başka bir örnek ise, Osmanlı yaşayış biçiminin geçirdiği değişim evreleri açısından bu bölgeye ait oldukça ilginç bir konut grubu oluşturan, Balkon Çıkmazı'nın iki yanında bulunan 75 ve 76 numaralı örneklerdir.

Şekil 2.28
Aratıp konut örnekleri.
Bayezid kulesinden
çekilen fotoğrafta görülmektedir
S. Eyice, *Galata ve Kulesi*

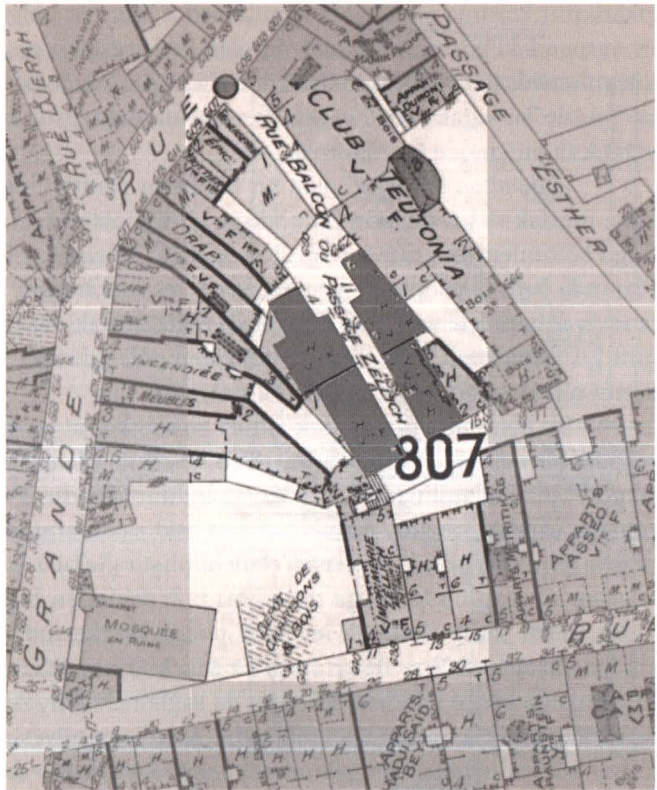
Her şeyden önce bu konutların kent dokusundaki konumunu incelemek gerekmektedir. Bu konudaki ilk kaynak Barker'in Galipdede Caddesi, eski Yazıcı Sokağı ve çevresinin mimari karakterini oldukça detaylı bir şekilde betimleyen 1813 tarihli resmidir (Şekil-2.27). İncelenen yapılar ise henüz bu resimde görülmemekte ve yerlerinde küçük patikalarla boş, yeşil

Şekil 2.29 Aratıp konutların plan krokisi

bir alan bulunmaktadır. Bu bilgi, 19. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleştiren Altıncı Daire Belediyesi çalışmalarından önce burada bir geçişi olduğunu kanıtlamaktadır.

1870 Tarihli fotoğrafta incelenen örnekler görülebilmektedir (Şekil-2.28). Bu yapıların önemli bir özelliği kent dokusu içindeki biçimlenişleridir (Şekil-2.29). Her biri iki bağımsız girişi ve her katında bir daire olan ve karşılıklı olarak Balkon çıkmazının iki cephesinde yer alan binalar sokakta simetrik etki bırakacak şekilde planlanmışlardır. Binanın simetrik balkon-

ları, çıkmaz sokağa ismini vermiştir. Aslında bu yıllarda Balkon Çıkmazı Galipdede Caddesi'ni Yazıcı Sokak'a (Serdar-ı Ekrem) bağlayan bir geçit niteliği (*Passage Zellige*) de taşımaktadır (eski yaya bağlantısının sürekliliği söz konusudur). Şekil-2.30'da 1905 Goad haritasından alınmış bu yaya yolu ve geçişi gösteren plan bulunmaktadır.

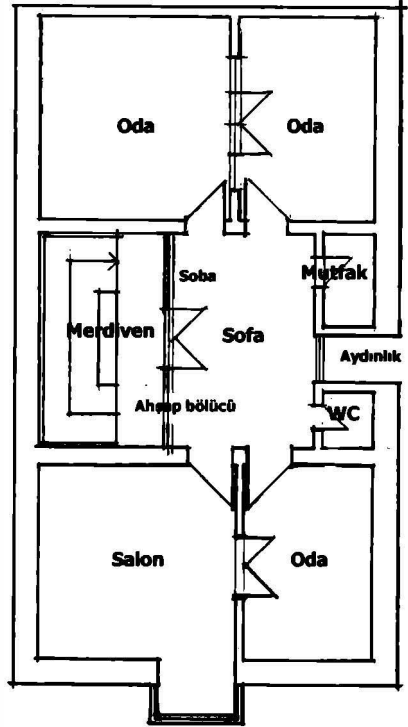
Kentsel ve mimari dokunun incelenmesinden sonra, bu yapı adasının hem mimari hem de parsel düzeni açısından, yaya geçişlerinin de ihmal edilmediği bir düzenlemeyle ele alındığı görülmektedir. Bu düzenleme, oldukça profesyonel ve yaratıcı ancak o kadar da mülkiyet sahiplerinin

çkarlarını koruma amaçlı bir uygulamadır. Zira bu bölgenin 19. yüzyılın ilk yarısındaki görünümlerinde var olan boş araziden geçen patikalar yeni düzenlemede dar ve mülkiyetlerden olabildiğince az fedakârlık ederek, adeta “puzzle”lar yaratarak ve bazen de apartmanların giriş kotlarında geçitler yaratacak biçiminde tasarlanmışlardır.

Habitation örnekleri olan bu binaların planları incelendiğinde, her katta mutfak ve tuvaletlerin bulunduğu görölmektedir. Mutfakların bulunduğu bölümlerde bacaların olması ve mutfak, tuvalet ve merdivenlerin evin planında belli bir bölümde gruplanması, bu mekânların binanın ilk planlandığı dönemdeki varlığını, dolayısıyla daha sonraki bir tarihte eklenmediğini göstermektedir. Bu düzenlemelerden yola çıkarak, yapıların kolektif konut olarak tasarlandığı söylenebilmektedir.

Bu bölümde incelenecek altıncı ve son konut bu grubun en geç örneğidir (Örnek 58). Yapım tarihi 1880 ile 1890 yılları arasında olmalıdır. Bugün bina kullanılmamakta ve kapalı bulunmaktadır. Bu sebeple yerinde çalışma yapılamamıştır. Ancak binanın eski sakinlerinden birinin verdiği bilgiye göre konutun plan şeması çizilebilmiştir (Şekil-2.31). 20. yüzyılın ortalarına ait olan bu tanıklığa göre binada birbirinden bağımsız dairelerde farklı aileler yaşamaktadır. Her katta planın merkezinde, merdiven nüvesinden ahşap bir bölme ile ayrılmış bir sofa bulunmaktadır ve bu mekân aynı zamanda konut içindeki dolaşımı da sağlamaktadır, zira odalar, mutfak ve tuvalet bu orta mekâna açılmaktadır. Merdiven nüvesini sofadan ayıran ahşap bölücü uygulaması geleneksel ahşap konutlarda da sıklıkla görülen bir uygulamadır, ancak bu, bölücü sofayı merdivenden ayırmak amacıyla değil, giriş katından yukarı çıkan hava dolaşımının katlara girmesini engellemek için yapılmaktadır. Konutun eski sakininin aktardıklarına göre, merdiven nüvesi ile sofa arasındaki bu ahşap bölücü, konut içinde konuşulanları dışarı kolaylıkla yansıtır niteliktedir ve o dönemde binada bulunanlar bundan rahatsız olmaktadır. Bu bilgiye dayanarak, konutun ilk yapıldığı tarihlerde büyük olasılıkla her katında aynı geniş aileye ait çekirdek ailelerin yaşadığı bir konut olarak tasarlandığı varsayılabilir. Tanığın anlattığı dönem ise yapının bütünüyle kira konutu olarak kullanıldığı döneme ait olmalıdır. Ayrıca binanın eski sakininin aktarımından katlarda bulunan mut-

Manzara Cehesi

Şekil 2.31 Konutun eski sakinleri tarafından verilen kullanım şemasına göre yapılan plan krokisi

Sokak Cehesi

fakların oldukça küçük olduğu anlaşılmaktadır, dolayısıyla bu durum da, binanın, giriş katında ortak büyük bir aile mutfakı bulunan tek aileye ait bir konut olduğu varsayımını güçlendirmektedir.

Tanıklığa göre odaların, küçük mutfak ve tuvaletin ortak sofaya açılmaları, salonun küçük çıkması ve binanın birinci katının diğerlerinden daha özenle bezenmiş olması gibi temel özellikleri bu yapının tipik 19. yüzyıl sonu yapısı olarak tanımlanmasını sağlamaktadır.

Ancak üzerinde durulması gereken bir nokta da, tipik tek aile konutu olduğunu düşünülen bu yapıların aslında bazı küçük eklemelerle kolektif konuta dönüşebilir nitelikte olmalarıdır. Bu durumun binaların tasarımı evresinde düşünülmüş olabileceği mümkün görünmektedir. Ayrıca, bu çift kullanım imkânı dönemin yararcı mantığına da oldukça uygun düşmektedir.

Bu sınırlı örneklerin incelenmesi, çoğunluğu 19. yüzyılın sonlarına doğru yapılmış olan apartmanlardan önce de Galata'da bir tür kolektif konut yapısının varlığını göstermektedir. Bu konutların, 19. yüzyılın sonuna kadar inşa edilmiş büyük apartman tipi konutlar ile geleneksel Osmanlı aile konutları arasındaki geçiş sürecini temsil eden örnekler olduğu söylenebilir.

19. yüzyılın sonlarına kadar bitişik düzende dar parsellerde bahçesiz ve çok katlı konutlarda süregelen yaşam biçimi toplumun seçkin kesiminin arzu edeceği bir yaşam biçimi olmadığı için, bu geçiş dönemi konutlarının toplumun mütevazı kesimine ait olduğu anlaşılmaktadır. Bu bölümde altı örnekle incelenen bu orta halli yaşam biçimi, Gavand'ın metro projesinde kesitlerini görülen iki, üç katlı konutlarda ve Pera'da da örnekleri görülen benzer konutlarda süregeliyor olmalıdır. Pera'da 1870 yılındaki yangınla büyük bir bölümünün ortadan kalkmış olduğu anlaşılan bu konut türünün yerine, günün koşullarına daha uygun yeni ve daha büyük, çok katlı konutlar yapılacaktır.

ÖZEL MÜLKİYET HAKLARI VE YAPI ALANINDA YENİ KARARNAMELER

19. yüzyılın ikinci yarısında mülkiyet hakları ve yapıım konusunda yeni hazırlanan şartnameler, Galata'da hem nüfus hareketlerini, hem de kentsel ve mimari dokudaki dönüşümleri açıklayan önemli unsurlardır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda, Tanzimat reformlarından önce, daha başka bir deyişle, 1858 yılında çıkarılan mülkiyet haklarının genişletilmesini içeren şartnamenin ilanından önce, mülkiyet konusu oldukça karmaşıktır. Bu dönemde, genel olarak, devlet imparatorluğun tüm topraklarının tek sahibidir, halk ise bu toprakları kira karşılığı veya vergisini ödeyerek kullanabilir.

1839'da *Hatt-ı Şerif* ve 1856'da genişletilen *Hatt-ı Humayun* ile Tanzimat döneminin mülkler konusuna getirdiği yeni uygulamaya göre Osman-

lı İmparatorluğu'nda hiçbir din ve sosyal yapı ayrımı yapılmaksızın her kişinin mülkiyeti ve serveti güvence altına alınmış ve özel mülkiyet hakları genişletilmiştir. Bu kararnameler doğal olarak yapı sektörünün canlanması için gereken tüm koşulları sağlamış ve Galata'nın büyüyen ekonomik kapasitesi de, bu yeni kararnamelerle uyumlu olarak inşaat hareketini körüklemiştir.

Bütün bunlara paralel olarak, birbiri ardına çıkarılan ve sokak genişliklerine göre bina yüksekliklerine sınırlar getiren yapım şartnamelerinde bina yükseklikleri artırılmaktadır. Tanzimat döneminin başından itibaren yangın felaketlerini önlemek ve kentsel mekânların daha iyi koşullara getirilmesini hedefleyen kararnameler daha önce de benzerlerinin ilan edilmesi ama gerçekleştirilememiş olmasına rağmen çıkarılmakta ve uygulanabilmektedir.³² Bu kararnamelerde, kâgir yapılara ahşap yapılara göre daha fazla yükseklik hakkı verilerek ve malzeme taşıma ücretleri de düşürülerek, yangına daha dayanımlı bu inşaat tekniği özendirilmektedir.

1839 şartnamesinde yapı yükseklikleri ahşap binalar için 16,72, kâgirler içinse 22,80 metreye çıkarılarak oldukça yükseltilmiştir. Bunun hemen sonrasında Yapı Konseyinin kurulması ile bu yüksekliklerin düşürülmesine karar verilmiş ve bu ikinci seri şartnameler 1849 yılında ilan edilmiştir. Buna göre ahşap yapılarda yükseklik en fazla 10,54 metreye, kâgirlerde ise 15,20 metreye indirilmiş, arkasından çıkarılan yeni şartnamelerde (1863, 1882, 1891) ise bina yükseklikleri fazlalaştırılmıştır. Sonuç olarak ahşap yapılar 10,64 metreden 19 metreye, kâgirler ise 1863'te 15,20 metre iken 1891 şartnamelerinde 26,60 metreye yükseltilmiştir.

Bu şartnamelerde binaların çıkmaları da kurallarla tanımlanmakta, genişlikleri, giriş kotundan yükseklikleri, komşu binaya mesafeleri belirlenmektedir. Bu konuya apartman yapılarının biçimlerinin incelendiği bölümlerde tekrar dönülecektir.

Bina yüksekliklerinin artırılması devletin 1863 şartnamelerinden itibaren çok katlı yapılaşmayı özendirdiğini göstermektedir. Böylece, çok katlı apartmanların yapılabilmesi için gerekli tüm koşullar sağlanmaktadır. Ayrıca, Galata'daki nüfus artışı da düşünüldüğünde, daha önce hiç görülmemiş yükseklikte yeni bir konut tipinin ortaya çıkışının gecikmeyeceği oldukça açıktır.

NOTLAR

- 1 19. yüzyıl boyunca devam eden yangınlar bölgenin mimari dokusuna oldukça zarar vermiş olmalıdır. Bu sebeple, elimizdeki belgelere dayanarak mimari dokunun sistemli değişimini incelememiz de zorlaşmaktadır.
- 2 Galata'nın taş yapılarının mimari kökenleri ve nitelikleri konusunda dönemin bölge sakinlerinin fikirlerinin yansıdığı varsayılabilir 9 Mart 1861 tarihli *Journal de Constantinople* da yayınlanan makaleden alıntı: *Galata'da bugünlerde çok önemli değişimler gerçekleşmektedir; sokakları genişletilmekte gaz ile aydınlatılmakta ve eski Ceneviz yapıları birer birer yıkılarak yerlerine daha az dayanımlı olmayan ve tamamen modern mimaride yeni binalar inşa edilmektedir.*
- 3 Celal Esad Arseven, bu taş yapıların 14. ile 17. yüzyıl arasında yapılmış olduğunu ve Cenevizlilere ait olduğunu ileri sürmektedir. Arseven Celal Esad, (1989), *Eski Galata ve binaları*, Çelik Gülersoy Vakfı İstanbul Kitaplığı Yayınları, ilk basım 1910-Hicri 1326, sayfa 79, İstanbul. Bu kitabın yayınlanmasından yedi yıl önce İstanbul'da araştırmalar yapan Général L. De Beylié bu yapıları Ceneviz yapısı olarak tanımlar ve yapım yöntemleri açısından da Fener ve Galata yapıları arasındaki paralellikten söz eder. Ayrıca bu mimari gelenek ile Mistra adası mimarisi (14. yüzyıl) ve Avrupa ortaçağ mimarisini de birbirlerine yaklaştırmaktadır. Beylié büyük olasılıkla bu yapılar arasındaki benzerliği malzemelerine ve çıkmalarına dayanarak açıklamaktadır.
- 4 Enault L., (1855), *Constantinople et la Turquie*, Librairie de L. Hachette et Cie, s. 383, Paris.
- 5 Amicis E. de, (1883), *Constantinople*, Librairie de L. Hachette et Cie, s. 49, Paris.
- 6 Bareilles B., (1914), *Constantinople, ses cités franques et levantines*, Edition Bossard, s. 50, Paris.
- 7 Bareilles. (1914), sayfa 72.
- 8 Arseven, (1989) sayfa 81.
- 9 Bu yapının Sokak'ta bulunan cephesinde yeni koyulduğu anlaşılan ve bu sebeple de doğruluğu da tartışılabilir olan, bir plakette yapım tarihi olarak 1314 yazılıdır.
- 10 J.-L. Arnaud çalışmasında bu yapının 16. yüzyıldan kalmış olduğundan ve 1535 bu yapıda Jean Laforeste'in oturduğu konusunda kaynakları olduğundan söz etmektedir. Arnaud J.-L., (1988), *Sources iconographiques d'histoire de l'espace urbain; l'exemple de Galata à Istanbul*, CEEA Villes Orientales-DESS Urbanisme, Ecole d'Architecture de Versailles-Institut d'Urbanisme de Saint-Denis Yüksek Lisans Tezi, s. 90, Paris. Ayrıca Beylié'nin kitabında bu yapı "ev" olarak tanımlanmıştır. Beylié Général L. de, (1903), *L'Habitation Byzantine*, Ernest Leroux éditeur, s. 18, Paris.
- 11 İpçi Hanın bugünkü iç mekânının tavanında böyle bir cam yüzey görünmemektedir. Ancak Goad haritasında bu mekânın aynı bir önceki örnekte olduğu gibi çatı yüzeyinden daha yüksekte bulunan ve tam merdiven holü ve galerinin üstüne gelen bölümünde cam çatı görülmektedir.
- 12 1889-1890 yıllarına ait ticaret yillığı bu binanın içindeki dükkanların kimlere ait olduğunu şu şekilde bildirmektedir; no:1 Hekimian-tüccar, no: 3 Merebian Oussik-kitapçı, no: 4 Alichan-"curiosités orientales," no: 5 Pouzantian-kitapçı, no: 7 Benzonana-simsar-komisyoncu, no: 9 Pekmez Alex.-ışadama. Bu yapı o dönemde de ticaret hanı olarak kullanılmaktaydı, ancak günümüzdeki kullanımına göre daha itibarlı bir ticaret işlevi olduğu anlaşılmaktadır. Şekil-2.8'de bu hanın odalarından birinin tavanında büyük bir olasılıkla 18 veya 19. yüzyılda yapılmış bilgi ve gelişimi betimleyen resim (bu mekânın 3 veya 5 numaradaki kitapçı dükkanlarından birinin tavanında olduğu

- düşünülebilir) bu hanın o tarihlerde yenilenmiş olabileceğini düşündürmektedir. Zaten Beylié(a.e. sayfa 15) bu hana benzer nitelikte Halil Paşa Hanı için (Şekil-2.9) içindeki dükkânların farklı tüccarlar tarafından kiralanarak mekânlarda bu tüccarların kendi kullanımlarına uygun değişiklikler yaptırdıklarından söz etmektedir. Mekânlara merdiven yaptırmak, bu değişikliklerden bazılardır.
- 13 Örnek A bu konuda diğerlerine göre istisna oluşturmaktadır ve aslında o da sokağa yönelmiş bir plan şemasına sahip olsa da açık galeri bölümünde üst katlardan Haliç'in iç tarafını görmektedir. İncelenen diğer tüm örneklerin ne bir manzara imkânları ne de bahçe veya avluları vardır.
- 14 Ahşap konutların mimari geleneği konusunda bilgilerimiz 18. yüzyılın gerisine pek ulaşamamaktadır, ancak bu yapıların en azından 18 ve 19. yüzyıllarda İstanbul'da yaygın bir konut biçimi olduğunu bilmekteyiz.
- 15 Fener evleri konusundaki sınırlı bilgiler Gurlitt tarafından yapılan bazı restitüsyonlar ve günümüze kadar yıkılmamış çok az sayıda taş evin rolövesinden oluşmaktadır. Doğal olarak bu bilgiler çok eski bir Rum yerleşmesi olan ve saygın Rum ailelerin konutlarının bulunduğu bilinen Fener bölgesinin mimari özelliğini tanımlayabilecek nitelikte değildir.
- 16 Eyice S., (1982), "Palazzo del comune' des Gênois à Péra(Galata)," *Studia turcologica memoriae Alexii Bombaci dicata*, Istituto Universitario Orientale, s. 165-179, Napoli.
- 17 Tekrar belirtmek gerekirse tarihi yanmadada daha detaylı bir araştırma ile Galata'daki taş konutlar ile karşılaştırılabilecek başka yapılar bulmak mümkün olabilir ve sanırım bu çalışma oldukça ilginç sonuçlar çıkarabilir.
- 18 Arseven, (1989) sayfa 83.
- 19 Bugün taş yapı tüm olumsuzluklara (yıkımlar, yangınlar, yıpranma, vb) rağmen ayakta ve dükkân olarak kullanılmaktadır, ahşap yapı ise tümüyle kaybolmuştur.
- 20 Taş konutlar konusunda daha derinlemesine bilgiye ihtiyaç olduğu açıktır. Ancak bugüne kadar korunmuş örneklerin çok az olması ve eski vakıf arşivlerinin büyük bir kısmının yayınlanmamış olmasından dolayı bu konudaki mimari araştırmalar oldukça sınırlıdır.
- 21 Eldem S. H., (1986), *Türk Evi / Osmanlı Dönemi*, Ali Rıza Baskan Güzel Sanatlar Basınevi A.Ş., İstanbul, sayfa 60.
- 22 Sedat Hakkı Eldem tarafından belgelenen bu kâğır yapı ile Hamdi Paşa Han'ın iç mekân kurgusundaki zıtlık, Hamdi Paşa Hanın Beylié tarafından tarif edilen plan kroksisine dayandırılmaktadır.
- 23 Eldem S. H.(1986), s. 260.
- 24 15 Ekim 1861 tarihli gazetede büyük bir gururla taş binaların modernlik adına yıkıldıklarından söz edilmektedir ve bu tür yazılara oldukça sıklıkla da rastlanmaktadır. 28 Şubat 1865 tarihli gazetede bahsedilen Kömürçü Sokak'ta yıkılan taş evler veya 9 Mart 1861'de yayınlanan yine bu tür yıkımlardan ve Galata'nın yeni görünümünden övgüyle söz eden haberler bu konuda bazı örneklerdir.
- 25 26 Kasım 1860 tarihli Journal de Constantinople gazetesinde Yüksek Kaldırım'da çıkan bir yangında on kadar ahşap ev ve dükkânın yandığından bahsedilmektedir. Dolayısıyla az bile olsa genişletme çalışmalarından sonra bile burada bir miktar ahşap yapı bulunduğunu böylece öğreniyoruz.
- 26 Bareilles B., (1914), *Constantinople, ses cités franques et levantines*, Edition Bossard, s. 72, Paris.
- 27 Sperco W., (1989), *Yüzyıl başında İstanbul*, Çelik Gülersoy Vakfı İstanbul Kütüphanesi Yayınları, sayfa 39, İstanbul.
- 28 Bu konut Mevlude Kaph tarafından hazırlanan doktora tezinde arşivlenen yapılardan biridir ve Şe-

kıl-2.18 de görülen çizimler bu çalışmadan alınmış özgün bilgidir. Kaptı M., (1998), "İstanbul'da 19. Yüzyıl kâğır mimarının korunması için Fener bölgesi örneğinde bir yöntem geliştirilmesi" (M.S.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.

- 29 Bu konuda yararlanılan kaynaklar, Tünel metrosu inşaatı için 1872-1874 tarihleri arasında E. Gavad tarafından hazırlanan planlar, Altıncı Daire Belediyesinin 1858-60 ve 1861-1876 tarihli kadastro planları, Huber tarafından 1887-1892'de çizilen ve 1895'te tekrar gözden geçirilerek tamamlanan planlar ve 1905 tarihli E. Goad tarafından çizilen haritalardır.
- 30 Arseven, (1914), sayfa 81.
- 31 Yapının mimarı Salvatore Fiori'dir ve yapım tarihi de 1870 olarak bina cephesinde bulunan plakette belirtilmiştir. Salvatore Fiori ismine 1912 ve 1881 tarihli ticaret yıllıklarında yapılan araştırmada rastlanılmamıştır. Buna karşılık 22 Ağustos 1861 tarihli Journal de Constantinople'da İstanbul'da faaliyetlerini sürdüren mimarlar olarak Barborini, Bourgeois ve Fossati'nin kayıtları bulunmaktadır. Ayrıca Fiori hakkında bilgiye Cengiz Can'ın (1993) 19. yüzyılda İstanbul'da yabancı ve Levanten mimarlar tarafından yapılan binalar konulu çalışmasında da rastlanmamıştır.
- 32 Bu konuda bakınız; Yerasimos S., (1996) "Réglementation Urbaine et Municipale (1839-1869)," *L'Occidentalisation d'Istanbul au XIXème siècle, Rapport de synthèse*, Paris.

APARTMANLARIN MİMARİ BİÇİMLENMESİ

Bu bölümde 19. yüzyılın son çeyreğinde İstanbul'daki diğer konutlara göre farklı mimari özellikleri olan yeni bir konut tipi olan apartmanlar incelenecektir. Bu yeni konutlar, yapı malzemeleri ve yapım teknikleri açısından hem Galata'nın eski konutlarından hem de İstanbul'daki diğer konutlardan farklı özelliklere sahiptir.

Ahşap malzeme ve yapım tekniği, en azından 18. yüzyıldan 19. yüzyılın sonlarına kadar İstanbul'da yaygın biçimde kullanılmaktadır. Galata'da ise, 19. yüzyılın ilk yarısına kadar, ahşap binalarla beraber taş ve tuğla malzeme kullanılarak yapılan binalar da bulunmaktadır. Bu özellik, Galata bölgesini İstanbul'un çoğu mahallesinden ayırmaktadır. Galata'nın mimari dokusunda kâgir yapı geleneği olmasına rağmen, eski yapılarla 19. yüzyılın sonlarından itibaren yapılmaya başlanan apartmanlar arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, *Ebniye Nizamname* leri başlığı altında ilan edilen yeni yapım şartnameleri, devletin yangın geçiren mahallelerde yeni yapı malzemelerinin fiyatlarında uyguladığı indirimler ve kent sokaklarının daha iyi şartlara kavuşturulmasıyla düşen nakliye ücretleri, ahşap yapı malzemesine göre oldukça ağır ve pahalı olan kâgir yapı malzemelerinin kullanımını artırmıştır. Ancak, özellikle yangın geçiren mahallelerde yeni yapılan kâgir konutların sayısı artsa da, Galata'daki kâgir yapılar yüzyıl dönümünde İstanbul'un diğer bölgelerine göre yine de oldukça fazladır.

Bu çalışmada incelenecek olan apartmanlar, 5 veya 6 katlı, yığma inşaat tekniği ile yapılmış, duvarları sıvalı tuğla, döşemeleri ise ahşap veya çelik taşıyıcılı (volta döşeme) yapılardır. İstanbul'da yapı malzemesi olarak tuğlanın kullanımı, o dönem için yeni bir uygulama değildir. Ancak eski yapılarda kullanılan tuğla, çoğunlukla sıralar halinde taş ile beraber kullanılmakta ve bu açıdan da yukarda tarif edilen yığma tuğla duvar tekniğinden ayrılmaktadır. Eski yapılarda döşemeler ise tuğla tonozlardan veya ahşap ki-

rişlerden yapılmaktadır. Apartmanlardaki döşemelerde ise ahşap kirişlere rastlansa da büyük çoğunluk çelik taşıyıcı volta döşemedir.

Çok katlı binalar yapmaya oldukça uygun olan bu yeni yapım tekniği ve malzemeleri, Galata'da 19. yüzyılın sonlarına doğru hem değeri gün geçtikçe artan kent toprağından daha fazla gelir elde etme düşüncesine hizmet etmekte, hem de nüfus artışıyla ortaya çıkan konut ihtiyacına bir çözüm oluşturmaktadır.

Galata'nın canlı ticaret ortamı bu dönemde zenginleşen, yeni bir sosyal sınıf oluşturmuştur. Bu yeni sosyal sınıfın üyeleri bölgenin daha iyi şartlara sahip olabilmesi için Altıncı Daire Belediyesinin çalışmalarında öncü olmuş, daha donanımlı modern bir kent ve mimari çevre yaratmak için çaba harcamışlardır. Başka bir deyişle, Galata'nın gelişen ticaret işlevi, bu eski mahallenin modernleşmesini ve insanları burada çalışmaya ve oturmaya teşvik eden yeni bir kentsel ve mimari düzenin oluşmasını gerektirmektedir. Böylece, gelişen ticaret işlevinin Galata'nın yeni görünümünü biçimlendirdiği rahatlıkla söylenebilir.

Yapı malzemesi ve tekniğinin dışında, apartmanları İstanbul'daki diğer konutlardan ayıran bir diğer farklılık, bu konutlarda birçok ailenin barınmasıdır. 19. yüzyıl sonlarında İstanbul'da, bu kullanım biçimine daha önce de sözü edilen bazı konut tipleri dışında, oldukça az rastlanılmaktadır. Bu dönemde, yeni bir konut tipi olarak yapılmaya başlanan sıra evlerin bile müstakil konutlar olarak planlandığı bilinmektedir.

18.-19. yüzyıllarda inşa edilen ahşap evler üzerinden oluşan genel Osmanlı konutu bilgisine göre kolektif konut, aile mahremiyetine önem veren Osmanlılar için tercih edilmeyen bir konut biçimidir. Buna rağmen, İstanbul'da, aile konutu olmasa da bir tür kolektif konut olarak tanımlanabilen ve oldukça eski bir geleneğe dayandığı anlaşılan "bekâr hanı" örnekleri bulunmaktadır.' Ancak bekâr hanlarının mimari özellikleri ve mekân kurgusu, hem apartman örneklerinden hem de bilinen diğer Osmanlı evlerinden farklılıklar göstermektedir.

S. Yerasimos (2000), 16. yüzyıl vakıflarına dayanarak elde ettiği konut tanımlarında bekâr hanlarına benzer bir mekân kurgusuyla karşılaştığını belirtmektedir. Bu yapıların mimari geleneğini S. Yerasimos, İstan-

bul'un Osmanlılar tarafından alınmasından öncesinde, kentin kalabalık nüfuslu ticaret bölgelerinde bulunan bir tür konut biçimine dayandırılabilirliğini belirtmektedir.

Bu eski örneklerden yola çıkarak, İstanbul'un konut mirasının, kolektiflik olgusuna tamamen yabancı olduğu söylenememektedir. Ayrıca bundan önceki bölümde, Galata'da, incelenen apartmanlardan önce inşa edilmiş ve daha çok orta sınıf halkın konutu olan bir tür kolektif ara tipin (aile-kira konutu) olabileceğinden söz edilmektedir.

Sonuç olarak, apartman örneklerinde kolektiflik olgusunun nasıl tanımlandığını ve bu konutlarda süregelen yaşam biçimlerinin belirlenebilmesi için bu yeni konut tipinin mekânsal gelişiminin incelenmesi gerekmektedir. Bu inceleme, 19. yüzyılın son çeyreğinde apartmanların Galata'da nasıl ortaya çıktığını ve daha sonra çok kısa bir süre içinde İstanbul'un birçok mahallesine de nasıl yayıldığının anlaşılmasını sağlayacaktır.²

Apartmanları, 19. yüzyıl sonuna kadar İstanbul'da yapılan diğer konutlardan ayıran bir diğer özellik, konfor şartları olarak tanımlanabilir. Bu yeni konut yapıları, dönemin modernleşme düşüncesi paralelinde, diğer konutlara göre daha konforlu mekânlardan oluşmaktadır. Örneğin birçok odada baca olması bu önemli yeniliklerden biridir. Bilindiği gibi ahşap evlerde çıkan yangınların birçoğu bu evlerde düzgün bir ısıtma sistemi olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca bazı apartmanların giriş katlarında veya bodrumlarında bulunan çamaşırhaneler de önemli bir konfor unsurudur. Bu çamaşırhaneler, her apartmanda bulunmasa da, bu tip konutlara özgü olarak nitelendirilebilecek sayıda örnekte bulunmaktadır.

Böylece incelenen konut tipini tanımlayan üç ölçüt; binaların yeni yapı malzemeleri ve teknikleri ile inşa edilmiş olmaları, birçok ailenin konutu olma özelliği taşımaları ve modern konfor şartlarına sahip olmaları, biçiminde tanımlanabilmektedir.

Yeni teknik ve malzemelerle yapılmış olmaları ve modern konfor şartlarına sahip olmaları bir tür modernleşme dönemini yaşayan Osmanlı toplumunun konutu için anlaşılabilir gelişmelerdir. Ancak daha ilginç olan unsur, bu modern yapıların kolektif konutlar olmalarıdır. Zira belli bir döneme kadar, daha başka bir deyişle bu apartmanların inşasına kadar, kole-

tif yaşam şekli yoksul sınıf için geçerli bir yaşam şeklidir. Oysa kolektif yaşamın süregeldiği bu altı yedi katlı büyük apartmanlar maddi açıdan oldukça büyük yatırımlardır ve içlerinde süregelen yaşam biçimleri orta ve üzeri ekonomik seviyede ailelerin yaşam biçimleridir. O zaman, adeta bir yoksulluk simgesi olan kolektif yaşam şekli nasıl bir zenginlik göstergesine dönüşmüştür ve bu alanda birçok plan tipini nasıl geliştirmiştir? Bu gelişimi basit bir model transferi olarak açıklamak yeterli midir?

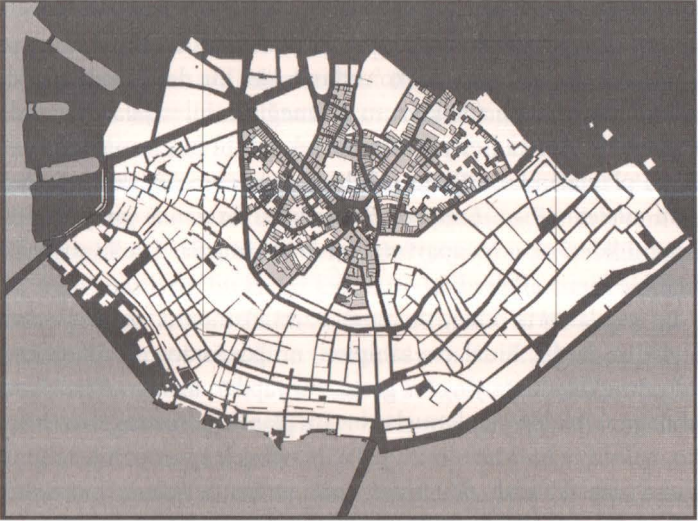
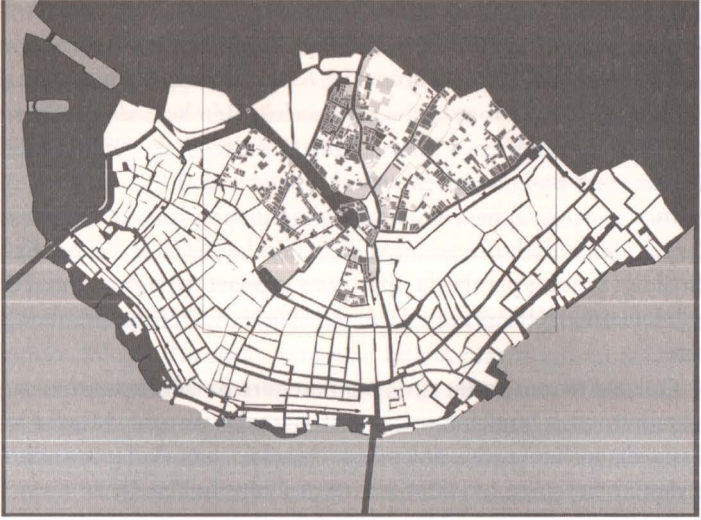
Çalışmanın bundan sonraki bölümünde, apartman örnekleri bulunduğu yapı adasındaki biçimlenme ölçütleri, dairelerin mekân organizasyonları ve içlerinde süregelen yaşam biçimleri bağlamında incelenecektir.

Bundan önceki bölümde Galata'nın yakın tarihinden alınan örneklerle dayanarak bu bölgede 19. yüzyılın başından itibaren yapılmış olan farklı konut tipleri tanımlanmaya çalışıldı ve genel olarak bu bölgedeki konutların gelişim evreleri üzerinde duruldu. Bu ön çalışmanın, apartman örnekleri ile onlardan önce yapılan konutlar arasında karşılaştırma yapmak için gerekli olduğu açıktır. Buna paralel olarak, incelenecek örnekler üzerine toplanan bu ilk bilgiler, bir tipoloji çalışması³ için gerekli olan ilk aşamayı, yani binaların kendi aralarında sınıflandırılmalarını sağlamak açısından da faydalı görülmektedir.

Galata'da 19. yüzyılın sonlarında inşa edilen apartmanların çok sayıda olması öncelikle bir çalışma alanı belirlenmesini gerektirmektedir. Belirlenen çalışma alanı, Galata kulesi yakınında, hem sur içinde hem dışı-nda olan yapı adalarını kapsayan, Altıncı Daire Belediyesi tarafından genişletilen veya yeni yapılan yolları da içine alan bir bölgedir. Galata'nın bu yenilenmiş bölgesi aynı zamanda yeni inşa edilen apartmanların da birçoğunun bulunduğu alandır (Şekil-3.1).

Değişik fiziksel koşullarda tekrar eden mekân kurgularını saptayabilmek, dolayısıyla süreklilik ve kopmaları sorgulayabilmek için birbirinden farklı mimari özelliklere sahip binalar üzerinde çalışılması gerektiği düşünülerek, Galata Kulesi'nin merkez olduğu, hem eski sur duvarlarının içinde kalan eski dokuyu, hem de Tünel Meydanı'na doğru uzanan gelişme bölgesini içine alan bir çalışma bölgesi belirlendi.

Şair Ziya Paşa Caddesi (eski *Chahsouvar*), bu sokağın uzantısı olan İlk Belediye Caddesi (eski *Karanfıl*) çalışma alanının kuzey batısını, Erkânı

Şekil 3.1 Üstte Galata ve çalışma alanı Ostoya planı verilerine göre 1858-60. Altta aynı alan Coad planı 1905 verilerine göre görülmektedir.

Harp Sokak (eski *Nebat*), Galip Dede Caddesi (eski *Grande Rue de Pera*'nın bir bölümü) ve Ester Çıkma (eski *Esther Geçiti*) kuzeyini, Serdar-ı Ekrem Sokak (eski *Yazıdji*), Yazıcı Çıkma ve Külhani Hacı Mimi Sokak doğusunu, Yüksek Kaldırım, Horoz, Hacı Ali, Felek, Bereketzade Medresesi (eski *Medressé ve Bereketzadé* veya *Djami*), Galata Kulesi (eski *Koulé*) ve Eski Banka sokaklar (eski *Banque*) ise güneyini oluşturmaktadır.

İncelencek yapıları adlandırmak için 1905 yılında Goad tarafından hazırlanan planlarda bu binalara verilen isimler kullanılacaktır. Daha önce de belirtildiği gibi bu planlarda apartman yapıları "*Appartements*," diğer konutlar "*Habitation*," ticaret binaları ise "*Han*" veya "*Magasin*" olarak tanımlanmıştır.

Çalışma alanı içinde, 1905 planına göre 84 adet apartman yapısı bulunmaktadır, ancak bugün bunların bir kısmı yıkılmıştır. Mevcut olanların bazılarını da girilememiş, dolayısıyla planları hazırlanamamıştır. Sonuç olarak yapılan araştırma 53 adet apartmanı kapsamaktadır.

Büyük bir bölümünün 19. yüzyılın son 20 yılı içinde yapıldığının tahmin edildiği apartman yapılarının incelenmesi sırasında mutlaka göz önünde tutulması gereken bazı unsurlar da bulunmaktadır. Her şeyin başında, birçok kattan oluşan bu konutların her bir dairesinde, farklı aileler oturmaktadır, böylelikle aile konutu geleneğinin bu yapılarda ortadan kalktığı söylenebilir. Ayrıca her yapının bir tek sahibi bulunmaktadır⁴ ve bu yapılar Goad planlarında mülkün sahibi olan ailenin adı ile tanımlanmaktadır. Bu aileler (*Rigo, Essayan, Barnathan, Kamondo* gibi) büyük bir çoğunlukla mülkleri olan bu apartmanlarda oturmazlar,⁵ dolayısıyla binadaki-ler genellikle kiracı ailelerdir.

Bu yapılar orta düzey ve onun üzeri ekonomik seviyede olan aileler için planlanmışlardır. Binaların sahipleri, mülklerinden olabildiği kadar fazla gelir elde etme düşüncesiyle olsa gerek, bu yapıları arsada çok az hatta bazen hiç boşluk bırakmadan planmışlardır. Bu planlama mantığı bazen iç mekânların dar, ışısız ve havasız olması pahasına birçok apartmanda tekrarlanmaktadır. Buna paralel olarak, dönemin yapım şartnamelerinde iç mekânların gerekli ışığı ve havayı alabilmeleri için iç boşluklar yapılması gereği veya bu ışık ve hava boşluklarının ölçüleri konusunda hiçbir hüküm bulunmamaktadır.

Bu bölümün başında, çalışma alanı içinde kalan apartmanlar ile Galata'da onlardan önce yapılmış konutları, mekân organizasyonları prensipleri doğrultusunda karşılaştırarak, geleneksel mekânların sürekliliğinden mi yoksa tamamen farklı bir mekânsal kurgudan mı söz edilmesi gerektiğinin sorgulanacağı belirtilmişti. Dolayısıyla, yeni apartman planlarında her türlü zor koşula rağmen (havasız veya ışıksız olma pahasına) eski konut planlarından aktarılan geleneksel düzenlemelerin devam ettiği izlenirse, planlama aşamasında sürekliliğin bulunduğu ve bir gelişim süreci yaşadığı sonucuna varılabilecektir.

Çalışmanın, ilginç alanlarından biri parsel şekillerinin oluşum mantıklarıdır. Sıkışık düzende planlanan bitişik nizam apartmanların morfolojik (biçimsel) özellikleri ve bunların konut planlarına etkilerinin araştırılması oldukça ilginç sonuçlar üretmiş gibi görünmektedir. Sonuç olarak dönemin yararcı düşünce yapısına uygun olarak arsadan olabildiğince fazla yararlanma isteği, parsel şekillerinin ve her bir binanın bulunduğu yerin özelliklerinin birbirinden çok farklı olduğu çalışma alanında, kendine özgü mimari kompozisyonlar yaratmış olmalıdır. Bu varsayımı netleştirebilmek için, incelenen her apartmanın bulunduğu parselin topografik ve morfolojik özellikleri tanımlanmaya çalışılacaktır. Buradaki amaç, bu biçimsel özelliklerin apartman dairelerinin mekân organizasyonunu nasıl etkilediğini daha iyi anlayabilmektir.⁶

İstanbul'daki ilk apartman örneklerinin Pera ve Galata'da yapıldığı bilinmektedir. Hem inşaat tekniği, hem de malzeme açısından yeni olan bu yapılar, yirmi yıl kadar kısa bir sürede oldukça yaygın bir şekilde inşa edilmişlerdir. Apartmanların bu kadar kısa sürede yaygınlaşması, büyük olasılıkla, yabancı mimarlarla Osmanlı kalfa ve mimarların bir arada çalıştığını ve kısa sürede bu yapıım tekniğine Osmanlıların da alıştığını ve ustalaştığını göstermektedir. Ancak özellikle Galata bölgesinde, bundan önceki bölümde incelenen mimari geleneğin de, bu yeni yapı biçimine tamamen yabancı olduğu söylenememektedir.

Bölgenin mimari mirası ve bu bölgenin 19. yüzyılın ikinci yarısında geçirdiği kentsel ve mimari değişim incelendikten ve bu dönemde yapılmaya başlanan yeni apartman konutlarının başlıca özelliklerini genel olarak göz-

den geçirdikten sonra, yapılacak çalışmanın, dönemin ve bölgenin kendine has özelliklerini de içine alan oldukça karmaşık bir bağlam üzerine gelişeceği söylenebilir. Bu “yeni” konut tipinin oluşumunda etkisi olan yaklaşımları kavrayabilmek için birbirinden farklı sınıflama ölçütlerini içine alan bir araştırma metodu geliştirilmiştir. Zira incelenecek apartman örnekleri üzerine yapılan ilk çalışmada, bu konutların biçimlenişlerini açıklayan veya koşullandıran tek bir yaklaşımın var olmadığı, buna karşın, bu karmaşık yapılanmayı birbirinden farklı ama bir bakıma da ilişkili birçok ölçütün katılımıyla açıklamak gerektiği anlaşılmıştır. Bu ölçütleri tanımlayabilmek ve sorgulayabilmek için geliştirilen inceleme alanları ise aşağıdaki şekilde belirlenmektedir;

- Yapı adası içinde parselin konum özellikleri ve binanın yeri;
- Binanın bulunduğu yerin topografik verileri;
- Parsellerin morfolojik özellikleri (genel olarak biçim sorunsalı).

Bu özelliklerin konutların mekân organizasyonuna etkileri ve bu konutlardaki yaşayış biçimleri ve yaşam modellerinin tanımlanması ise ikinci aşamada ele alınacaktır.

YAPI ADASINDA BİNANIN YERİ VE BİTİŞİK OLMA DURUMU

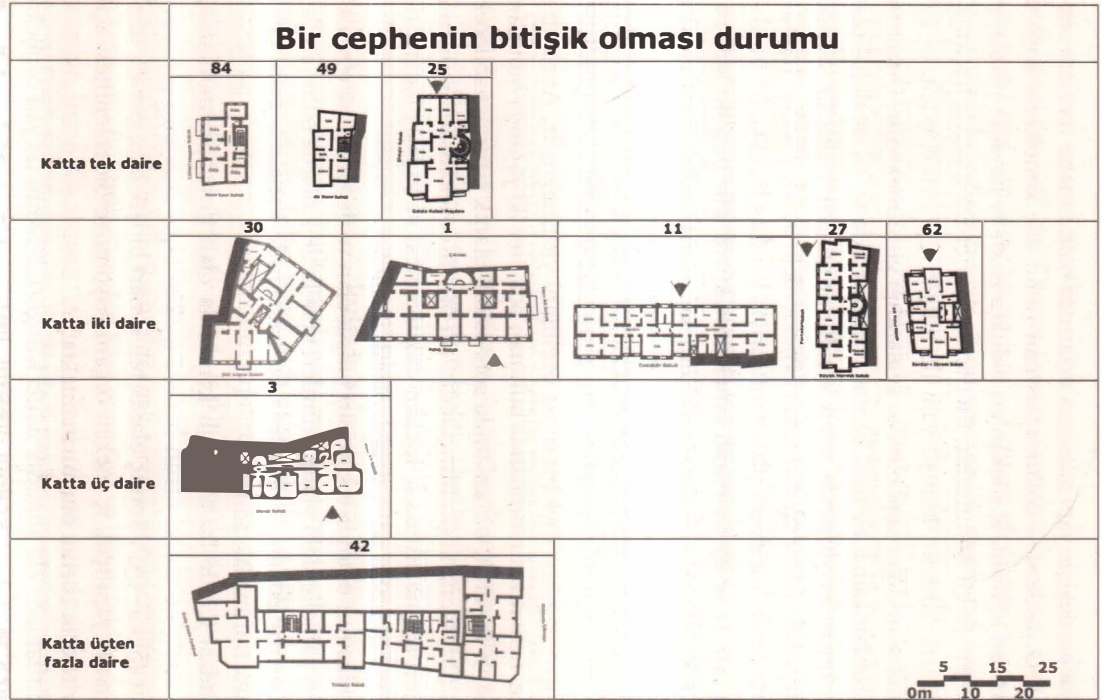
Çalışmanın bu bölümünde, incelenecek apartmanlar yapı adasında bulundukları yerlere göre sınıflandırıldı. Her bir yapı adasının bulunduğu yerin özellikleri ve şekilleri birbirinden oldukça farklı olsa da, üzerinde bulunan apartmanlar en azından bitişiklik durumlarına göre sınıflandırılabilir. Ayrıca bu çalışmaya, katlarda bulunan daire sayıları, bu dairelerin iç düzenlemeleri ve kronolojik gruplanmaları da eklendi (Açık gri renkte duvarları olan yapılar 1895’e kadar koyu gri kenkte olanlar ise 1895 ile 1905 arası inşa edilen yapılardır). Bu çalışmanın yapılmasındaki amaç, yukarıda ana hatları belirlenen kriterler doğrultusunda farklı karakterlerdeki apartmanları ele alarak, bu farklı koşullara rağmen aralarında ortak bir plan şeması olup olmadığını sorgulayabilmektir. Basit bir örnek vermek gerekirse; “yapı adasında aynı konumda bulunan (örneğin köşe parseller) ve büyüklükleri de benzer olan (örneğin her katta benzer büyüklükte iki daire) apartmanlarda, kronolojik olarak farklı bir döneme geçildiğinde iç mekân kurguları da değişmekte midir? Yoksa plan şemaları benzer olmaya devam mı etmektedir?” gibi.

Öncelikle, yapı adasında bir tek kenarı yan bina ile bitişik olan yapılar, daha başka bir deyişle yapı adasının uçlarında olan binalar incelenecektir (Şekil-3.2). Örneklerden dokuz apartman ve bir aile konutu bu koşulu sağlamaktadır. Bu konum, iç mekânları oldukça ışıklı ve havadar planlayabilmek için avantajlı bir konumdur. Bu durumda merdiven servis hacimleri ve aydınlıkların binanın komşu yapı ile bitişik cephesine, odaların ise açık ve aydınlık olan diğer cephelerine sıralandığı görülmektedir. Odaların bu dizilişi, uzunlamasına bir plan biçimi oluşturmakta ve bu da doğal olarak iç mekân organizasyonunda uzun koridorlar gerektirmektedir. Sonuç olarak bu kategoride 62 ve 25 numaralı örneklerdeki sofalı planlar dışında diğer tüm dairelerde koridorlu plan şemalarıyla karşılaşmaktadır. Bunların içinde 84, 49, 11 ve 27 numaralı örneklerde küçük bile olsa bir sofa olmadan sadece koridorlar ile odalara dağılım sağlanmaktadır. Buna paralel olarak, gündelik oturmanın ev planının ortasında olamaması durumunda bu mekânın cephede üç oda bulunan örneklerde orta odaya konumlandırılması ile çözümlendiği düşünülebilir. Bu durumda doğal olarak, gündelik oda, tüm ev için dağılım mekânı olma özelliğini yitirmektedir. Ancak bu düzenlemeyle, üçlü dizinin ortasında bulunan oda, her iki yanında bulunan odalarla bağlantı kurarak, bir anlamda sofa-salon⁷ olarak tanımlanabilecek yeni bir plan düzenlemesi üretilmektedir. Bu önemli mekânsal dönüşüm, çalışmanın ileri aşamalarında iç mekân düzenlemesi ve yaşayış biçimlerinin ele alındığı bölümde, daha detaylı olarak incelenecektir.

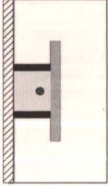
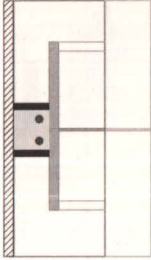
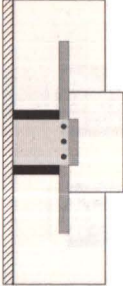
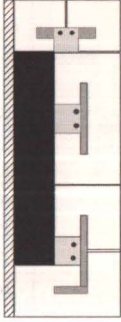
Yapı adasının ucunda tek kenarı bitişik olan ve doğal olarak uzunlamasına oluşan parsellerdeki plan çözümleri genellikle katlarda bulunan daire sayılarını artırmaktadır. Dolayısıyla bu kategoride katta tek daire olan yalnız üç örnek bulunmaktadır.

Yapı adası içinde bu avantajlı konumda olan tüm apartmanlarda, kattaki daire sayısı ne olursa olsun benzer mekân organizasyonu şemaları görülmektedir (Şekil-3.3)⁸. Sonuç olarak tek kenarı bitişik olan parsel, üzerinde planlanacak yapı için, iç mekân organizasyonu ve biçimlenmesi açısından hiçbir teknik zorluk oluşturmamaktadır.

Bu sınıflamada ele alınacak ikinci kategori, binanın iki yan cephesinin komşu binalar ile bitişik olma durumudur (Şekil-3.4). Bu sınıflamaya

Şekil 3.2 Bir cephenin bitişik olması durumu

Tek daire	İki daire	Üç daire	Üçten fazla daire
			
84 49	11 1 27	3	42

Şekil 3.3 Tek kenarın bitişik olması

iki sokak arasında kalan veya arka cephesi avluya veya bir bahçeye bakan apartmanlar girmektedir. Bilindiği kadarıyla, hiçbir yapı şartnamesi diğer kategorilerde olduğu gibi bu durumda da inşa edilecek yapı için ön ve arka cephelerden belli çekme payları bırakma şartını kurallar ve sınırlamalar ile tarif etmemektedir. Arkada başka bir yapı parseli olma durumunda, mal sahibi ve ustaların kararlarıyla arka cephelerde ışık alabilmek amacıyla belli boşluklar oluşturulduğu görülmektedir.

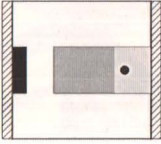
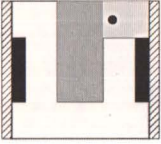
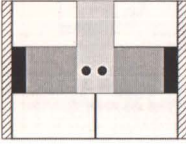
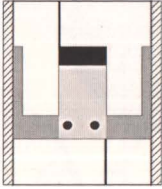
İki yan cephesi komşu binalar ile bitişik olan bu kategorideki apartmanların biçimleri üzerinde durulması gerekmektedir. Zira çok az örnek dışında çoğunun parsel biçimleri birbirlerine benzemektedir ve bunlar da oldukça düzgün biçimlerdir. Doğal olarak bu rasyonel biçimler aydınlık, havadar ve oldukça kullanışlı iç mekânlar yaratmaktadır.

Bu kategoride daha çok her katta tek dairenin olduğu apartmanlar bulunmaktadır. Yedi örnek her katta tek daireli, diğer dört örnek ise daha mütevazı büyüklükte ve her katta iki daire bulunan apartmanlardır. Buna karşılık en az altı odası bulunan tek daireli gruptaki apartmanlar daha yük-

Karşılıklı iki cephenin bitişik olması durumu							
Katta Tek Daire	75	35	54	50	38	29	83
							
Katta iki daire	34	79	51	50			
							

0m 5 10 15 20 25

Şekil 3.4 Karşılıklı iki cephenin bitişik olması durumu

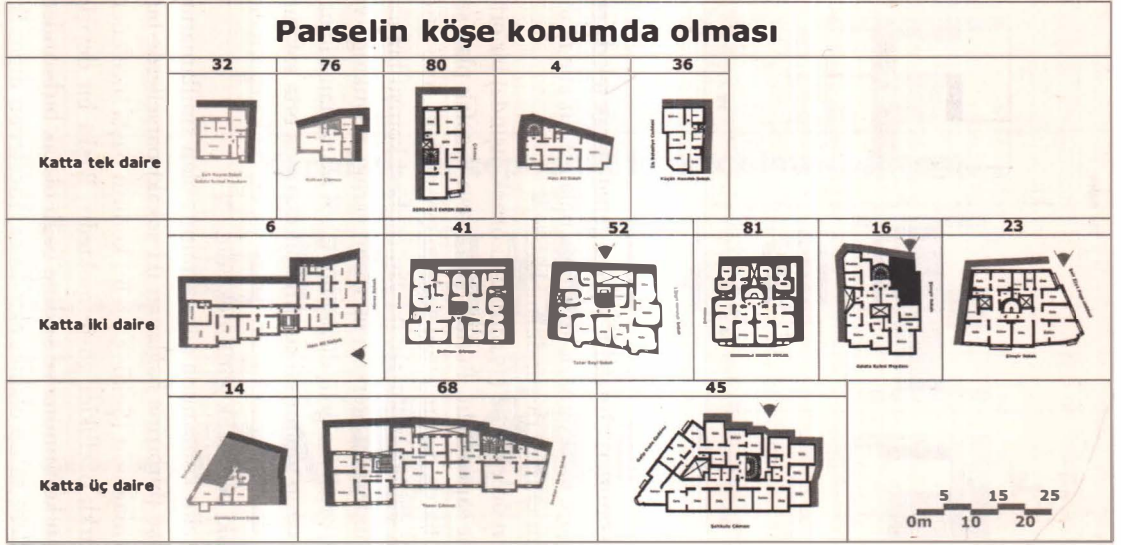
Tek daire		İki daire	
			
54 50 38 29 83	35	34 51 50	79

Şekil 3.5 iki kenarın bitişik olması.

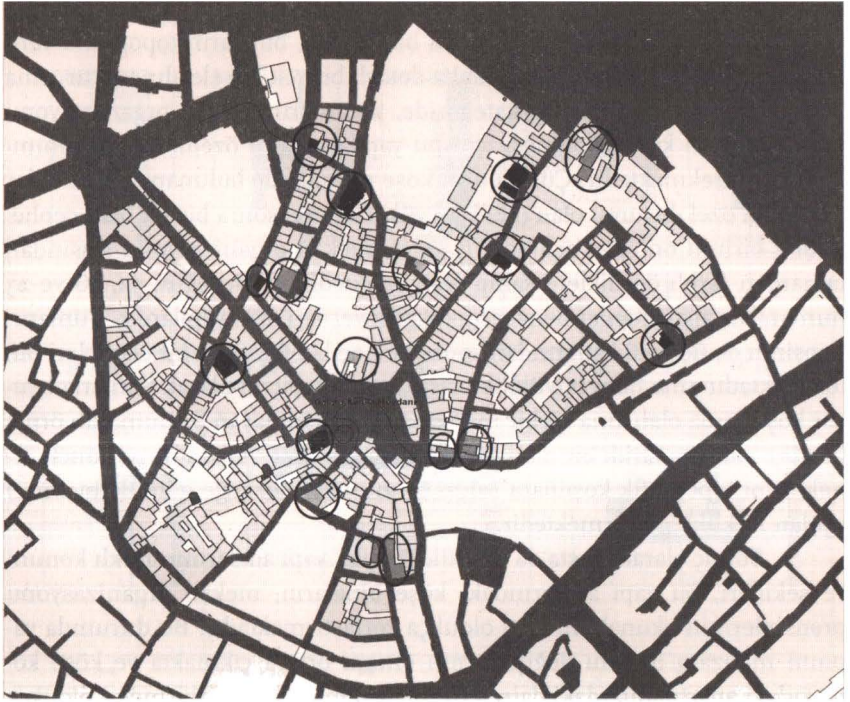
sek gelir seviyeli ailelerin konutları olmalıdır. Ayrıca genel olarak tek daireli binaların iki dairelilere göre fazla olması, toplumda hâlâ bir tür aile mahremiyeti kavramının devam ettiğini düşündürmektedir.

Bu kategorideki tüm örneklerde (75 numaralı örnek dışında) bir orta mekânın olması önemli bir saptamadır. Bundan, orta veya iç sofalı plan şemasının bu gruptaki konutlarda devam ettiği sonucu çıkarılabilir. 120–160 metre kare sınırlarında tek daireden oluşan, iki yan cephesi komşu binalar ile bitişik apartmanların içindeki bu merkezi mekânın varlığı, büyüklüğü ve sıklıkla kullanılıyor olması, ortalama gelir düzeyinin üzeri olarak tanımlanabilecek ekonomik şartlara sahip toplumsal sınıfın konutlarında orta sofanın önemli bir rolü olduğunu düşündürmektedir. Şekil–3.5'te, bu kategorideki binaların plan şemalarındaki benzerlik görülmektedir.

Yapı adasında parselin konumuna göre yapılmış olan sınıflamanın üçüncü kategorisini de köşe (birbirine bağlanan iki sokak) parsellerde bulunan apartmanlar oluşturmaktadır (Şekil–3.6). Bu konum başta incelenen iki kategoriye göre bazı farklı özellikler göstermektedir. Başka bir deyişle köşe parseller yapı adasının konumuna ve şekline bağlı olarak birbirinden çok farklı biçimsel özelliklere sahip olabilmektedirler. İncelenen diğer iki

Şekil 3.6 Parselin köşe konumda olması

Şekil 3.7 Köşe konumda olan örnekler

grupta, böylesi bir biçimsel farklılık bulunmamaktadır. Şekil-3.7’de durum net olarak görülmektedir. Ayrıca, yine yapı adasının özelliğine bağlı olarak, bu kategorideki apartmanların bazıları oldukça avantajlı bir noktada, (örneğin iki yönlü geniş bir manzara imkânı) bazıları ise iki çıkmaz sokağın köşesi gibi zor bir konumda olabilmektedir.

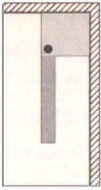
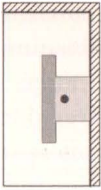
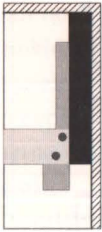
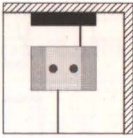
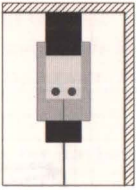
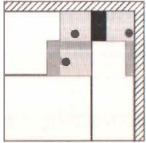
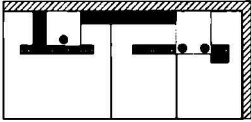
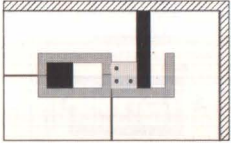
Birbirine dik iki cepheleri serbest diğer ikisi ise komşu bina ile bitişik olan bu grup apartmanlar, bazen, Galata’nın oldukça eğimli olan bir bölgesinde bulundukları için belli bir yükseklikten sonra önü açılan fazladan bir cepheye sahip olmaktadır. İncelenen örneklerden hiçbirinin belli bir yükseklikten sonra fazladan bir cephesi açıldığı için plan şeması de-

gişmemekte, ancak bugünkü kullanıcılar bazen odaların kullarımlarında değişiklikler yapmaktadır. Aslında bu durum, binaların topografik verilere göre sınıflanacağı bölümde daha detaylı bir şekilde ele alınacaktır, ama bu bölümde ve özellikle bu kategoride, konutların mekân organizasyonu prensiplerinin kavranabilmesi için bu yapıların tüm özelliklerinin tanımlanması gerekmektedir. Çünkü tüm köşe parsellerde bulunan apartmanlar içinde bu özel durumu olan (belli bir yükseklikten sonra bitişik olan cephelerden birinin önünün açılması) yapılar, mekân organizasyonu açısından tamamen farklı özelliklere sahip olabilmektedirler. Örneğin; 52, 16 ve 23 numaraları apartmanlar benzer topografik verileri olan yapılardır. Bunların hepsinin de üçüncü katlarından sonra önü açılan fazladan bir cepheleri bulunmaktadır ama hem büyüklük olarak hem de biçim olarak bunlarla benzer koşullarda olan ama hiçbir manzara imkânı olmayan 81 numaralı örneğe göre oldukça farklı bir plan şemasına sahiptirler. Ayrıca bu sonuncu örnek, aynı topografik koşullara sahip 68 numaralı örneğe göre de biçimsel açıdan farklılık göstermektedir.

Sonuç olarak, başta da belirtildiği gibi, yapı adalarının farklı konum ve şekilleri, bu yapı adalarındaki köşe binaların, mekân organizasyonu prensiplerinin okunabilmesini oldukça zorlaştırmaktadır. Bu durumda yapının manzara imkânı değişkeninin önemi ortaya çıkmakta ve köşe konumdaki apartmanlardaki dairelerin plan şemalarının birbirinden oldukça farklı olduğu görülmektedir (Şekil-3.8).

Bu durumda, binaların biçimleri de birbirlerine göre oldukça farklı olmakta ve bu kategoride benzerliklerden çok farklılıklardan söz edilebilmektedir.

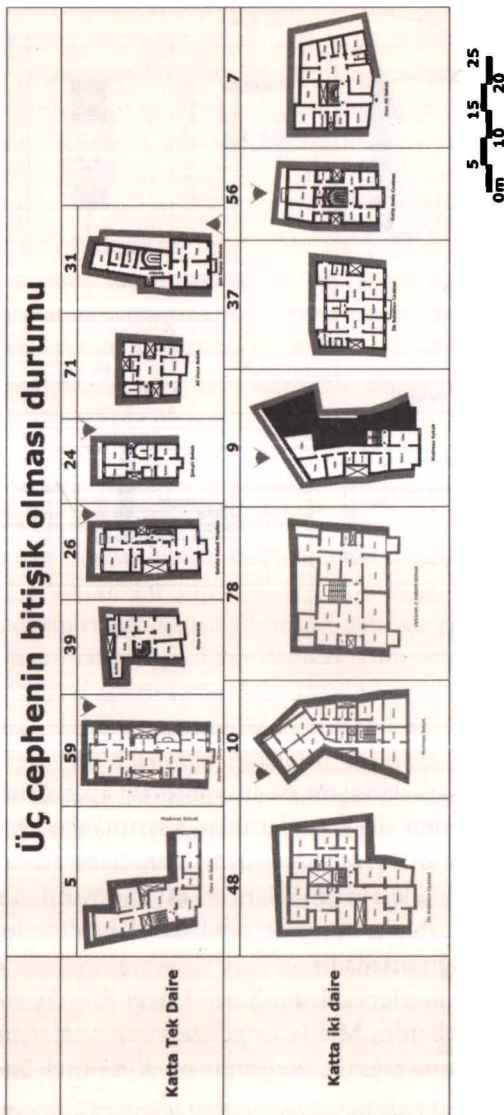
Bundan önce incelenen karşılıklı iki kenarı komşu bina ile bitişik olma durumunda her katta tek daire uygulamasının gelir düzeyi yüksek olduğu anlaşılan ailelerin konutları olduğu gözlemi aktarılmıştı, ancak bu grupta oldukça mütevazı olan konutların da katta tek daire olan apartmanlarda olduğu görülmektedir. Örnekler arasında bu tür beş apartman bulunmaktadır. Bu grup için, iki farklı varsayım geliştirilebilir. Bunlardan ilki, aile mahremiyeti kavramı, mütevazı konutlar için de süre gelmektedir ve oturan aileler yoksul dahi olsa en azından oturdukları katta tek aile olarak ya-

Tek daire		İki daire		
				
36 6 H	76 80	6	41 52	61 16
Üç daire				
				
14	68	45		

Şekil 3.8 Köşe binalar

şamayı tercih etmektedirler. Bir diğer varsayım ise bu mütevazı apartmanlar, bundan önceki bölümde incelenen aile konutlarından apartmanlara geçişte ara tip olarak ortaya çıkan konutlara, büyük apartmanlara nazaran daha yakın olan bir tiptir, yani küçük aile apartmanlarıdır. Bu varsayımların desteklenmesi için apartmanların sahipleri üzerine yapılacak daha derinlemesine bir araştırmaya gerek olduğu ortadadır.

Çalışmanın bu aşamasında incelenecek dördüncü kategori, üç kenarı komşu yapı ile bitişik olan parsellerdir. Mekân organizasyonu açısından oldukça zorlayıcı bir konum olmasına rağmen bu grupta on dört örnek bulunmaktadır. (Şekil-3.9).

Şekil 3.9 Üç cephenin bitişik olması

Bunların içinde 5, 39, 31, 48, 78, 37 ve 7 numaralı örneklerde parsel içinde aydınlık boşluğu yapmak için küçük alanlar bırakılmıştır. Diğer örnekler ise komşu binalarda bırakılan boşluklardan faydalanmaktadırlar. 59, 26, 24, 10, 9 ve 56 numaralı bu örnekler topografik özellikleri sebebiyle belli bir yükseklikten sonra arka cephelerinden manzaraya açılmaktadırlar. Dolayısıyla mülk sahiplerinin arka cephe açılana kadar tamamen karanlıkta kalacak daireler inşa etme pahasına parsellerinden en ufak bir kayba tahammül edemedikleri anlaşılmaktadır.

Bu apartmanların manzara imkânı olan katlarında ise arka bölüm, aydınlık ve hava alan bir cephe özelliği kazanmakta ama kat planlarında hiçbir değişiklik olmamaktadır. Kısaca özetlemek gerekirse, sadece ön cephesi açık, sokak manzarası olan alt daireler ile yine aynı apartmanda giriş cephesi aynı sokağa bakan ama arka cepheden manzara imkânı olan üst dairelerin plan şemaları birbirinin aynıdır. Manzara imkânı olan apartmanlar ilerde daha detaylı incelenecektir, ancak burada apartmanların planlama aşamasında henüz yeterli olgunluğa erişilemediği veya inşaat sürelerinin detaylı planlamaya olanak vermeyecek kadar kısa olduğu gibi varsayımların geliştirilebilmesi mümkün görünmektedir.

Parsel içinde üç yönden kapalı konumda olan apartmanlarda, her katta bulunan daire sayısına göre mütevazı konutların da (80–90 metrekare), lüks sayılabilecek konutların da (200 metre kareye kadar) planlama açısından ortak tutum içinde oldukları söylenememektedir.

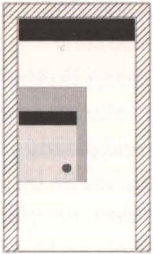
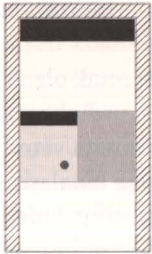
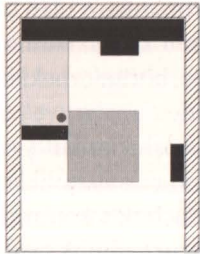
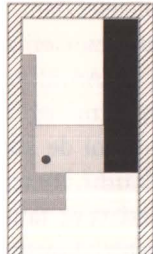
Çalışmanın bu aşamasında bazı apartmanların iç mekân düzenlemeleri üzerinde durulması gerekmektedir (59, 26, 24, 10, 9 ve 56 numaralı örnekler). Bu apartmanlardaki dairelerde arka cephe belli bir yüksekliğe kadar kapalı olsa dahi arka ve ön cephede büyüklükleri ve plan şemaları birbirlerine benzer odalar bulunmaktadır. Mekânsal boyutlar açısından bu birbirine eşit iki bölüm, aydınlıklar ve ortak mekânlar ile birbirine bağlanmaktadır (59 ve 26 numaralı örnekler). Bu düzenlemelerde, parselin derinlemesine boyutunun fazla olmasından ve topografik olarak bulunduğu konumda belli bir yükseklikten sonra arka cephenin açılarak manzara imkânına sahip olmasından dolayı bu tip plan şemasının geliştirilebilmiş olduğu düşünülebilir. Burada önemli olan bir saptama da, birbirine ortak mekânlar ile bağlanan

aynı plan şemasına sahip iki bölümlü mekân kurgusunun Osmanlı konut mimarisinde hiç de yabancı olunmayan harem ve selam ilişkisini çağrıştırmasıdır. Sonuç olarak bu düzenlemelerde ortaya çıkan iki bölümlü kullanım (gündelik yaşantının geçtiği harem ve erkek konuklara ayrılan selam), geleneksel kullanımların apartman planlamasına yansımaları olarak tanımlanabilir, dolayısıyla bu yaklaşım da geleneklerin sürekliliği olarak yorumlanabilir. Ancak ilginç olan nokta, bu plan şemasına arka cepheden önemli bir manzara imkânı olduğu durumlarda başvurulmasıdır. Başka bir deyişle, arkada manzara imkânı yerine bir bahçe veya avlu olduğu durumlarda (bu bölümün ikinci kategorisi) bu tür iki bölümlü plan şemasına rastlanmamaktadır. Bu saptama, bir kez daha bu konutlarda manzara imkânının mekân organizasyonu açısından önemli bir rolü olduğunu göstermektedir.

Apartmanların plan şemaları ve parsel biçimleri açısından bu kategorinin de (üç kenarı kapalı) en az bundan önceki kadar birbirinden farklı örnekler içerdiği görülmektedir. Dolayısıyla üç kapalı cephesi olma durumu her türlü parsel koşuluna (biçim, topografik özellikler) uyum sağlayabilmekte ve bu durum da mekân organizasyonu açısından birçok farklı düzenleme ortaya çıkarmaktadır. Plan şemalarındaki bu farklılık Şekil-3.10'da görülmektedir.

İncelenen tüm apartman örnekleri içinde üçü, özel konumları dolayısıyla bitişik olma ölçütüne göre yapılan sınıflamanın dışında kalmaktadır. Sonuçta bu üç örneğin biçimleri, konumları ve bitişik olma durumları o kadar kendine özgü kurallar ile tanımlanmış durumdadır ki, plan düzenlemeleri incelenen diğer hiçbir örneğe benzememektedir. Bunlardan biri, 65 numaralı örnektir. Bu apartman (Doğan apartmanı olarak bilinmektedir) oldukça büyük sayılabilecek bir avlu etrafında “U” biçiminde planlanmış, avludan apartmana dört ayrı girişi, iki farklı sokaktan avluya ise iki girişi olan ve her katta sekiz daresi bulunan bir apartmandır. Bölgede benzeri görülmemiş olan “U” biçiminde bu plan şeması, incelenen örnekler arasında bir istisna oluşturmakta ayrıca bu tarihten sonra dahi bu planlamaya bazı apartmanlar dışında⁹ rastlanmamaktadır.

Apartmanların bitişiklik düzeni içinde farklı konumları sınıflandırılarak, bunların binaların biçimlenmelerine ve dairelerin plan düzenlemele-

TEK DAİRE		İKİ DAİRE	
			
39 24	5 59 26	71	31

Şekil 3.10 Üç kenarı bitişik olması

rine etkileri tanımlanmaya çalışılmış, bazı benzerliklerle veya kendine özgü durumlar ile karşılaşılmıştır.

Öncelikle, iki yan cephenin bitişik olma durumunda planlar arasında ortak yaklaşımlar ve benzerlikler bulunmaktadır. Bu grupta ilginç olan noktalardan biri, apartmanların biçimleri ve dairelerin plan şemaları arasındaki benzerlik ve bu plan şemalarının bir orta mekân “sofa” yaratmış olmalarıdır.

Ancak, bu kategori dışındaki diğer bitişiklik durumlarında da aynı plan şeması ve biçim benzerliği ile karşılaşılmamaktadır. Bu durum, mimar veya kalfaların, bu konutların inşası sırasında, yapının bulunduğu yerin kendine özgü verilerini değerlendirerek planlama yaptıklarını, dolayısıyla, birbirinden farklı birçok düzenlemenin ortaya çıktığını düşündürmektedir. Zaten bilindiği gibi incelenen bölgede yapı adaları birbirinden oldukça farklı konum, topografya ve biçim özellikleri taşımaktadır. Ayrıca, bu yapı adalarının çoğunun, belediye tarafından değil, özel girişimle kadastrolarının olduğu da hatırlanacak olursa, bu birbirinden farklı bitişiklik durumları ve parsel biçimleri daha iyi anlaşılmaktadır. Farklı konum ve koşullara örnek verilecek olursa; bazı parsellerde değişik cephelerden manzara alabilme imkânı varken, bazıları iki veya üç önemli sokağın kesiştiği avan-

tajlı uzun bir köşe parselde planlanmakta ve bazısı da, iki çıkmaz sokağın köşesinde bulunabilmektedir. Sonuç olarak tüm bu farklı konumlar sınıflanabilseler dahi, apartmanların plan şemalarını zorlamakta ve kendine özgü düzenlemeleri zorunlu klmaktadırlar.

Ancak yine de, bütün örnekler için ortak olan tutum, parselin tümüne yayılma eğiliminde olmaları ve oluşan aydınlanma ve havalanma problemlerini de küçük boşluklardan yararlanmayı yeterli görerek çözmüş olmalarıdır. Ayrıca bu küçük aydınlıkların yan binaların aydınlıkları ile birleştikleri veya tamamen farklı konumlarda olup birleşemedikleri de görülmüştür. Apartmanların aydınlık boşluklarının birleştirilmemesi ve böylece daha büyük iç boşluklar elde etme imkânının ortadan kalkmasının nedenlerinden biri, her ne kadar artık birçok aile bir arada bu çok katlı apartmanlarda yaşasa da, bir tür aile mahremiyetinin korunmaya çalışılması ve böylece farklı dairelerin pencerelerinin birbirine yakın veya karşı karşıya olmasının engelleme arzusu olarak düşünülebilir.

Burada unutmamak gerekir ki, o dönemde hiçbir şartnamede yapıda aydınlanma ve havalanma için iç boşlukların bulunması gerektiği ve bunların boyutsal sınırları tanımlanmamaktadır. Belediyenin henüz bu tür yapı inşası ve denetiminde tecrübesiz olduğu, ayrıca mal sahiplerinin de bir anlamda yararcı yaklaşımları göz ardı etmedikleri bir dönemde, apartmanların mimari planlamasında ışıksızlık ve havasızlığın (özellikle alt katlardaki daireler için) öneminin kavranamamış veya göz ardı edilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Apartman örneklerinin yapı adası içinde bitişik olma durumları incelendikten sonra binaların yönelmeleri ve topografik verileri sınıflanmaya çalışılacaktır.

APARTMANLARIN YÖNLENMELERİ

Yüzyıllardır İstanbul'da, yeşil doku içinde seyrek yapılaşmanın bulunduğu yerler olduğu gibi kalabalık ve sıkışık mimari dokuya sahip birçok yerleşim alanının da olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla, yapıların mekân organizasyonu prensiplerinin oluşumunda, herhangi bir açınıma veya o yer için avantajlı alana yönelme gibi biçimlenme serbestliği her zaman bulu-

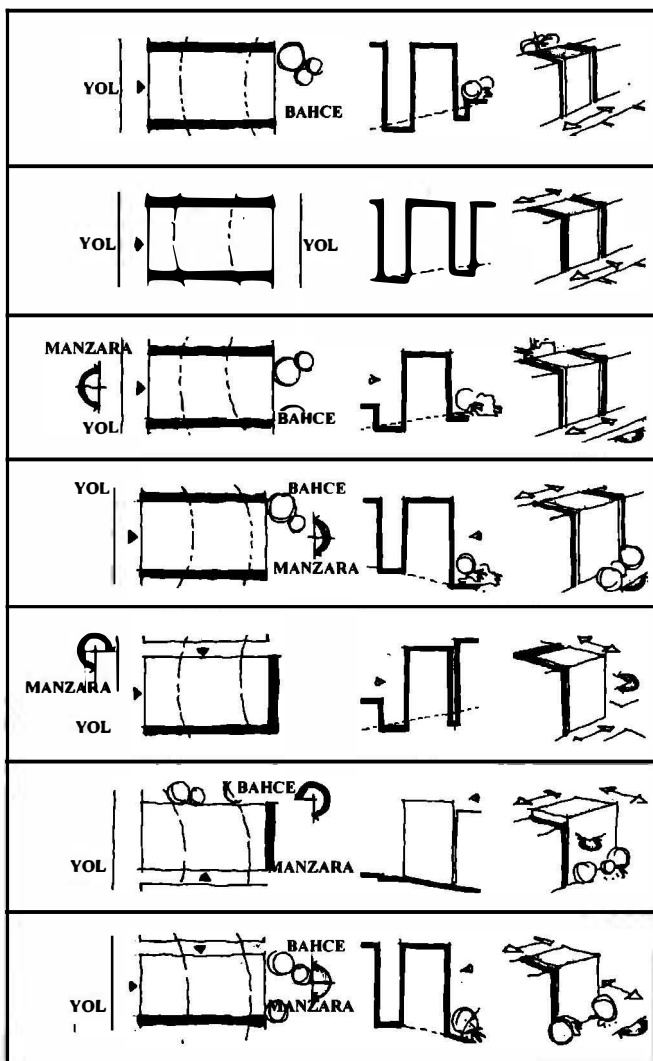
namamaktadır. Sonuç olarak İstanbul'da coğrafyanın sunduğu avantajlı konumlardan faydalanabilen konutlar olduğu gibi, bu olanaklara sahip olamayan konutlar da bulunmaktadır.

Galata, eski İtalyan kolonileri mahallesi, Boğaz'ı ve Haliç'i kontrol etmeye oldukça uygun bir tepenin üzerinde kurulmuş ve böylece Bizans İmparatorluğu döneminden beri, bölgede oturanlara bu avantajlı konumunun getirdiği oldukça açık bir görünüm imkânı vermektedir.

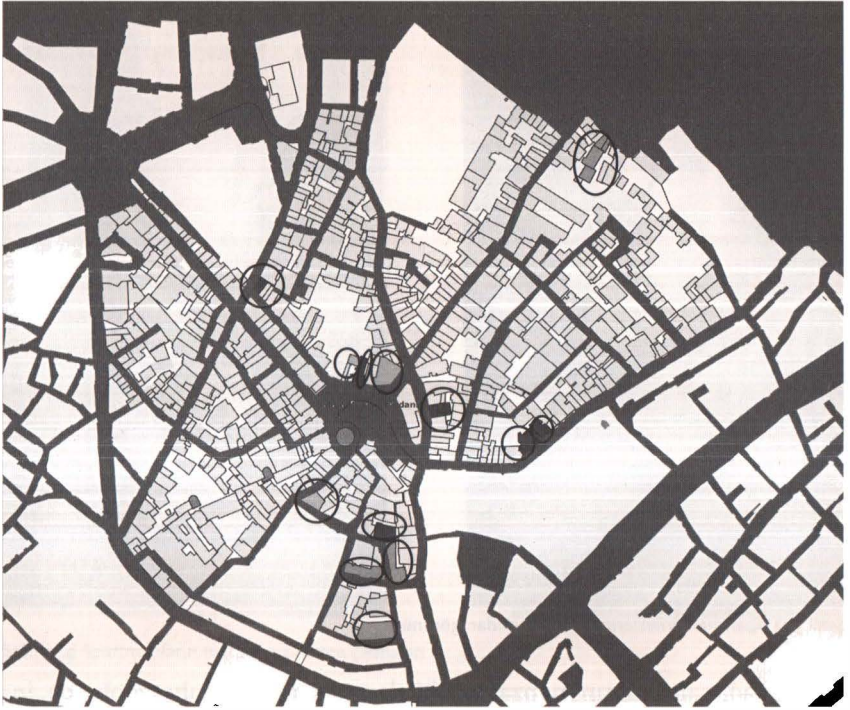
Galata'da kıyı alanında olmayan konutların çoğu, parsel biçimleri ne olursa olsun, yaklaşık bir dairenin 2/3'ü oranında geniş bir yelpazeden meydana gelen tepenin herhangi bir konumunda manzaraya yönelme imkânı bulabilmektedirler. Bunun dışında daha önce de sözü edildiği gibi Galata'nın denize yakın aşağı bölgelerinde çoğu taş veya tuğla binanın manzaraya açınım imkânı bulunmamakta ve bitişik nizam geleneğinde planlanarak sokağa doğru yönelmiş durumdadırlar. Şekil-2.2'de, Galata tepelerinde konumlanmış, manzaraya, denize doğru açınımı olan evlerle beraber bu tepenin eteklerinde ve denize kadar ilerleyen, sadece çatılardan ibaret bir aşağı bölge olduğu görülmektedir.

Şekil-3.11'de incelenen apartman örneklerinin bulunduğu yerler topografik verilere, ayrıca sokağa veya manzaraya yönelme durumlarına göre sınıflandırılmaktadır. Bu çalışma Galata'daki apartmanların biçimlenme prensiplerinin anlaşılabilmesi için gerekli gibi görünmektedir. Zira bu yapılar, yine 19. yüzyılın sonlarına doğru oldukça fazla sayıda inşa edilen ve çoğunlukla sokağa yönelmiş İstanbul'un diğer konut yapılarından farklı bir tavırla planlanmış olmalıdırlar.¹⁰ Birçoğu 19. yüzyılın ikinci yarısında yapılan bu kâgir yapılar (sıra evler veya bağımsız aile konutları), genel olarak daha yüksek gelir seviyesine ait halkın konutları olan köşkler ve yalılar gibi bir avlu, deniz veya bahçeye yönelmek yerine, bazen küçük bir bahçeleri olsa dahi sokağa doğru yönelmektedirler. Galata'da incelenen apartmanların ise, bu konuda kendine özgü tavırlar içinde oldukları söylenebilir. Çalışma alanı içindeki apartmanların yönelmelerine göre yedi ayrı kategori belirlenebilmektedir.

Bu grupların ikisinde apartmanların manzara imkânları bulunmamakta, kalan beş grupta ise yapılar belli açılardan manzara görmektedirler.

Şekil 3.11 Apartman örneklerinin topografya, manzara ve sokak bağlantısı açısından sınıflandırılması görülmektedir.

Şekil 3.12 Manzara cephesi ile giriş cephesi aynı olan örnekler.

Manzara imkânı yan veya arka cepheden ise binanın sokak girişinin bulunduğu cephenin önemini kaybetmediği görülmektedir. Sokak cephesinin binanın en önem verilmiş cephesi olduğu, bezemelerden ve plan şemasında burada evin en önem verilen odasının, adeta “salon”unun, bulunduğundan anlaşılmaktadır. Böylece her zaman, diğer cephelerden manzaraya açılım söz konusu olsa dahi asıl önem verilen cephenin sokak cephesi olduğu görülmektedir.

Ayrıca, binaların girişlerinin bulunduğu sokak cephelerinin manzara imkânına sahip olduğu birçok örnek de bulunmaktadır. Şekil-3.12’de bu karakterdeki yapıların çalışma alanındaki yerleri görülmektedir. Bu arada

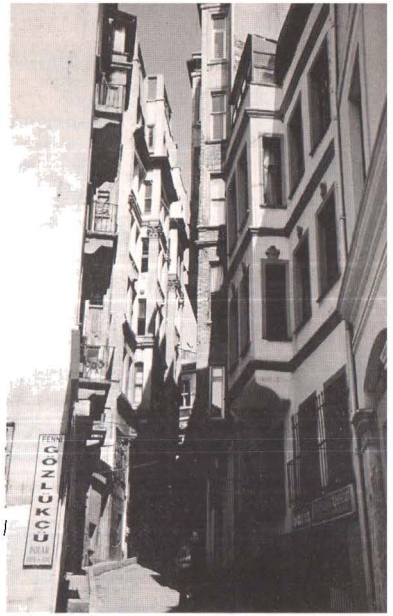

Şekil 3.13 Apartman örneklerinin çıkmalarından görünüş

her ne kadar alt katların manzara imkânları üstlere göre daha az olsa da, incelenen örneklerin çoğu bu avantajdan faydalanmaktadır. Bu durum, binaların planlanma aşamalarında manzaradan yararlanma eğiliminin fazla olduğunu düşündürdüğü gibi, aynı zamanda Galata'nın topografik yapısının da bu durumu kolaylaştırdığı ortadadır. Manzara imkânının mekân kurgusunu nasıl etkilediğinin daha detaylı incelenebilmesi için binaların bulunduğu sokağa göre konumlarının sınıflandırılması gerekmektedir.

SOKAKLARIN TOPOGRAFİK NİTELİKLERİ VE BİNALARIN KONUMLARI

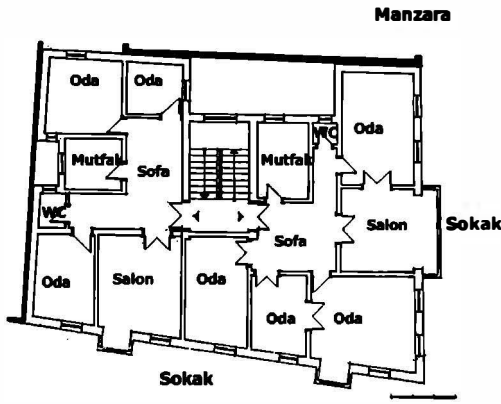
Çalışmanın bu aşamasında konut mekân kurgusunda manzara kavramı ve bunun binanın yönlenmesindeki etkileri incelenmektedir. Bu aşamada ilk olarak apartman örneklerinin bulunduğu sokaklar incelediğinde bunların ya yokuş (eğime dik) ya da düz (eğime paralel) oldukları görülmektedir.

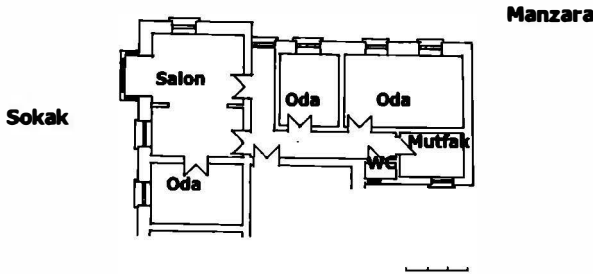
Şekil 3.14 Apartmanların manzaraya dönen çıkmaları

Yokuşlarda bulunan apartmanlarda, kat seviyesi ne olursa olsun, çıkma-
maların yan pencereleri yardımıyla az da olsa manzara imkânından faydala-
nılmaktadır (Şekil-3.13). Ayrıca çalışma alanında doğrusal olan Okçu Musa,
Şair Ziya Paşa Caddesi (Eski Şahsuvar Sokak) ve onun devamı olan İlk Bele-
diye Caddesi (Eski Karanfil sokak) dışında tüm yokuşlar kıvrımlıdır ve bura-
daki binaların özellikle birinci katlarının biçimlenişi, hareketliliği, her biri-
nin açınımlarını artırma çabasında olduğunu düşündürmektedir (Şekil-3.14).

Bununla beraber, Galata'nın oldukça dik topografyası manzara göre-
bilme imkânını kolaylaştırmakta ve yokuşlarda birbirlerinin biraz üzerinde
ve altında inşa edilen binalar hiçbir zaman yan cephelerinden birbirlerini ta-
mamen kapatmamaktadırlar. Çalışmanın daha önceki aşamalarında sözü
edildiği gibi, bazen bu yokuşlarda alt yanındaki binanın az katlı olması du-

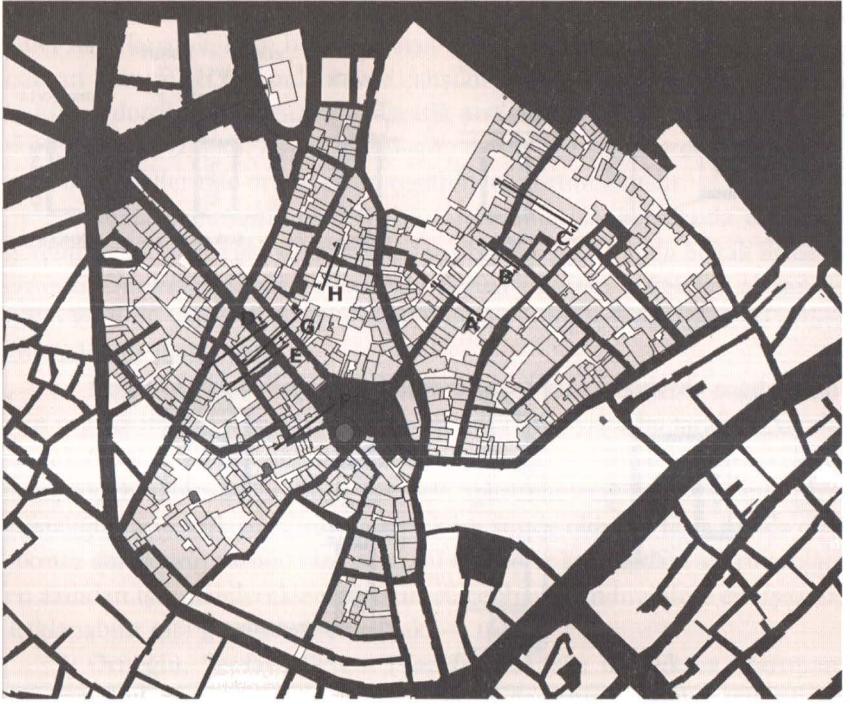
Casaretto Apartmanı (Örnek 52)

Zacharoff Apartmanı

Şekil 3.15
Kapalı arka
cephelerin belirli bir
kattan sonra
manzara imkânına
sahip olduğu
örnekler

rumunda, bazı örneklerin manzara gören üst katlarında bu cephelere gelen mekânların bugünkü kullanımlarında bazı değişiklikler bulunmaktadır. Bu yapılarda sokak cephesine verilen önem değişmemekte, kısaca başoda-salon yine sokak cephesinde kalmakta ancak arkadaki manzaralı oda ise iç mekân kullanımında alt katlara göre daha ayrıcalıklı bir konuma getirilmektedir. Zaten bu arka odaların büyüklükleri sokak cephelerindekilerden çok da fark-

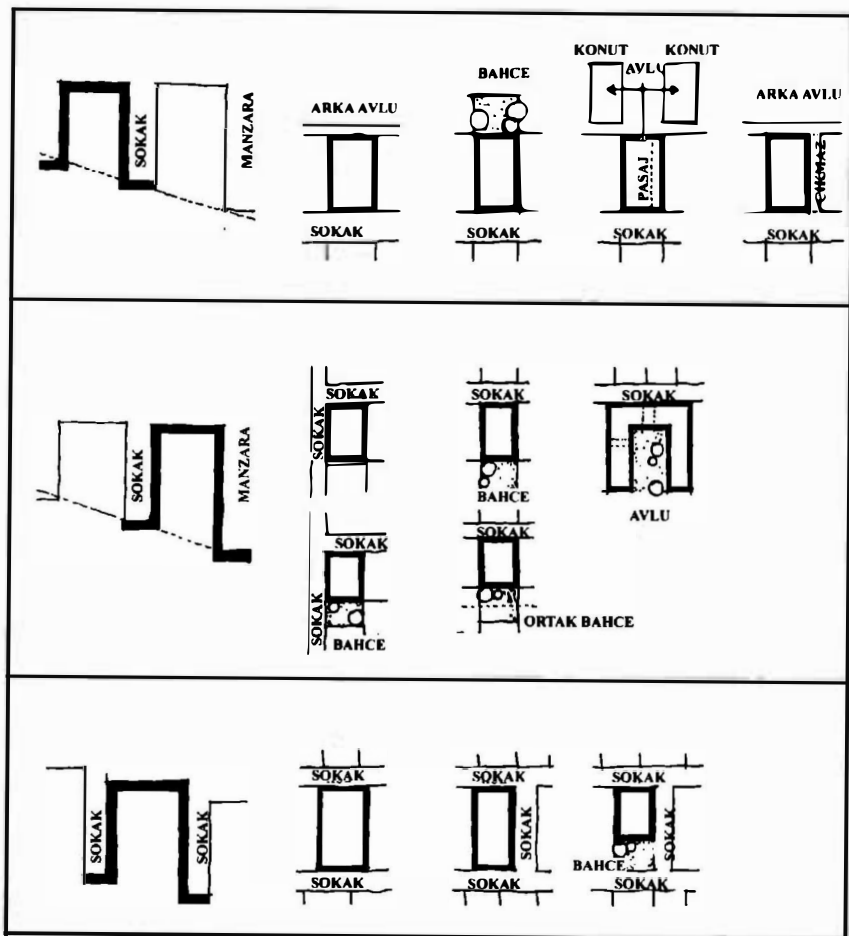

Şekil 3.16 Sokak kesitleri

lı değildir. Bu düzenleme biçimine, Casaretto ve Zacharoff apartmanlarında rastlanmaktadır (Şekil-3.15).

Kısaca özetlenecek olursa, yokuşlu sokaklarda yapılan apartmanlarda, giriş-sokak cephelerindeki çıkımlar yardımıyla manzara imkânı az da olsa elde edilebilmektedir. Böylece sokağa yönelen mekânlar aynı zamanda bir yönden denizi bir yönden Galata'nın tepe bölgelerini görme imkânına sahip olmaktadır. Binaların bu konumda sıralanışları Galata'nın eski konut mimarisi geleneğinde de görülmektedir.

Topografik eğrilere paralel olan yollarda, kısaca düz sokaklarda bulunan binalarda ise manzara imkânı ve yönelme açısından tamamen fark-

Şekil 3.17 Sokak kesitleri krokisi

lı koşullar geçerli gibi görünmektedir. Şekil-3.16'da sokaklardan geçen kesitler hazırlanarak, hem bu sokakların her iki tarafında da inşa edilmiş binaların konumları çözümlenmeye çalışıldı hem de sokağın aynı tarafında bulunan, doğal olarak benzer topografik şartlara sahip binalardaki farklı konumlanmalar izlendi. Ayrıca, Şekil-3.17'de bu düz sokaklarda bulunan binaların parsellerinde ortaya çıkan çeşitlilikler görülmektedir.

Adeta panoramik olan manzaranın bina planlamasında etkilerini görebilmek için düz iki yol olan Serdar-ı Ekrem eski *Yazıdji* Sokak ile Şimşir eski *Chimchir* çıkmazı" incelendi. Serdar-ı Ekrem Sokak'tan alınan üç farklı kesit bu yolun ve iki tarafındaki binaların topografik verilerini ortaya koymaktadır (Şekil-3.18).

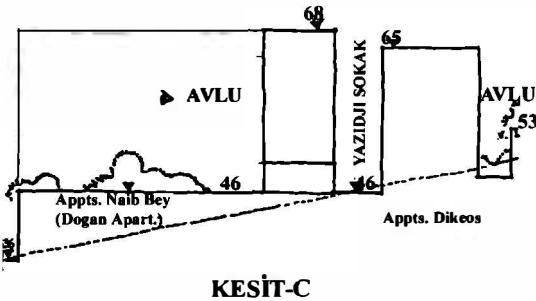
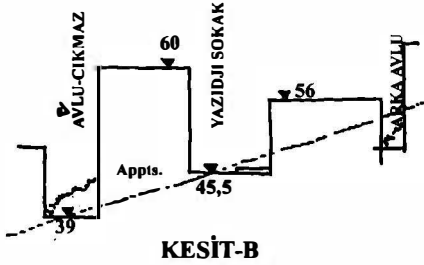
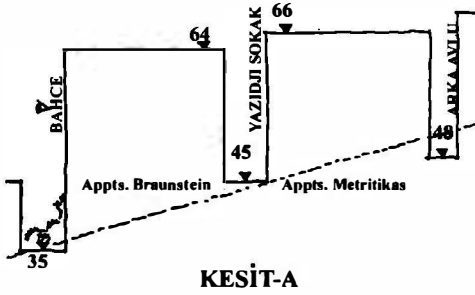
Doğal olarak sokağın üst kot tarafında, yani kesitlerde sağda bulunan yapılar manzara imkânından yoksundurlar. Ayrıca bu taraftaki yapıların arka cephelerinde bulunan yapıların yakınlığı ve bunlar arasındaki avluların küçüklüğü, sokağın bu yönündeki apartmanların konumlarının elverişsizliğini artırmaktadır. Buna karşılık bu yönde oldukça fazla sayıda olan çıkmaz sokakların varlığı, bize göre, bu elverişsiz konumdaki apartmanlara en azından ışık alabilecekleri bir üçüncü cephe kazandırabilme endişesi ile açıklanabilir gibi görünmektedir (Şekil-3.19).¹²

Örneğin, Serdar-ı Ekrem (*Yazıdji*) Sokak'ta iki Dikeos apartmanı arasında bulunan geçit veya çıkmaz olarak da tanımlanabilen yol, büyük olasılıkla mal sahiplerinin bu elverişsiz konumdaki binalarına birer cephe daha kazandırmak arzusu ile yapılmıştır.

Binaların mekânsal koşullarını düzeltmeye yönelik kentsel ölçekte yapılan düzenlemeler konusunda Şahkulu Sokak'ta bulunan Rigo apartmanları arasındaki kurgu hem oldukça akılcıca tasarlanmış bir planlama hem de ilginç bir girişim olarak öne çıkmaktadır (Şekil-3.20). Sonuçta bir büyük parsel içinde birbirinden bağımsız üç apartman planlanmış ancak, Şahkulu Sokak'ın (*Impasse Chahkouli*) aksından gelen bir yolu Küçük Hendek Sokak'a bağlayan bir geçit ve avlu planlanarak hem bu apartmanların arka cepheleri ortak mekân kazanarak kentsel ölçekte zenginleşmiş hem de yaya ulaşımları sağlanmıştır.

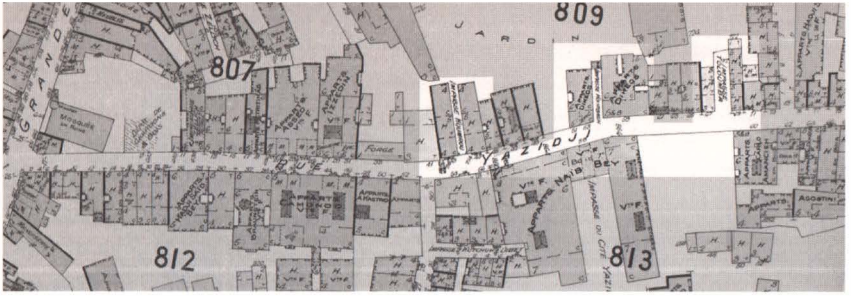
Bu binaların hiçbirinin önlerindeki sokak veya yaya geçitleri dışında

Serdar-ı Ekrem Sokak (Rue Yazidji)

Şekil 3.18

Serdar-ı Ekrem sokaktan
alınan üç ayrı kesit görülmek-
tedir.

Şekil 3.19 1905 yılında Serdar-ı Ekrem sokakta manzarasız ve arka cepheleri kapalı yapıların üçüncü bir cephe kazanmak için oluşturdukları çıkmazlar görülmektedir.

açınım imkânları bulunmamakta ve bu ortak alana yönlennemektedirler. Ayrıca daha önce de belirtildiği gibi bu ortak alan düzenlemesi sayesinde iki sokak yaya geçişiyle birbirine bağlanmakta ve binaların değerleri artmaktadır. Ayrıca, 1905'ten sonra en son olarak inşa edilecek Rigo Apartmanı ortak alana "U" formunda yönlenerek geçidin aydınlığını artırmaktadır.

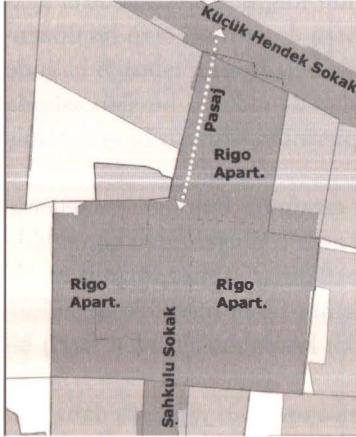
Bu durum başka bir açıdan değerlendirildiğinde, hem kentsel (çıkamaz sokağın geçit haline dönüştürülmesi) hem de mimari olan bu düzenleme, planlanma aşamasında mal sahipleri ile belediyenin işbirliği halinde olduğunu ve geçit için kamuya terk edilen alan dışında (ki bu alan aslında kayıp olarak değerlendirilmemeli) mal sahiplerinin çıkarlarının gözetilmiş olduğunu düşündürmektedir.

Yazıdji Sokak'ın manzara görebilen tarafında bulunan parsellerde ise, binalar biçimleri ve konumları açısından arka cephelerinden görebildikleri manzaradan üç farklı şekilde yararlanmaktadırlar. Aynı zamanda bu binaların arka cephelerinde bulunan komşularının farklı mesafelerde bulunduğu gözlemlenmektedir. Bu durum üç farklı kesitte birbirinden farklı biçimlerde gerçekleşmektedir.

Şekil-3.18'de izlenen Kesit-a'da örnek apartman yapısıyla daha aşağı kotta bulunan komşu parsel arasında ortak kullanılan bir bahçe görülmektedir. Bu düzenleme ve kullanım biçimi dönemin hiçbir yapıım şartnamesinde kurallara bağlanmış koşul olarak göze çarpmamaktadır. Dolaşısıyla bu düzenleme, iki mal sahibinin kendi öncelikleri doğrultusunda

Şekil 3.20 Şahkulu sokakta yapılan parsel düzenlemesi görülmektedir.

ve kendi kararlarıyla, üst kotta bulunan yapının daha fazla manzara imkânına sahip olması, alt kottaki yapının ise manzara görmeyen cephesinden daha fazla ışık alabilmesi için planlanmış gibi görünmektedir.

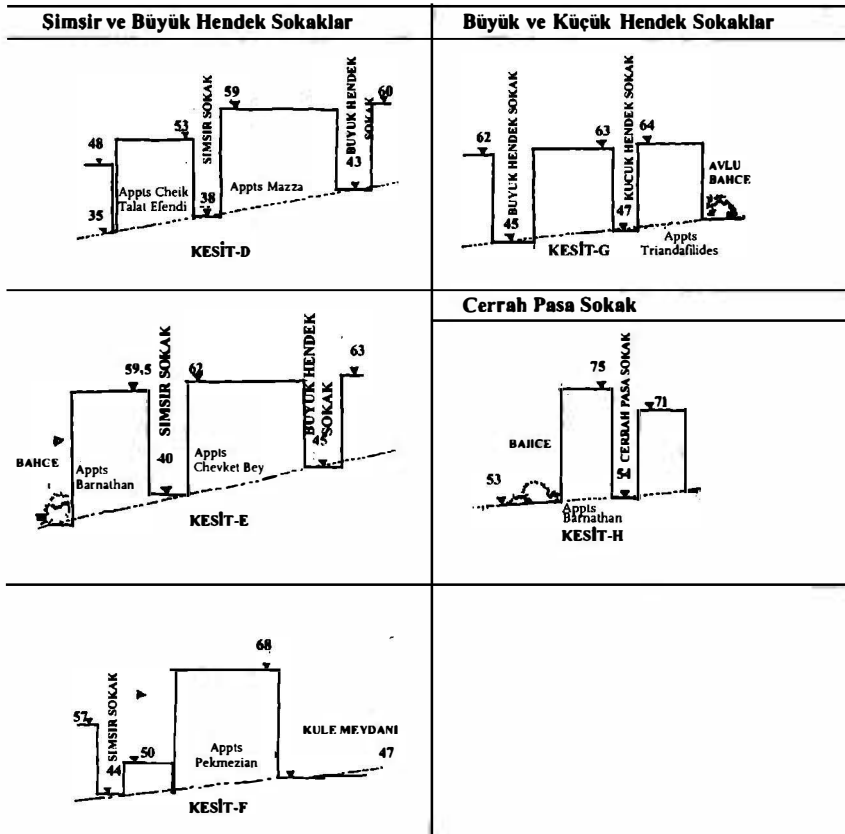
Kesit-b'de (Şekil-3.18) görülen avlu veya bahçe ise apartmanın bulunduğu parsel içindedir. Manzaraya açılan bu avlu komşu binalar ile apartmanın arasında yer almaktadır.

Kesit-c ise 65 numaralı örnek olan Doğan Apartmanından geçen bir kesittir. Burada "U" şeklinde biçimlenen bina manzaraya yönelmiş kendi avlusunu yaratmaktadır.

İncelenen bu üç örnekte de, Kesit-b deki giriş katı hariç, tüm katlar arka cephelerinden manzara imkânından yararlanmaktadırlar. Ancak iç mekân düzenlemelerine bakıldığında hepsinde de farklı yaklaşımlar dikkati çekmektedir.

Diğer düz sokak örnekleri olan Şimşir Sokak (*Impasse Chimchir*) ile Büyük ve Küçük Hendek sokaklar birbirine paralel yollardır (Şekil-3.21). Dolayısıyla bu paralel yollar arasında kalan apartmanlarla Serdar-ı Ekrem (*Rue Yazıdjı*) Sokak'ta olanlar arasında farklılıklar bulunmaktadır. Her şeyden önce paralel üç sokak arasında sınırlanmış iki yapı adası ile en altta ve en üstte olmak üzere iki bina dizisi tanımlanmaktadır. Doğal olarak, Büyük ve Küçük Hendek sokaklar ile Büyük Hendek ve Şimşir Sokak (*Impasse Chimchir*) arasında kalan, Galata'nın tepelerine rastlayan bölümlerde kalan yapı adalarındaki binaların parsel konumu sebebiyle manzara görememesi, Şimşir Sokak'ın alt kotundaki bina dizisinin ise bu imkândan faydalana-bilmesi gerekmektedir. Ancak durum tam da bu şekilde gelişmemiştir (Şekil-3.22). Bu sebeple bölgenin kadastral yapısının daha detaylı olarak incelenmesi gerekmektedir.

Goad planında Şimşir (*Tchimchir*) Çıkmazı'nın daha çok ahşap yapıların bulunduğu alt kotundaki yapı dizisi 1905 tarihindeki hali ile başka bir deyişle çoğunluğunu küçük ahşap konutların oluşturduğu mimari dokusu ile görülmektedir (Şekil-3.23). Bölgenin 1905'teki görünümü, o dönem için Şimşir Çıkmazı'nın alt kotunda kalan bu yapıların bulunduğu bölgenin kadastral düzenlemesinin çevreye göre biraz göz ardı edildiği veya geri kaldığı kanısını uyandırmaktadır. Bunun dışında yol hâlâ çıkmaz sokak konumundadır ki bu bağlantı tam yolun üzerine rastlayan konumda bir ahşap konut tarafından tıkanmıştır. Bu yapı kaldırıldığı takdirde bağlantı Kule Meydanı'na yönelecektir. Dolayısıyla oldukça önemli yol çalışmaları ve kadastral düzenlemelerin yapıldığı Galata'nın bu bölgesinde, 1905 yılında, Şimşir Çıkmazı'nda Altıncı Daire Belediyesinin düzenlemeleri henüz tamamlanmamıştır. Şimşir Sokak'ın üst kotunda, Büyük Hendek Sokak ile arasında kalan yapı adası ise yetmişli yıllardaki haline göre oldukça değişmiş görülmektedir. Bu duruma bölgenin eski dokusu ve kullanımı, sebep olarak gösterilebilir. Zira Şimşir Sokak'ın bulunduğu alan eski Galata sur-

Şekil 3.21 Şimsir, Büyük Hendek, Küçük Hendek ve Cerrahpaşa sokakları arasındaki kesitler görülmektedir.

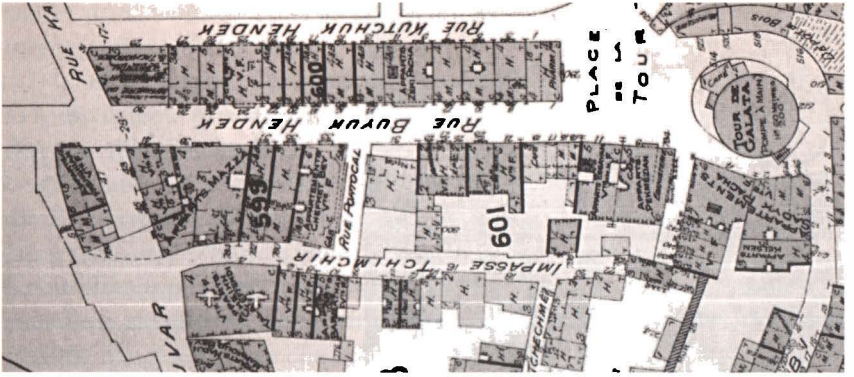
ların içinde kalmaktadır ve surların alt kotlarında kalan bu alanın eski parsel yapısı devam etmektedir. Oysa Büyük Hendek Sokak doldurulan hendekler ve sur duvarları üzerine inşa edilen, dolayısıyla, kadastral düzenlemesi yeni yapılan bir alandır. Doğal olarak atmışlı ve yetmişli yıllarda yapılan düzenleme dönemin ihtiyaçları gözetilerek geniş ve nispeten geometrik açıdan düzgün biçimlerde oluşturulmuş eski dokunun bulunduğu alanlar ise bu açıdan daha sorunlu, sıkışık, farklı geometrik biçimlerde ve kü-

Şekil 3.22 Bölge apartman planları eklenmiş haliyle görülmektedir

çük parseller haliyle kalmıştır. Ayrıca dönemin yapıım şartnamelerine göre Büyük ve Küçük Hendek sokakların genişliklerine göre yapı adasındaki yeni binalarda yüksek inşa edilebilmişlerdir. Dolayısıyla çoğu konut olan bu yeni yapılar, Şimşir Sokak'ın eski ahşap evlerine göre çok daha yüksektirler. Bunun sonucu olarak da Şimşir Sokak'ın üst kotta bulunan yapı dizisi sokağın karşı tarafına göre daha yüksek olduğu için oldukça geniş manzara görme imkânına sahip olmuştur. Ayrıca bugün bile alt kottaki dizinin içinde boş alanlar bulunmakta ve üst kottaki binalar manzara açısından oldukça şanslı konumdadır.

Bu sokaklar arasındaki apartmanların bulunduğu konumlar, manzara açılımı açısından incelendiğinde bulunulan yere özgü farklı çözümler yaratılmış olduğu bir kez daha görülmektedir. Örneğin 23 numaralı örnek, *Cheik Talat Efendi* Apartmanı iki sokağın birleştiği noktada (*Chimchir* ile *Chahsouvar* sokaklar) konumlandığı için bu açıdan avantajlı durumdadır. Bir cephesi yokuşa rastladığından çıkmaları vasıtasıyla manzara görmektedir. Ancak *Chahssouvar* Sokak üzerindeki komşu apartman bu yapının en az üç katının yan cepheden manzarasını kapatmaktadır. (Kesit-d Şekil-3.21). Aynı kesitte Şimşir Sokak'ın üst kotundaki Mazza Apartmanı ise tek bir yapı dizisi halinde planlanan bu yapı adasındaki diğer binalar gibi ilginç bir düzenleme ile planlanmıştır. Bu yapı adasındaki binalar manzara imkânları açısından avantajlı olmayan bir konumda olduklarından olsa gerek üst kottan Büyük Hendek gibi itibarlı bir sokağa baktıkları ve girişlerini buradan aldıkları için manzarasız olma durumlarını telafi etmektedirler. Ayrıca yapı adasında uzunlamasına gelişmeler dahi iki sokak arasında tek dizi olma ayrıcalığından faydalanmaktadırlar. Chefket Bey Apartmanı ise (örnek-27), Mazza Apartmanı ile aynı topografik özelliklere sahiptir, ancak yapı adasının ucunda olduğu için üç sokak tarafından çevrelenmiştir (Büyük Hendek, Portakal ve Şimşir sokaklar, Kesit-e Şekil-3.21). Ayrıca bu apartmanın Portakal Sokak'ta karşısına gelen binanın az yükseklikte olması, zaten çıkmanın bulunduğu yan cephenin manzara görme imkânını fazlalaştırarak önemini artırmaktadır. Chefket Bey Apartmanı'nın Şimşir Sokak'ta karşısına rastlayan Barnathan Apartmanı (Örnek-24) ise arka cephesindeki bahçenin de artırdığı manzara imkânından bulunduğu topografya gereği yararlanmaktadır.

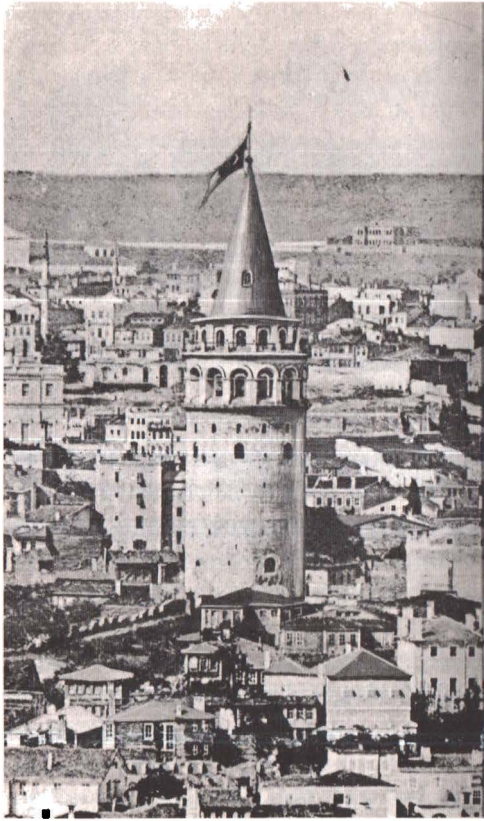

Şekil 3.23 1905 planında Küçük ve Büyük Hendek sokaklar ve Şimşir sokak arası yapılaşma görülmektedir.

Pekmezian Apartmanı da (Örnek-25), hemen yanında bulunan Es-sayan Apartmanında (Örnek-26) olduğu gibi, arka cephelerinden gördükleri panoramik manzarayı kaybetmek endişesi taşıdıkları için olsa gerek, parsellerinin 1/3'ünü bahçe payı olarak bırakmışlardır (Pekmezian Apartmanının arkasında bahçe yerinde bugün iki katlı bir atölye bulunmaktadır) (Kesit-f Şekil-3.21).

Kesit-g (Şekil-3.21) Büyük ve Küçük Hendek sokakların üst kotunu da gösteren bir kesittir. Bu kesitte görülen Apartman Triandafilides, bulunduğu konumu iyileştirmek için parselinin yarısını arka bahçe olarak değerlendiren mantıklı bir planlamaya sahiptir. Zira bu yapı ön cepheden manzara imkânı olmayan Küçük Hendek Sokak'a bakmaktadır. Daha önce incelenen, Rigo apartmanları da, çevre şartlarını düşünerek kendi parsellerinde, yaya geçişine izin veren bir düzenleme yapmış ve parsellerinde önemli bir alanı avlu ve geçiş alanı olarak tasarlamışlardır.

Kesit-h'de (Şekil-3.21) ise Galata tepesinin en yüksek olduğu ve eğimin en aza indiği bölümde, başka bir deyişle manzara imkânının diğer apartmanlarca kesildiği bir alanda planlanan Barnathan Apartmanlarının (Örnek42) topografik verileri görülmektedir. Bu apartmanda ise tüm önemli odaların sokak tarafına yönelmiş olduğu yapının plan şemasından takip edebilmektedir.

Şekil 3.24 Bayezid Kulesi'nden çekilen
fotoğrafta kule ve çevresi
Semavi Eyice, *Galata ve Kulesi*

Topografik verilere göre binaların konumları ve yönlenmeleri üzerine yapılan sınıflama, kendi içinde varyasyonları olsa dahi iki ana başlık altında toplanabilmektedir. Sonuçta, yokuşlarda yapılan her iki yöndeki apartmanlar, genel olarak bu sokağa doğru yönlenmektedir ve buradaki eski konut yapılarına göre önemli bir farklılık göstermemektedirler. Bunlar sokak cephelerindeki çıkımlar vasıtasıyla ön cephelerinden ve alt kattaki bitişik komşu binanın yüksekliği izin verdiği kadar yan cephelerinden manzara görebilmektedirler. Yan cepheden manzaraya açılma imkânı bu binaların plan şemalarında deği-

şikliğe yol açmamakta ancak az sayıda örnekte bazı kullanımların yer değiştirmesine imkân vermektedir.

Buna karşılık, düz sokaklarda inşa edilen binalarda plan şemasındaki iç düzenleme prensiplerinin değişimine neden olan temel bir dönüşümden söz edilebilmektedir. Bu yapıların sokaktan girişlerinin bulunduğu cepheler önemli cepheler olmakta ve konut bir anlamda sokağa yönelmektedir. Bu durumda, düz sokakların manzara tarafına inşa edilen yapılar, arkalarını manzaraya dönmüş olmaktadır ki, bu düzenleme daha önce de üzerinde durulduğu gibi Galata'nın bu bölgesindeki ahşap konakların manzaraya yönelme biçimlerine tamamen karşıttır (Şekil-3.24). Dolayısıyla, Galata tepesinde hangi konumda olursa olsun manzaraya yönelmiş ve başka bir konağın görüntüsünü de kapatmayacak şekilde tasarlanan bu planlama şekli, büyük ve çok katlı apartman konutlarının yapılması ve bölgenin gittikçe yoğunlaşmasıyla ortadan kalkmaktadır. Bu aşamada, konut planlama açısından oldukça önemli bir yönelme mantığının nasıl böyle bir zıtlık yaratarak değişmiş olabileceği sorusunu sormak gerekmektedir. Daha başka bir deyişle mekân düzenleme mantığını oluşturan ana ölçütlerin bu derece kolay ve çabuk bir şekilde değişmesi mümkün olabilir mi?

Düz olan sokakların üst kotunda bulunan apartmanlar ise ön cephelerinden ki bu giriş cepheleridir, manzara görememekte, arka cephelerinden ise çok az bir bahçe veya avlu bulunduğu için yeterli ışık alamamaktadırlar. Doğal olarak, bu yapılar, bazen, parsellerinde daha büyük alanları arka bahçe veya avlu olarak planladıklarında, bulundukları konumun sakıncaları azalmaktadır. Ayrıca incelenen apartmanlar içinde arka, ön veya yan cephelerin hiçbirinden manzara göremeyen bina sayısının da oldukça az olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde ise hangi cephesinden olursa olsun, manzara görme imkânı olan apartmanların iç mekân organizasyonu prensipleri incelenmeye çalışılacaktır.

MANZARAYA VERİLEN ÖNEM VE İÇ MEKÂN ORGANİZASYONUNDAKİ ETKİLERİ

Öncelikle incelenen tüm apartmanlar içinde sadece on beş binanın (%23) manzara imkânının olmadığını ama onların da sokağa yönelerek en

Manzarasız yapılar									
Düz sokaklar						Yokuş sokaklar			
Katta tek daire	5	35	39	80	29	76	75		
Katta iki daire	81	78	50	41	79	44	34		
Katta üç daire									
Katta üçten fazla daire	42								
0m51525									

azından çıkmaları vasıtasıyla bu elverişsiz durumlarını az da olsa telafi ettikleri söylenebilir (Şekil-3.25). Bu on beş binanın hepsi de düz sokakların üst kot tarafında konumlanmış apartmanlardır. Buna karşılık, manzara görebilen yapıların sayısı oldukça yüksektir, bunun nedeni ise, hiç kuşkusuz, inceleme alanını oluşturan Galata'nın bu bölgesinin, topografik özellikleridir. Bu topografik veriler, Galata'nın apartmanlar öncesindeki mimari dokusunu oluşturan ahşap konaklarda fazlasıyla önemsenmiştir.

Bundan önceki bölümlerde belediye tarafından Galata'daki sokakların nasıl genişletildiği ve bazı yeni yolların ne şartlarda ve hangi alanlara yapıldığı incelenmişti. Kentsel mekân anlayışındaki değişimler Galata'nın ahşap konaklardan oluşan mimari dokusunda önemli dönüşümlere sebep olmuştur. Bundan böyle yüksek duvarlar ardındaki bahçeli ahşap konakların arasından ilerleyen kıvrımlı ve dar yollar veya çıkmaz sokaklar, belediyenin üstlendiği kentsel çalışmalarla olabildiğince geniş ve düzgün sokaklar haline almaktadır. Buna paralel olarak, yeni veya genişletilmiş bu sokaklar üzerinde yapılan yeni binalar da birbirlerine yaklaşmışlar ve yükseklikleri artmıştır. Sonuç olarak bu sokakların Galata'nın mimari dokusunda eski sokaklara göre daha önemsenmeye başladığı ve bölgede bitişik nizamın git-tikçe daha yayıldığı söylenebilmektedir.¹³

Galata'nın 19. yüzyılın sonundan itibaren mimari dokusunu oluşturan bu yeni yapılarda manzaraya yönelme açısından, eski konaklara göre tamamen zıt örneklerin varlığından söz ederken, giriş cephelerinin aynı zamanda manzara gören bir cephe olduğu örneklerin de varlığından söz etmek gerekmektedir. Çalışmada öncelikle bu tür apartmanlar incelenecek, daha sonra yapı adalarında köşe konumunda olup bu şekilde manzara imkânına sahip olanlar, üçüncü olarak da, en ilginç grubu oluşturan hem so-kağa hem de manzaraya yönelen yapılar ele alınacaktır.

GİRİŞ CEPHESİNDEN MANZARA GÖREN APARTMANLAR

Şekil-3.26'da görülen bu gruba, öncelikle, yokuşlarda bulunan ve çıkmaları vasıtasıyla manzara imkânı olan yapıları almak gerekmektedir. Çıkmalar yardımıyla manzara görmek, daha önce de belirtildiği gibi 19. yüzyıl Galata'sı için tamamen yeni bir mekânsal düzenleme değildir. 19.

lar yine görülmektedir. Ancak bunlar, kurallar doğrultusunda oluşan mekânlardan çok, sembolik görevler üstlenmiş bezeme endişesi ile oluşan cephe hareketleri veya Galata'nın mimari mirasından da kaynaklanıyor olabilir. Casaretto Apartmanı incelendiğinde, geniş giriş cephesinde yer alan küçük cumbaların manzara görme imkânlarının hiç olmadığı, ancak sokağa yönelen küçük bakış imkânları olarak düşünüldükleri, geniş manzara cephesinde yer alan başoda veya salon olarak tanımlanabilecek mekânın ise,¹⁶ cephenin ortasında daha hacimli olan çıkma konumunda olduğu görülmektedir. Doğal olarak, bu planlama kararı daha çok manzara görebilme isteğine bağlanabilir.

Rigo Apartmanının (Örnek-6) planlaması da sonuçları ne olursa olsun manzara görebilme imkânının değerlendirildiğini düşündürmektedir. Bu yapı uzunlamasına gelişen plan şemasında her odasını kademeli olarak yokuş olan sokağa doğru çıkarmakta ve böylece olabildiği kadar çok açıdan manzara görmektedir.

Düz olan sokaklarda giriş cephesi ile manzara cephesi aynı olan örneklerin planlama ilkeleri ile yokuşlarda planlanan örneklerin kurgusu arasında büyük farklılıklar bulunmamaktadır. Bu arada giriş cephesi oransal olarak geniş cephe ise olabildiği kadar hacimli çıkmalar yapmak incelenen örnekler arasında (Camando Apartmanı bu konuda ilginç bir örnektir Örnek-1) sıklıkla rastlanan bir uygulama değildir. Bu yapılarda çoğunlukla küçük cumbalara veya oda grupları hareketlerine rastlanmaktadır. Örneğin Safet Bey Apartmanında (Örnek-3) bu tür olası bir düzenleme görülmektedir.

Bu her iki durum içinde giriş cephesine verilen önem buraya hem aydınlık ve manzarası olan hem de büyüklük olarak avantajlı oda dizilerinin yerleştirilmesi ile ifade bulmaktadır. Bu yapılarda arka cephelerde ise servis hacimleri veya daha küçük olan karanlık ve önemsiz odalar bulunmaktadır. Dolaşım mekânlarına gelince ise bunlar planların ortalarında değişik biçimde şekillenen bu farklı iki mekân grubunu bağlamaktadırlar.

Yapı adalarının köşelerinde birçok açıdan manzara görme imkânı olan panoramaya açık birçok cephesi olan yapılarda odaların bu cephelere sıralandığı ve hem düşey hem de yatay dolaşım alanlarının, servis hacimlerinin ve aydınlıkların planın kapalı cephelerine doğru çekildiği görülmekte-

dir. Bu plan organizasyonuna 47, 45, 14, 36 ve 52 numaralı örneklerde rastlanmaktadır.

Manzara cephesi ile giriş cephesinin tam ters konumda olduğu durumlarda ise yukarıda açıklanan plan organizasyonlarından çok farklı düzenlemelere rastlanmaktadır.

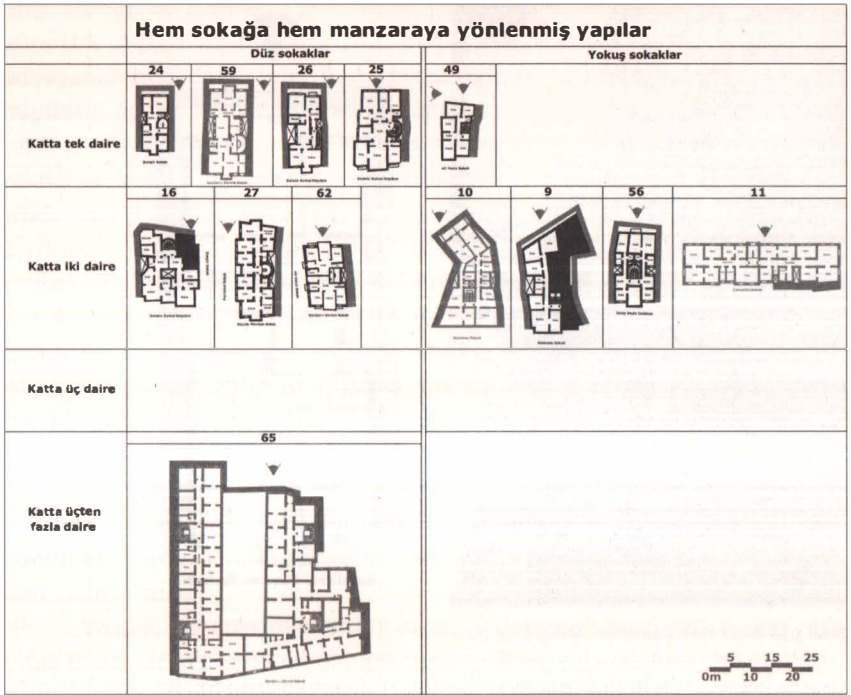
GİRİŞ VE MANZARA CEPHELERİNİN

TERS KONUMLARDA OLDUĞU PLAN ÇÖZÜMLERİ

Giriş cephesi ile manzara cephesinin planda tam ters konumlarda olma hali inceleme alanında topografik eğrilere paralel, başka bir deyişle Galata tepesinde düz olan sokakların düşük kotlu tarafında inşa edilen apartmanlarda ortaya çıkmaktadır (Şekil-3.27). Bu yapılar arka cephelerinden geniş bir panoramaya açılmakta ön cephelerinden ise bir sokağa bakmaktadırlar. Daha önce de sözü edildiği gibi bu planlama biçimi Galata'nın bu bölgesindeki manzaraya yönelik ahşap konak mimarisi geleneğinin tam tersi olan bir düzenleme şeklidir ve bu yeni konut yapılarıyla mimari geleneğin tamamen değişikliğe uğramış olduğu savunulabilir. Çalışmanın bu aşamasında bu konumda değişik planlama biçimleri incelenecektir.

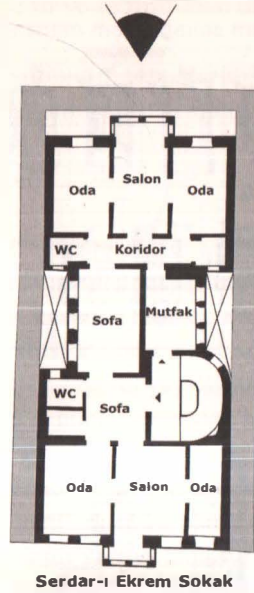
Giriş ve manzara cephesi ters konumda olan apartmanlarda Şekil-3.18 ve Kesit a'da Braunstein Apartmanında (Örnek-59) ve başka örneklerde de izlenebilen (Örnek-24, 25, 26, 10) iki bölümlü plan şeması tercih edilmektedir. Bu plan şeması daha da önce tanımlamaya çalışıldığı gibi farklı biçimlerde açıklanabilmektedir. Ancak ne yazık ki, bu plan şemasının nasıl kurgulandığının net olarak anlaşılabilmesi için ne detaylı bir kullanım planı ne de o dönemden kalan bu evlerle ilgili tanıklıklar bulunmaktadır. Dolayısıyla bu plan şemasını açıklayabilmek için varsayımlar geliştirmek gerekmektedir.

Plan şemasının yorumlanmasına gelince (Şekil-3.28); şimdiki kullanımında Braunstein Apartmanında her katta farklı servis hacimlerinin bulunduğu iki ayrı daire bulunmaktadır. Ancak arka dairede hem yemek odası hem de gündelik oturma odası (sofa) olarak kullanılan ve planın ortasına gelen mekânın, iki daireyi birbirinden ayıran duvarında kapalı tutulan bir geçitin varlığı plan şemasının ilk kullanımı hakkında bazı fikirler vermek-

Şekil 3.27 Çalışma alanı içinde hem sokağa hem de manzaraya yönelmiş yapılar

tedir. Sonuçta katta iki daire kullanımı, sonradan yapılan bir değişiklik gibi durmaktadır, özgün plan şeması ise büyük bir dairenin varlığını göstermektedir. Ayrıca, her iki dairenin de oldukça küçük mutfak mekânları bu fikri desteklemektedir. Apartman dairelerinde yapılan bu tür değişiklikler Galata'da oldukça sık görülen düzenlemelerdendir. Zira mal sahiplerinin büyük bir bölümünün, 1942'de yürürlüğe koyulan Varlık Vergisi ödemeleri sırasında yaşadıkları maddi sıkıntı ve daha sonraları yaşanan politik problemlerden dolayı mülklerini satıp Türkiye'yi terk etmek zorunda kaldıkları bilinmektedir. Daha sonraları satılan bu mülkler toplumun farklı bir kesiminin eline geçmiş ve Galata'da olduğu gibi tüm gayrimüslim nüfusun ya-

Şekil 3.28 Braunstein Apartmanı fotoğraf ve planı

şadığı bölgelerde hızlı bir sosyal dönüşüm gerçekleşmiştir. Bu dönüşümün sonucunda özellikle Galata'daki bu yapılar yoksul bir kesimin konutu veya atölye olarak kullanılırken büyük daireler ise daha küçük ve çok sayıda konuta veya ticari mekâna dönüşmüşlerdir.

Braunstein Apartmanının plan şemasında karşılaşılan bölümlü mekân kurgusunu açıklayan ilk varsayım; bu bölümlerden birinin evin gündelik hayatının geçtiği, yatak odalarının da bulunduğu daha çok "harem" niteliğinde olduğu, diğerinin ise "selamlık" karakterinde, itibarlı ve daha çok konuklara ayrılan bölüm olduğudur. Sonuçta evin büyük ve tam merdiven holü aksında olan kapısı cephe olarak da daha özenli bezenmiş sokak cephesine açılan bölüme (konuk kabulü veya davetlere hatta çalışma odalarına ayrılmış bölüm) yönlennemekte, ayrıca servis kapısı olarak düşünüldüğü belli olan daha küçük kapı ise, dairenin aydınlığa bakan büyük mutfak mekân-

nına oradan da evin arka bölümüne (geniş açınımlı manzarası olan evin gündelik mekânları) ulaşmaktadır. Bu plan organizasyonu ile, “geleneklerde yaşanan hızlı dönüşüm,” başka bir deyişle geleneksel ahşap konutlardan bugünün apartman konutlarına geçişte bir kopma veya yabancılaşma yaşanmış olduğu genellemesinin biraz daha detaylı olarak araştırılması gerektiği anlaşılmaktadır. Sonuç olarak bu apartman dairesi plan düzenlemesinde, büyük olasılıkla, 19. yüzyılın sonunda Osmanlı evinin harem-selam ayrımının yaşadığı gelişim evrelerinden biri şekillenmektedir. Başka bir açıdan bakıldığında ise bu plan tipinin geleneksel ahşap konak mimarisinin devamı olarak nitelendirilebileceğidir, zira mütevazı ahşap evlerin çoğunda harem-selam ayrımı ya hiç yoktur ya da bir odanın selamlık için ayrılması ile çözülmüştür. Braunstein Apartmanındaki bölümler ise alan olarak birbirine oldukça yakın büyüklüktedir ve plan şemaları birbirlerinin benzeridir.

Buna karşılık başka bir varsayım geliştirilecek olursa, geleneksel konutlarda bir kış odası bulunduğu bilinmektedir, acaba, bu birbirine benzer bölümleri, konut içinde yaz ve kış bölümleri olarak nitelendirmek mümkün olabilir mi?

Ancak, bu apartmanlarda oturan halkın toplumun orta düzey veya biraz üzeri bir kesiminden olduğu varsayımı ile yola çıkılırsa, bu kişilerin yazın İstanbul'un Boğaz köylerindeki yazlık konutlarına taşınacağı mantığı bu varsayımı zayıflatmaktadır. Bu apartmanlarda oturanları mütevazı aileler olarak tanımladığımızda ise, yazlık konutları olamayacağı ve bu yaz-kış ayrımını bu dairelerde yapabilecekleri düşünebilir. Bu arada, Braunstein Apartmanının yanındaki yapıda (Örnek-58) çocukluk yıllarını geçiren bir bölge sakinin aktardıklarına göre (20. yüzyılın ellili yıllarına ait tanıklık) kat planında iklim şartlarına uygun olarak başoda olarak kullanılan odanın yeri değişmektedir. Bu tanıklığa göre yazın başoda sokak cephesine (kuzey-batı), kışın ise daha çok güneş gören ve manzaraya açılan arka cepheye (güney-doğu) taşınmaktadır. Bu kullanım şeklinin belirli bir mantığı bulunmaktadır, ancak, tanıklığına başvuru kimse, Anadolu kökenli bir ailenin üyesidir ve belki de bu yapılara taşındıktan sonra geleneklerini sürdürerek mevcut mekânları kendi alışkanlıklarına uygun biçimde kullanmışlardır.

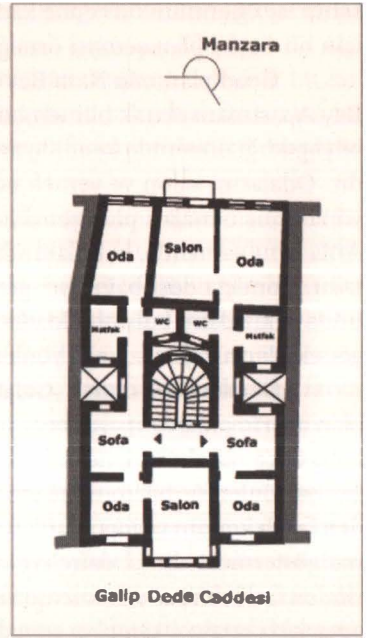
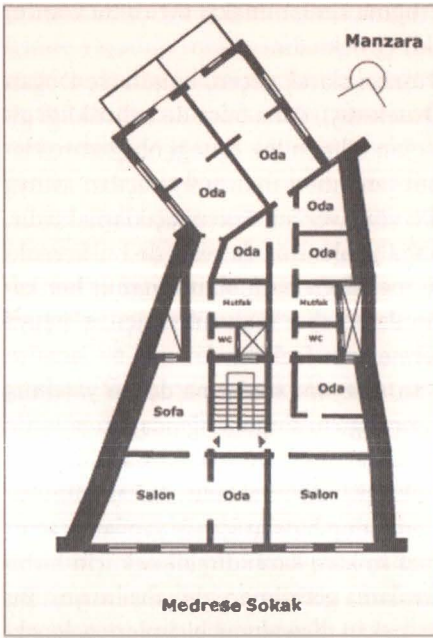
İlk kullanım şekilleri hakkında hiçbir tanıklığın olamayışı bu konuda kesin sonuçlara varılmasını engellemektedir.

Bu iki bölümlü plan şeması üzerine geliştirilebilecek üçüncü varsayım ise bu birbirine benzer iki bölümün büyük ailenin içindeki küçük aile nüveleri tarafından kullanılıyor olmasıdır. Bu kullanım şekline geleneksel Osmanlı konutunda rastlanmaktadır. Bilindiği gibi Osmanlı konutu birbirine benzer ve birçok fonksiyonu içeren nüvelerin (her biri büyük ailenin bir üyesine aittir), yani odaların tekrarından ve bu odaları bir araya getiren ortak mekândan oluşan bir kurguya sahiptir. Sonuç olarak Osmanlı yaşayış biçimi konaklarda, aynı çatı altında, tüm aile bireylerinin kendi çekirdek aileleriyle bir arada olma ana fikrine dayanmaktadır. Osmanlı konaklarında evlenmiş çocuklara ait daireler olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla bu geleneğin Braunstein Apartmanının plan şemasında devam ettiği varsayılabilir mi?

Bu plan şeması ne şekilde açıklanırsa açıklansın, arka ve ön bölümde birbirlerine benzer olarak tasarlanmış iki bölümlü bu plan kurgusu, sokak ve manzara cephesine verilen önemin birbirinden çok da farklı olmadığını kanıtlamaktadır. Kullanım şekli ile ilgili geliştirilen varsayımlar ise çalışmanın ileri aşamalarında incelenecek “yaşama biçimleri” bölümünde yorumlanacaktır.

Manzara imkânının varlığının plan şemalarındaki etkilerinin incelendiği bu bölümde, olabilecek en radikal düzenlemelerden biri de, Goad planında “Appartements” olarak tanımlanan 62 numaralı örnektir (Şekil-3.18 ve Kesit-b). Bu binada her katta, mekân organizasyonu açısından birbirinin tamamen aynı iki daire bulunmaktadır. Bunlardan biri sokağa diğeri ise manzaraya yönelmiş bulunmaktadır. Aynı plan düzenlemesine daha önce incelenen Chefket Bey Apartmanında da (Örnek-27) rastlanmıştır. Bu iki apartman da yapı adasının ucunda ve üç açık ve bir bitişik cephe ile çevrelenmiş konumdadır.

İki cephesi açık ve diğer ikisi bitişik olan apartmanlarda ise, kat planı iki bağımsız daireden oluştuğunda, hem ön hem de arka cepheden yararlanmak amaçlı düzenlemeler oldukça ilginç sonuçlar ortaya çıkarmaktadır (Şekil-3.29). Bu durumda çoğu örnekte iki dairenin uzunlamasına plan-

Şekil 3.29 Örnek 10 Urbach Apartmanı (solda) ve örnek 56 Friedman Apartmanı planları görülmektedir

lanarak oldukça dar mekânlar yaratma pahasına, hem arka cepheden hem de ön cepheden yararlandıkları görülmektedir. Bu düzenleme Urbach Apartmanında (Örnek-10) net olarak görülmektedir.

Friedmann Apartmanında (Örnek-56) aynı bitişiklik durumunun her katta iki daire yapma şartını sağlayan ve her dairenin mutlaka iki cepheden de (sokak-ön ve manzara-arka) yararlanması gereğine cevap veren bir diğer plan şeması görülmektedir. Burada her iki daire arasında bir çeşit eşitlik yaratmak arzusu ile olsa gerek, cephelerdeki üç odanın ikisinin bir daire, diğer cephe odasının ise ikinci daire tarafından kullanıldığı görülmektedir. Daha başka bir deyişle, dairelerden biri ön cephedeki üç odadan ikisini ve arka cephedeki üç odadan ise birini alarak bir anlamda diğer daire ile eşitlenmektedir. Bu düzenleme, bir kez daha, arka cephe manzaraya

sahip ise öneminin ön cephe kadar arttığına kanıt olmakta ayrıca bu konum için bir başka plan şeması örneği teşkil etmektedir.

Goad planında Naib Bey Apartmanı olarak geçen, bugün ise Doğan Bey Apartmanı olarak bilinen bina (Örnek-65), daha önce de belirtildiği gibi yapıldığı dönemde kendi iç avlusu olan bilinen tek örneği oluşturmaktadır. Odaların, salon ve yemek odasının tamamen manzaraya açılan avluya yönlendirilmiş olmaları plan şemasında bu yöne verilen önemi açıklamaktadır. Ama aynı zamanda, kat planında sokağa yönlendirilmiş daireler de bulunmaktadır. Sonuçta dört bağımsız girişi ve merdiven holü olan binanın her katında sekiz daire bulunmaktadır, bununla beraber manzaraya açılan avluya yönelenlerin sayısı sokağa yönelenlere oranla fazladır.

Özetlenecek olursa, Galata'da 19. yüzyılın sonlarına doğru yapılmış olan apartmanlarda manzaraya yönelme olgusu sorguladığında, bu bölgede daha önce var olan geleneksel Osmanlı mimarisinin ahşap konaklarının manzaraya yönelme biçimlerine göre farklılıklar bulunmaktadır. Ancak birbirinden farklı konum ve topografik özelliklere sahip binalar içinde yapılan araştırma göstermektedir ki, dairelere manzara imkânı kazandırabilmek için birbirinden farklı birçok düzenleme ve yorumlama getirilmeye de çalışılmıştır. Bu amaçlarla ortaya çıkan plan şemaları ve mekân düzenleme biçimleri, geleneksel Osmanlı konut mimarisinin, özellikle de ahşap konakların mekân organizasyonu prensiplerinin sürdürülmeye çalışıldığını düşündürmektedir. Bu durumda eğer ahşap konaklardaki yaşam biçiminin bazı apartman örneklerinde devam ettiği kabul edilecek olursa bu yaşam biçiminin çok daha küçük mekânlara nasıl uyarlandığının araştırılması gerekecektir. Sonuç olarak, bu apartmanlarda ahşap konaklarda var olduğu bilinen mekân organizasyonu prensipleri ve düzenleme biçimlerinin bazılarının (arka veya ön cephe olsun manzaraya yönelme prensibi gibi) sürekliliği izlenebilmekte ve doğal olarak da, yeni fiziksel şartlara uyum sağlamaya gayret edildiği görülmektedir.

MEKÂN ORGANİZASYONUNU TANIMLAYAN ÖLÇÜTLERDEN BİRİ; PARSEL BİÇİMLERİ

Bu bölümde, apartmanların iç mekân organizasyonlarının anlaşılabilmesi için, bu düzenlemelerin parsel şekilleri ile ilişkileri sorgulanmaya

çalışılacaktır. Çünkü bu apartmanlar, Osmanlı toplumunun o güne kadar içinde yaşadığı mekânsal kurgu geleneğinden¹⁷ farklı sayılabilecek bir mimari ve kentsel düzenin tanımladığı konutlardır. Başka bir deyişle bu konutlar oldukça kendine özgü sınırlar içinde avlu ve bahçelere fazla alan bırakmadan iç içe inşa edilmiş ve oldukça sıkışık bir kent dokusu meydana getiren yeni bir konut tipinin örnekleridirler.

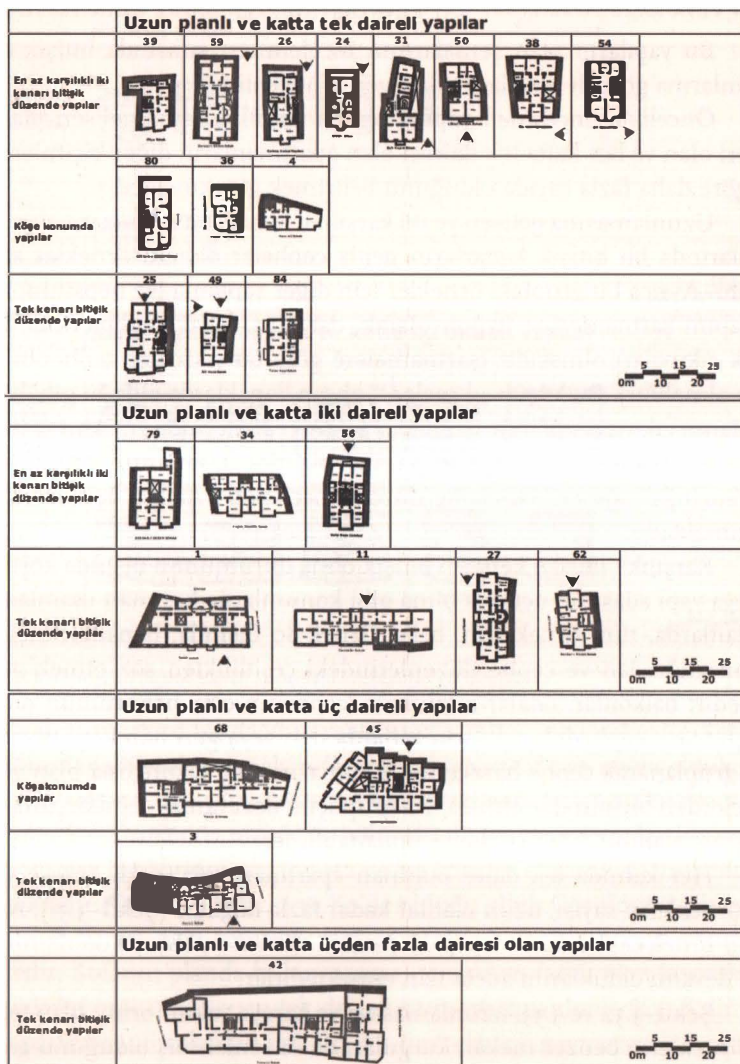
Daha önce de belirtildiği gibi, Galata'da incelenen apartmanların yapımından önce de mimari dokuda birbirine bitişik konutlar bulunmaktadır, ancak bu dokuda, bahçe içinde çoğunlukla serbest gelişen planlama anlayışıyla¹⁸ inşa edilmiş ahşap konaklar da bulunmaktadır. Bilindiği gibi bu mimari ve kentsel mekân anlayışı, Galata'nın büyük bir bölümünde, 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar kent dokusunun, birbirinden oldukça farklı biçimlerde parsellerden meydana gelen bir yapıda oluşmasına yol açmıştır. Çalışmanın bundan önceki bölümlerinde Altıncı Daire Belediyesinin eski kent dokusunu rasyonel bir yapıya kavuşturmak için üstlendiği yeni yol yapımı ve eskileri de düzelterek genişletme çalışmaları ayrıca doldurulan hendeklerde yapılan yeni kadastral çalışmalarda rasyonel yapı adaları ve düzgün parsel şekilleri oluşturma çabaları incelenmişti. Ayrıca belediyenin yolları ve yeni yapı adalarındaki parselleri düzgün geometrilere planlamaya çalışmasına rağmen, çoğunlukla serbest girişimler yoluyla, Galata'nın eski dokusunda var olan farklı biçimde iki veya üç eski parselin birleştirilerek tekrar biçimsel olarak tanımsız ama bu sefer daha geniş parsel biçimleri ortaya çıkarıldığı da izlenmişti.

Çalışmanın bu bölümünde, yukarıda tanımlanan bazen düzgün çoğu zaman ise biçimsel açıdan karmaşık olan parseller üzerinde yapılan apartmanlar, kare veya dikdörtgen gibi geometrik şekillere benzetilerek sınıflanmaya çalışılacak ve bunların aralarındaki iç mekân kurgusu benzerlikleri araştırılacaktır. Eğer geometrik olarak tanımlanan her ayrı kategorideki yapılar, kendi gruplarına ait plan şemaları ve iç mekân düzenlemeleri geliştirmişler ise, geometrik sınırlar bu konuda tanımlayıcı özelliktedir sonucuna varılabilecektir. Oysa 18. ve 19. yüzyıl Osmanlı ahşap konut mimarisi örneklerinin plan şemalarını, çoğunlukla geometrik dış sınırların tanımlamadığı bilinmektedir.¹⁹ Bu çalışma sırasında parsel ve bina şekilleri-

nin mekân organizasyonuna etki ettiği sonucuna varılırsa, incelemenin en önemli sorusu bu etkinin nasıl sonuçlar yaratmış olduğu olacaktır. Daha başka bir deyişle, Osmanlı konut mimarisinin karakterini belirleyen ana mekânlar, apartmanların biçimleri dolayısıyla ortaya çıkan tüm olumsuz koşullara rağmen bu yeni konutların plan şemalarında da yerlerini almakta mıdır? Yoksa bu koşullar tamamen yeni mekânsal ilişkiler mi tanımlamaktadır? Eğer bu konuda bir süreklilikten söz edilebilirse, yani eski kullanım alışkanlıkları ve geleneksel konut mekânları, apartman dairelerinde bulunuyorlarsa, bu yeni biçimsel koşullara nasıl uyum sağlamışlardır?

Bina planlarının biçimleri üzerine yapılan ilk araştırma sonunda birbirinden farklı dört grup belirlendi. Bu gruplardan ikisi istisna durumları kapsamaktadır. Diğer iki grup ise uzunlamasına planlardan meydana gelen binalar ve kareye yakın biçimdeki yapılardır. Bu son iki gruptaki örneklerin şekilleri arasında benzerlik grupları belirlemiş, ancak yine de, içlerinde, tamamen tanımsız olmamakla beraber kendilerine özgü biçimleri olanlar da bulunmaktadır.

Bu sınıflama kapsamında, kat planı içindeki daire sayısının da göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Çünkü doğal olarak, binanın şekli eğer katlarda birden fazla daire varsa bu dairelerin biçimleriyle aynı olamayacaktır. Örneğin Şekil-3.30'da uzunlamasına planı olan Örnek-34, 1, 27 ve 62'nin iki daireden oluşan kat planında her bir daire kareye yakın formda, kare planlı Örnek-51, 37, 78, 52, 41, 16 ve 81'deki daireler ise (Şekil-3.31) uzun biçimli dairelerdir. Özet olarak, yedi uzun apartman planında, altı uzun daire ve sekiz kareye yakın biçimde daire bulunmakta, on kareye yakın biçimli yapıda ise on üç daire uzun, yedi daire ise kare formundadır. Doğal olarak, ancak tek dairesel kat planı olan binalarda formun daire planlamasını nasıl etkilediği net olarak görülmektedir. Çalışmada öncelikle, uzunlamasına ve kareye yakın biçimde ve her katında tek daire olan apartmanlar incelenecektir. Daha sonra bunlar kat planında birden fazla dairesi olan yapılarla karşılaştırılıp plan şeması tekrarları olup olmadığı görülecektir. "L" formu ve tanımlanamayan biçimlerdeki yapıları incelerken ise her türlü şekilsel zorluğa rağmen dairelerde mutlaka olması istenen mekânların nasıl şekillendiği araştırılacaktır.

Şekil 3.30 Uzun planlı apartmanlar

Bu yapıların plan şemalarının incelenmesi sırasında bitişik olma durumlarına göre de sınıflanmaları gerekmektedir.

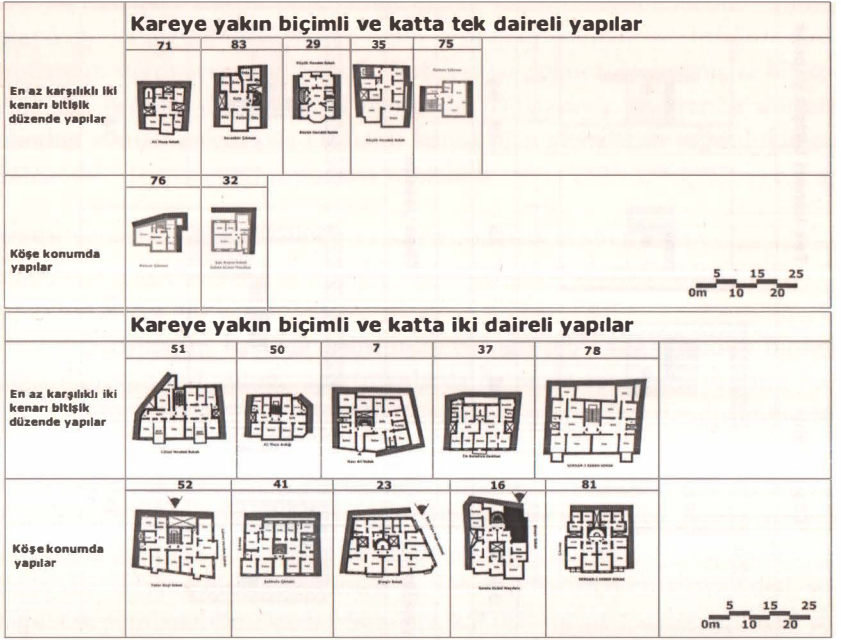
Öncelikle, incelenen yapılar içinde uzunlamasına gelişen plan biçimleri olan ve her katta tek dairesi olan apartmanların diğer biçimlerdekilere göre daha fazla sayıda olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Uzunlamasına gelişen ve iki karşılıklı kenarı bitişik nizam olan plan şemalarında bu bitişik kenarların geniş cepheler olduğu örnekler sayıca fazladır. Ayrıca bu gruptaki örnekler için diğer saptama ise hepsinin, 1864 yılı yapım şartnamesine uygun olarak, dar olan sokak cephelerinde birer küçük çıkmaları olmasıdır (şartnamelere göre bu çıkmalar cephenin 1/3'i kadar olmalıdır). Bu küçük çıkmalar,²⁰ ahşap konaklarda olduğu gibi büyük bir odanın çıkması şeklinde değil, dar sokak cephelerinde zorlanmış biçimler ve iç mekânlarda sıkışıklık yaratır biçimde tasarlanmaktadır. Bu olumsuzluğa rağmen, bu cephe düzeni incelenen örnekler içinde sıklıkla bulunmaktadır.

Karşılıklı iki yan kenarın bitişik olma durumunun dışında köşe parsel veya yapı adasının ucunda olma gibi konumlarda bulunan uzunlamasına planlarda, tüm örneklerin, belki Örnek-80 dışında, hepsinin biçimsel bağımsızlığından ve cephe düzenlerindeki çeşitlilikten söz etmek gerekmektedir; balkonlar, odaların çıkması (cephenin orta bölümünün olduğu gibi çıkması, cephedeki odaların art arda ileri veya geri hareketi) veya odaların gruplanarak cephe hareketine katılmaları gibi. Uzunlama plan gereği cephelerden birinin dar olması, bu grup için, dezavantaj değildir, zira odalar, geniş olan bir diğer cephede sıralanabilirler.

Her katında tek daire bulunan apartmanlarda, şekli kareye yakın olan örneklerin sayısı, uzun olanlar kadar fazla değildir (Şekil-3.31). Ancak her bir örnek cephe düzeni ve plan şeması açısından, ahşap konak mimarisinin devamı olduklarını adeta ilan etmektedirler.

Şekil-3.32 ve 3.33, uzunlamasına ve kareye yakın formu olan tek dairesel örneklerin benzer mekân kurguları ile düzenlenmiş olduğunu göstermektedir. Her iki grupta da, parsel içindeki konumu ve şekli ne olursa olsun, çoğunlukla, merdiven holünün bir veya iki kapı ile planın ortasına ko-

Şekil 3.31 Kareye yakın biçimli daireli apartmanların planları görülmektedir

numlanmış merkezi bir dağılım mekânına açıldığı izlenmektedir. Sofa olarak tanımlanabilecek bu mekân Örnek-26, 54, 71, 83 ve 29'da oldukça geniştir. Örnek-59, 50, 38 ve 25'te ise bitişik iki sofa bulunmaktadır. Ayrıca plan merdiven-sofa-oda olarak üç bölümlü düzenleme için dar ise, merdiven holü dar bir koridora açılmakta ve bu koridor devamında yine bir sofa bulunmaktadır (Örnek-39, 24, 4 ve 80'de olduğu gibi). Görüldüğü gibi parselin darlığı bazen plan şemasını değiştirmekte ve sofayı arkaya yönlendirmektedir. Sofanın planda bulunmaması tamamen farklı plan kurgularıdır ve bunların oranı incelenen tek daireli tüm apartmanlarda %31,8'dir (yedi adet apartman). Bunlardan üçü 60-70 metrekareyi geçmeyecek boyutta ve mütevazı sayılabilecek örneklerdir, diğer dördü ise oldukça geniş daireli apartmanlardır ve dağılım mekânı tek koridordur. Bu koridorlu planlar ge-

Karşılıklı iki kenarı bitişik yapılar			Köşe yapılar		Tek kenarı bitişik yapılar	
39 24	59 26 50 54 38	31	36 4	80	25	49 84

Karşılıklı iki kenarı bitişik yapılar			Köşe yapılar	
71	29 83	35	32	76

Şekil 3.32 Uzunlaşmasına planlı ve tek dairesli binalar

Şekil 3.33 Kareye yakın biçimli ve tek dairesli binalar (altta)

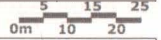
leneksel şemaya uygun olmayanlar olarak tanımlanabilmektedir.” Sonuç olarak bu kategoride (tek daireli-uzun veya kare planlar) incelediğimiz konutlardan %41’i orta veya iç sofalı, %18,2’si ise sofanın ötelenmiş ve bir koridor ile beraber düzenlendiği planlardır. Dolayısıyla bu oranlar dikkate alındığı zaman geleneksel Osmanlı konut plan şemasının yoğunlukla bu kategoride devam ettiği sonucuna varılabilir.

UZUN VE KAREYE YAKIN FORMU VE KAT PLANINDA BİRDEN FAZLA DAİRELİ APARTMANLARIN İÇ MEKÂN ORGANİZASYONU İLKELERİ VE GRUPLAR ARASI BENZERLİKLER

Çalışmanın başında belirtilmiş olduğu gibi, kat planında birden fazla dairenin bulunduğu apartmanlarda dairenin formu ile yapının formu birbirinden farklı olabiliyordu. Bu bakış açısıyla değerlendirildiğinde, apartmanın uzun cephesi farklı daireler tarafından kullanılıyorsa, bu daireler çoğunlukla kareye yakın formda olmaktadırlar (Şekil-3.34). Ayrıca binanın dar cephesi iki oda dizisi genişliğinde ise iç dağılım bu iki dizinin ortasında bulunan bir koridor ile sağlanmakta (Örnek 11, 27), eğer dar cephe üç dizi odadan oluşuyor (Örnek-34, 1 ve 62) ise ortaya rastlayan dizi, sofa olarak planlanabilmektedir. Sonuçta, kat planında tek daire bulunan yapılarla birden fazla olanların benzer biçimde planlandıkları söylenebilmektedir. Bu grubun istisna durumlarını ise Örnek-79 ve 56 oluşturmaktadır. Bu iki binada da daireler arasında paylaşılan cephe dar olmandır, dolayısıyla her iki daire de oldukça uzun planlara sahiptir. Merdiven holü üç dizinin ortasına rastlar ve iki uzun yan cepheye doğru daire girişlerini oluşturarak açılır. Burada, her iki dairede de, giriş holü niteliğini almış ve bir koridor yardımıyla konut içi dolaşımı sağlayan “sofa” mekânı bulunmaktadır. Sonuçta burası, evin gündelik hayatının geçtiği ve ortak alan niteliğindeki sofaya, ne mekânsal büyüklük ne konfor şartları ne de plan şemasındaki konumu açısından benzemektedir dolayısıyla daha çok giriş holü olarak kullanılmaktadır.

Kareye yakın formu olan ve kat planında birden fazla dairesi bulunan yapılar, uzun dairelerden meydana geldiklerinde de diğer gruplara göre farklı plan kurgularına sahip değillerdir (Şekil-3.35). Ancak Örnek-23 ve

Uzun planlı ve katta iki daireli yapılar				
En az karşılıklı iki kenarı bitişik düzende yapılar	79	34	56	
Tek kenarı bitişik düzende yapılar	1	11	27	62

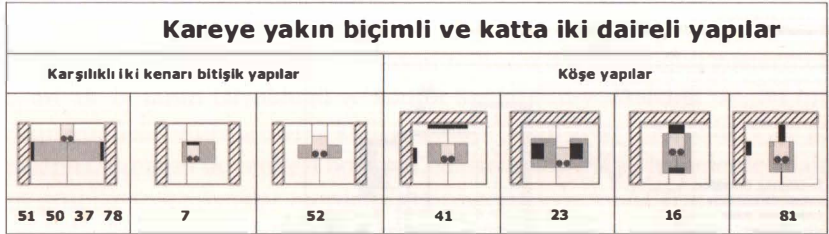
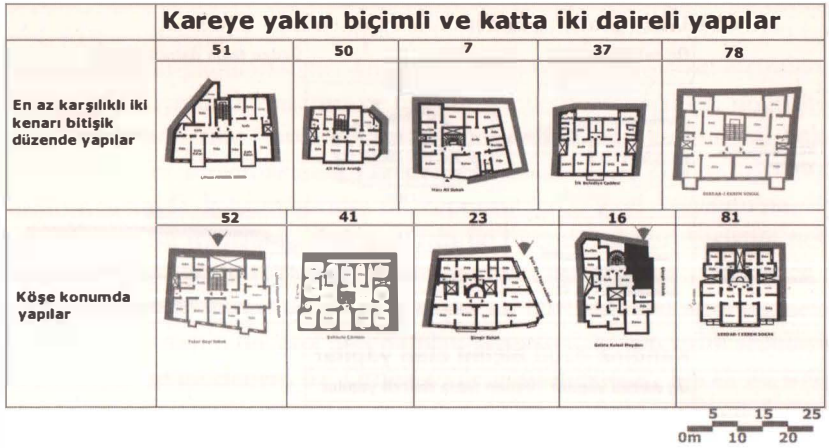

Uzun planlı ve katta iki daireli yapılar				
Karşılıklı iki kenarı bitişik yapılar		Tek kenarı bitişik yapılar		
79 56	34	1	11 27	62

Şekil 3.34 Uzun planlı ve katta iki daire olan yapıların plan ve şemaları görülmektedir

16'da ortaya rastlayan dizinin diğerlerine göre daha geniş olduğunu ve böylece ortada etrafında bir koridor vasıtasıyla ulaşımın sağlandığı bir iç avlu (iç boşluk) planlanmış olduğu görülmektedir.

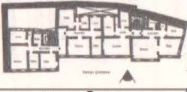
Kat planında iki daire bulunan yapıların dışında üç, hatta daha fazla olan apartmanlarda da plan şemaları benzer özellikler göstermektedir. Zaten bu kategoride uzun biçimli dört apartman ve biçimi tanımsız olan üç binadan başka yapı bulunmamaktadır (Şekil-3.36). Bunlardan biri, 42 numaralı, üç bağımsız girişi olan ve her girişe açılan merdiven holünden de

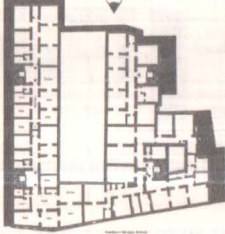

Şekil 3.35 Kareye yakın biçimde ve katta iki daireleri olan yapıların plan ve şemaları görülmektedir

ikişer daireye ulaşılan bir kat planı şemasına sahip Barnathan Apartmanıdır. Yapının içindeki daireler ise benzerlerinin incelendiği planlamalara sahiptirler.

Özetlenecek olursa, apartmanların inşası sırasında biçimsel zorlukların olması veya kısaca belirli ve çoğu zaman tek defaya özgü formun içinde konut planlama, geleneksel şemalardan vazgeçilmesine sebep olmamakta ama bu şemalarda bazı değişikliklere yol açmaktadır. Bu şartlar altında, her dairenin iç mekân organizasyonu prensipleri detaylı bir şekilde incelenmeli ve kullanımlarda oluşan değişiklikler (gündelik hayatın geçtiği mekânın plan şemasındaki yer değişimi gibi) tanımlanmalıdır.

Uzun planlı yapılar		
Üç dairesel yapılar		Üçten fazla dairesel yapılar
Köşe konumda yapılar	68 	45
	3 	42
Tek kenarı bitişik düzende yapılar		

Kendine özgü biçimi olan yapılar		
Üç dairesel yapılar		Üçten fazla dairesel yapılar
Köşe konumda yapılar	14 	
	47 	65
İncelenen örnekler arasında kendine özgü konumları olan yapılar		

0m 5 10 15 20 25

0m 5 10 15 20 25

Şekil 3.36 Uzun planlı ve katta üç dairesi olan yapılar ve kendine özgü biçimli yapıların plan ve şemaları görülmektedir

Geleneksel plan şemalarının apartman yapılarında devam ettiği söylenebileceği gibi, incelenen örnekler içinde tamamen yeni plan kurgularına sahip apartmanlar da bulunmaktadır. 45 numaralı örnek böyle bir plan kurgusuna sahiptir. Bu binada girişten tek merdiven holü ile ulaşılan üç dairenin plan şemaları geleneksel konut mimarisine tamamen yabancı gibi görünmektedir. Sonuçta binanın dört cephesine odalar dizilmekte, bunlara

ulaşımı sağlayan koridor ise bu oda dizisinin hemen gerisinde bulunmaktadır, ayrıca bina planının tam ortasında da servis hacimleri, merdiven holü ve aydınlıklar planlanmıştır. Ancak bu plan kurgusunu parsel biçimlenişi, yapı adası içindeki konumu ve binanın yönlenmesi ölçütleri doğrultusunda incelendiğinde “farklı” olarak nitelendirilen plan kurgusunu anlamak hiç de zor olmamaktadır. Özetlenecek olursa bina, bulunduğu yapı adasının ucunda konumlanmış, iki cephesinden Tünel Meydanı’na, iki cephesinden ise manzaraya bakan ayrıca iki önemli sokağın kesiştiği noktada oldukça geniş bir parsel üzerinde inşa edilmiştir.

Bu mekân kurgusuna benzer başka bir planlama (bu sefer tek defaya özgü forma sahip bir yapı olsa da plan şemasındaki benzerlik sebebiyle bu bölümde de incelenen) da, Örnek-47’de görülmektedir. Ancak bu sefer bina kendine ait bir yapı adasında bulunmakta ve kendine özgü formu, içindeki dairelerin iç mekân organizasyonlarını tanımlamaktadır. Bu arada, iki dairenin plan şemalarında merkezi dağılım mekânının bulunması, sofanın mekân içindeki dağılımı sağlayan rolünün devam ettiğini göstermektedir, ancak, buranın büyüklüğü ve konfor şartlarının yetersizliği ise, bu mekânın gündelik oturma olarak kullanılamayacağını göstermektedir. Plan şemasında, binanın üç cephesi boyunca odaların dizilmesi, cephelerde odaların gruplanarak çıkma meydana getirmeleri, ayrıca odaların bazılarında sembolik küçük çıkmaların yer alması, yerel mimari geleneklerin yorumlanarak kurgulandığı ve mekânların olabildiği kadar dışa dönük planlandığı, dönemin yeni mekânsal anlayışının göstergeleri gibidirler.

Tekrar uzun formu olan yapılara dönülecek olursa, bu apartmanların önemli özelliklerinden biri cephe düzenlemeleridir. Sonuçta dar cephelerinde üç dizili etkinin devam ettiği rahatlıkla söylenebilir, uzun cephelerde ise odaların gruplanarak yine üçlü düzeni sürdürdüğü örnekler bulunmaktadır. Bu düzenlemeye örnek olarak, ortada bulunan odaların gruplanarak çıkma meydana getirdikleri, 45 ve 3 numaralı apartmanlar gösterilebilir. Buna karşılık, Örnek-68’de olduğu gibi cephenin iki yanındaki odaların gruplanarak öne çıkma yaptığı düzenlemeler de bulunmaktadır.²² Sonuçta uzunluğu ne olursa olsun bu binalarda, geleneksel cephe kurgusuna benzer yaklaşımların varlığından söz edebiliyoruz. Bununla beraber özellik-

le Örnek-45’de ve diğer birçok örnekte olduğu gibi, bezeme konusunda sokak cephelerine verilen önem, bu konuda bilinen bir şartname olmamasından dolayı (cephelerdeki çıkmaların yeri ve sokak kotundan yükseklikleri üzerine getirilen sınırlamalardan başka madde bulunmadığı bilinmektedir), oldukça ilginç bir bulgudur. Sonuçta, sözü geçen 45 numaralı örneğin Tünel Meydanı’na çıkışta bulunan iki sokak üzerindeki küçük çıkmaları yine bu cephelerde odaların grup halinde yaptığı çıkmalar ve bezemelerin niteliği düşünüldüğünde bu ön cephelere önem verildiği anlaşılmaktadır. Buna karşılık arka cephenin bezemelerinin olmaması salt odaların parsel eğriliğine adapte olabilmek için ardı ardına çıkmalar yapması ancak bununla beraber çok açık bir manzara imkânına sahip olması, arka ve ön cephe arasında bir tür denge kurulmaya çalışıldığı izlenimini vermektedir. Ayrıca kat planında bulunan dairelerden arkaya rastlayan daireye az da olsa sokak cephesinde de oda ayrılmış olması, diğer apartman örneklerinde de izlenen daireler arası dengeyi sağlama endişesinin bir göstergesi olarak tanımlanabilir.

KENDİNE ÖZGÜ BİÇİMLERİ OLAN APARTMANLAR

Kareye yakın formu olan ve uzunlamasına gelişen planı olan yapılar gibi çalışmada kendine özgü, başka bir deyişle tek defaya özgü biçimleri olan apartmanlar da bulunmaktadır ve bu yapılar çoğunlukla bulundukları parselin şekline uymak zorunluluğu ile bu biçimleri aldıklarından daire planlarında da bazı önemli kısıtlamalar ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu zorluklara rağmen yorumladıkları plan şemaları ve planlarda bulunan mekânlar, her durumda dairelerde olması gereken mekânlar ve şemalar olarak nitelendirilebilir ve bu sebeple detaylı olarak incelenmeleri gerekmektedir (Şekil-3.37).

Bu kategoride öncelikle “L” biçimindeki apartmanlar tanımlanmaktadır. Bu yapıların parsel biçimleri incelendiğinde ortak bir nedenle veya mantıkla bu biçimde oldukları söylenememektedir. “L” formunu açıklayan nedenlerden biri, inceleme alanında sıklıkla karşılaşılan, eski küçük parsellerin olabildiğince kendine özgü biçimlerde olması ve bunların bir araya gelerek yeni parsel biçimlerini oluşturması böylece bu apartmanlar için yeni

"L" biçimli planı olan yapılar					
	Tek kenarı bitişlik yapılar	İki veya üç kenarı bitişlik yapılar			Kendine özgü konumları olan yapılar
Tek dairesli yapılar		5 			
İki dairesli yapılar		48 	9 	10 	44
					6
Kendine özgü biçimi olan yapılar					
İki dairesli yapılar	30 				47
Üç dairesli yapılar				14 	
Üçten fazla dairesli yapılar					65

0m 5 15 25
10 20

Şekil 3.37 "L" biçiminde ve kendine özgü biçimdeki yapıların planları görülmektedir

büyük parselin “L” formunda olmasıdır. Çalışmanın önceki bölümlerinde Altıncı Daire Belediyesinin Galata surları içinde kalan alanlarda yaptığı kadastral düzenlemelerde eski parsel yapısının oluşturduğu dokuya fazla müdahale etmediği görülmüştü, zaten sur içinde kalan 5, 6, 9 ve 10 numaralı örneklerin parsel biçimleri bu yaklaşımı gösterir niteliktedir.

Şekil-1.44’te Galata kulesi civarını gösteren 1872-74 tarihli Gavand haritası ve o bölgenin halihazır durumu görülmektedir. 1872-74 arasında hemen yukarıdaki sınıflamaya dahil edilen 5 ve 6 numaralı örnekler, Rigo Apartmanları,²³ henüz yapılmamış durumdadır. Bu tarihte Örnek-5’in yerinde iki katlı iki ahşap yapı bulunmaktadır. Daha sonra bu iki parsel ve arkasındaki boş alan satın alınıp birleştirilerek yerlerinde beş katlı kâgir apartmanlar Örnek-5 yapılmıştır. Örnek-6 ise (Diğer Rigo Apartmanı) beş eski parsel ve eski Galata surlarının burçlarından birinin üzerinde şekillenmektedir.

Biçimleri, eski parsellerin birleşmesi sonucu oluşan bu iki “L” formundaki apartmanda ilginç olan, her ikisinde de bu özel biçimin farklı mekân düzenlemelerini tanımlamış olmasıdır. Örnek-5’te binanın kapladığı alan diğer yapıya göre daha küçüktür ve “L” formunu oluşturan kollar dairenin iki bölümlü planlaması ile çözülmüştür. Buna karşılık daha geniş bir alanı kaplayan Örnek-6’da ise farklı kollarla iki ayrı daire tasarlanmıştır. Yan binalar ile bitişiklik durumu ve manzaradan yararlanabilme imkânı açısından Örnek-6 daha avantajlı gibi görünmektedir, ancak, iç mekân organizasyonu açısından Örnek-5 daha serbest planlanmış ve Osmanlı yaşayış biçimine daha uygun bir plan şeması geliştirmiş durumdadır. Sonuçta, bu yapıda planın orta bölümündeki ortak alan olarak kullanıldığı anlaşılan mekân, iki bölümlü yaşayış biçimine (haremsel veya gündelik-konuk)oldukça iyi hizmet etmektedir.

Bunun dışında, Örnek-5’te birbirine bağlı oda gruplarından oluşan iki farklı bölüm planlanmış olması aynı dairede ailenin farklı nüvelerine ait bölümlerin tasarlanmış olabileceğini de düşündürmektedir. Ayrıca kat planında tek daire bulunması, bu apartmanı, daha muhafazakâr olan aile konutlarına yakınlaştırmaktadır. Bu örnek aslında, paradoksal bir biçimde, parsel formunun tanımladığı her türlü olumsuz koşullara

rağmen, parselde hiçbir boşluk bırakmadan (avlu, bahçe) tek defaya özgü biçimde, topografik şartlara ve dönemin yeni konut mimarisi prensiplerine uyan bina planlamasının, nasıl Osmanlı yaşam biçiminin yansıdığı geleneksel konutun, bölümlerden oluşan mekân kurgusuna ve diğer konut içi kullanımlara uyum sağladığını göstermektedir. Bu yapı, 19. yüzyılın sonlarına doğru yeni yapılan apartmanlarda geleneksel mekân kullanımları ve yaşayış biçimlerinin devam ettiğini gösterdiği gibi, bu yapıları planlayanların (mimarlar veya kalfalar) dönemin konut konusundaki yeni gereksinim ve isteklerini, yapının bulunduğu arazinin her türlü özelliğini, eski yaşam pratiklerini²⁴ ve yerel mimari anlayışını adapte edilemedeki becerilerini ortaya koyduğu için, çalışma alanı içinde önemli bir örneği oluşturmaktadır.

Buna karşılık, Örnek-6'da dairelerin iç mekân planlamasında hiçbir kendine özgülük bulunmamaktadır. Sonuçta bu dairelerden biri binanın hem manzara imkânı olan hem de sokak cephesi olan bir kenarına yönelmiş kareye yakın formu olan bir konuttur. Bu ön cephede bulunan ve birbirleri ile bağlantısı olan üç oda, yan yana dizilerek ortada bulunan odanın çıkma yapmasıyla alışılagelmiş cephe düzenini sürdürmekte ve böylece üç dizili cephe düzenlemesi ile geleneksel şemaya uyum sağlamaktadır. Ancak, ön cephede bulunan üç odanın evin diğer bölümleriyle bağlantısı bu planın anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Zira, dairenin giriş mekânına iki kapı açılması planlamada iki bölümlü bir düzenleme olduğunu düşündürmekte ama bu, birden fazla odanın gruplanması ile oluşan farklı iki bölüm her fırsatta birbirlerine bağlanmaktadır. Yani burada birbirlerine ortak mekân vasıtasıyla bağlanan iki bölümden söz edilememekte, çünkü planda ki her oda ayrıca yanındaki oda ile kapılar vasıtasıyla bağlantı kurmaktadır. Burada maalesef dairenin ilk kullanım planlamasına ulaşamamış olması ve her konutun farklı kullanımlara cevap verecek nitelikte değiştirilmiş olabileceği düşünülürse, bu dairenin plan şeması ve iç mekân kullanımları konusunda bir sonuca varmamak daha sağlıklı olacaktır.

Örnek-6'nın diğer dairesinin plan şeması ise uzun bir koridor ve iki grup odadan (her grubu oluşturan odalar iç kapılar vasıtasıyla birbirleri ile bağlantılıdır) oluşmaktadır. Bu dairenin de giriş mekânında iki kapı bu-

lunması konutun iki bölümlü plan şemasına uygun olarak düzenlendiği izlenimini vermektedir.

Bu kategorideki diğer apartmanlar 48, 9 ve 10 numaralı örnekler birbirine benzer planlamaya sahiptirler. Bu apartmanların hepsi de “L” biçiminde, üç kenarlarından bitişik düzende planlanmış ve kat planı uzunlaşmasına bölünerek iki uzun daireye ayrılmış yapılardır. Apartmanların bu karmaşık biçimleri kullanışsız ve zor tanımlanabilen mekânlar yaratmıştır. Buna rağmen her üç binada da planlar ön ve arka olarak ayrılmaya çalışılmış gibi görünmektedir. Sonuçta, merdiven holü ve dairelere giriş mekânları planın merkezinde düşünülmüştür, bu da dolayısıyla, daireyi ön ve arka olarak iki bölüme ayırmaktadır. Bu ayrım ön cepheye bakan daha itibarlı odalar ile gündelik hayatın geçtiği arka bölüm arasındadır. Ancak 48’de farklı bir ayırımdan söz edilebilir gibi de görünmektedir. Bu farklı yaklaşıma göre ön cepheye bakan odalar daha çok salon-gündelik oturma, yemek odası-çalışma odası gibi kullanılacak mekânlar, arka bölümdelikler ise yatak odaları olarak planlanmış gibi durmaktadır.²⁵

Odaların fonksiyonlarının tanımlı hale gelmesi (oturma odası, yemek odası gibi) Osmanlı konutu mekân kurgusunda o dönem için çok da yeni sayılacak uygulamalar değildir. Bu kullanımların bina şekillerinin yol açtığı bir tür yeni mekânsal yaklaşım olduğunu düşünmek mantıklı olmayacaktır. Bu yeni düzenlemelerde, büyük olasılıkla İstanbul’da sayıları hiçte az olmayan ve 19. yüzyıl sonlarında gittikçe artan Avrupa’da eğitim görmüş yabancı ve Osmanlı mimar ve kalfaların etkileriyle ortaya çıkan batı mimarisi konut pratiklerinin etkisi olduğu söylenmelidir. Zaten Galata’da incelenen alanda bulunan tamamen yeni plan şemaları ancak bu şekilde açıklanabilmektedir.

Kabul mekânları ile yatak odaları arasında ortaya çıkan bir bölünmenin varlığından söz edilebilen örnekler (ki bunlar geleneksel plan şemalarına yabancıdır) incelenmiş olmasına rağmen (Örnek-9, 10, 48, 31), çalışma alanında Osmanlı kültürü ve adetleri ile her apartmanın bulunduğu yerin verileri, biçimlerinin özellikleri ve dönemin yeni istek ve gereksinimleri arasında bir tür uyum veya yorumun olduğu görülmektedir. Daha önce, apartmanlarda manzaraya verilen önemin incelendiği bölümde sözü geçen

Urbach Apartmanı (Örnek-10) bu konuda önemli bir örnektir. Bir bölümü eski Galata surları üzerindeki bir burca oturan bu yapı, belli bir yükseklikten sonra arka cephesinden bu burcun konumu vasıtasıyla manzara görmektedir. Uzunlamasına iki daireden oluşan kat planında arkadaki odaların (manzara cephesi) öndeki (sokak cephesi) odalara benzer büyüklükte olması planlamada kış-yaz kullanımı gibi bir ayrımın yapılmış olabileceğini düşündürmekteydi. Dolayısıyla burada kış ve yaz mevsimlerinin farklı iklimsel verilerine uygun düşen bir kullanım değişikliği olması oldukça mümkün görünmektedir, bu da geleneksel yaşam biçimlerinin bu yeni konut yapılarında almış olduğu yeni yüzü göstermekte gibidir.

Bu bölümde yapılan araştırmalar, konutlarda kabul bölümleri ile gündelik mekânların birbirinden ayrıldığı bölünmeler, oda gruplanmaları gibi plan düzenlemeleri, 19. yüzyıl ahşap ve kâgir konutların plan şemalarının kullanılıyor olması gibi veriler geleneksel yaşayış biçimleri ile apartmanların formları arasında bazı şartlar altında belli ilişkiler olduğunu göstermektedir. Başka bir deyişle, büyük olasılıkla, kalfa veya mimarlar bu yeni konutları yaparlarken çoğu zaman, topografik verilerde olduğu gibi, binanın parsel şeklini de düşünerek, geleneksel mekân kurgularını ve yaşama biçimlerini yeni şartlara uydurmaya çalışıyorlardı.

Bu arada parsel şekilleri herhangi bir geleneksel plan şemasına uyum sağlayabiliyor veya bunu zorlaştırabiliyordu, bu da doğal olarak, geleneksel şemaların değişime uğramasıyla sonuçlanıyordu. Ancak binanın şeklinin doğrudan yeni bir plan şeması ürettiği örneklerin sayısı oldukça azdır.

Sonuçta iki yan cephesi bitişik ve uzunlamasına gelişen planlarda da ireye girişin planın orta bölümünde tasarlanması doğal olarak ön ve arka gibi biçimlenen ve çoğunlukla kabul salonu ve diğer odalar olarak tanımlanabilecek bir ayrımına sebep olmaktadır. Bu plan kurgusuna bilinen 18 ve 19. yüzyıl geleneksel ahşap konutlarında rastlanmamaktadır. Bu düzenleme ancak, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren inşa edilen sıra evlerde ve belki bazı yoksul ahşap evlerde (dar olan planda önde bir başoda arkada ise diğer oda aralarında merdiven nüvesi ve “sofa” olarak tanımlanabilecek küçük bir mekân bulunan kat planları) görülebilen bir plan şeması olabilir. Sözü geçen bu düzenlemelerin dışında, dairelerdeki bu bölünme tamamen yeni bir mekân

kurgusu olarak tanımlanabilir, ancak bilinmektedir ki, bu kurgu batıda sıklıkla görülen bir düzenlemedir. Evin misafirlerinin kabul edildiği salon mekânının yatak odalarından ayrılması, bütünüyle batının konut mimarisi geleneğinden alınıp, Galata'da bazı parsel şekillerine uyum sağlayarak binalara adapte edilmiş bir plan düzenlemesidir. Unutmamak gerekiyor ki, modernleşme sürecindeki Osmanlı toplumu açısından, batıdaki yaşam biçimi, modern yaşam şekli olarak model alınmaktadır. Dolayısıyla ancak bu yaklaşım, yeni plan düzenlemelerinin başka bir deyişle yeni yaşam biçimlerinin toplum tarafından kabul görmesini açıklayabilmektedir.

Uzun biçimli apartmanlarda karşılaşılan bir plan şeması olan odaların yan yana dizilimi ve tek bir koridorun bu odalar arasındaki ilişkiyi sağladığı plan çözümlerinin yorumlanması ise, daha derin bir araştırma konusudur.

Ayrıca bina kalınlığının üç diziden fazla olduğu durumlarda binanın ortasında kalan alanın genişleyerek, ortada küçük avluların planlanması da yeni bir yaklaşım gibi görünmektedir. Hatta bu durum bazen (Örnek-45, 65, 23, 44) binanın ortasında tüm dairelere hizmet veren bir servis bloğunun planlanmasına dahi neden olmaktadır.

Karmaşık biçimli apartmanlarda ise çoğunlukla özel ve tek defaya özgü düzenlemelere rastlanmaktadır. Bu çözümlerde çoğunlukla binaların bu ilginç biçimlerine uyum sağlanmasına çalışılan geleneksel yaşam biçiminin yansıdığı şemalara başvurulur.

İncelenen apartman örneklerinin içinde az sayıdaki yapıda biçimin doğrudan yeni bir plan şeması tanımlayabildiğini ancak çoğunda, binaların biçimlerinin, tek başlarına bir veri olarak yeni plan şemaları üretmemiş olduğu söylenebilir. Ayrıca benzer biçimlerde belirgin olarak aynı plan şemalarının bulunduğu ve bunların çoğunun geleneksel kullanımlardan kaynaklandığı söylenebilir. Bu bilgilerin bir sonuç olarak belirlenmesinden sonra, şimdi de, bu apartman daireleri içinde geçen yaşam biçimleri konusu daha detaylı olarak incelenecektir.

NOTLAR

- 1 Stefan Yerasimos, 16. yüzyıl İstanbul konutu başlıklı yayınlanmamış çalışmasında Osmanlı konutunun çok araştırılmamış bir alanı konusunda bizlere bilgi vermektedir. Yazar, 16. yüzyıl vakıf arşivlerine dayanarak yapmış olduğu çalışmasında, bekâr hanlarının ilk örnekleri olabilecek bir tür kolektif konut tanımlamasına rastladığını belirtmektedir. Aynı vakıfların incelenmesinde genel olarak 18. ve 19. yüzyıl konut tiplerinden oldukça farklı konut tanımlamaları ortaya çıkarılmıştır. Sonuç olarak S. Yerasimos oluşturduğu tipolojiye, kolektif konutları da almaktadır. Bu kolektif konutlar çoğunlukla Yahudi cemaatine ait *Yehudhane* veya *hazaka*'lardır.
- 2 Apartman tipi konutlar, Galata ve Pera'dan sonra, Kurtuluş (Tatavla), Şişli, Elmadağ, Maçka, Nişantaşı, Cihangir, tarihi yarımada; Aksaray, Balat, Anadolu tarafında ise Kadıköy ve Moda'da oldukça fazla sayıda inşa edileceklerdir.
- 3 Tipoloji çalışması üzerine kaynaklar: Panerai P., Castex J., Depaule J.-C., (1997), *Formes urbaines de l'îlot à la barre*, Editions Paranthèses, Marseilles. Castex J., Panerai P., "Notes sur structure de l'espace urbain," *Architecture d'Aujourd'hui*, No: 153 Decembre 1970-Janvier 1971, sayfa 30-33. Panerai P., Depaule J.-C., Demorgon M. le, Vegrenche M., (1989), *Elements d'analyse urbain*, Paris, ed. Du Moniteur.. Quatremere De Quincy A. C. (1755-1849): *Dictionnaire de l'Architecture*., Rossi A., (1981), *L'Architecture de la Ville*, Tra. Par Françoise BRUN, Paris, L'Esquerre..
- 4 O dönemde kat mülkiyeti yoktu ve tüm bina tek şahsa aitti.
- 5 Apartmanlarda oturanların isimleri ve hatta meslekleri konusunda bilgi edinmek için ticaret yıllıkları (*Annuaire Oriental du Commerce*) ve Osmanlı Bankası arşivleri önemli kaynaklardır. Ayrıca, vergi kayıtlarında yapılacak daha detaylı bir inceleme bu dairelerde oturanların ve sahiplerinin sosyal kimlikleri konusunda daha doğru bilgiler de verebilmektedir.
- 6 Kentsel morfoloji ve mimari analiz üzerine oldukça fazla sayıdaki kaynaktan, bu çalışmada faydalanılanlar: BOUDON Françoise, "tissu urbain et architecture: L'Analyse parcellaire comme de l'histoire architecturale," *Annales- Economies, Sociétés, Civilisations*, No: 4, Juillet-Août 1975, sayfa 773-817. CROIZE Jean-Claude, FREY Jean-Pierre, PINON Pierre, "Recherche sur la typologie et les types architecturaux," Actes de la Table ronde Internationale, Paris, L'Harmattan, 1991. MERLIN Pierre, *Morphologie urbaine et parcellaire*, Paris, P.U.V St. Denis, 1988. PINON Pierre, MICHELONI Pierre, "Parcellaire foncier et architecture urbain," *Metropolis*, C. 3, No: 32, 1978.
- 7 Mekân kuruluşları üzerinde durulacak bölümde "sofa-salon, sofa-antré" ve benzeri tanım daha detaylı olarak açıklanacaktır. Ancak çalışmanın bu aşamasında her iki mekânın da bazı özelliklerini alarak kendine özgü bir sentez oluşturan mekânlardan söz edildiğini belirtmek gerekiyor.
- 8 Bir cephesi bitişik olan apartman planlarında birden fazla daire bulunduğu durumlarda doğal olarak bu dairelerin birden fazla cephesi bitişik oluyor, ancak biz bu durumda dairelerin değil binanın bitişiklik durumunu temel kabul ediyoruz.
- 9 Mimar Kemalettin tarafından planlanan yangınzedeler için Laleli'de 1918 ile 1922 tarihleri arasında yapılan Hârikzadegân Apartmanları, tamamıyla farklı bir plan şemasına sahip olsa dahi en azından çok sayıda kiralık konutu bir araya topladığı için benzer bir örnek olarak kabul edilebilir. Ayrıca Tünel meydanına bağlanan Tünel Apartmanı ve Dolapdere Talimhane arasında bulunan yine avlulu plan şemasına sahip olan Arif Paşa Apartmanı bu tipte konutlara örnek olabilirler.

- 10 Burada sözü edilen yapılar 19. yüzyılın ikinci yarısında apartmanlar gibi yeni bir konut tipi olan sıra evler ve yine bu tarihlerde yangın bölgelerinde yeni yapılan ve çoğu sokağa yönelmiş bitişik nizam kâgir konutlardır.
- 11 Bu sokakların adları 1905 Goad haritalarında olduğu gibi kullanılmıştır. Halihazırda Yazıdji, Serdar-ı Ekrem Sokak, *Chimchir* Çıkmaızı ise Şimşir Sokak'tır.
- 12 Burada yine Goad planlarını referans olarak kullanılmakta, zira hali hazırda bu çıkma yolların bazıları bina sahipleri tarafından değiştirilmiş durumdadır.
- 13 Tekrar altını çizmek gerekirse, Galata'nın kıyıya yakın bölgelerinde ve bazı eski yokuşlarında bitişik nizamın 19. yüzyıl için bir yenilik olduğu söylenemez.
- 14 Ebniye Nizamnamelerinde, cephe genişliğinin üçte birine kadar çıkma yapma izni verilmektedir. Ayrıca bu şartnamelerde bitişik komşu binanın çıkmasından itibaren bırakılması gereken boşluk 3 arşın (2,28 m.), komşu binanın sınırından itibaren ise 2 arşın (1,52 m.) olarak belirlenmiştir. (1864 Yılı Ebniye Nizamnamesi - Madde 16)
- 15 Osmanlı konut mimarisi geleneği üzerine yapılan birçok çalışma çıkma yapan mekânın cephenin orta bölümünde tasarlanması, cephede simetrik düzenleme, planlamada eksensellik gibi kavramları derinlemesine araştırmaktadır. Çalışma alanı içinde karşılaşılan yapıların sokağa yönelen çıkınları, dönemin şartnameleri ile belirlenmiş ve İstanbul'un diğer mahallelerinde de görülebilen, tipik 19. yüzyıl ikinci yarısına ait bitişik nizam konutlarında bulunan çıkmadır.
- 16 Bu mekânın başoda veya salon olarak kullanıldığını tam giriş kapısının karşısında olduğundan ve diğer oda kapılarına göre daha geniş bir giriş kapısı olduğundan anlaşılmaktadır.
- 17 İslam düşünce sisteminin iki farklı konut arasındaki veya bir konut ile toplumsal mekân arasındaki sınır kavramına getirdiği yorum yapı adası kavramı olmadan kıvrımlı yollar ve çıkmaz sokaklar arasında gelişen organik bir kent dokusu meydana getirmektedir. Bu anlayışın İstanbul'daki etkisi ise birbirine benzemeyen ve çoğu zaman tek defaya özgü, tanımlı geometriler oluşturmeyen biçimlerden meydana gelen organik bir şehir dokusu olmuştur. Bununla beraber Galata'nın özellikle ticaret işlevinin yoğun olduğu kıyı bölümlerinde izgara sistem ulaşım ağının ve bitişik düzen taş ve kâgir yapıların varlığının unutulmaması gerekmektedir.
- 18 Bu serbest planlama anlayışı daha çok 18 ve 19. yüzyıl ahşap yapıları için geçerliği olan, önceden tanımlanan ölçü veya biçim sınırı olmaksızın tamamen mekânsal ilişkiler, kullanımlar ve malzeme olanakları temeline dayanmaktadır. Bu anlayışa göre 18. ve 19. yüzyıllarda İstanbul'da orta sofa veya iç sofanın bulunduğu plan şemalarında çıkmalar ile binanın cephesinde eyvanlar oluşturarak birçok farklı yöne açılımın sağlandığı ve böylece tek defaya özgü birçok farklı biçimde ancak aynı mekânsal kurgu geleneğinde konut inşa edildiği bilinmektedir.
- 19 Alanları, konumları, bazı kullanım ilkeleri ve yönelme kriterleri açısından incelenen apartmanların geleneksel Osmanlı ahşap konaklarına yakın olarak değerlendirildiği çalışmanın bu aşamasında, eğer parsel şekilleri, plan şemalarının oluşturulması ve iç mekân organizasyonu ilkelerini tanımlar nitelikte olursa bu yakınlığın tartışılır olduğu ortaya çıkacaktır.
- 20 "Küçük çıkmalar" olarak tanımlanan ve çoğu zaman cephenin 1/3'ü oranında olan mekânlar Galata'nın eski mimari dokusunda da olan "cumba" ile ayrılmamalıdır. Zira bu cumbalar çoğu zaman asıl binadan farklı yapı malzemesi ve tekniği ile ayrıca geniş bir cephede olsa bile küçük boyutlarda yapılmaktadırlar.

- 21 Koridor 18. ve 19. yüzyıl ahşap konutları için tamamen yabancı bir mekân değildir, ancak konut içi dolaşım alanı olarak karşılaşılan tek mekânın koridor olması, geleneksel olarak tanımlanan mekân kurgusuna yabancı bir olgudur.
- 22 Örnek 68'deki yapı biçimini, bu parselin eski küçük parsellerin birleştirilmelerinden elde edildiği şeklinde açıklamak da mümkün görünmektedir.
- 23 Rigo ismine çalışma alanında sıklıkla rastlanmaktadır. Osmanlı Bankası arşivlerinde yapılan araştırmada bulunan Rigo soyadlı ailelere dayanarak, bu ailenin Rum asıllı bir aile olduğu sonucuna varılmaktadır. Ayrıca en azından çalışma alanındaki Rigo isimli apartmanların çokluğundan bu ailenin oldukça zengin olduğu ve bu apartmanları gelir getirme amaçlı yaptığı da söylenebilir.
- 24 Burada tekrar altının çizilmesi gereken konu, her ne kadar Örnek-5'te planın merkezinde "sofa" olarak tanımlanabilecek bir mekân olması ve planın iki bölümlü geleneksel şemaya uygunluğu söz konusu olsa da bu mekânlar az ışık almakta ve havasızdır. Oysa geleneksel konutlarda bu konfor şartlarına önem verilirdi.
- 25 Burada her oda için ayrı kullanımların tanımlanabildiği görülmektedir oysa incelenen bazı binalarda odaların (başoda-salon ve sofa kullanımları dışında) kullanımlarını tanımlayabilmek mümkün olmamaktadır.

SOSYAL HAYAT VE YAŞAM BİÇİMLERİ

Bu bölüme kadar, 19. yüzyılın ilk yarısında Galata'nın mimari ve kentsel dokusunun niteliği, aynı yüzyılın sonlarına doğru geçirdiği dönüşüm süreci, yeni bir konut tipi olarak tanımlanan apartmanların ortaya çıkışını açıklayan koşullar ve bu yapıların mimari biçimlenmeleri incelendi. Fiziksel çevrede yaşanan bu dönüşümlerle beraber bu yeni konutlarda süregelen yaşam biçimleri de, doğal olarak, belli bir değişim geçirmişlerdir. Ancak bu gelişim Tanzimat sürecinin tanımladığı yapıım şartnamelelerindeki değişimler veya en azından Galata ve Pera'nın bazı bölgelerinin, 19. yüzyılın ikinci yarısında geçirmiş olduğu hızlı ve köklü mekânsal dönüşüme göre daha yavaş bir hızla gerçekleşmiş olmalıdır. Yirmi yıllık bir süreç içinde kentsel ve mimari dokuda yaşanan değişimin incelenmesi mümkün görünmekle beraber, yaşam biçimleri ve alışkanlıklardaki değişimin değerlendirilebilmesi için bu süreç çok kısadır.

Yaşam biçimlerindeki değişimin incelenmesinin hedeflediği bu aşamada önemli bir engel, bu bölgenin 20. yüzyılın başlarında yaşadığı demografik değişimdir. 20. yüzyılın ilk yıllarından ilk yarısının bitimine kadar geçen süreç içinde yaşanan ekonomik ve özellikle politik olaylar sonucunda' bölgede yaşayan halkın büyük bir bölümü ülkeyi terk etmiş veya başka mahallelerde yaşamaya başlamıştır.

Bu durum doğallıkla toplumsal bir problem olarak ele alınmaktadır ve çalışma alanı içinde sosyal bir kopuşa sebep olmuştur. Çoğunluğunu gayrimüslim Osmanlıların oluşturduğu mahalle sakinleri 20. yüzyılın ikinci yarısına doğru oturdukları konutları tamamen farklı karakterde başka bir nüfusa terk edeceklerdir. Ayrıca bu yeni nüfus, apartmanlardaki daireleri çoğunlukla daha küçük konutlara dönüştürmekle beraber bu mekânları bir tür ticaret işlevine de adapte edeceklerdir. Bu durum bugün, hem fiziksel olarak mekânların okunabilmelerini engellemekte, hem de bu apartmanların ilk kullanıcıların tanıklıklarına ulaşamadığı için elde kalan tek bilgiyi de böylece zedelemektedir.

Bölgenin yeni sakinlerinin bu mahalleye karşı aidiyet hissetmemeleri bu mekânları gerektiği kadar korumamalarını açıklamakta ve problemin bir diğer sosyal boyutunu tanımlamaktadır. Ayrıca yine bu sebeple, koruma kanunları hazırlanana kadar, bölgede birçok yapı yıkılarak yerlerine mimari açıdan nitelikleri tartışılabilir yeni yapılar yapılmıştır.

Çalışma alanının sınırları içinde belirlenmiş olan yapıların bazıları yıkılmış bazıları ise oldukça zarar gördükleri bir süreç yaşadıktan sonra mekân kurguları dahi anlaşılamaz hale gelmiştir.

Bununla beraber, bu yapıların mekân kullanımlarının belirtildiği belgeler bulunmamaktadır. Bu konuda kaynaklardan biri olan Vergi Dairesindeki arşivlerin çoğu, Türkiye Cumhuriyeti'nde vergi kanunları çıkarıldıktan sonra kaleme alınmış sözlü tanımlamalara dayanmaktadır.

Ayrıca, daha önce de belirtildiği gibi, apartmanların ilk sakinlerinin yaşadıkları hatıralara veya diğer edebi eserlerde sözü geçen bu mekânlara ait kullanım tanımlamalarına ulaşmak ise neredeyse imkânsızdır.

Ancak, son yıllarda yaşam modelleri üzerine sürdürülen bazı çalışmalar, 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başı edebiyat kaynaklarının sentezi yoluyla bu dönemlere ait söylemlere dayanan veya yayınlanan gazete ilanları, reklâmlar ve makalelerden oluşturulan bilgilerden yola çıkan, dönemin yaşam biçimleri konusunda detaylı kaynaklar oluşturulmaktadır.³ Bu çalışmalar, edebiyat eserlerinin de bu konuda yararlanılabilecek kaynaklardan biri olduğunu hatırlatmaktadır.

Pera ve Galata'da yerleşmiş nüfus, İstanbul'un, 19. yüzyıl başından itibaren yaşanan modernleşme sürecinden en çok etkilenen bölümüdür. Ancak, bu hızlı değişim sürecine rağmen, Galata ve Pera'nın Osmanlı kökenli nüfusunun, alışkanlıklarında, aile ve diğer sosyal ilişkilerinde ve genel olarak yaşama biçiminde tanımlanabilecek tüm özelliklerinde oluşan değişimin hızı fiziksel mekândaki değişime göre daha ağır gerçekleşmiş olmalıdır.

Osmanlı toplumunda iç mekânlarda yeni pratiklere geçişin hızla olmadığını savunan Uğur Tanyeli (1997), ev içinde çift kullanım uygulamalarının varlığından söz etmektedir. Tanyeli'ye göre ev içi kullanımlarda geleneksel alışkanlıklar takip edilmekte ama bu mekânlarda aynı zamanda batılılaşma izleri de bulunmaktadır. Bu konuda örnek olarak evlerde hem ye-

mek masalarının hem de sinilerin varlığından söz etmektedir. Büyük konaklarda ailenin evli çocukları için ayrılan bölümlerinde istenirse sini ile yemek yendiği gibi bu konaklarda aynı zamanda yemek masalarının bulunduğu büyük yemek odalarının varlığından söz edilmektedir.³

Osmanlı toplumunda gayrimüslimlerin yeni uygulamaları ve birçok alandaki değişimi özümseyebilmede ve aynı mantıkla yeni bir konut biçimi olan apartmanlara uyum sağlama konusunda Müslüman kesime göre daha hızlı oldukları söylenebilir. Ancak bu değişimleri, çoğunlukla, Osmanlı toplumunun Müslüman kesimi de, biraz daha geç olsa da benimsemiştir. Bu durum 19. yüzyıl süresince devam eden yaşama biçimlerinin gelişiminde önemli bir özellik olarak ortaya çıkmaktadır.

19. YÜZYIL SONLARINDA PERA'DA SOSYAL HAYAT

Pera'daki yaşam biçimleri tanımlanmaya çalışılırken sayıları az da olsa bu bölgede oturanlarca yazılmış olan yayınlardan faydalanılacaktır. Kişiler, meslekler ve sosyal hayat konusunda tanıklıklarını aktaran bu yazarlar, bazen evler, dükkânlar, otel ve tiyatrolar hakkında bilgi vermekte ve bu yolla kendi fikir ve düşünce biçimlerini, tercihlerini ve hayatlarını anlatmaktadırlar.⁴

Bir başka kaynak ise Nur Akın'ın Galata ve Pera üzerine yaptığı çalışmadır (Akın, 1998). Bu yayında, dönemin gazetelerinde yayınlanan makale ve ilanlar üzerinde yapılan araştırmaların sonucunda başlıca binalar ve aktiviteler hakkında bilgi verilmektedir. Bu yayın, çoğunlukla 19. yüzyıla ait belgelere, özellikle gazetelere dayanarak, dönemin önemli gündelik olaylarını, sosyal aktivitelerini, ihtiyaçlarını, tartışma konularını ve bütün bu konularda çevre sakinlerinin düşüncelerini aktarmaktadır. Dolayısıyla bu yayın bölgenin sosyal hayatını tanımada önemli bir kaynak olarak tanımlanabilir. Ayrıca dönemin gazeteleri de sosyal hayatı tanımlayan haberler ve ilanları ile bu konuda önemli başka bir kaynağı oluşturmaktadır.

Öncelikle belirtmek gerekiyor ki, bölgenin özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sosyal aktivitelerinde hızlı bir artış olmuştur. Bunların başında gayrimüslim Osmanlılar tarafından kurulan ve konsolosluklar tarafından da desteklenen yardım kurumlarının çalışmaları ve düzenledikleri davetler gelmektedir. Bu kurumlar Osmanlı sultanları veya böl-

ge sakinlerinden kabul ettikleri yardımlar ile kimsesiz çocuklar için okullar açmakta veya genç kız ve erkek çocukları için atölyeler kurmaktadırlar. Ayrıca yine bu kurumlar, bölgede yardıma ihtiyacı olanlar yararına balolar veya konserler düzenlemektedirler.

Altıncı Daire Belediyesi de yıllık balolar organize etmektedir, bu konuda bir gazete makalesinden alıntı yapmak istiyoruz:

VI. Daire Belediyesi tarafından yoksullar yararına yapılacak yıllık balo Çarşamba akşamı Kristal Palas'ta yapıldı. Bu işletmenin muazzam güzellikteki balo salonunun adeta bayramlardaki gibi zevkle dekore edilmiş hali, görenlerin başka bir şey arzu edemeyecekleri güzellikte idi. Balo oldukça kalabalıktı ve Pera'nın ileri gelenleri kostümleri ile görülmeye değer bir topluluk oluşturuyorlardı.

...Öğrendik ki bu balo geçen seninin üç katı gelir getirerek Belediye'ye 450 Türk lirası kazandırmıştır. Gazetemizde, zamanı geldiğinde, bu gelirin nasıl dağıtıldığı konusunda bilgi verilecektir.⁵

Kulüpler ve topluluklar Pera'daki bir diğer faaliyet şeklini oluşturmaktadırlar. Bu gruplar aynı amaçta veya aynı kökende insanları bir araya getirmektedir. Bunların içinde "Bizans Derneği" (*Cercle Byzantin*), Mason Locası (*Loge Maçonnique*), "İsrail Birliği" (*Alliance Israélite*) sayılabilir. Bu gruplar birçok değişik sebeple toplantılar ve davetler düzenler ve bunlar için gazetelerde birçok ilan verirlerdi. Davet ve toplantılar ise daha çok Fransız, Alman veya İtalyanların sosyal aktiviteleri için kurulmuş *Union Française*, *Teutonia* veya *Societa Operaia* gibi kulüplerin salonlarında yapılırdı.⁶

Bu kuruluşların adlarına bölgede yaşanan felaketlerden sonra rastlanmaktadır. Felaketlerden zarar görenler için yapılan yardımların içinde bu kuruluşlarında girişimleri de bulunmaktadır. Örneğin İtalyan Mason Locası 20 Şubat 1865'teki yangında zarar görenler için 30.000 kuruş yardımda bulunmuştu.

Bölgenin ileri gelen aileleri de bazı toplantılar ve gece davetleri düzenlerlerdi. 4 Şubat 1865 tarihli *Journal de Constantinople*'de bir makalede bu tür cemiyet faaliyetlerinden haberler verilmektedir.

Pera halkının eğlenceleri devam etmektedir. Bazı kayıplar ve yas dolayısıyla cemaatlerin salonları kapalı olsa da, bölgenin ileri gelenleri evlerini çeşitli davetler için açmaktalar.

Osmanlı Bankasının Genel Müdürü ve Ploue Markizi (Madame la Marquise de Ploue) her hafta Pazartesi veya Salı günleri bir çay veya kart oyunu vesilesiyle evlerinde kıymetli dostlarını ağırlamaktalar. Bu toplantılarda sohbetler edilmekte, müzik ve danslar düzenlenmekte ve Paris'ten alınmış en güzel tuvaletler karton kutularından çıkmaktalar.

Her Çarşamba İngiliz Büyük Elçiliğinin baş tercümanı M. Etienne Pisani evinde yakın dostlarıyla aile partileri düzenlemektedir.

Ayrıca, M. Constantinides'in ihtişamlı salonları mahallemizin Rum Cemiyetine açılmaktadır.

Son olarak M. G. Guarracino ve ailesi tarafından aile dostlarına verilen davetten söz etmek istiyoruz. Bu davet bir balo değildi ama orkestra, parlak ışıklar ve tuvaletler göze çarpmaktaydı.

Birçok özel davette salon komedileri ve bazen sessiz anlatmacalar (charades) oynanmaktadır.

Davetiyeli balolar ise oldukça sık organize edilmektedir. Mason Locaları baloları, Yunan Edebiyat Derneği baloları, Belediye Balosu, yoksullar yararına balolar vs...

...

Bu zevk ve neşe bilânçosuna ek olarak eğlenceler şubat ayının geri kalan yirmi beş günü boyunca da sürecek ve karnaval boyunca Pera'da insanlar eğlenmeye devam edecekler. Evlerimizden birkaç kat aşağıya inince birçok sınıftan pek çok kişinin her yerde dans ettiğini göreceğiz.

Bütün bu bilgiler, Pera'nın ileri gelenlerinin oldukça gelişmiş bir sosyal hayatı olduğunu göstermektedir. Doğal olarak bu yaşam biçimi geniş, bezemelerle dolu ihtişamlı iç mekânlar gerektirmektedir. Sonuç olarak elit olarak tanımlanabilecek bu sosyal gruba ait insanların yaşama biçimlerinin ve evlerinin, orta düzeyde yaşayan insanları etkileyeceği açıktır.

Bu yaşam biçimi, evlerde belli nitelikte bir dekor ve donanım anlayışı da tanımlamaktadır. Bu konuda yine gazetelerde göze çarpan ilanlara göre Fransız ve İtalyan mobilyaları oldukça rağbet görmekte ve bu mobilyalarla beraber kullanılan dekoratif objeler adeta gelişmişlik sembolü olarak sunulmaktadır. Konu ile ilgili bazı ilanlardan örnekler vermek istiyoruz.

YENİLİKLER

Paris'e yaptığı ziyaretten birçok, yeni, zengin ve zevk ürünü ev eşyası satın alarak dönen M. Chavin müşterilerini mağazasına davet eder.

...

Birçok lamba seçenekleri; Bronz ve şık mumluklar, porselen lambalar, gaz lambaları, yeni model yemek odası ve holler için aydınlatmalar, araba lambaları, filtreler ve özellikle son zamanlarda çok tehlikeli oldukları için şist ve petrol lambalarının yerini alması düşünülen yeni model ve her türlü ayağa monte edilebilen lambalar.⁷

Dönemin tüketim malzemeleri konusunda bilgi veren bu ilan, aynı zamanda 19. yüzyılın ortalarında dahi evlerde "yeni tarz yemek odası ve holler" tanımlamasını yapmasından dolayı önemli bir belgedir. Bu tür ilanlara ve ikinci el mobilya satışı ilanlarına gazetelerde oldukça sık rastlanmaktadır.

Nur-u Ziya Sokak ile İstiklal Caddesi köşesinde bulunan Décoration ve Psalty mağazaları dönemin en tanınmış mobilya mağazalarıdır. Scognamillo'nun aktardıklarına göre Décoration mağazasının vitrininde sergilenen antika mobilyaların çoğu Floransa kökenli bir dekoratörün bir tür eskitme ve boyama metodu ile yapılmaktadır, ayrıca bu mağazada mobilyalar tamir de edilmektedirler (Scognamillo, 1990).

Psalty mobilya atölyesinde ise dönemin ilanlarının tanımlamasına göre; her türde ve stilde yatak odası, yemek odası, salon ve çalışma odaları için mobilyalar bulunmaktadır.

Ayrıca büyük davetler için mobilya, yemek takımları ve gümüş çatal bıçak takımları kiralamak mümkün olmaktadır.⁸

Bütün bu sosyal aktivitelerle beraber, belli bir tarihten itibaren, Pera için artık alışılmış, çeşitli nitelikte ve oldukça sık düzenlenen eğlenceler de göze çarpmaktadır. Said Duhani 19. yüzyıl sonlarına doğru yaşadığı hatıralara dayanarak, sokak sokak, çevresini oluşturan insanların oturdukları yerleri ve buralardaki aktiviteleri aktarır. Hatıralarında, çeşitli eğlencelerin düzenlendiği lokalleri de anlatmaktadır; *Palais de Cristal* ve *Concordia* İstiklal Caddesi'nde karşı karşıya bulunmakta ve Mrs. Malia ve Petraki Raftapoulos tarafından işletilmektedir.⁹ *Concordia*'nın hemen yakınında başka bir tiyatro, *Trocadero* bulunmaktadır, burada çeşitli piyesler, operalar, operetler ve varyeteler oynanmaktadır.¹⁰ Ayrıca İstiklal Caddesi'nde 1840'ta açılan Naum Tiyatrosu da dönemin çeşitli eğlencelerini düzenleyen yerlerden biridir.¹¹ Bu tiyatrolardaki gösteriler dönemin gazetelerinde büyük ilanlar ile duyurulmaktadır. Bu eğlence yerlerinin çokluğu Pera'da bu tür aktivitelere olan eğilimi göstermektedir.

Nüfusun en azından bir kısmının, çoğu Paris'ten getirilmiş şık elbise, tuvalet ve aksesuarlara olan düşkünlüğü, lüks giyim butikleri tarafından karşılanabilmektedir.

Yaşam tarzına ve Pera sakinlerinin gündelik hayatlarında önem verdikleri mekânlara ait bir başka bilgi de, gıda ürünleri ve bunların satışı yapan yerlerle ilgili olanlardır. Hem gazete ilanlarında hem de yazarların hatıralarını kaleme aldıkları kitaplarında şarküterilerden, kafe ve pastanelerden, restoran, bakkal ve birahanelerden sıklıkla söz edilmektedir.

Çocukların eğitime konusunda Avrupa devletlerinin ve Osmanlı toplumu içindeki cemaatlerin açmış oldukları okullardan söz etmek gerekmektedir. Ayrıca, evlerde çocuklar için özel dersler de verilmektedir. Bu dersler yabancı dil, müzik ve dans gibi konularda olmakta ayrıca yine bu disiplinlerde dersler özel kurumlarda da verilmektedir.

Bu bilgiler doğrultusunda Pera'da oldukça gelişmiş bir sosyal hayatın süregeldiği ve bu hayat tarzını devam ettiren bölge sakinlerinin çoğunlukla orta düzeyde, bir kısmının ise belli bir ekonomik seviyenin üzerinde olduğu söylenebilir. Doğal olarak, Pera'nın elitlerinin faal sosyal hayatları ve lüks yaşam tarzları, mahallenin nüfus olarak daha fazla olduğu anlaşılan diğer ekonomik sınıflarını da etkileyecektir.

YENİ BİR TOPLUMSAL SINIF VE 19. YÜZYIL SONU GALATA'SINDA İKAMET EDENLERİN SOSYAL KİMLİKLERİ

19. yüzyılın sonlarına doğru belirginleşen ekonomik gelişim, Müslüman ve gayrimüslim Osmanlılar ile yabancı nüfus içinde yeni bir sosyal kesim yaratmıştır. Bu sosyal kesimin zenginleşmeye başladığı süreç, Galata'da yeni kent düzenlemelerinin yapıldığı ve bina yapımlarının hızlandığı dönem ile örtüşmektedir. Başka bir deyişle kentsel mekân dönüşümlerinin toplumsal dinamikler doğrultusunda gerçekleştiği izlenmektedir. Galata'daki gayrimenkul sahiplerinin aslında biraz da ihmal ederek ödedikleri vergilerle oluşturulan Altıncı Daire Belediyesi bütçesi, belki özellikle bir dönem için, çoğu kentsel düzenleme projesini finanse edecek niteliktedir. Dolayısıyla büyük apartman tipi konutların yapımından çok önce Galata halkı zenginleşmeye başlamış ve sosyal anlamda yeni bir sınıf oluşturmuş gibi görünmektedir.

Bu ekonomik gelişme, Galata'da en azından iki farklı demografik harekete neden olmuştur. Bunlardan biri, zaten önceden de Galata'da ticaretle uğraşan ve belli düzeyde ekonomik refahı sağlamış, Galata'nın üst bölgelerinde bahçe içinde büyük konaklarda oturan ve çoğu Levanten, Rum veya Ermeni Osmanlı olan bir nüfus içinde gerçekleşmiş olmalıdır. Bu nüfus, 19. yüzyılın sonlarına doğru gittikçe kalabalıklaşan eski mahallelerinden ayrılıp daha itibarlı ve az kalabalık olan bölgelere, büyük olasılıkla da Pera'ya çekilmeye başlamış olmalıdır. Bu sosyal kesim, büyük olasılıkla 19. yüzyıl Osmanlı toplumunda seçkin olarak tanımlanabilecek bir grubu oluşturmaktadır.

İkinci nüfus hareketi ise, daha farklı bir sosyal kesimde gerçekleşmektedir. Bu grup ekonomik olarak daha mütevazı bir kesimi temsil etmektedir. Daha önce incelenen aile-kira konutlarında yerleşmiş olanlar ve daha yüzyıl sonlarına doğru Galata'da yapılacak büyük apartmanlarda oturan kiracılar bu sosyal kesimden aileler olmalıdır. Bu nüfusun, çoğunlukla Pera veya Galata'da bulunan işyerlerinde çalıştığı düşünülebilir. Bu insanlar memur, esnaf ve tüccar olarak tanımlanabilir ve "küçük burjuva" sınıfı olarak nitelendirilebilirler. Galata'nın yeni sakinleri, yani yeni gelen yabancılar ve İstanbul'un farklı mahallelerinden Galata'ya yerleşmeye gelen çoğu

gayrimüslim Osmanlılar da bu nüfus grubu içine alınabilir. Bu insanların, önceleri büyük olasılıkla Galata'da boş alanlarda inşa edilen veya büyük konakların çevrelerinde yapılan daha mütevazı ahşap evlerde oturacakları, zenginleştikçe de geçiş dönemi konutları olarak tanımladığımız aile-kira konutlarına veya yüzyıl sonlarının yüksek apartmanlarına kiracı olarak yerleşecekleri varsayılabilir.

Galata doğal olarak fakir nüfusu da barındırmaktadır, ancak bu nüfus daha çok sur içinde batı ve kuzey batı bölümünde bulunan Müslüman mahallesinde, daha çok ahşap yapıların bulunduğu Kasımpaşa'ya yakın bölgede ikamet etmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde, 19. yüzyılın sonlarında bölgede oturanların isimleri ve konutları ile ilgili bilgiler toplanmaya çalışılacak ve bu konuda belli yıllarda düzenli olarak çıkarılan ticaret yıllıkları kaynak olarak kullanılacaktır.¹² Bu yıllıklarda, Galata ve Pera sokaklarında oturanların isimleri ve meslekleri, bina ve daire numaraları verilerek belirtilmiş durumdadır. Bu belgelerde şahısların milliyetleri ve dinleri konusunda bilgi bulunmamaktadır.

Bu kişilerin kökenlerine ait bilgilere için de, Osmanlı Bankası'nın (Banque Impériale Ottomane) çalışanları ve müşterileri hakkında oluşturdukları arşivlerden faydalanılmaktadır.¹³ Ancak bilindiği gibi Goad haritalarında mülk sahibi ailenin soyadları bulunmaktadır, dolayısıyla arşivlerde aynı soyadını taşıyan kişilerin bu ailelere mensup olup olmadığından emin olunamamaktadır. Ama bu araştırma en azından ailelerin etnik açıdan kökenleri konusunda bazı varsayımlar geliştirilmesini sağlayabilmektedir.

Bu araştırmanın sonunda bilgi edinilebilen aileler şunlardır; Asseolar (Örnek-78), Cuppalar (Örnek-30), Caserettolar (Örnek-52), Rigolar (Örnek-5, 6, 35, 40, 41), Friedmannlar (Örnek-56), Triandaphillidesler (Örnek-34), Essayanlar (Örnek-26) ve Hadji Said (Örnek-57) ile Youssouf İzzeddin Effendi (Örnek-79) adlı şahıslar.

Kayıtlarına Osmanlı Bankası arşivlerinde rastlanılan ve mülklerin sahipleri olan aileden olup olmadığı netleşmeyen bu kişilerin çoğu sözü geçen binalarda oturmamaktadırlar. Sözü geçen apartmanlardan başka, inceleme alanı içinde birçok apartman vardır ve bu binaların sahipleri konusunda henüz net bilgilere ulaşılamamıştır. Ancak, yine de, en azından bu ör-

neklerden anlaşıldığı gibi apartman yapılarının sahipleri, bu yapıları yerleşecekleri konutlar olarak değil, daha çok gelir getiren bir yatırım olarak değerlendirmektedirler ve kendileri de, belki Pera gibi, daha itibarlı konut bölgelerinde yaşamaktadırlar.

Apartmanların sahibi olan ve arşivlerde bilgileri olan ailelerin kökenlerine gelince; Asseolar çoğunluğu Osmanlı uyruğunda olan Yahudilerdir, bu soyadını taşıyan bir tek kişi Yahudi Yunan vatandaşıdır ve 1920'de ölümüne kadar Selanik'te yaşamıştır. Cuppalar ise büyük olasılıkla Rum kökenli Osmanlı bir aile olmalıdır, ancak, kayıtlarından İngiliz vatandaşı ve hepsinin de Ortodoks oldukları anlaşılmaktadır. Bilgilerine ulaşılabilen Casarettolar, İstanbul doğumlu, Katolik İtalyan uyruğunda kişilerdir. Galata'daki araştırma bölgesinde beş apartmanı bulunan Rigolar hakkında, Osmanlı Bankası Arşivlerinde birçok kayıt bulunmaktadır. Bu aile büyük olasılıkla Rum kökenli ancak Fransız veya İngiliz korumasında kişilerden oluşmaktadır. Friedmann, Avusturyalıdır ancak o da büyük olasılıkla Yahudi kökenli olmalıdır. Triandhaphillidisler Rum kökenli, Essayanlar ise Gregoryan-Ermeni kökenli Osmanlılardır. Youssouf İzzeddin Effendi¹⁴ ile Hadji Said hakkında bulunan kayıtlar, bu kişilerin Müslüman Osmanlı olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak binaların sahipleri, içlerinde hiç de azımsanmayacak bir oranda Müslüman Osmanlıların bulunduğu,¹⁵ Rumlar, Ermeniler ve Yahudi Osmanlılardan oluşmaktadır.¹⁶ Bu apartmanlarda yaşayan kiracılar ise gayrimüslim Osmanlı veya yabancıdır, bu kişiler arasında Müslüman Osmanlıların sayısı yok denecek kadar azdır. Kiracıların bu mülklerin sahipleri ile aynı ekonomik seviyede olmadıkları da kolaylıkla söylenebilmektedir.

ÇALIŞMA ALANI İÇİNDEKİ SOSYAL PROFİLLERİN TANIMLANMASI

Belli bir mahallede ve tanımlanmış sınırlar içindeki bir bölgede, yaşama biçimlerinin başlıca niteliklerini belirlemeye çalışmak, eğer burada yaşayan halkın sosyal profilleri tam anlamı ile bilinmiyorsa oldukça zor gibi görünmektedir.

Ancak, incelenen apartmanların sakinleri arasından bazıları hakkında ulaşılan bilgiler ortaya konulduğunda, bu bilgiler tüm bölge sakinle-

rini kapsamasa dahi, en azından bazı sosyal profilleri tanımlamayı sağlayabilmektedir. Ayrıca Goad tarafından hazırlanan sigorta haritaları üzerindeki bilgilerden yola çıkarak bölgedeki ticari faaliyetler belirlenirse inceleme alanı içindeki sosyal veriler daha belirginleşmiş ve daha tanımlanabilir nitelik kazanmış olacaktır.

Çalışmanın bu aşamasında, bölgenin başlıca ticaret faaliyetleri incelenecektir. Zira bu aktivitelerle uğraşanların yine bu bölgenin sakinleri olma olasılığı fazladır, bir taraftan da bu dükkânlar bölgenin ihtiyaçlarına karşılık verdikleri için orada yaşanan hayat hakkında bilgi de vermektedirler. 1868 yılından başlayarak aralıklarla yayınlanan ticaret yıllıkları ve üzerinde bölgenin ticaret faaliyetleri hakkında bilgiler de olan 1905 tarihli Goad haritaları bu aşamada yararlanılacak belgeleri oluşturmaktadır.

1889-1890 tarihli *Annuaire Oriental*'de verilen bilgilere göre Tünel Meydanı'ndan Lüleci Hendek Sokak'a kadar Galipdede Caddesi üzerinde, 15 ayakkabıcı, 12 modacı, terzi ve şapkacı, 7 mobilya mağazası (bunlardan ikisi *Psalty* atölyesine aittir), 6 kuyumcu, 4 oyma ressamı, 4 bakkal, 3 saatçi, 3 eczane, 2 tuhafiyeci, 2 doktor, 2 silah dükkânı, 2 tütün deposu, 2 sobacı, 2 tenekeci bulunmaktadır. Bunların dışında yine Galipdede Caddesi'nin bir kısmında bulunan yayınevi, kırtasiyeci, ressam, kitapçı, çerçeveni, müzik aletleri mağazası, pul koleksiyoncusu, kahve, muhallebeci, pastane, fırın ve bakkal da ticari faaliyetlerde bulunmaktadır. Lüleci Hendek Sokak'ın köşesinden Karaköy Meydanı'na kadar olan bölümde ise (Yüksek Kaldırım Sokak) bu tür mağazaların dışında dört otel (*Salonique, Brousse, Rodosto, Ismith*) ve *Bazar de Rossi* göze çarpmaktadır. Tarihi Ceneviz dönemine kadar dayanan bu eski arter, bölgenin önemli ticari faaliyetlerini üzerinde barındırmaktadır. Bu yol ve sayılan dükkânların dışında Kule Meydanı'nda ahşap ve kömür depoları, marangoz, ince marangoz, çinkocular ve kahveler bulunmaktadır. Ayrıca bölgede yayınevlerinin çokluğu ilgi çekici bir bilgidir. Bunlar; Zellige yayınevi, Balkon veya *Zellige* Çıkmaşı'nda, Soumas yayınevi, Şair Ziya (*Chahssouvar*) Sokak'ta, Koromilas yayınevi, Galata'nın eski taş evlerinin incelendiği bölümde görülen (Şekil-2.7'de bina "A") bina da, *Moniteur Oriental* gazetesi, Büyük ve Küçük Hendek sokakların İlk Belediye (*Karanfıl*) Sokak ile kesiştikleri yerde, petrol motoru ile çalışan başka

bir yayın evi Lüleci Hendek Sokak'ta, *Byzantis* gazetesinin bürosu ise Voyvoda Caddesi'ndedir.

Bu ticari aktivitelerin niteliğine baktığımızda Pera'nın lüks tüketimini karşılayacak nitelikte olmasa dahi, yine de içinde modaevlerinin, mobilya dükkânlarının veya kuyumcuların bulunduğu görülmektedir. Ayrıca inceleme alanında, bir piyano imalathanesi bir de müzik aletleri mağazasının bulunması ise müzikle sadece profesyonellerin uğraşmadığını göstermektedir. Bölge sakinleri arasında müzik öğretmenlerinin de bulunması çevre sakinlerinin bazılarının evlerinde piyano gibi bir müzik aletinin çalışmıyor olabileceğini düşündürmektedir.¹⁷

Çevredeki diğer aktivitelerle bakıldığında Avrupa devletlerine ait dört okulun yine bu bölgede olduğu görülmektedir. Bu okullar St. George-Avusturya, İskoç Okulu (école écossaise), St. Pierre Koleji ve Alman-İsviçre okuludur. Ayrıca bölgede İngiliz Hastanesinin 1905'te yeni yapılan binasından önce burada yine bu devlete ait bir hastane ve elçilik konutu olduğu bilinmektedir.

Yukarıda sıralanan ticarethanelerde ve diğer yerlerde çalışan insanların aileleri ile birlikte yine Galata veya Pera'da oturdukları varsayılabilir. Ayrıca ticaret yıllıklarından evlerde ve apartmanlarda oturan her sakinin meslekleri belirtilmiş olduğundan bu bölgede meslek sahibi olarak, doktorlara, simsarlara, tüccarlara ve memurlara rastlandığı da bilinmektedir. Bu ticaret faaliyetleri ve mesleklerden yola çıkarak çalışma alanı içinde bulunan konutlarda oturanların orta düzey ekonomik seviyede ve bir bakıma burjuva¹⁸ olarak tanımlanabilecek bir sosyal kesim olduğu söylenebilir.

Çalışma alanı içinde ikamet eden ailelerden, haklarında bazı bilgilere ulaşılabilenler şunlardır;

Alex Yannissopoulo, 1889-1890 Annuaire-Oriental'e göre Ott Sokağı 10 numaradaki evin sahibidir. Aynı sokağın 8 numaralı evinde ise bir başka Yannissopoulo oturmaktadır ve besin maddeleri üzerine bir işte çalışmaktadır (Şekil-4.1). Buraya yaklaşık 150 metre ilerde, İstiklal Caddesi (Rue de Pera) 573 numarada Yannissopoulo kardeşlere ait bir ayakkabı dükkânı bulunmaktadır. 1881 yılına ait ticaret yıllığında aynı isimli bir ayakkabacı bulunmaktadır. 1912 yıllığında Ott Sokak, numara 10'da hâlâ Alex Yannissopoulo oturmaktadır. 1905 yılı Goad haritasında bu ev dört katlı ve "Ha-

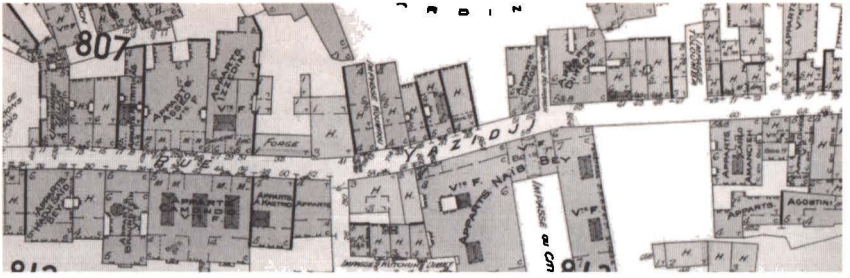

Şekil 4.1 1874 ile 1892 tarihleri arasında çekildiği anlaşılan (Tünel'in bacası görüldüğü için 1874'ten sonra, Barnathan Apartmanı olmadığı için ise 1892'den önce) fotoğrafta Yannissopoulou Ailesine ait konut görülmektedir.

bitation" (konut) tanımı verilmiş bir binadır (Şekil-4.2). Bu arada yine bu planda (1905-Goad) aynı sokağın karşı kaldırımında Yannissopoulou Apartmanı ve Şahkulu üzerinde Yannissopoulou Hanı olmak üzere iki büyük bina yapılmıştır (Örnek-39 ve 40).

İzleri takip edilmeye çalışılan Yannissopoulolar yaşadıkları döneme ait bilgiler vermekte ve bir anlamda yaşayış biçimleri konusunda bazı ipuçları oluşturmaktadırlar. Bunlardan Yannissopoulou ailesinin¹⁹ büyük olasılıkla iki ayakkabı dükkânı olduğu, 1889-1890 yıllarında Ott Sokağı'nda iki konutta oturdukları ve 1912'de aynı sokakta iki büyük apartmanları olmasına rağmen kendi eski aile konutlarında oturmaya devam ettikleri öğrenilmektedir.

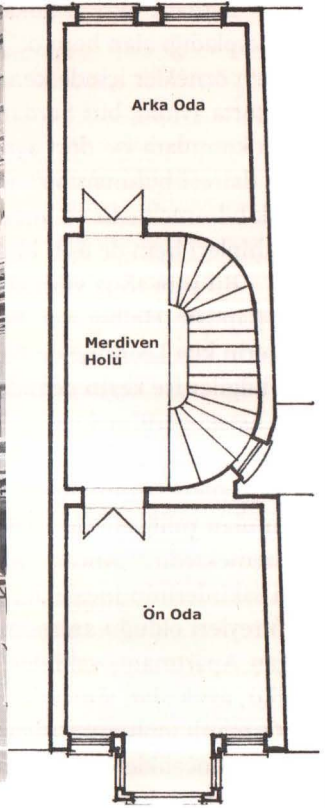
Bu araştırmada Yannissopoulolar gibi bazı başka ailelerin de kendi apartmanları olmasına rağmen bu yapılarda oturmayı tercih etmedikleri görülmektedir. Örneğin, Deyirmen Sokak 9 numara, Ali Behdjed Apartma-

Şekil 4.3 1905 planında Serdar-ı Ekrem Sokak görülmektedir.

zidji) ilginç örnekler sunmaktadır (Şekil-4.3). Bu sokakta yapılan araştırma yedi apartmanda oturanlar üzerine geliştirildi. Bunlardan Hadji Said, Youssouf Izzeddin, Camondo ve Levi apartmanlarında mal sahipleri ikamet etmemekte, Asséo (Salomon Asséo), Braunstein (Elias Braunstein) ve Agostini (Louis Agostini) apartmanlarında ise büyük olasılıkla mülk sahipleri veya akrabaları oturmaktadır. 1889-1890 tarihli yıllıkta M. Dikeos adında bir doktor Serdar-ı Ekrem sokak 59 numaralı ve büyük olasılıkla tek aileye ait bir konutta oturmaktadır. Ancak, 1905 yılı Goad haritasında bu yapının bulunduğu yerde iki Dikeos apartmanı yapılmış ve 1912 yılına göre de bu iki apartmanda Dikeoslardan hiç kimse bulunmamaktadır. Buna karşılık aynı yıllıkta bu iki apartmanın birkaç bina ötesinde bulunan 63 numaralı tek aileye ait konutta (*Habitation* da) kiracı olarak bir Dikeos ikamet etmektedir. Şekil-4.4'te 63 numaralı evin fotoğrafı ve plan şeması görülmektedir. Bu yapının genel mekân kurusu (giriş katı taşlık ve servis hacimleri belki sokak cephesinde bir oda üst katlar aynı planlı oda katları) dikkate alındığında, Dikeos apartmanlarındaki dairelere göre geleneksel Osmanlı yaşam biçimine daha uygun olduğu söylenebilir. Buradan çıkarılabilen sonuç, Dikeos ailesinin kendilerine ait iki büyük modern konut yapısı dururken kiralamak pahasına dahi olsa yaşantılarını sürdürmek için geleneksel konut yapılarını tercih etmiş olduklarıdır.

Bunun tam tersi bir örnek ise yine Serdar-ı Ekrem sokak (numara 60 Örnek-66) üzerinde 1890 tarihinde Carlo Amanchi adlı bir mimar tarafından inşa edilmiş apartmandır. Mimar bu yapıda ikamet ettiği gibi giriş katında da bürosu bulunmaktadır.

Şekil 4.4 Serdar-ı Ekrem Sokak'ta bulunan bu binada 1912 yılına göre Dikeos Ailesi kiracı olarak oturmaktadır.

Bu konuda bir başka örnekte Lüleci Hendek Sokak'ta bulunan Casaretto Apartmanı'dır (Örnek-52). 1889-1890 tarihli ticaret yılığında bu soyadı taşıyan bir kadın Lüleci Hendek 130 numarada oturmaktadır. Huber (1895) ve Goad (1905) haritalarında bu evin bulunduğu yerde Casaretto Apartmanı yapılmış durumdadır. 1912 ticaret yılığında ise bu apartmanda oturanlar arasında iki Casaretto vardır, Rober ve Louis Casaretto.

Serdar-ı Ekrem Sokak'ta bulunan Naib Bey Apartmanı (Örnek-65) hem kapladığı alan hem de parsel içinde şekillenme prensibi açısından incelenen örnekler içinde kendine özgü plan şemasına sahip bir konut yapısıdır (orta avlulu, biri Serdar-ı Ekrem diğeri Dibek Sokak'tan iki girişli, avludan konutlara ise dört ayrı girişi ve merdiven holü olan ayrıca her katta sekiz dairesi bulunan bir apartmandır). Bu yapı bugün Doğan Apartmanı olarak bilinmektedir ve bina ile ilgili yapılmış bir araştırma sayesinde hem ilk sahipleri hem de eski kiracıları hakkında bilgi edinmek mümkündür.

Bu yapı 1893 yılında Jean-Baptiste Helbig tarafından yaptırılmıştır. Jean-Baptiste Helbig, bir Belçikalı olan Charles Helbig ile İstanbullu bir bankerin kızı Léontine de Balzac'ın çocuklarıdır.²⁰ Binanın mimarı hakkındaki bilgiler ise kesin değildir.²¹ Şekil-4.5'te bu binada 1900 yılında oturanların listesi görülmektedir. Ticaret yıllıklarından yararlanılarak oluşturulan bu listede apartman sakinlerinin milliyetleri belirtilmemiştir. Zaten, milliyetler kişileri tanımlamada yeterli olamamaktadır, zira o dönemde, bağlı bulunulan milliyetlerle kişilerin kültürel kökenleri birbiriyle tamamen örtüşmemektedir.²² Ancak milliyetleri veya kökenleri ne olursa olsun, apartman sakinlerinin mesleklerinden, bu kişilerin eğitim almış bir sosyal sınıfın bireyleri olduğu anlaşılmaktadır. Sonuçta Naib Bey Apartmanı (bugün Doğan Apartmanı) sakinleri arasında rütbeli askerler,²³ fabrikatörler, memurlar, avukatlar, simsarlar, vs. bulunmaktadır. Ancak yine de bu insanların Osmanlı toplumunun en seçkin, "elit," sınıfını temsil etmediği ortadadır, zira öncelikle bu insanlar oturdukları apartmanda kiracıdırlar ve Serdar-ı Ekrem Sokak'ta Pera'nın en itibarlı sokağı değildir.

Nur Akın, çalışmasında Sultan II. Abdülhamid'in doğum günü kutlamalarının (1891 ile 1896 arası) gazetelerdeki anlatımlarını aktararak, kutlama kortejinin ilerlediği güzergâhların (Galata ve Pera'da) ışıklılandırılması ve bu yollar üzerindeki binaların süslenmesi işlemleri sırasında bu binaların sahipleri hakkında bilgiler verildiğinden de söz etmektedir.²⁴ Bu tanımlamalara göre Galata tarafında (Voyvoda Caddesi, Okçu Musa Sokak, Şişhane Meydanı gibi) daha çok idari binalar bulunmaktadır, Pera'da ise tiyatrolar, elçilikler, büyük oteller, lüks mağazalar ve bölgenin ileri gelenlerinin evleri bulunmaktadır. Buradan bir kez daha anlaşılmaktadır ki, "elitler" da-

Atkinson Bey, Topçu Albay
 Battus, Richard, R. O. T.'de Müfettiş
 Bomonti, Walter, Bomonti biraları üreticisi
 Bond, S. J., Mühendis
 Bond S. Th., B. I. O.'da Memur
 Chaye Paşa, Torpido Danışmanı
 Coidan, Etienne, Rus Denizcilik Şirketinde Müdür Yardımcısı
 Curmusi, Th. N., İthalatçı
 Frost Paşa
 Goldenberg, Albert, Avukat
 Gross, U. Dr., Orientbahn
 Haenni, E., Simsar
 Hayden, W., Fabrikatör
 Heer, Gaspar, Simsar
 Heyde, H. V. D., Sultan'ın Dişçisi
 Heyde, Hans von der Dişçi
 Heydrich, E., Kitapçı
 Köhler, H. F., B. I. O.'da Memur
 Laurette, M., B. I. O.'da Müfettiş
 Long, James A.'nın eşi
 Macgill, John, Kitapçı
 Marowsky, O. Ang., Memur
 Maurel, G., Memur
 Melkerstein, J., Blumberg ve Melkenst'te Müdür
 Müler, J., Orientbahn'da Müdür Yardımcısı
 Müler, J., Orientbahn'da Müfettiş
 Panciera, Ferd., Mühendis
 Pransinos, Christo, Memur
 Reidemeister, Vladimir, Denizcilik Şirketi Çalışanı
 Reppen C. J., Denizcilik Şirketi Çalışanı
 Madame Rittershaus
 Rittershaus, Wil. Simsar
 Roman, S., B. I. O.'da Memur
 Madame Sprinder
 Stampa, G. V., Müdür
 Stock H. W.
 Streater J. M., Memur
 Thompson, Harold, İngiliz Büyük Elçiliğinde Memur
 Thompson, William, Kaptan
 Vinicombe Paşa, Tugay Komutanı
 Visetti, S., Orientbahn'da Müfettiş
 William, John, Teknisyen

Şekil 4-5 Doğan Apartmanında oturanların listesi. C. Meyer-Schlichtmann

ha çok Pera'daki geniş malikâneleri tercih etmekte, Galata'daki çalışma alanı ve Pera'nın İstiklal Caddesi dışında bazı sokaklarında, orta ve biraz üzeri gelir seviyesinde ancak meslek sahibi ve okumuş insanlardan oluşan bir sosyal sınıf bulunmaktadır. Bu sınıf kira konutlarında oturmaktadır. Ancak, hem Galata hem de Pera'da bulunan bu apartman yapılarında oturan bu sosyal sınıf için *Grande rue de Pera*'ya, yani İstiklal Caddesi'ne yakınlık tercih edilen bir durumdur, dolayısıyla bu konum Galata sur içine göre biraz daha itibarlı bir konumdur.

Apartman yapıları ve bu binaların sahipleri ile kiracıları hakkında toplanan bu bilgilerden sonra bina sahipleri üç ayrı grupta tanımlanabilir görülmektedir. Birinci grubu bu yapılarda oturmeyan bina sahipleri oluşturmaktadır. Bu grupta, sayıları hiç de az olmayan Müslüman Osmanlılar da bulunmakta ve bu grup oldukça zengin bir sosyal sınıfın üyelerinden oluşmaktadır. Bu kişiler büyük ihtimalle Boğaz'da veya tarihi yarımada tarafında büyük konaklarda veya yalılarda oturmakta bu binaları ise gelir getiren mülk olarak yaptırmaktadırlar. Bu ailelerden bazıları şunlardır; Camondolar, Rigolar, Barnathanlar, Bagdatlianlar ve Ahmed Efendi, Savfet Bey, Hadji Said, Cheik Talat Efendi gibi apartmanların sahipleri.

İkinci grubu, bu bölgede ticaretle uğraşan tüccarlar oluşturmaktadır. Bu insanların bölgenin eski sakinleri olup, zamanla zenginleşerek bu binaları yaptırmış oldukları var sayılabilir. Bunların içinde bazıları, apartmanların tanımladığı yeni yaşam biçimine uyum sağlamak istemedikleri için eski aile konutlarında oturmayı tercih etmektedirler. Ancak yeni apartman konutlarında oturan ev sahipleri bulunduğunu da yeniden belirtmek gerekmektedir.

Üçüncü grup ise haklarında çok detaylı belge bulunamayan bölgenin yeni insan profilini oluşturan bir gruptur. Bu insanlar, çevrede yenidir ve daha iyi iş yapabilmek veya çalıştığı işyerine yakın olabilmek için Pera'da oturmayı tercih etmiş olmalıdırlar. Bu son gruba dahil edilebilecek insanlar arasında kiracı olan apartman sakinleri de doğal olarak bulunmaktadır. Daha önce de tanımlandığı gibi bu insanlar iyi yetişmiş, meslek sahibi, orta ve biraz üzeri ekonomik seviyede kişilerdir ve belki geçici olarak işyerlerine yakın olduğu için Galata veya Pera'da oturmaktadırlar. Meslek grubu olarak ise iç-

lerinde öğretmenler, memurlar, doktorlar bulunmaktadır. Ayrıca yine bu apartman yapılarında, tüccar, simsar ve çeşitli şirketlerde memur olarak çalışan insanlar da kiracı olarak oturmaktadır. Yine bu konutlarda kiracı konumunda olan kaptanlar, ressam ve heykeltıraşlar, makineciler de bulunduğu görülmektedir. Tanımlanan bu son sosyal kesim ise meslek sahibi, ayrıca, orta belki ortanın biraz da altında ekonomik seviyede insanlardır.

Apartman sakinleri üzerine yapılan bu araştırmanın bir sonucu ise en azından araştırma fırsatı bulunabilen binaların hiçbirinde Müslüman Osmanlı isimli kiracıya rastlanmamasıdır.

Çalışma alanı içinde belirli sosyal sınıfların yerleştikleri bölgeleri tanımlamak oldukça zordur. Belki bilinen tek veri, İstiklal Caddesi ve yakın çevresinde zengin olarak nitelendirilebilecek kesimin daha fazla bulunduğu olabilir. Bunun dışında, bölgede, ekonomik seviye farklılıklarının ika- met edilen bölgeleri tanımlaması durumu çok yaygın değildir. Çünkü en azından Galata'da ihtişamlı bir yapı ile oldukça mütevazı bir yapı yan yana gelebilmektedir. Ancak, Galata Kulesi çevresinde, İlk Belediye (*Karanfıl*) ve Serdar-ı Ekrem (*Yazıdji*) sokaklarda, birbirine benzer daha büyük ve yüksek apartmanlar bulunması bu bölgenin inceleme bölgesi içinde kalan diğer alanlara göre biraz daha itibarlı olduğunu düşündürmektedir.

YAŞAM BİÇİMLERİNİN TANIMLANMASI

Çalışma alanı içinde belirlenebilir sosyal sınıfları inceledikten sonra, şimdi de yeni konut tipi olarak tanımlanabilecek apartman yapılarında süregelen yaşam biçimleri belirlenmeye çalışılacaktır. Daha önce de sözü edildiği gibi, özellikle bu yapılarda geçen yaşamlar konusunda hatıralara veya başka türde tanımlamalara rastlamak çoğunlukla mümkün olamadığı için, bu bölümdeki incelemeler 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı toplumunda süre geldiği bilinen yaşam biçimlerini temel alarak geliştirilecektir.

İlk aşamada, Osmanlı toplumu aile yapısının, belki de 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren geçirmekte olduğu değişim göz önünde bulundurulacaktır. Dolayısıyla, olası aile profilleri ve aile fertlerinin sayıları, bu apartmanlardaki dairelerin kapasiteleri ve konut içi kullanımlar konusunda bilgi verebilecektir.

Eski konut tiplerinde mekânların kullanımı ve yaşam biçimleriyle karşılaştırıldığında apartman yapıları için tanımlayıcı bir ölçüt olarak ortaya çıkan kolektif yaşam pratiği, çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde özellikle ele alınan bir veri olacaktır.

TEK AİLE KONUTLARI

Çalışmanın ilk bölümlerinde Galata bölgesinde geçiş süreci konut tipi olarak belirlenmiş olan ve kendi içinde de ardı ardına iki gelişim aşaması geçirmiş olduğu anlaşılan bir ara tipin, apartman örneklerinin inşasından önce var olduğu belirtilmişti. 19. yüzyıla ait bu konut tipinde, en azından orta düzey ekonomik yapıda olan aileler için geçerli olan düzenlemeye göre, giriş katında gündelik oturma, mutfak gibi kullanımların bulunduğu, evin üst katında ise daha çok konuklara ayrılmış nitelikli bir “salon” olduğu söylenebilmektedir. Bu tipte konutlara 19. yüzyıl başında izlenimlerini aktaran Castellan’ın yazdıklarında, Maria Yordanidou’nun (1992) 19. yüzyıl sonu İstanbul hayatına ait anıların aktarıldığı romanında ve Willy Sperco’nun (1989) yine bu döneme ait tanıklıklarında rastlanmaktadır.

Müslüman olmayan Osmanlılara ait bu tip aile konutlarından tanıklıklarla oluşan genel bilgilere göre, 19. yüzyılın sonlarına doğru, bu yapılar da mobilya kullanımlarının yaygınlaştığı ve her mekânın artık belli işlevler kazanmış olduğu söylenebilmektedir. Böylelikle artık evlerde, salon, gündelik oturma, sandık odası, yemek odası ve yatak odası gibi işlevlere karşılık mekânlar bulunmaktadır. Ekonomik açıdan orta düzey bir ailenin konutundaki mekânların tanımlanmasında bu sayılanlarla beraber genellikle giriş katında taşlık mekânı ve bunun bir alt kotunda da olabilecek mutfak bulunmaktadır.⁴⁵

Bu aile konutlarında başka ailelerle ortak yaşam söz konusu değildir, ancak bazen bu yapılarda kiralık odalar bulunmaktadır.

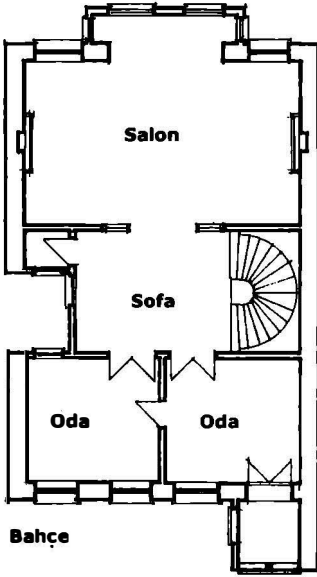
Başka bir aile konutu tanımı ise 20. yüzyıl başlarında Beyoğlu Ağa Camii yakınında düşey hiyerarşik düzende tasarlanmış bir yapıya aittir. Sonuçta girişin üstündeki kat ailenin büyüğü anne ve babaya aittir, ailenin iki erkek çocuğu ise kendi küçük aileleri ile üstteki diğer iki kata yerleşmişlerdir. Kat planlarının düzenlenmesiyle ilgili az bilgi bulunmaktadır ancak bu

na rağmen üst kattaki hizmetli odalarına çıkan büyük mermer merdivenin aynı aileden küçük nüvelerin oturduğu katları birbirine bağlıyor olması her üç katın da aynı plan düzenine göre tasarlandığını düşündürmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, her katında aynı plan şemasının uygulandığı ve aynı ailenin farklı nüvelerine ait olarak düşünülen bu aile konutları apartmanlara geçiş öncesinde Osmanlı konutunun yaşadığı değişim evrelerinden birini temsil etmektedir ve bu tür yapılara bugün de Beyoğlu'nda rastlamak mümkündür.

Zengin olarak nitelendirilebilecek ekonomik seviyede olan ailelerin çok katlı aile konutları konusunda ise yine Pera'da bulunan başka bir yapı incelenecektir. Bu bina, İstiklal Caddesi'ne paralel, dönemin önemli olduğu anlaşılan bir sokağında, Altıncı Daire Belediyesinin kadastro çalışmalarından beri var olan (böylece binanın 1858-60 yıllarından önce yapılmış olduğu anlaşıyor) ve bugüne kadar ayakta kalabilmiş bir konut yapısıdır. Şekil-4.6'da yapının kat planlarının şematik gösterimi bulunmaktadır. Yapının bugünkü sahibinin aktardıklarına göre bu yapı Ermeni bir aileye aitti. Bu yapıda göze çarpan önemli özelliklerden biri, bitişik nizamda yapılmış olmasına rağmen çağdaşı olan (19. yüzyılın ikinci yarısı) ahşap konaklardaki mekân düzenleme prensiplerinden birçoğunun burada da olmasıdır. Böylelikle kentsel ölçekte farklı prensiplerle ortaya çıkan, farklı kent dokularında aynı yaşam biçimlerine hizmet eden mekânların farklı tip konut yapılarında da kullanılıyor olduğu savı güçlenmiş olmaktadır. Ayrıca ilginç noktalardan bir diğeri ise, bitişik nizamda sıkışık kent dokusu içinde inşa edilmiş ve her katında aynı plan şemasının devam ettiği bu zengin halk kesimi konutunun planlamasının kolaylıkla farklı ailelerin kullanımına uyarlanabilecek kat planlarına sahip olmasıdır. Ayrıca bu kurgunun da 19. yüzyılın sonlarına doğru inşa edilecek apartman konutlarının bazılarının plan şemalarını oldukça andırıyor olması da ilginç bir diğer gözlemdir. Böylelikle çalışma alanı içinde,²⁶ konut tipleri arasında kronolojik sıralanma daha da netleşmektedir.

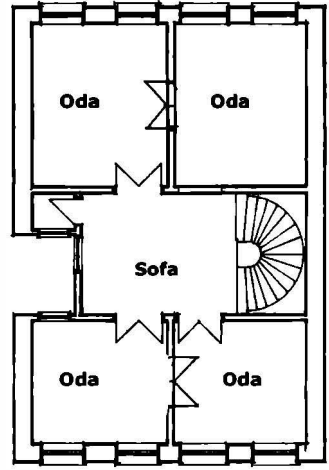
Ara tip olarak tanımlanan apartman öncesi konutlarda katlara mutfak ve tuvalet hacimleri ekleyerek, her katın diğerinden bağımsız olarak kullanıldığı çalışmanın önceki aşamalarında izlenmiş ve bu aile konutları

Sokak

Çıkmalı Kat Planı

Sokak

Bahçe

Normal Kat Planı

Şekil 4.6 Zengin Ermeni bir aileye ait olan konutun plan şeması görülmektedir (Konutun bugünkü sahibi güvenlik sebebiyle adresi ve binanın fotoğrafını yayınlanmasını istememektedir)

nın zamanla her kat ayrı olmak üzere kiralık konutlar olarak değerlendirildiği belirtilmiştir.

Kâgir ve aynı kat planının çoğaltılmasıyla oluşan aile konutlarının yapı maliyetlerinin bir giriş katı ve üzerinde odalardan oluşan tek katlı aile konutuna göre daha gelişmiş bir bütçeye gereksinim duyduğu açıktır. Dolayısıyla çok katlı aile konutlarında oturan geniş ailelerin, tek katlı ahşap aile konutlarında yaşayan orta ekonomik seviyedeki ailelere göre daha varlıklı olduğu kabul edilebilir. İki farklı ekonomik seviyedeki aileye ait, bu iki eski konut tipinde tek bir aile birimine ait alanlar büyüklük olarak birbirine

yakındır. Başka bir deyişle ekonomik olarak daha düşük seviyede bir aile birimi halinde yaşanan, tek katlı ahşap konutun alanı ile büyük bir ailenin çok katlı konutunun kendilerine ayrılmış tek katında yaşayan, ama ekonomik olarak daha zengin olan bir aile biriminin konutu (Örnek-58),²⁷ alan olarak birbirinden çok farklı değildir. Sonuç olarak servis hacimleri dışında çok katlı bir aile konutunun tek katında en fazla dört oda ve bir ortak mekân (sofa), bulunmaktadır. Bu düzenleme giriş üzeri tek kat ve dönem olarak da daha önce bir dönemden itibaren var olduğu bilinen ve orta düzey ekonomik koşullara sahip aileler arasında, 19. yüzyılın sonuna kadar kullanılacak olan konuttan daha farklı değildir. Böylece yaşama biçimleri konusunda, bu iki ayrı ekonomik seviyedeki gruba ait aile konutları incelendiğinde, gerek yaşama alanlarının büyüklüğü gerekse oda sayısı açısından benzerlikler olduğu anlaşılmaktadır.

Bu durumda, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yapılmaya başlandığı düşünülen, bitişik nizam ve daha varlıklı görünen ikinci tip aile konutlarında yaşayanların, daha mütevazı birinci tiptekilerle aynı yaşam şeklini sürdürdüğü söylenebilir mi? Sonuç olarak, büyük olasılıkla, 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren zenginleşerek değişen ekonomik ve sosyal koşullar nedeniyle ahşap veya kâgir mütevazı evlerini, daha sıkışık dokuda ama bu sefer kat kazanmak suretiyle büyümüş konutlara geçerek değiştirmiş bir sosyal kesim ile karşı karşıya olunduğu var sayılabilir. Böylece, bu sosyal kesimin yaşam biçimlerinin çok değişmediği ancak oturdukları konut tipinin bir değişim evresi geçirdiği, farklı bir deyişle yeni şartlara uyum sağladığı söylenebilir. Sonuçta, yaşama alanları değişmemiş ama parseller ufalarak yine aynı yaşam biçimlerinin farklı fiziksel sınırlar içinde sürdürülmesi sağlanmıştır.

İstanbul'un başka bir mahallesinde yaşarken, zenginleşip bir bakıma daha seçkin bir sosyal gruba ait olma arzusu ile, Galata veya Pera gibi daha itibarlı mahallelerde yaşamaya karşı duyulan istek, bu konut bölgesi ve biçimi değişiminin nedenini açıklayan unsurlardandır. Ayrıca dönemin politik olaylarına bağlı olarak, Müslüman olmayan Osmanlıların, İstanbul'da büyükelçiliklerin yakınlarında (Pera ve Galata) yaşamayı daha güvenli buldukları da bilinmektedir.

Başka bir taraftan da, modernleşme doğrultusunda Pera'nın kentsel dokusunda ve mimarisinde yaşanan gelişim, genç nüfusu burada yaşamaya özendirilmektedir. Sonuçta anne ve babalarına göre daha iyi eğitim almış genç kuşak için çoğunluğu Pera'da ve Galata'da olan kurum ve işletmelerde çalışmak ve buraya yakın bir bölgede oturmak daha cazip bir yaşam şekli olmalıdır.

Çalışmanın bu aşamasında yaşam biçimleri konusunda tanımlamaların bulunduğu bir kaynak İzmirli Yahudi bir ailenin yaşantısından kesitler vermektedir. İzmirli için yaşanan sosyal ve ekonomik gelişim İstanbul için biraz geç olsa dahi geçerlidir, zira bu şehirlerin özellikleri birbirine benzemekte ve nüfus yapılarına bağlı paralellikler bulunmaktadır.

...1900'e doğru durum biraz düzelir: Evrensel Yahudi Birliği Okul'undan mezun ilk kuşak yetişkin yaşa ulaşır. Genç Yahudiler Avrupa bankalarında ya da ticarethanelerinde çalışmaya başlamak-tadır Mizrahi ailesi bu burjuvaziye aittir.²⁸

Bu ailenin yaşam biçimi, Galata'dakilerden çok farklı olmamalıdır. Ailenin babası, Behor Mizrahi, kumaş tüccarıdır ve akşamları eve geç gelmektedir. Boş zamanlarını tavlâ oynayarak arkadaşları ile dolaşarak veya bazen erken akşam saatlerinde deniz kenarındaki kahvelerin birinde oturup rakı içmektedir. Reyna Mizrahi'nin günü ise, evin hanımı, büyük kızının işlerinde kendisine yardım ettiği evinde geçmektedir. Ailenin kız çocukları, erkek kardeşlerinden farklı bir eğitim almaktadır ve babalarının kararıyla okul eğitimleri kesilmiştir. Bu toplumda kadınların hayatı erkeklerinkine benzememekte, kadınlar evde oturup gündelik ev işlerini yaparken, erkekler ofiste çalışır ayrıca kulüp ve birtakım birliklerin aktif üyeleridirler. Gençlerin gittikçe daha hareketli bir sosyal hayatı olmaya başlamıştır. O dönemlerde İzmir'de birçok kulüp ve yardım derneği kurulmuştur; okuma kulübü, yoksullar derneği, kimsesiz çocuklar derneği bunlardan bazılarıdır.

Galata'da ekonomik olarak orta seviyede veya biraz üzerinde halkın aile yapısı, sosyal hayatı ve tek veya kolektif konutlarında süregelen yaşam biçimi, büyük olasılıkla bu İzmirli aileninkinden, Mizrahilerden, çok farklı değildir.

Bu arada Galata ve Pera'da ikinci tip aile konutu olarak tanımlandığı-mız ve her katında aynı planın tekrar ettiği aile konutları ve burada geçen hayat konusunda, fazla bilgi bulunmamakla beraber, gençliğini daha çok ahşap konutlarda geçiren yaşlı kuşağın düşüncelerini Yordanidou (1992) hatıralarını aktardığı romanında özetlemektedir.

Loksandra başını kaldırıp bakınca dört katlı, daracık bir ev gördü: Ba-şını daha arkaya atarak gökyüzünü görmeye çalıştı, gökyüzü yoktu! ...

Loksandra köşedeki bir odaya giriyor, içerideki yatağını, lavabosu-nu, tozlu ve sağı solu çizilmiş, ezilmiş dolabını görüyor. Yatağı çarşaf-sız, pencereler perdesiz, odanın ortasında kocaman bir sandık.... (Ba-kırköy'deki evinden çocuklarının zoruyla Pera'daki yeni evlerine ta-şınan Loksandra'nın bu evdeki ilk gününe ait hatırladıkları)

Pabuçlarını giyip merdivenin başına çıktı. Yanda kilitli bir kapı vardı, onun ötesinde merdivenler. ... Bu ne biçim merdivendi, mi-nare merdiveni gibi daracık, dimdik... Loksandra önde kediler arka-da bir aşağı katın sahanlığına vardılar. Burası da aynı. Basamakları indikçe ortalık daha karanlıklaşıyordu. Zemin kata vardı, göz gözü görmüyordu. El yordamıyla kapıyı bulup açtı. Burada yarı karanlık tek bir oda vardı: Yemek odası (Bu evde mutfak bodrum katında idi, ayrıca bir kömür deposu da vardı ama bahçe yoktu)²⁹

Bu romanda, Loksandra, yaşlı dul Rum hanım, bu moda³⁰ mahallede çocuklarının ısrarı ile onların yanında oturmak zorunda kalmıştır. Bu konutta ailenin gündelik oturma mekânı, yemek odasıdır. Bu oda giriş katında, bodrum katında bulunan mutfaka yakın durumdadır. Ailenin Bakırköy'deki eski evinde ise yemek odası ve Loksandra'nın gündelik oturması, ufak bir sandık odasıyla beraber giriş katında, mutfak ise yine bodrumdadır. Sonuçta büyük olasılıkla, konut alanının darlığı sebebi ile her ikisi de aslında evin ortak mekânı olan yemek odası ve oturma odası, bu yeni çok katlı yapıda birleşmiş görünmektedir. Bu yeni düzenleme oldukça önemli bir değişimdir, zira incelenen apartman yapılarında, çoğunlukla az ışık alan geniş orta mekânlar (sofalar), bugün bile hem oturma odası hem de yemek odası olarak kullanılmaktadır.³¹

Romanda tanımlanan ve yazarın hatıralarına dayalı detaylarda evde iki hizmetlinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Bunların odaları büyük olasılıkla en üstte bulunan 4. kattadır. Katlar arasında hiyerarşik bir düzen bulunduğu gerek hizmetlilerin üst katta olmasından gerekse de her katın yüksekliğinin farklı olması ve bezemelerinin üste doğru azaldığından anlaşılmaktadır. Bu düzen batı mimarlığından alınmıştır ve geleneksel Osmanlı konut mimarisinde bu düzenlemeye rastlanmaz, hatta yükselen kat daha iyi bir konum kazandığından her zaman alttakine göre daha değerlidir.

Bu aşamada çalışmanın en önemli sorularından biri tekrar ortaya çıkmakta; bu iki eski aile konutu tipinde süre gelen yaşam şekli, apartman dairelerine nasıl uyarlanmaktadır?

Bu konudaki araştırmalara öncelikle, konut tipinde yaşanan bu değişimin konut içi kullanımlarda ne gibi değişimlere sebep olduğu incelenerek başlanacaktır. Bu soru üzerine yoğunlaşabilmek için önce, bu yapılarıdaki kolektif yaşam olgusu üzerinde durmak gerekmektedir. Çalışmanın Galata'daki eski konut tipleri üzerine olan bölümünde ara tip olarak belirlenmiş olan ve kendi içinde de en az iki ayrı evreden oluştuğu anlaşılan kira konutu ile aile konutu arasında kalan bu tip konutların varlığı, apartmanlardan önce de kolektif yaşam modellerinin en azından Galata'da var olduğunu kanıtlamaktadır. Dolayısıyla bu büyük apartman konutlarının hiçbir hazırlık evresi geçirmeden, batı mimarlığından model transferi açıklaması ile Osmanlı konut kültürüne getirilmiş olduğu düşüncesi oldukça zayıflamış görünmektedir. Kısaca özetlenecek olursa bu büyük konut yapılarının varlığından önce de Galata'da bir tür kolektif yaşam modelinden söz etmek mümkün görünmektedir. Bu büyük kolektif konutların, apartmanların, çok kısa bir sürede yapılmaya başlanıp hızla çoğalması öncelikle, yapı yüksekliklerinin artırılmasını sağlayan yeni yapıım şartnameleriyle açıklanmalıdır (bkz. 1882'de çıkarılan Ebniye Nizamnameleri). Ayrıca dönemin spekülatif yaklaşımı ve toplumun en azından bir kısmının büyük yapı yapabilecek finansal kapasiteye sahip olabilmeleri gibi ekonomik dinamikler de apartmanların hızla yayılmasını açıklamaktadır.

Çalışmanın bu aşamasında kolektif yaşam şekli incelenecek, daha sonra, apartman örnekleri dairelerinin kapladıkları alan ve sahip oldukları

oda sayısı doğrultusunda sınıflandırılacaktır. Daire büyüklükleri ve oda sayısı konusunda örneklerin sınıflandırılmaları, bu konutlar için geçerli olası programları (aile profili, yaşam biçimi) ortaya çıkaracak ve bunların iki ayrı tip aile konutu ile karşılaştırılmasını sağlayacaktır. Bu çalışmanın sonucunda en azından inceleme alanı içinde geçerli olan konut programları netleştirilmiş olacaktır.

APARTMAN KONUTLARINDA KOLEKTİF YAŞAM

Apartman örneklerinde öncelikle kolektif yaşamın gerektirdiği başlıca mekân değişimlerinin neler olduğu üzerinde durulacaktır. Aile konutu kavramından kolektif konuta geçişte oluşan mekânsal değişimin önemli göstergelerinden biri, katlarda bağımsız dairelerin bulunması ve giriş katlarında aile konutlarında olduğu gibi mutfak veya hamam bulunmayışı olarak tanımlanabilir. Sokaktan beş altı basamak yukardan başlayan çoğu giriş katı, plan şeması normal katlara göre küçük olmasına rağmen yine de konut biçiminde planlanmıştır.

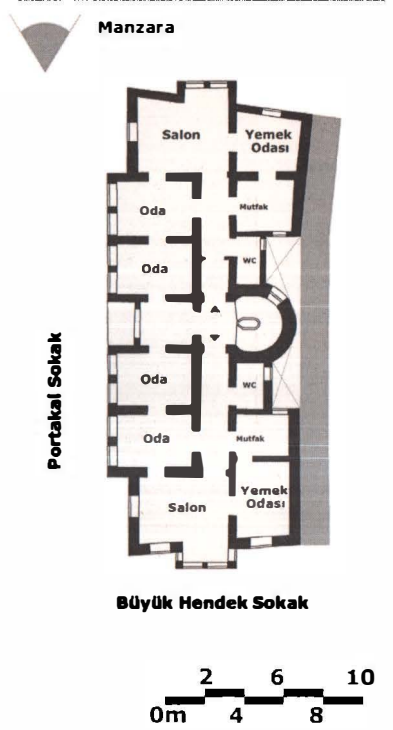
Birçok ailenin beraber aynı binada yaşamlarını sürdürmelerinin sonuçlarından biri olan ortak alanların varlığı ve bu ortak alanlarından sorumlu bir kişinin bulunması bu yaşam şeklinin ilk belirleyicilerinden biridir. Sonuçta incelenen apartman yapılarının bir kısmında, kolektif yaşamın belirtilerinden biri olan “odabaşı” görevine³ rastlamaktayız. Bina sorumlusu bu kişinin kaldığı yerin apartmanın hangi bölümünde olduğu bilinmemekle beraber, ticaret yıllıklarındaki kayıtlarda bir numaralı daire ile başlayan binada oturanların listesinde adı en sona yazılmaktadır. Büyük olasılıkla apartman sakinlerinden aldığı ücret karşılığı çalışan odabaşılara 1912 yılının ticaret yılığında bundan öncekilere göre daha çok rastlanmaktadır. Bundan çıkarılan sonuç ise, bu görevin gerekliliğinin belki de apartmanların yaygınlaştığı süreçten belli bir zaman sonra görüldüğüdür. Dolayısıyla önceleri bu görevlinin kalabilmesi için bir yerin tasarlanmamış olduğu düşünülebilir. Ancak daha geç örneklerde hizmetliler için giriş katında veya çatı katında odalar planlanırken odabaşılar için de bu bölümlerde kalacak bir oda düşünülmüş olabilir. Sonuç olarak ilk apartman örneklerinde binada oturanlar listesinde odabaşı olmaması ve bu görevliler için bir mekân tasarlanmamış olması, ol-

dukça büyük binalarda süregelen (dolayısıyla birçok ailenin bulunduğu) kolektif yaşıntıya olan acemilik olarak nitelendirilebilir.

Apartmanlardaki ortak yaşamın önemli göstergelerinden biri de bazı binaların bodrum katlarında bulunan ortak çamaşırlıklardır. Bu mekânlar günümüzde dükkân veya atölyeler tarafından depo veya farklı işlevlerle kullanılmaktadır. Ancak bu mekânların eski durumlarını bilenler bu bodrumlarda büyük mermer lavabolar olduğunu anlatmaktadırlar.

İncelenen yapıların çoğunda görülen özelliklerden biri de çatıların bir kısmının teras olarak kullanılmasıdır ve bu kullanım eski aile konutlarında da sıklıkla olmasa da görülmektedir. Bu ortak teraslarda apartmanda oturan aileler çamaşırlarını kurutmaktadırlar. Örnek-27’de (yapım tarihi 1895 ile 1905 arasındadır) oturan eski kiracılar bu apartmanın üst katında bulunan ortak mekânda lavabolarda çamaşır yıkadığı ve bu kattaki ortak terasta kurutulduğundan bahsetmektedirler (Şekil-4.7). İncelenen apartman örneklerinde rastlanılan bu uygulamadan, Alexandra Yerolympos (2000), makalesinde³³ evlerde modernleşme sembolü olarak söz etmektedir. Zaten, Galata’da 1905 tarihine kadar yapılmış yapılarda az rastlanan bu düzenleme, Pera’da yapılacak daha geç tarihli apartmanlarda bulunmaktadır.

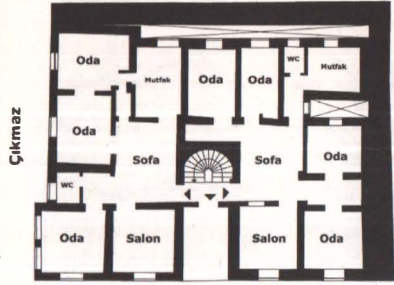
Örnek 27 ve 41’de bulunan balkonlar ise apartmanlarda ortak mekânlar konusunda rastlanan ilginç bir uygulamadır (Şekil-4.8). Bu binalarda her kattaki merdiven holünde yarı açık ortak bir mekân bulunmaktadır. Bu kullanım incelenen iki örnek dışında diğer apartmanlarda bulunmayan oldukça ilginç bir düzenlemedir. 41 Numaralı örnek daha önce de incelenen kendine özgü ortak alanların planlandığı üç Rigo apartmanından biridir. Hatırlanacağı gibi bu apartmanlar, bulundukları konumu daha avantajlı duruma getiren, kendi mülkiyet sınırları içinde ortak bir avlu ve bulundukları çıkmaz sokağa yaya geçişi kazandıran ilginç bir kadastral düzenleme ürünüdürler. Şekil-3.20’de daha geç bir tarihte yapılan son Rigo Apartmanı’nın ortak avluya hacim kazandıran “U” biçimindeki plan kompozisyonu ve bu plan şemasının tam orta aksına yönelmiş, simetrik plan şemalı ve binanın avlu cephesinin tam ortasına rastlayan ortak balkon mekânları olan 41 numaralı örnek görülmektedir. 21 daire içeren bu üç Rigo apart-

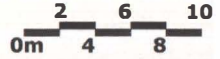
Şekil 4.7 Örnek 27'de teras katında çamaşır yıkanan lavabolar ve kurutma alanı bulunmaktadır.

manı düzenlemesi dış mekân organizasyonunun bir dizi görsel ilişki ve kolektiflik bilinci ışığında tasarlanmış olduğunu düşündürmektedir. Bu tasarımın yaklaşımı gerek bilinen geleneksel Osmanlı konut mimarisinde gerekse incelenen diğer apartman örneklerinde bulunmamaktadır.

65 Numaralı örnek Doğan Apartmanı'nda ise, her daireye ait hizmetli odaları çatı katında veya giriş katında bulunmaktadır. Bu yapıda döneminin her türlü konfor şartları bulunmaktadır. Her odasında bir baca tasarlanmıştır. Ancak daha önce de belirtildiği gibi bu örnek çalışma alanı içinde bir istisnadır ve büyük olasılıkla da daha sonra yapılacak benzer binalar için bir model teşkil etmektedir.

Şahkulu Çıkma

Şekil 4.8 Şahkulu çıkmaında ortak balkon uygulaması olan örnek 41 görülmektedir.

Özetlemek gerekirse, bu yeni yerleşme biçiminin örnekler üzerinde oluşturduğu yenilik, apartman içi ortak mekân organizasyonlarıdır.

APARTMAN DAİRELERİNDE SÜREGELEN YAŞAM BİÇİMİ

Her dairede süregelen yaşantıyı araştırabilmek için öncelikle ailelerin profillerini tanımlayabilmek gerekmektedir. Dolayısıyla bu dairelerdeki olası programlar, konutların kapasiteleri, başka bir deyişle oda sayısı ve büyüklükleri gözden geçirilerek tanımlanmaya çalışılacaktır.

İlk olarak 1907 sayımına dayanarak Müslüman nüfusun³⁴ aile yapısını araştıran Duben ve Behar'ın (1996) çalışması incelenecektir. Bu araştırmaya göre konutların % 40'ı çekirdek aile, % 16'sı geniş aile, % 12'si ise çoğul aile nüvelerinden meydana gelen aile konutlarıdır. Kalan % 20,9'u ise bekâr veya dul olarak yalnız yaşayanlar (bu grubun yaklaşık yarısını bekâr hanlarında kalanlar oluşturmaktadır) veya savaş sonrası ailelerini bırakarak

İstanbul'a gelen mülteciler oluşturmaktadır. Bu sonuçlara göre anne, baba ve bir veya iki çocuktan oluşan aileler (ki bu oranlara 3,4 kişi olarak geçmektedir), İstanbul'da Müslüman nüfus içinde çoğunlukta bulunmaktadır. Duben ve Behar'ın çalışmasında bu aile gruplarının meslekler açısından da sınıflaması yapılmıştır (Duben, Behar, 1996). Şekil-4.9'da, aile reislerinin mesleklerine göre bu farklı aile grupları sınıflanmıştır (1907 sayımları sonuçlarına göre). Bu verilere göre elit, memur, asker ve tüccar ailelerde konutta tek ailenin yaşaması daha yaygın iken, işçi ve herhangi bir zanaatla uğraşanlarda, geniş ve büyük ailelerin bir hanede yaşaması daha sık görülmektedir. Ayrıca elitler ve tüccar grubundaki tek aile yaşama yüzdesi memurlar ve askerlerdeki tek aile yaşantısının oranına göre oldukça fazladır ve yine bu son gruptaki geniş aile yaşantısının oranı elit ve tüccarlara göre yüksektir (tek aile konutu % 37 iken büyük aile konutu % 23,6'dır).

İncelenen örnekler arasında tek oda, bir mutfak ve tuvalet ile sınırlanan hiçbir daire bulunmamaktadır. İki oda, bir ortak mekân, mutfak ve tuvaletten oluşan ise ancak bir örnek bulunmaktadır. Buna karşılık, 14 tane üç odalı, 38 dört odalı, 19 beş odalı, 11 altı odalı ve son olarak da yedi odalı 4 daire bulunmaktadır. Sonuçta çoğunluk % 43,7 ile dört odalı dairelerden oluşmaktadır. Bu dairelerde ayrıca bir dağılım mekânı (ki bu sofa veya bir koridordur) ve servis hacimleri bulunmaktadır. Bu daireler büyük olasılıkla orta düzeyde bir sosyal sınıfa ait aileler tarafından kullanılmaktadır. Bu kapasitedeki bir apartman dairesinde konuklar için ayrılan bir salonun dışında iki veya üç yatak odası bulunduğu düşünülürse bu daireler, iki veya üç çocuklu belki de aile büyüğü ile yaşayan bir ailenin konutu olmalıdır. Bunun dışında dört odalı evlerden sonra oranın gittikçe düşmesi, bölge sakinleri arasında büyük dairelere olan ihtiyacın azalmasından kaynaklanıyor olabilir. Bu da ya sosyal sınıf olarak elitlerin yaşam tarzına uygun ya da geniş aile yapısına sahip veya çok çocuklu ailelerin ihtiyaçlarına cevap veren dairelerin çalışma alanı içinde fazla rağbet görmediğini göstermektedir.

Dört odalı bir ev, bir salonla beraber, eğer yemek sofada yenmiyorsa bir yemek odası ve iki yatak odası veya en fazla üç yatak odasından oluşmaktadır. Bu daireler, içlerinde çalışma odası, salon ve gündelik yaşam alanlarının ayrılması, hizmetliler için yatak odası gibi geniş yaşam prog-

Meslek Grupları

	Elit		Kamu Gör./Askerler		Esnaf/Zanaatkar		Emekçiler/Üreticiler	
	Sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
Hane halkı tipi								
Yalnız yaşayanlar	4	7,4	12	9,4	8	7,0	4	12,5
Ailesizler	-	-	4	3,2	7	6,1	5	15,6
Çekirdek Aile	26	48,1	47	37,0	61	53,0	8	25
Geniş Aile	8	14,8	30	23,6	18	15,7	11	34,4
Çoğul Aile	10	20,8	18	14,2	15	13,0	2	6,3
Tasnif Dışı	6	11,1	16	12,6	6	5,2	2	6,3
Toplam	54	16,2	127	38,1	115	34,5	32	9,6

Şekil 4.9 1907 sayımları sonuçlarına göre aile reislerinin mesleklerine göre sınıflandırılması
Duben, Behar, 1996

ramlarına sahip olmayan ve çoğunlukla tek ailenin yaşam modelini barındıran konutlar olmalıdır. Dört odalı bu daireler Duben ve Behar'ın (1996) 20. yüzyıl başı Müslüman nüfus verileriyle yapmış oldukları çalışmalardan çıkan aile profili sonuçlarına da uymaktadır.

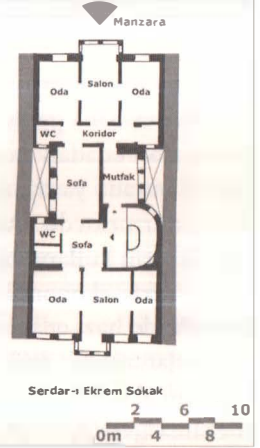
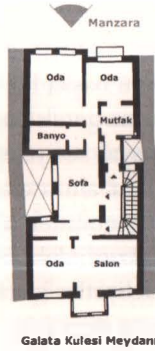
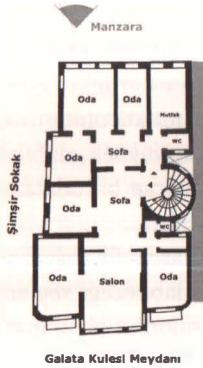
Bu tanımlamaya uyan bir ailenin yaşamı muhtemelen şöyledir; evde bir aile büyüğü vardır, memur veya tüccar olan baba gününü işyerinde çalışarak geçirmekte annesi ise ev işleri ile uğraşmaktadır, çocuklar ise büyük olasılıkla eğitim almaktadırlar. Aileler arası ziyaretler veya komşu ziyaretleri, eskiye göre azalmış olmalıdır. Bunlar da, büyük ihtimalle bayram günleri gibi senenin sayılı günlerinde yapılanlardır. Bu, sadece günlük ziyaretlere ayrılan bir odanın olmamasından anlaşılmaktadır.

...Mevsimlerden ilkbahar mı, sonbahar mı bilmiyorsun. Artık misafirlik kalmadığı için, bayramları, seyranlıları da unutuyorsun. Bunların modası geçti. Sevdiklerini bile kırk yılda bir görüyorsun, gördüğün gibi de kaybediyorsun. Geldikleriyle gittikleri bir oluyor. Ağırlyacak yerin var mı ki zaten.³⁵

Evin aile reisinin erkek konuklarının ziyaretleri ise merdiven holüne açılan bağımsız bir kapıdan ulaşılan odalarda yapılmaktadır ve bu tür odaların bulunduğu örnekler çok sayıda değildir (Şekil-4.10 Örnek 25, 26, 59). Bu konuda diğer bir düzenleme ise Örnek 5, 6, 50, 38, 30'da olduğu gibi giriş holünden ayrılan iki bölümlü örneklerde görülmektedir (Şekil-4.11). Bu sayının azalması, harem-selam veya gündelik ve konuklara özel bölüm, alışkanlığının giderek azaldığını veya değişime uğradığını göstermektedir.

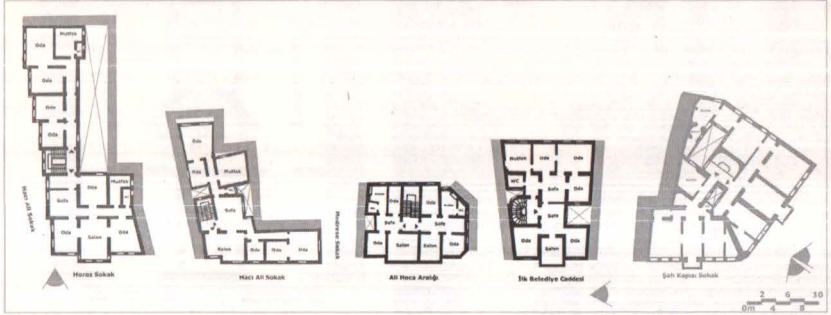
Buraya kadar dört odalı evlerde orta seviyede bir ailenin yaşantısını örnek alarak yaşam biçimleri tanımlanmaya çalışıldı. Oysa dairelerdeki oda sayısı arttıkça bu dairelerde oturanların yaşam biçimleri ve sosyal seviyeleri değişmekte ve mekân kullanımları da çeşitlenmektedir. Örneğin beşinci ve altıncı odalar ailenin çok sayıdaki çocuğuna (iki çocuktan fazla) ait olabileceği gibi, ev içindeki başka kullanımlara da ayrılmış olabilir. Bu "fazla" odaların kullanımları konusunda ne bir fiziksel belirleyici bulunmakta ne de başka bir plan düzenlemesindeki olası benzerlik bu odaların sınıflandırılmasına yardımcı olmaktadır. Sonuçta daha fazla odanın varlığı evdeki programın daha geniş olduğunu başka bir deyişle bu evlerdeki yaşam biçiminin dört odadan daha fazlasına gerek duyulacak nitelikte olduğunu dolaşısıyla burada yaşayanların sosyal seviyelerinin daha yüksek olabileceğini düşündürmektedir. Ancak tekrar altını çizmek gerekirse bu odaların tam olarak niçin kullanıldığını söyleyebilmek oldukça zordur.

Orta ekonomik düzey üzerindeki kesimde, hareketli sosyal yaşantı paralelinde bazı odaların bu faaliyetler için ayrılmış olabileceği söylenebilir. Bu odalar, müzik dinletileri ve partiler için ayrılmış salonlar olabilir veya çocukların aldıkları özel derslerde (yabancı dil, müzik, vb.) kullanılan çalışma mekânları veya kütüphaneler de olabilirler. Ayrıca salonun yanında bulunan odaların, evin beyinin bazen işlerini sürdürdüğü ve yabancıları da konuk ettiği çalışma odaları olabileceği de kuvvetli olasılıklar içindedir. Özellikle binanın ön cephesinde birbirleri ile bağlantılı iki veya üç odanın yan yana dizili düzeni, birbirleri ile ilişki biçimleri, bu odaların büyüklükleri ve yönlendirme prensipleri, ilerde daha detaylı olarak incelenecektir ama çalışmanın bu aşamasında da burada oturanların yaşam biçimleri konusunda olasılıklar geliştirilebilmesini sağlayacak niteliktedir. Sonuçta incelenen örnekler arasın-

Şekil 4.10 Ayrıcalıklı bir girişi ile servis girişi ayrı olan yapılardan örnekler görülmektedir.

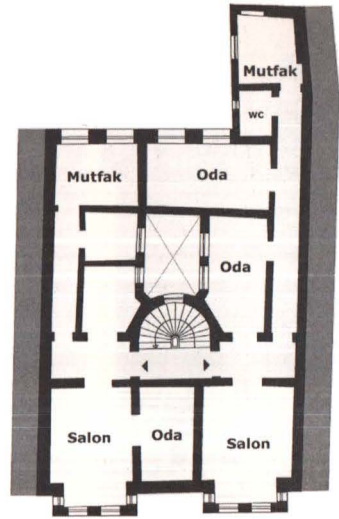
da, bu geçişli odaların salon-yemek odası-çalışma odası gibi batı yaşam modellerine yaklaşan bir tutumla ele alındığı örnekler olduğu gibi ortada sofa ve iki yanda bu ortak mekâna açılan iki ayrı oda gibi de planlanmış, geleneksel plan kurgusuna daha yakın düzenlemelerde bulunmaktadır. Bu konuya odaların kullanımlarının tanımlandığı bölümde geri dönecektir.

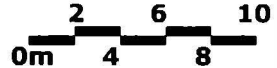
Şekil 4.11 Girişten ayrılan iki bölümlü planlar

İncelenen apartman dairelerinin büyük bir bölümünde, odaların iç düzenlemeleri, birbirleri ve evin diğer bölümleriyle ilişkileri araştırıldığında içinde yaşayanların aile yapısı ve sosyal seviyesi anlaşılabilmektedir.

Çalışmanın bu aşamasında her birinin kendine özgü ve özellikle incelemeye değer bazı düzenlemeleri olan ve içlerinde geçen yaşam biçimlerini anlatan apartman örneklerinden detaylar verilecektir. Bu örneklerde mimar veya kalfaların geleneksel yaşam alışkanlıklarını bu yeni konut modeline adapte etmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır. Örnek-79 ve 30'da kalfa veya mimarların bu amaçla kendine özgü plan düzenlemeleri yaptıkları düşünülebilir. Örnek-79 (Şekil-4.12), Apartman İzzettin incelendiğinde, sadece giriş katının üzerinde bulunan iki dairede, daire içinde bir ara kat yapıldığı görülmektedir. Bu ara kat normal kat seviyesinden dört basamak aşağıda bulunan mutfakın tam üzerinde bulunmaktadır. Burası bugün sandık odası ve banyo olarak kullanılmaktadır, ancak zamanında büyük olası-

Serdar-ı Ekrem Sokak

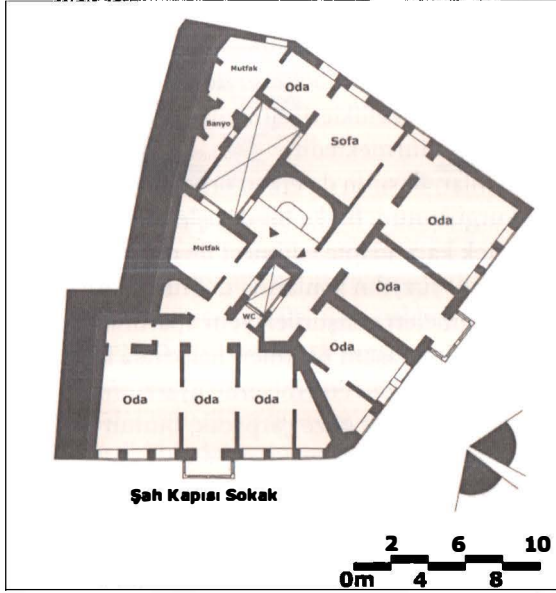
Şekil 4.12 Örnek 79'un fotoğrafı ve planı görülmektedir.

lıkla hizmetliler için düşünülmüştü. Bu uygulama, eski evlerde normal kat yüksekliği içinde servis hacimlerinin üst üste gelerek oluşturulduğu basık hizmetli odalarının, bu yeni apartmanlara yansımış şekli olabilir. Örnekte incelenen mutfak ve üzeri asma kat uygulamasının dışında kalan normal kat yüksekliğindeki odalar evin diğer bireylerince kullanılan mekânlardır ve plandan da görüldüğü gibi bu dairenin geniş bir programı yoktur. Sonuçta bu evde sokak cephesine bakan bir salon ile biri iç avluya (daha çok aydınlık olarak tanımlanabilir) diğeri de arka bahçeye bakan iki oda bulunmaktadır. Hizmetli odalarının apartmanın üst katında ayrı bir mekânda düşünülme seçeneği varken, mekân sıkışıklığına rağmen dairenin içinde planlanmış olması, bu örneğin tek olsa da, bu tür düzenlemenin her şeye rağmen

tercih edildiğini göstermektedir. Bu düzenlemenin tercih edilmesi, kolektif yaşıntının sonuçlarından biri olan ortak hizmetli alanları inşa etmenin henüz düşünülemediği bir süreçten geçilmesi olarak tanımlanabileceği gibi kolektif yaşıntının gereklerini kabullenme olarak da yorumlanabilir.³⁶ Ayrıca bu düzenlemenin sadece birinci kattaki dairelerde yapılmış olması da ilginçtir. Bu durum kat yüksekliği avantajı olan giriş üzeri kat için düşünülmüş bir düzenleme olmalıdır.

Servis hacimlerini apartman dairesi içinde planlama eğilimini gösteren bir başka örnek ise 30 numaralı Cuppa Apartmanı'dır (Şekil-4.13). Bu yapıda, planın arka cephesinde dairesel biçimde, kurnalı bir hamam, tuvalet ve mutfakla beraber servis mekânları grubu oluşturulmuştur. Ayrıca en üst kattaki dairenin, hamamının üstü cam bir kubbe ile geçilmiştir. 1858-60 yılı d'Ostoya planında ve 1872-1874 yılı Gavand haritasında bu apartmana rastlanmaktadır. Ayrıca plan organizasyonunda ön ve yan cephelere bakan iki bölümlü bir düzenleme yapıldığı hissedilmektedir. Bu düzenleme harem ve selam olarak düşünülebileceği gibi daha korunaklı olan yan bölüm evin kışın kullanılan bölümü de olabilir. Ayrıca odaların kullanımlarını belirleyen bir özellikleri olmaması bunların birçok işlevi olan odalar olduğunu düşündürmektedir.

Bu apartmanlar, ikisinin de erken örnekler olduğu düşünülürse, geleneksel mekân kurgusunun, başka bir deyişle, aile konutlarındaki çok katlı yaşam şeklinin, tek kata adapte edilmesi ile ortaya çıkan ilk örnekler olarak tanımlanabilir. 19. yüzyılın sonlarına doğru ise bu örneklerle daha farklı mekân düzenlemeleri geliştirilen yeni apartmanlar yapılacak ve bunlar da içlerinde süregelen yaşam biçimleri hakkında bilgi vereceklerdir. Ancak bu sefer belki de bu ilk düzenlemelerde uyarlanmaya çalışılan eski alışkanlık ve kullanımlar daha az göze çaracak, bunun yerine daha farklılaşmış geleneksel mekânlar belki de tamamen yeni kullanımlar görülecektir. Bunlara örnek olarak yine Yordanidou, 20. yüzyılın başına tarihlenebilecek kullanımlardan bazı detaylar vermektedir; örneğin evlerde yıkanma işlevi artık küvetlerle yapılmakta ve bu kullanım yaşlı kuşak tarafından eleştirilmektedir, bu uygulama roman kahramanı yaşlı Rum hanıma göre gençlerin geleneksele olan tavırları olarak nitelendirilir.

Şekil 4.13 Örnek 30'un fotoğrafı ve planı görülmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde, incelenen edebiyat kaynakları ve hatıralar aslında üzerinde çalışılan dairelerin hiçbirini örnek alarak yazılmamış, çoğu sadece o dönemi anlatan az sayıda kaynaktan bazılarıdır. Ayrıca şimdiye kadar, geleneksel kullanımlar konusundaki bilgileri temel alarak ve daire planlarında ancak “hissedebilen” mekân kurgularını karşılaştırma ve olasılıklar geliştirme yöntemi kullanılmıştır. Zira daha önce de belirttiği gibi bu yapıların mimar veya kalfaları, dairelerdeki mekân kullanımlarıyla beraber detaylı çizimlerini daha sonraki kuşaklara bırakmayı hiç düşünmemişler ve hatta belki yapıları inşa edebilmek için bu çizimlere gerek bile duymamışlardır. Bu şartlarda yaşam biçimleri ve mekân kullanımları konularında yapılacak bir araştırmanın ne kadar bilimsel olabileceği doğal olarak tartışılabilir.

Bütün bu varsayımlardan sonra, iç mekân kurgusunda yaşanan değişimleri daha net olarak ortaya çıkarabilmek için geleneksel Osmanlı konut mimarisinin başlıca iki ana mekânı olan oda ve sofanın, ayrıca bu iki mekân arasındaki ilişkinin bu yeni apartman dairelerinde aldıkları yeni biçimlerde incelenmesi hedeflenmektedir.

NOTLAR

- 1 Bu politik olayların belki ekonomiyle bağlantısı olanlarından biri 1942 yılında yürürlüğe konulan Varlık Vergisidir. Bu vergi İkinci Dünya Savaşı sürecinin yol açtığı ekonomik krize karşı tedbir olarak geliştirilmiş tüm varlık sahibi insanlardan alınan bir tür gelir vergisi olarak tanımlanabilir. Ancak, vergi alınacak grupların tanımlanma biçimleri ve her bir grup için saptanmış vergi oranları bu düzenlemenin gayrimüslim Türk vatandaşlarını hedef aldığı izlenimini uyandırmaktadır. Sonuç olarak, Müslüman Türk vatandaşları ile yabancı uyruklu işadamları ve tüccarlar gelirlerinin % 12,5'i oranında vergi öderken, gayrimüslim vatandaşlar gelirlerinin % 50'si kadar vergi ödemek zorunda bırakılmışlardır. Bu dönemde birçok kişi vergilerini ödeyebilmek için mülklerini satmak zorunda kalmıştır. İstanbul'da bu şekilde satılan 885 adet gayri menkulden 330'u ev, 197'si dükkân, 190'ı arazi, 42'si depo ve 80'i apartman yapısıdır. Bu mülklerin çoğunluğu Anadolu kökenli tüccarlar tarafından satın alınmışlardır, bu da Türkiye'de kırsaldan kente nüfus akımının örneklerinden birinin oluşturur. (*İstanbul Ansiklopedisi*, Varlık Vergisi maddesi, 7. Cilt, sayfa 369.)
- 2 Çalışmanın bu bölümünde Uğur Tanyeli'nin 1996'da Habitat-II kapsamında sunduğu makalesini referans gösterilmektedir. Burada Tanyeli, Osmanlı edebiyatında iç mekân tasvirleri ve kullanım şekillerini tanımlayan 19. yüzyıl sonlarında kendini belli etmeye başlayan ve söyleminde bir tür didaktizm ve sembolizm olan yaklaşımlardan bahseder. Tanyeli'ye göre çoğu bu dönem yazarlarının dilinde abartılarak ortaya atılan bu tanımlamalar maddeler-şeyler konusunda bir tür bilin-

- cin, sembolleştirmenin gelişimini göstermesi açısından önemlidir. Tanyeli U., (1997), "Osmanlı Barınma Kültüründe Batılılaşma-Modernleşme," *Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme* içinde, Habitat-II Kongresi, Tarih Vakfı Yayınları, s. 284-297, İstanbul.
- 3 Abdülaziz Bey, eds. (1995), *Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri – Toplum Hayatı*, Yayına Hazırlayanlar Prof. Dr. Kâzım Arsan, Duygu Arsan Günay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul. Eldem S. H., (1944), "XVII. ve XVIII. Asırlarda Türk Odası," *Güzel Sanatlar*, No:5, Maarif Matbaası, İstanbul. Pinon P., "Le Voyage de l'Architecte Jean-Nicolas Huyot (1817-1820) et la Découverte de la Maison Ottomane," *Turcica Revue d'Etudes Turques*, Tôme XXVI. Moltke H. Von, (1969), *Türkiye Mektupları*, Çeviren: Hayrullah ÖRS, Yükselen matbaası, İstanbul. Ekda M., (2000), *Prences Ela 18 Defter Bir Ömür*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul. Uçuk C., (1996), *Bir İmparatorluk Çökerken*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. Bareilles B., (1918), *Constantinople et ses Cités Franques et Levantine*, Edition Bossard, Paris. Yordanidou M., (1992), *Loksandra-İstanbul Düşü*, Belge yayınları, İstanbul. Mintzuri H., (1993), *İstanbul Anıları 1897-1940*, Çeviren Silva Kuyumcuyan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul. Gautier T., (1996 (ilk basım 1853)), *Constantinople*, La Boite à Document, Paris. 19. yüzyıl Osmanlı yaşayış biçimleri konusunda bilgi edinilebilecek kaynaklardan bazılardır.
- 4 Duhani S. N., (1982), *Eski İnsanlar Eski Evler*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul. Scognamillo G., (1990), *Bir Levanten'in Beyoğlu Anıları*, Metis Yayınları, İstanbul. Sperco W., (1989), *Yüzyıl Başında İstanbul*, İstanbul Kütüphanesi Yayınları, İstanbul.
- 5 *Journal de Constantinople*, 17 Şubat 1865.
- 6 Akın N., (1998), s. 237.
- 7 *Journal de Constantinople*, 2 Aralık 1864.
- 8 Akın N., (1998), s. 75.
- 9 Concordia bugün St. Antoine Kilisesinin bulunduğu yerde Palais de Cristal ise karşısında bugün Elhamra sinemasının yerindedir.
- 10 Duhani, a.e., sayfa 55.
- 11 Bu tiyatro Halepli bir Hristiyan olan Mihail Naum Duhani'nin arazisi üzerinde İtalyan tiyatrocusu Bartolomeo Bosco tarafından kurulmuş idi.
- 12 Bu yıllıklar *L'Indicateur Ottoman: Almanach-Annuaire de Commerce, de l'Industrie, de l'Administration et de la Magistrature, 1868, 1880-1881, 1889-1890, 1912*. başlıkları altında İstanbul Atatürk Kitaplığında bulunmaktadır.
- 13 Eldem E., (1994), *Banque Impériale Ottomane. Inventaire Commenté des Archives*, İstanbul, Varia-Turcica-Institut Français d'Etudes Anatoliennes/Banque Ottomane, İstanbul.
- 14 Banka kayıtlarında karşılaşılan tek *Yousouf İzzettin Effendi*, Sultan Abdulaziz'in oğludur ve bu kişinin 79 numaralı örneği oluşturan apartmanın sahibi olabileceği uzak bir olasılıktır.
- 15 Apartman isimleri olan aile soyadlarının incelenmesi, bulunduğu aksine, bu konutların % 26,5'inin Müslüman Osmanlılara ait olduğunu göstermektedir. Ancak konutlarda oturanların kökenlerine bakıldığında burada Türkler yok denecek kadar azdır.
- 16 Mülk sahiplerinin arasında Osmanlı uyruğunda olmayan veya yabancı ülkelerin koruması statüsünde olanlar da bulunmaktadır. Ancak bu konuda kişilerin özellikle 19. yüzyılın sonlarına doğru, kayıtlı milliyetlerine göre kültürel kimliklerini tahmin etmek oldukça zordur. Bu durumun karmaşıklığını anlatabilmek için birkaç örnek vermek gerekirse: Pierre Rigo, Doğum yeri: İstanbul, Mil-

- liyet: Fransız, Din: Hristiyan-Katolik, Konuşulan diller: Fransızca, Türkçe, Yunanca. Yazım dili: Fransızca. Antoine Rigo, Milliyet: İngiliz, Konuşulan diller: Yunanca, Türkçe.
- 17 Bu tarihten daha ileri dönemlerde, zengin ailelerin kız çocuklarına piyano dersi aldırılmalı batı kökenli bir eğitimin işareti olarak algılanacaktır.
- 18 Burjuva tanımının bir kaynaklı bir toplumsal yapı kökeni olduğu, Osmanlı toplumunda bu tanımın tartışılır olduğu açıktır. Ancak çalışma alanı içinde yaşayan nüfusun yaşam biçimlerinde batı kültürü etkisinin çeşitli boyutlarıyla varlığından söz edilmesi gerektiği de ortadadır.
- 19 Ott Sokağı'nda yan yana evlerde oturan her iki Yannissopoulos'un aynı ailenin üyesi olduğu var sayılmaktadır, zira 1889-1890 yıllığında Pera'da bu soyadında başka bir aile bulunmamaktadır. Bu yıllıkta Yannissopoulos adına iki ayakkabı dükkânı isminden başka bir yerde rastlanmamaktadır, bunlardan biri İstiklal Caddesi 573 numara, diğeri ise tarihi yapıda tarafındadır.
- 20 Meyer-Schlichtmann C., (1992), Prusya Büyükelçiliği'nden Doğan Apartmanına, s. 48, İstanbul.
- 21 C. Meyer-Schlichtmann mimar Serkis Balyan'ın bürosunun Jean-Baptiste Helbig'in kardeşi Albert Helbig'in bürosunun yanında olmasından dolayı projenin bu mimara ait olabileceğini belirtmektedir. Ancak binanın "U" biçimindeki plan şemasında manzaraya yönelen iki kolun koridorla ilerleyen en son noktasında tuvaletlerin yerleştirilmiş olması, manzara imkânının yapı planlamasında önemli bir unsur olduğu Osmanlı mimarisini tanıyan bir mimar tarafından tasarlanamayacak bir düzenleme olduğunu düşündürmektedir. Ayrıca bu plan şemasını Çırağan ve Beylerbeyi sarayı ile Yıldız Sarayının ilk bölümü gibi yapıları planlayan bir mimardan, Sarkis Balyan'dan beklemek doğru olmayacaktır.
- 22 Meyer-Schlichtmann'a göre Serdar-ı Ekrem sokağın sakinleri Alman kökenli Yahudiler ve Yunan asıllı Hristiyanlardı ve Osmanlı vatandaşı veya yabancı statüsündeydiler. Çoğunlukla tüccar veya memur olarak çalışmaktaydılar. Doğan apartmanında oturanlar ise, yine yazara göre, Germen kökenli ülkelerden veya İngiltere'den gelmişlerdi. Yazar burada kişilerin isimlerinden yola çıkarak apartman sakinlerinin kökenleri konusunda tahmin yürütmektedir.
- 23 O dönemde de askerler Müslüman Osmanlılardı, ancak üst rütbeli yabancı asıllı Osmanlı askerler özellikle Tanzimat dönemi ile görülmeye başlamıştır. Bu askerler daha çok Avrupa ülkelerinden ordunun eğitimi amaçlı davet edilen ve Müslüman olan yabancı kökenli üst düzey askerlerdi.
- 24 Akın N., (1998), s. 158-169.
- 25 Bu mekân tanımları, M. Yordanidou'nun romanından aynen alınmıştır.
- 26 Çalışma alanı içinde bugün izlerine rastlamakta zorluk çekilen bu aile konutlarının varlığını Tünel için Gavand (1872-1874) tarafından hazırlanan planlarda ve kesitlerde (bak Şekil-1.28) görülebilir. Çoğu yıkılarak yerlerine apartmanlar yapılan bu konutlar genellikle zemin üzeri iki veya üç katlı ve yapımı için belli bir harcama gerektirdiği anlaşılan kâğıt yapılarıdır. Ayrıca ticaret yıllıklarında bu yapılarda oturanlar araştırıldığında bazen tek yapıda farklı ailelerin isimlerine rastlanmaktadır, bu da o dönemde bu konutların çoğunun aile konutu olarak tasarlanmış olmasına rağmen bazılarının kira konutları olarak kullanıldığını göstermektedir.
- 27 58 Numaralı örnek, Goad haritasında "Habitation" olarak tanımlanmış ve ikinci tip olarak tanımlanan aile konutu grubuna girmektedir.
- 28 Nahum H., (2000) "1900'a Doğru İzmirli Bir Yahudi Ailenin Portresi," *Osmanlı İmparatorluğunda Yaşamak* içinde, derleyen Georgeon F. Dumont P., Çeviren M. Selen, İletişim Yayınları, s. 202, İstanbul.

- 29 Yordanidou, (1992), s. 99-101.
- 30 "Moda" yazarın tanımlamasıdır.
- 31 Bu arada 19. yüzyıl sonu ahşap yapılarının bazılarında en azında 20. yüzyıl kullanımları olarak aynı tür uygulamalara rastlanmaktadır.
- 32 "Odabaşı" görevi ticaret hanlarında da bulunmaktadır.
- 33 Yeralympos, Selanik gazetelerinin birinde, Mısır'daki evlerde çatı katlarında çamaşır yıkama bölümlerinin bulunduğunu ve artık Selanik'te de bazı mimarların, eski evlerde giriş katlarında çamaşır yıkanırken yeni planladıkları evlerde komşuların meraklı gözlerinden uzakta çamaşır yıkanmasını sağlayan bu uygulamayı benimsediklerinden bahseder (Phare 1150/1887). Kentsel ve mimari mekânlarda yaşanan modernleşme hareketlerinden söz eden Yeralympos, şehirlilik bilincinin gelişiyor olmasının ve bu konuda da gazetelerin duyarlılığının altını çizerek Yeralympos A., (2000), "19. yüzyıl Sonunda Selânik'te Kentlilik Bilinci ve Belediye'ye İlgisi, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşamak*, Çeviren: M. Selen, İletişim Yayınları, s. 155, İstanbul.
- 34 Müslüman ailelerden alınan bilgiler doğrultusunda yapılan bu araştırma belki, çoğunluğunu gayrimüslim Osmanlı ve yabancılara oluşturduğu bir alan olan çalışma bölgesi için geçerli olmayacaktır diye düşünülebilir. Ancak bu bilgiler genel olarak Osmanlı aile yapısının doğasını anlaşılması için gereklidir, kaldı ki, Osmanlı toplumunda İstanbul'da aile hayatı konusunda dini gruplar arasında oluşan farktan ziyade ekonomik sınıflar arasındaki farklardan söz etmek daha doğru olacaktır.
- 35 Yordanidou M., (1992) sayfa 104.
- 36 Örnek-79, 1889-90 ticaret yılığında apartman olarak görülmektedir, daha başka bir deyişle dönemin erken örneklerinden olma ihtimali yüksektir. Bu tarihlerden sonra yapılan apartmanlarda üst kattaki hizmetli odalarına daha sık rastlanmaktadır.

APARTMAN DAİRELERİNİN İÇ MEKÂN DÜZENİ VE PLAN TIPLARI

Apartman dairelerinin iç mekân organizasyonu prensiplerinin inceleneceği bu bölümde, öncelikle, tüm dairelerin bu konuda sınıflandığı ve böylelikle olası plan tiplerinin belirlendiği bir tablo oluşturulacaktır. Bu çalışma sonrasında ise apartmanlar yapım tarihlerine göre sıralandırılarak yirmi yıl gibi kısa bir süreçte olsa dahi, incelenen örneklerin ve belirlenmiş plan tiplerinin gelişim sürecinin izlenebileceği başka bir çalışma ortaya çıkacaktır. Bu verilerden elde edilen sonuçlara dayanarak, 19. yüzyılın son çeyreğinde ve çalışma alanı içinde yaşam biçimlerinde ve mekân anlayışında gerçekleşen gelişim süreci sorgulanmaya çalışılacaktır.

19. yüzyılın son çeyreğinde Galata bölgesinde yapılan apartmanların incelendiği bu çalışmanın başından itibaren, iç mekân kurgusunda “sofa”nın varlığı fark edilmiş ancak bu mekânın geleneksel sofadan farklılıkları bulunduğu ve daha çok bir gelişim sürecinden söz etmek gerektiği belirtilmişti. Sonuçta dairelerin planları incelendiğinde ortaya çıkan farklı iç düzenlemelerin büyük bir çoğunluğunda “sofa” olarak tanımlanabilecek bir mekânın varlığı görülmektedir. Bu mekânın örneklerin birçoğunda bulunması ve Osmanlı konut mimarisinde 18. ve 19. yüzyıllara ait örneklerde sofanın iç mekân kurgusunda önemli bir rolü olmasından dolayı, öncelikle bu mekân ve onun gelişimi araştırılacaktır.

İÇ MEKÂN DÜZENLEME VE SOFANIN ROLÜ

İnceleme alanı içinde planları üzerinde çalışılan 53 apartman binası ve bunların içinde de 98 daire bulunmaktadır. Bu sayı, apartmanların ilk örnekleri olan Galata apartmanları konusundan en azından genel bir bilgi vermekte ve olası plan tiplerini belirleyebilmek için yeterli görülmektedir. Oluşturulan ilk sınıflamada dairelerin % 30,6'sında “sofa” olabilecek bir mekânın bulunmadığı izlenmektedir. Aslında bu grup apartmanları kendi aralarında iki gruba ayırmak mümkündür. Bunlardan biri 14, 32, 75 ve 76

numaralı örnekleri içine alan, aslında Goad haritasında apartman olarak değil “Habitations” (konut) tanımlamasıyla yer alan, ancak bir tür kat bağımsızlığı sağlamış olmalarından dolayı da kolektif konut kategorisine giren yapılardır (Şekil-5.1).

Diğer grubu ise, plan şemalarında hiç “sofa” bulunmayan ve konut içi dağılımın tek koridor ile yapıldığı örnekler oluşturmaktadır.

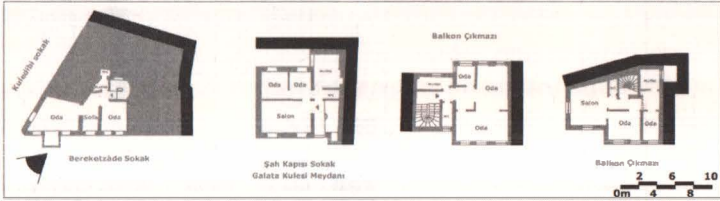
İncelenen örneklerin kalan % 69,4'lük bölümünü ise iç düzenlemesinde sofa mekânı bulunan plan tipleri oluşturmaktadır. Ancak bu örnekler içinde, sofa altı değişik biçimde ve geleneksel sofa kurgusundan farklı bir yapıda bulunmaktadır.

Sonuç olarak, farklı mekân organizasyonu prensipleri doğrultusunda bir sınıflama yapılarak ve bu çalışmaya kat planlarında bulunan daire sayıları ve apartmanların yapım tarihleri de eklenerek, incelenen bu konut yapılarının başlıca plan tipleri belirlenmiştir.

SOFASIZ PLAN TİPİ

Sofasız plan tipi olan konutlar, daha önce de belirtildiği gibi, kendi aralarında iki gruba ayrılmaktadır (Tablo-5.1). Bunlardan birinci grupta oldukça mütevazı konutlar bulunmakta ve bu konutlar aslında, hiçbir dağılım mekânına sahip bulunmamaktadırlar. Ancak bu dairelerin hepsi bir tür kat bağımsızlığı sağlamış yapılar oldukları için, başka bir deyişle aynı katta servis hacimlerinin de bulunduğu bir plan şemasına sahip bulunduklarından apartman yapıları kategorisine alınmışlardır. Bu daireler, altmış metre kareyi aşmayan alanlarında en fazla iki veya üç oda ve servis hacimlerinden oluşan plan şemasına sahiptirler. Oldukça dar mekânlar ortaya çıkaran bu sıkışık program, yoksul denebilecek bir sosyal kesime aittir olmalıdır ve incelenen apartmanlar içinde altı örnekle % 6,1'i oluşturur. Grubun bu benzer mekânsal özellikleri ve tüm örneklerin 19. yüzyılın son çeyreğinden önce yapılmış olmasından dolayı, bu daireler Tip-A olarak sınıflamaya dahil edilmektedir.

Bu kategorinin ikinci grubunu (Tip-B) dağılım mekânı olarak yalnız koridoru olan yapılar oluşturmaktadır. Bu tip apartman dairelerinde, 18. ve 19. yüzyıllar ahşap Osmanlı konutları repertuarında sıklıkla görülen sofa

Şekil 5.1 "Habitations" olarak 1905 planında belirtilmiş kolektif konutlar görülmektedir.

mekânına hiçbir şekilde rastlanmamaktadır. Ancak Sedat Hakkı Eldem'in plan tipleri üzerine yaptığı çalışmasının 18. ve 19. yüzyıllarda var olan tüm farklı konut tiplerini kapsamadığı da unutulmamalıdır. Sonuçta bu plan tipi, en azından çalışma alanındaki apartman yapılarının % 24,4'lük bir bölümünde bulunmaktadır. Ayrıca, daha önce de belirtildiği gibi, bu apartman yapılarının parsellerinin yapı adası içindeki konumları, bitişiklik durumları ve binaların biçimleri incelendiğinde, uzunlamasına gelişen parsellerde ve genellikle yapı adasının köşesine veya uç bölümüne rastlayan konumlarda oldukları görülmektedir. Dolayısıyla koridorlu plan şemasının tercih edilmesinde parselin morfolojik ve topografik verilerinin önemli rolü olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Bu konutların iç mekân düzenlemeleri incelendiğinde uzunlamasına gelişen biçimleri ve yapı adasındaki konumlarına uygun olarak, iki oda dizisi ve bunların arasında ilerleyen bir koridordan meydana geldikler görülmektedir. İncelenen örneklerin çoğunda bu iki dizi odadan biri diğerine göre daha incedir ve çoğunlukla servis mekânları ve merdiven bu dizide yer

Sofasız plan tipleri								
Tek dairesli yapılar	Tip A			Tip B				
	76	75	32	84	36			
	 100 m ² 3 odalı	 120 m ² 3 odalı	 140 m ² 3 odalı	 160 m ² 3 odalı	 180 m ² 3 odalı			
								
İki dairesli yapılar				6	11	7	9	27
								
								
Üç dairesli yapılar	14			68	3	45	47	
								
								
Üçten fazla dairesli yapılar				65	42			
								
								

Tablo 5.1 Sofasız plan tipleri görülmektedir.

alırlar. Ayrıca, servis mekânlarının bulunduğu bu dizi çoğunlukla komşu bina ile bitişik olunan cephede bulunmaktadır.

Odaların kullanımları konusunda, her incelenen örnekte farklı çözümlerle karşılaşıldığı için, net olarak bir tanımlama yapmak oldukça zordur. Ancak bu plan tipinde sofa mekânı bulunmadığı için odalardan birinin hem gündelik oturma hem de salon olduğu varsayılabilir. Bu mekânın plan içindeki konumu ise oldukça çeşitlidir. Bazı örneklerde salon koridorun sonunda iken (Örnek 11, 27, 47 gibi), bazı örneklerde girişin hemen karşısında veya yanında yer almaktadır (Örnek 9, 7, 68 gibi). Bu tür farklı çözümler, plan şemasında iki farklı bölümden oluşmayan daire planlarında geçerlidir. Ancak tip-B’de plan şemaları iki bölümden oluşan örnekler de bulunmaktadır. Altı numaralı örnekte olduğu gibi, bir bölücü duvar ve kapı ile dairenin giriş holünden ayrılan arka bölümü büyük olasılıkla gündelik hayatın geçtiği bölüm (Harem) olmalıdır. Burada uzun bir koridor ve bu koridora açılan odalar bulunmaktadır. Giriş holünden başka bir kapı ile ayrılan tek oda ise (evin diğer bölümlerine de bağlanmaktadır) konukların direkt olarak kabul edildikleri salon veya evin beyi tarafından kullanılan çalışma odası (Selamlık) olmalıdır. Kullanımların olasılıklara dayanarak tanımlanabildiği bu karmaşık çalışmada farklı yaklaşımların da geliştirilebilmesi mümkün görülmektedir.

Sonuçta, plan şemasında diğer odalara göre daha geniş, iyi ışık ve hava alabilen ve ön cephede bir çıkma veya bir cumba ile belirlenebilen bir mekân var ise bunun salon-konuk odası olduğu kesin görünmektedir. Bu odalar genellikle yan taraflarında bulunan diğer oda veya odalar ile bağlantılıdır. Dolayısıyla bu yan odalarında yemek odası ve/veya ailenin ebeveyninin yatak odası olduğu veya evin oda sayısına göre çalışma odası olabileceği düşünülebilir. Seksen dört numaralı örnekte (Tablo 1 de “H” olarak belirtilmiştir) ise iki oda arasında yer alan ve bu odalar arasında bağlantıyı da sağlayan salonun hem gündelik oturma hem de bağlantı mekânı olduğu görülmektedir. Bu durum için “sofa-salon” tanımı yapılabilir. Bu plan düzenlemesi, koridorun tek bağlantı mekânı olduğu örneklerde hem bu fonksiyonun bir kısmını yükleneyecek hem de orta mekân olabilecek bir odaya ihtiyaç duyulmuş olabileceğini göstermektedir.

Tip-B’de apartman yapısının cephesi boyunca dizilen ve birbirleriyle bağlantılı odalardan oluşan plan şemaları olan daireler de bulunmaktadır (Örnek 65 ve 27). Bu tür oda dizilimine oldukça sık rastlanan batı mimarisinden etkilenme bu plan düzenlemesini açıklayan sebeplerden biri olmalıdır. Ancak bu oda dizilişinde, gruplar oluşturmak suretiyle sadece ikili odalar birbirleriyle bağlantılı ise (Örnek 45, 11, 68) bu durumda geleneksel kullanımların etkisinden söz etmek daha doğru olacaktır. Zira bu ikili odalar konut içinde bir tür bağımsız nüveler olarak tanımlanabilir, bu da geleneksel konutlarda bulunan farklı aile birimlerine ait bölümlerin oluşturduğu mekân kurgusunun bu apartman dairelerinde değişime uğramış yansımaları olarak tanımlanabilir. Başka bir olasılık ise bu ikili grupların en azından birinin, girişe yakın olanının, konut içinde selamlık bölümü olarak kullanılabilmesidir.

Sonuç olarak koridorlu plan şemasına sahip dairelerin oluşturduğu tip-B’de odaların kullanımlarını özetlenmeye çalışılırsa, ilk olarak genellikle koridorun sonunda bulunan ve genişlik olarak diğer odalardan büyük olan salon kullanımını tanımlanabilir. Daha sonra ise, iki bölümlü plan şemalarında daha çok “başoda” ve iki oda arasında bulunan “sofa-salon” olarak tanımlanabilecek, iki farklı “konuk odası” oluşumundan söz edilebilir. Diğer oda kullanımlarında bu konuda belirleyiciler ise oldukça azdır. Bu odaların evin diğer mekânlarına bağlantıları konusunda ise üç farklı düzenlemeden söz edilebilir;

- Odaların tek bağlantıları evin koridorunadır,
- Bütün odalar koridora bağlandıkları gibi kendi aralarında da bağlantılıdır,
- Odalar ikili gruplar halinde kendi aralarında bağlantılıdır ayrıca koridora da bağlanırlar.

SOFALI PLAN TİPLERİ

Galata’da bulunan apartmanlar konusunda oluşmuş genel kanı bu yapıların geleneksel konut mimarisinde bir kopuş sürecinin örnekleri olduğu yönündedir. Ancak bu yapıların iç düzenlemelerinde çoğunlukla karşı-

laşılan sofa mekânları bu genel bilgiyi değiştirmek gibi görünmektedir. Zira bu mekânın varlığının yanı sıra örneklerin çoğunluğunu oluşturan sofa-lı plan tipinin, kendi arasında da birçok ayrı sofa biçimlenmesini ve farklı düzenleme ilkesini oluşturduğu görölmektedir.

Tüm bu farklı plan biçimlenmelerinin en önemli ortak karakteri, dairenin içinde çoğunlukla merkezi konumda ve tüm ev halkı tarafından kullanılan bir mekânın varlığıdır. Bu ortak mekân çoğunlukla, bir oda genişliği kadar alan kaplamakta ve yine çoğunlukla hiçbir cepheye açılmamaktadır. Bu sofalar gündelik oturma, yemek odası veya sadece bir giriş holü biçiminde planlanmış olabilmektedir. Çalışmanın bu aşamasında hedef, sofanın kullanımlarını tanımlamaktan çok, onun mekân kurgusu içindeki rolünü belirleyebilmek için apartman dairesi içindeki şekillenme prensiplerini sorgulamaktır.

Bu arada apartman dairelerindeki sofa mekânı üzerine yapılacak çalışmada Sedat Hakkı Eldem'in geleneksel konut mekânları için geliştirmiş olduğu terminolojiye bağlı kalınacaktır.

ORTA SOFALI PLAN TİPLERİ

Sedat Hakkı Eldem'e göre çalışmasında orta sofalı plan şeması olarak tanımladığı mekân kurgusu, Türk evi plan tipolojisinin en son evresini oluşturmaktadır. Bu şemaya göre birçok kullanımı olan geleneksel oda, ortak alan olan sofaya açılmakta ve orta sofa olarak tanımlanan bu mekân odalar tarafından çevrelenmiş bulunmaktadır. Yine Sedat Hakkı Eldem'in çalışmaları ile oluşan repertuarda üç dizi odadan oluşan yalı ve konakların çoğu bu plan şemasına uygun olarak inşa edilmişlerdir. Bu plan şemasında orta sofada gündelik hayat sürmektedir ve bu sofalar binanın dış cephesine eyvanları vasıtasıyla ulaşmaktadırlar. Bu plan şemalarında genellikle ailenin her bireyine ait (küçük çocuklar hariç) bir oda bulunmaktadır. İncelenen örnekler arasında Tip-C olarak belirlenen gruptaki daireler ise bu konak ve yalıların plan şemalarının oldukça benzerlerine sahip bulunmaktadır. Bu plan şemasındaki 18 daire tüm örneklerin % 18,3'üdür (Tablo-5.2).

Orta sofalı olan ve her katta tek daire olan binalarda apartmanın formu merkezi dağılıma uygun olan kare formuna yakındır. Her katta iki da-

Sofalı plan tipleri					
Tip C - orta sofalı plan tipi					
Tek dairesli yapılar	71	83	29		
					
İki dairesli yapılar	41	78	52	62	7
					
Üç dairesli yapılar	44				
					
Üçten fazla dairesli yapılar	65	42			
					

Tablo 5.2 Orta sofalı plan tipleri görülmektedir.

irenin bulunduğu orta sofalı apartmanların planları ise birbirinden farklı olabilmektedir. Böylelikle merkezi dağılımı olan orta sofalı plan tipinin, yapının parsel formundan ileri gelen bir plan şeması olduğu söylenemez.

Bu arada apartmanların yapı adası içinde komşu yapılar ile bitişiklik durumları, çoğu zaman bu merkezi orta sofanın ışıksız ve havasız olmasına sebep olmaktadır. Tip-C'de orta sofalar genellikle apartmanların ortalarında bulunan aydınlıklara bakarlar ve bu elverişsiz duruma rağmen oldukça geniş olduklarından (15-25 metrekare) yemek odası veya gündelik oturma odası olarak rahatlıkla kullanılabilirler.

Tip-C apartmanlarından 78, 7, 41 ve 42 numaralı örnekler hariç hepsi ön cephede üç oda dizisi bulunan plan şemasına sahiptirler. Kareye yakın formu olan apartmanların doğal olarak derinlikleri de üç oda dizisinden oluşmakta ve ortalama dokuz odalık bir daire alanı ortaya çıkmaktadır. Böylelikle bitişik düzende, orta bölüme rastlayan alanlar, çoğu zaman servis mekânlarıdır ve aydınlıklar veya merdiven olarak kullanılması da oldukça mantıklı çözümler olacaktır.

Üç dizili ön cephelerde ortadaki oda genellikle öne doğru çıkma yapmaktadır. Bu plan şemalarında genellikle sokağa doğru çıkma yapmış bu odanın avantajlı durumu ve gündelik oturma odasının orta sofada yapılıyor olması bu mekânın "başoda" konumunda olduğunu, başka bir deyişle bu odanın konukların kabulüne ayrılmış olabileceğini düşündürmektedir. Böylelikle 71, 83, 62 ve 44 numaralı örneklerde bu başoda konumundaki odanın yanındaki odalarla bağlantısı bulunmaması, dolayısıyla salt konuklara ayrılmış bir oda olma durumu, geleneksel mekân kurgularının sürekliliği olarak açıklanabilir.'

Örnek-7, 41 ve 78'de ön cephede iki oda olmasına rağmen "başoda" kullanımı devam ettirilmekte, zira ön cephedeki iki oda arasında bağlantı bulunmamaktadır.

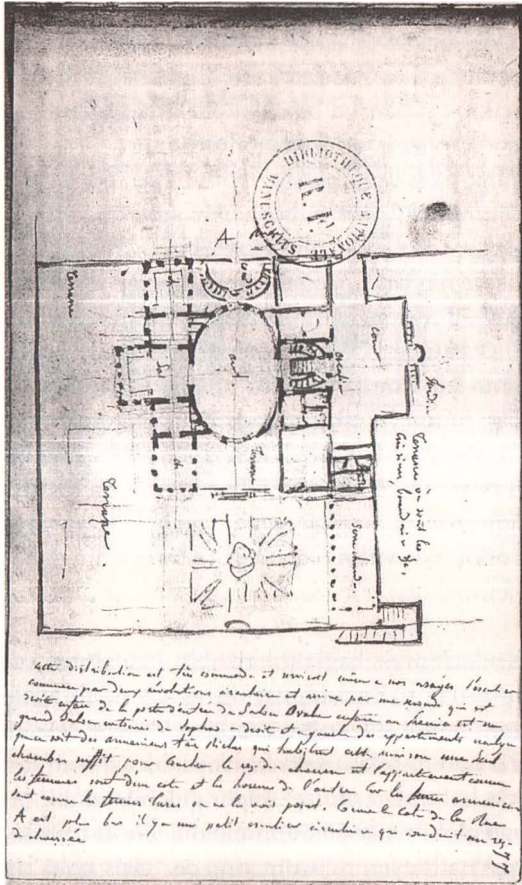
29 Numaralı örnekteki daire planında ise tipik bir dokuzlu geleneksel orta sofalı plan şeması görülmesine rağmen her oda yanındakiyle bağlantılıdır. Bu dairenin plan şeması, 19. yüzyıl başında İstanbul'da bulunan mimar Jean-Nicolas Huyot'un, bazı konak ve yalıların plan krokileriyle ilgili gözlemlerini aktarmasından oluşan notlarındaki,² Ermeni bir aileye ait ahşap konağın plan şemasına benzemektedir (Şekil-5.2). Huyot'un batı mi-

mari terminolojisiyle yaptığı mekân tanımlamaları bu ahşap evin planının okunabilmesini kolaylaştırmaktadır. Planda orta sofa Huyot tarafından “*antichambre*” (giriş odası veya bekleme odası) olarak, çıkına yapan ve iki yan odanın ortasında iletişimi de sağlayan oda “salon” olarak tanımlanmaktadır. Sonuç olarak bu planda tanımlanan “salon” kullanımı, daha 19. Yüzyılın başında dahi bu büyüklükte bir konakta hem erkek hem kadın konukların bir arada karşılanabildiğini göstermektedir.³ Cephenin ortasında yer alan “salon” iki yanındaki odalara açılmaktadır ve plandaki simetri doğrultusunda bu odaların birbirleriyle tamamen aynı şartlara sahip olması bunların birinin evin beyinin diğerinin ise hanımının konuklarını karşıladığı oda olarak kullanıldığı izlenimini yaratmaktadır. Sonuç olarak bu plan şemasının 29 numaralı örneğe benzemesi bu apartman dairesinde ön cephede ve ortada bulunan odayı “salon” olarak tanımlayabilme imkânı vermektedir.

Ayrıca, Örnek-29’un plan şemasının simetrik olduğunun altını çizmek ve 78 ile kısmen 62 numaralı örneklerde de bu tür simetrimin bulunduğunu belirtmek gerekmektedir.

Orta sofanın iç mekân dağılımındaki rolü ve mekân kullanımları konusunda ilginç bir örnek de 52 numaralı apartmandır. Bu daire planında odaların yan yana dizilip aralarında bağlantı kurdukları bir plan şeması yerine oda gruplanmaları görülmektedir. Bu apartmanda bulunan dairelerden birinde beş oda bulunmakta ve bu dairelerin kalabalık nüfuslu aileler için planlanmış olduğunu düşündürmektedir. Diğer dairenin ise dört odası bulunması iki dairede farklı programların tasarlanmış olduğunu göstermektedir. Beş odalı daire incelendiğinde dört odanın birbirleri ile ikili gruplar oluşturduğu, beşinci odanın ise bağımsız olarak sofaya giriş kapısına yakın bir konumdan bağlandığı görülmektedir. Bu plan düzenlenmesinde, 29 numaralı örnekte olduğu gibi, odalar arasında da bir tür bağlantı bulunduğundan, “sofa” evin ortak alanı ve dağılımının sağlandığı tek mekân olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca bu planda sofanın gündelik hayatın geçtiği mekân olduğu da tartışılabilir bir durumdur.

Özetlemek gerekirse, iç düzenleme prensipleri ve sofa ile odalar arasındaki bağlantı incelendiğinde, plan şemalarının aynı olduğu örneklerde dahi, genel olarak iki değişik tutumun geçerliliği izlenmektedir.

Şekil 5.2 Beyoğlu'nda Ermeni bir aileye ait ahşap bir konakın krokisi görülmektedir. Pinon (J. N. Huyot)

- Bunların birincisinde, genel olarak Tip-C'de görüldüğü gibi, sofa, gündelik hayatın süregeldiği, ayrıca yemek yenilen ve konut içi dağılımın yapıldığı tek alan olarak dairenin ortasında şekillenmiştir. Daha başka bir deyişle, bu mekân gündelik hayatın geçtiği hatta yemek odası olarak da kullanılan bir mekândır ancak kesinlikle

antichambre, yani bir tür karşılama holü, değildir. Bu plan tipinde ön cepheye bakan odalardan ortadaki dışa doğru çıkma yapmakta ve iki yanındaki odalar ile bazen direkt bağlantı kurmaktadır. Böylelikle çıkma yapan bu oda yan odalarla bağlantı kurmadığı sürece “başoda” olarak tanımlanabilmektedir.

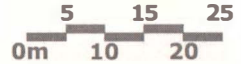
- Orta sofalı plan tipinin diğer bölümünü, odaların kendi aralarında iletişim kurdukları ve böylelikle sofanın konut içindeki dağılımı sağlayan tek mekân olma özelliğini kaybettiği plan düzenlemeleri oluşturmaktadır. Doğal olarak bu plan düzenlemelerinde “sofa” konut içi mekân kurgusunda önemini kaybetmekte ve değişime uğramaktadır. Odaların kendi aralarında bağlantı kurdukları ve sofanın bir karşılama holü niteliği kazandığı bu plan şemalarında batı mimarisi etkisini yadsınamamak gerekmekte, ancak bu etkinin ilk olarak apartman dairelerinde ortaya çıkmadığı ve 19. yüzyıl başı İstanbul konaklarının bazılarında da rastlandığının altı çizilmelidir. Ancak bu plan şemasının apartman dairelerinde kullanıldığı dönemde yüzyıl başına göre bu etkinin daha yayılmış olduğu söylenmelidir.

Bu arada odalar arası bağlantılarda bir ikinci tutum da oda gruplanmaları ile yaşanmaktadır. Burada, üst düzey Osmanlı ailelerin yaşam biçimlerinin bu yeni konut düzenine adapte edilmeye çalışıldığı ve bu oda gruplanmalarında harem-selam veya kışlık-yazlık ayırımından aynı aile içinde farklı nüvelerin bölümleri olmaya kadar gidebilecek bir çeşitlilikte kullanımın söz konusu olabileceği düşünülmelidir. Bu durumda plan şemasında sofanın gittikçe hafifleyen rolünün yine de “giriş holü”ne dönüşmediği de söylenmelidir. Orta sofalı merkezi planın iki farklı düzenlemesi ve bu plan şemasında üç farklı kullanım Şekil-5.3’deki örnekler de izlenebilir.

İÇ SOFALI PLAN TİPLERİ

İç sofalı planlar, incelenen apartman daireleri içinde 13 örnekle toplamın % 13,3’ünü oluşturmaktadırlar. Bu plan tipinde sofanın biçimlenmesi iç mekân düzenlemesinde önemli bir rol oynamakta ve planın merkezin-

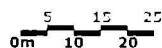
Orta Sofalı Merkezi planlı daireler			
İki farklı merkezi planlama biçimi üç farklı kullanım	Tüm odaların yalnız sofaya bağlantılarının olması	Odaların sofa ile beraber aralarında da balantılı olması	
	Bağımsız oda birimi	Oda dizileri ve tüm odalar arasında bağlantı olması	Oda gruplanmaları ve grup içi bağlantı olması
	71	29	52
	 A1 Hacı Bekir	 Büyük Hacı Bekir	 Yıldırım Beyazıt Sokak

Şekil 5.3 Salon kullanımında farklı yaklaşımlar görülmektedir.

de bulunması ve konut içi dağılımı sağlayan tek mekân olması dolayısıyla da orta sofalı plan tipi ile akrabalığı bulunmaktadır (Tablo-5.3). Tip-D olarak adlandırılan bu grubun orta sofalı plan tipinden farkını ise sofanın biçimi ve daire planı üzerindeki konumu oluşturmaktadır. Ayrıca bu gruptaki tüm yapılar kat planında bir veya iki daire bulunsada uzunlamasına gelişen biçimlere sahiptirler. Böylelikle planın ortasında yer alan sofalar arkada ve önde oluşan oda dizilerinin arasında planlanmaktadır. Bu plan şeması, Sedat Hakkı Eldem'in çalışmasında iç sofalı plan tipleri olarak gruplanmış konut planlarına benzerliği sebebiyle, bu tipin gelişim evresinde bir aşama olarak tanımlanmalıdır. Bu dairelerin bitişik düzende kent dokularında inşa edildikleri düşünüldüğünde genellikle iki yan cephe komşu bina tarafından kapanmakta ve kat planında bir dairenin bulunduğu durumlarda plan ön cepheye dik doğrultuda gelişmektedir, bu durumda iç sofa da aynı yönde yani sokak cephesine dik oluşmaktadır. Bu plan sınırları içinde iç sofa-

Sofalı plan tipleri					
Tip D - iç sofalı plan tipi					
Tek daireli yapılar	35	25	50	38	54
					
					
İki daireli yapılar	34	51	50	37	
					
					

Tablo 5.3 İç sofalı plan tipi örnekleri görülmektedir.

nın boydan boya ön cepheden arka cepheye ulaşması söz konusu olamayacağı için ön ve arka dizi odalar tarafından ve yanlarda da odalar tarafından çevrelenmiş olacaktır. Aslında bu nitelikte bir plan düzenlemesi ile orta sofa plan tipine benzerler ancak biçimleri uzun olduğu için ayrı bir gruba dahil edilmelidirler.

Bu gruba dahil olan ancak kat planında iki daire bulunan apartmanlarda iç sofalar tamamen farklı yönde gelişmektedir. Bu plan şemasında genellikle iç sofalar sokağa paralel doğrultuda planlanmakta ve bitişik

kenarlardaki aydınlıklardan hava ve ışık almaktadırlar. Böylelikle geleneksel iç sofalı plan şemasının değiştirilmeden bu yapılara uyarlandığı söylenilmektedir.

Bu sınıflamaya dahil edilen apartmanların kent dokusu içinde biçimlenmeleri incelendiğinde, bu yapıların tüm örnekler arasında en düzgün biçimli ve grup içinde birbirine en çok benzeyenler oldukları görülmektedir. Çoğunlukla hepsi iki yan kenarından komşu binaya bitişik yapılar, sadece bir örnek köşe parselde bulunmakta, bir diğzerinin ise üç kenarı komşu binaya bitişik durumdadır.

Katta tek dairenin bulunduğu apartmanlarda, planların oldukça büyük olduğu ve en az beş odalı oldukları görülmektedir. Bu arada bu yapıların planları oransal olarak sokağa dik konumda uzunlamasına gelişmekte, ayrıca, iç bölümde bulunan mekânlar ön cephedeki oda dizisine göre daha derin planlanmaktadır. Hatta bu gruba dahil beş örnekte de (Örnek-35, 25, 50, 38 ve 54) planın iç bölümünde iki oda sırasına rastlanmaktadır. Bu düzenleme bölümlü plan kurgusunu kolaylaştırmaktadır.

Kat planında iki daire olan apartmanlarda iç sofa sokağa paralel ön ve arka oda dizisinin arasında planlanmakta ve bu yapıların oda sayısı en fazla beş genellikle ise üç veya dördttür. Dolayısıyla bu apartmanlardaki konutlar, katta tek daire olan iç sofalı dairelere göre daha mütevazı dairelerden oluşmaktadırlar.

İç sofalı plan tipinde, apartmanın biçimi plan tipini ve iç mekân düzenleme prensiplerini belirleyen önemli bir etkidir. Zira bazı örneklerde (Örnek-50, 38 ve 25) iç sofa oldukça uzun biçimde planlanmış ve iki bölümlü olarak düşünülmüştür. Bu düzenlemeye katta tek dairenin bulunduğu apartmanlarda rastlamakta ve bu bölünmenin hem geleneksel kullanımlarla bağlantılı (konak ve yalılarda sofanın gündelik kullanım ve selamlık veya konuklara ayrılmış bölümünün ahşap bölme ile ayrılması), hem de iç sofanın oransal olarak uzun biçimini dengelemeye yönelik bir düzenleme olduğunu akla getirmektedir. Başka bir deyişle apartmanların uzun formları, planın biri ön cepheye, diğzeri arkaya bakan ve her biri kendi sofasına sahip, özellikle de kalabalık veya geniş aileler için düşünülmüş iki bölümlü düzenlemeye oldukça uygun olduğunu göstermektedir.

İç sofa ile evin diğer odaları arasındaki ilişkide ise, örneklerin çoğunda bu odaların tek bağlantılarının sofaya olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu dairelerde tek dağılım mekânı sofadır ve odalar çoğunlukla aralarında bağlantılı değildir. Ancak örneklerin altısında bazı odalar arasında gruplanma olduğu görülmektedir. Bunların içinde Örnek-25'in yedi odası ve iki sofası bulunmakta ve bu daire iç sofalı plan tipinde bir salon ve daha çok kabul holü olarak yorumlanabilecek bir sofası olan tek örnektir. Bu apartman Kule Meydanı'nda bulunmakta ve yapı adasının uç bölümünde konumlandığı için üç cephesi serbest durumdadır, bunlardan arka cephe manzara görmekte, ön cephe ise Kule Meydanı'na bakmaktadır. Üç dizi odadan oluşan ön cephe oldukça özenli bir şekilde bezenmiş olup, yan cephedeki odalar parsel biçimine adapte olarak üç dizi halinde geriye çekilmiş durumdadır, geniş bir manzaraya açılan arka cephe ise mütevazı bir şekilde hiçbir bezeme olmadan tasarlanmıştır. İncelenen Galata apartmanlarında, arka cephe ile ön cephe arasında, bazen manzara imkânı tamamen arka cepheyi önemli bir cephe haline getirse de bezeme açısından ön cephenin önemsenmesi genel olarak tüm örneklerde görülen ortak bir tutumdur. Bu arada, Tip-D'de bulunan Örnek 25'te manzara avantajı arka cephede olduğu halde, evin büyük bölümü Kule Meydanı'na yönelmiş ön cephesinde bulunmaktadır. Manzara konumu olarak benzer durumda olan ama daha sonra başka bir tipe dahil edilecek olan Örnek- 59 ve 26'da oldukça geniş bir manzara imkânı olan arka cepheler iç düzenlemede önemsenerek evin daha geniş olan gündelik kullanım mekânları bu arka cepheye alınmıştır. Bu son iki örnekte sokağa bakan (Serdar-ı Ekrem ve Galata Kulesi Meydanı) ön cephe ise oldukça iyi bezenmiş ancak buraya bakan odaların gerek genişlikleri gerek sayıları arka cephedeki odalara göre daha azdır. Dolayısıyla bu iki grupta (25 ile 59-26) evdeki ön ve arka bölüm arasındaki fark, yaşam biçimlerinde bazı değişiklikler bulunduğunu göstermektedir. Zira sofanın, Örnek-25'te, evin dağılım mekânı ve gündelik hayatın geçtiği bölümü olmasından çok, ev halkının daha çok zamanını geçirdiği itibarlı ön cephe odalarına yönelmiş kabul holü niteliğini aldığı görülmektedir. Ayrıca plan düzenlemesindeki simetri, eksensel planlamayı kuvvetlendirmektedir. Böylelikle, geleneksel mekân kurgusunun ve kullanımların belli bir

süreklilik içinde olduğunun düşünölebileceği iç sofalı plan tipi örnekleri arasında, Örnek-25, bir istisna olarak tanımlanmaktadır.

İç sofalı apartman dairelerinde süregelen yaşam biçimlerinde ise, oda sayısı beş, altı ve hatta yedi olan dairelerin kütüphane, çalışma odası ve ya hizmetli odası gibi özel kullanımları olan, yüksek düzeyde bir yaşam biçimine yönelik olabileceği gibi, Osmanlı toplumunun önemli bir bölümünü oluşturan çok çocuklu kalabalık ailelere veya küçük aile birimlerinden oluşan geniş ailelere yönelik olarak tasarlanmış olabileceği de unutulmamalıdır. Dolayısıyla, üç veya dört odası bulunan ekonomik olarak orta seviyede bir aile birimine ait dairelerde süregelen yaşam biçimiyle bu çok odalı konutlardaki yaşam biçimi benzer nitelikte olabilecektir.

Ancak, iç sofalı plan tipinde olan büyük dairelerde göze çarpan kabul holü niteliği kazanmış iç sofa kullanımı (Örnek-25) yaşam biçiminde oluşan değişimin göstergesi olarak da tanımlanabilir.

Özetlenecek olursa, geleneksel plan tipleri olan orta ve iç sofalı plan düzenlemelerinin devam ettiği net olarak görölen apartman dairelerinde tanımlanan bu ilk iki plan tipinde (Tip-C ve D), sofanın evin tek dağılım mekânı olduğu ve gündelik hayatın geçtiği bölüm olması özelliği devam etmektedir. Ancak örneği az da olsa bazen sofa mekânı değişime uğramakta ve buna paralel olarak da “başoda” kullanımında da farklılaşma yaşanmaktadır. Değişime uğrayan örneklerin az olmasına rağmen bu durum, geleneksel Osmanlı konut kültüründe yaşanan ve öncelikle zengin kesimin konutlarının da ortaya çıkan batı mimarişisi etkisinin kanıtı olarak tanımlanmalıdır.

Ayrıca, geleneksel plan tiplerinin uygulandığı ve mekân kullanımlarında sürekliliğin yaşandığının düşünöldüğu örneklerde de, çoğu zaman, dairelerin bitişik düzendeki planlanıyor olmasından dolayı, yukarıda tanımlanmaya çalışılan bazı konfor eksikliklerinin oluştüğünün altını çizmek gerekmektedir.

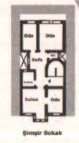
PLAN DÜZENLEMESİNDE SOFANIN YER DEĞİŞTİRMESİ İLE OLUŞAN “ARKA SOFALI” PLAN TİPİ

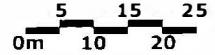
Geleneksel plan şemalarının devam ettiği apartman daireleri incelendikten sonra, sofanın konut planlaması içindeki yeni biçimleri araştırılacaktır. Bu yeni plan şemalarından biri, sofanın yerinin değişmiş olduğu

düzenlemelerdir. Bu planlarda tip-C ve D'de olduğu gibi büyük ve hacimli olmasalar da, dağılım mekânı olma özelliğini koridorla paylaşıyor olmasına rağmen devam ettiren, koridorun arka ucunda biçimlenmiş ve sahip olduğu büyüklükten dolayı (10-12 metrekare) gündelik oturma mekânı olarak da kullanıldığını düşündüren bir sofa bulunmaktadır. Bu sofayı ve planlama biçimini diğerlerinden ayıran özellik, sofanın dağılım mekânı olma işlevini, aynı zamanda giriş görevini de üstlenen bir koridor ile paylaşması ve konutun arka bölümünde planlanmış olmasıdır. 18. ve 19. yüzyıllara ait geleneksel konut plan tiplerinde görülmeyen bu düzenleme, yeni yaşam biçimleri ve yeni kentsel dokuya ve biçimlere uyum sağlama endişesiyle ortaya çıkmış olmalıdır (Tablo-5.4).

Bu sınıflama kapsamına alınan dört örnek bulunmaktadır. Bu sayı diğer gruplardakilerden oldukça azdır, ancak plan tipleri arasındaki benzerlik ve geleneksel kullanımları yeni şartlara adapte etme konusunda ilginç örnekler oluşturdukları için bu dört örneğin bir grupta toplanması gerekli gibi görünmektedir. Bu grup, Tip-E olarak tanımlanmaktadır.

Bu gruptaki örneklerin hepsi de, dört odalı dairelerdir ve büyük olasılıkla İstanbul'da o dönemde yaşayanlar arasında çoğunlukta olan dört veya beş kişiden meydana gelmiş aileler⁴ için planlanmış olmalıdır. Bu dairelerin cephede dar sayılabilecek iki odaları bulunmaktadır ancak dairelerin iç derinlikleri uzunlamasına gelişmektedir. Daha başka bir deyişle ön ve arka cephelerde iki odalık bir genişlik bulunmakta orta veya iç bölüm ise iki oda genişliğinde ve en az bir buçuk oda uzunluğundadır. Doğal olarak bu biçimlenme sınırları içinde ön cephedeki iki odanın hemen arkasında bir merdiven holü ve buradan girilen hem dairenin girişi hem de ortak mekân olarak kullanılacak boyutta bir sofa planlanabilir, servis mekânları ise bu iç bölümde, binanın arkasına doğru ilerleyen koridorla ulaşılan konumda tasarlanabilirdi. Bu plan şeması çalışmanın ileri aşamasında incelenecek diğer bir grup dairede zaten bulunmaktadır. Bu fiziksel sınırlar içinde planlanan şimdi incelenecek grup Tip-E'de ise, hemen akla gelen bu düzenlemeden daha farklı bir planlama yapılmış ve dairenin girişi evin koridoruna açılarak dairenin arkasında oluşmuş sofaya bu koridor vasıtasıyla ulaşılmıştır. Bu plan şemasında evin girişi önde büyük ihtimalle konuklar için düşü-

Sofalı plan tipleri				
Tek daireli yapılar	Tip E - arka sofalı plan tipi			
	39	4	24	80
	 Ötör Sofalı 	 Harı Afi Sofalı 	 İngiliz Sofalı 	 BERGİN-1 DÜZEN KODAK

Tablo 5.4 Arka sofalı plan tipi örnekleri görülmektedir.

nülen iki odaya yakındır ve bu giriş mekânı dar bir koridordan oluşmaktadır. Dairenin arka bölümündeki sofaya, girişe göre daha iyi korunmuş olmasından dolayı gündelik hayatın geçtiği oturma odası kullanımı uygun düşmektedir.

Bu düzenleme, dairenin arka bölümünün daha fazla önemsendiği izlenimini yaratmaktadır, zira örnek 39 ve 80'de sofa mekânları oldukça aydınlık mekânlardır. Dairenin ön bölümünden ayrılmış olmasının sebebi, gündelik hayat ile daha itibarlı olan konuk odalarını birbirinden ayırma isteği olabilir. Yaşam biçimi olarak bu iki bölümlü konut planlamasına incelenen örneklerde sıkça rastlanmasına rağmen bu düzenlemenin dar ve uzun parsel biçimlenmesinde az örnekte görülüyor olması bu şartlar altında bu şemaya itibar edilmediğini göstermektedir. Ancak yine de bu dört plan adeta aynı mantıkla tasarlanmıştır ve bu plan tipi hem sofa mekânının apart-

man daireleri planındaki yeni konumu açısından bir alternatif plan şeması geliştirilmesi açısından önemlidir, hem de bunun parsel biçimi ile doğrudan ilgisi bulunmaması açısından ilginç bir plan tipi örneğidir.

“GİRİŞ HOLÜ-SOFA” PLAN TİPİ

Tip-E'ye benzer özellikleri olan bu plan tipi, sofanın kullanımı açısından tamamen yeni bir düzenlemedir. Bu plan tipinin incelenmesi, etkilerinin bugün de sürmekte olduğu, Osmanlı yaşayış biçiminde rastlanan köklü değişimi açıklar niteliktedir (Tablo-5.5).

Sonuçta, bu tip plan düzenlemesinde (Tip-F) konuklara ayrılan bir oda (salon) ve onun yanında çoğunlukla bu oda ile bağlantılı bir diğer odanın (yemek odası veya ebeveyn yatak odası olarak kullanılabilen) bulunduğu ayrıca, evin arkasında bulunan servis mekânlarına ve yatak odalarına bağlanan bir koridor ve bu koridorun başlangıcında da adeta bir giriş holü niteliği kazanmış küçük bir sofa bulunmaktadır. Bu plan tipinde sofa salon mekânına yakın olması dolayısıyla gündelik oturma işlevini kaybettiği gibi dağılım mekânı olma özelliğini de koridor ile paylaşmaktadır. Ancak sofanın bazı büyük dairelerde giriş holünden ziyade daha geniş ve özenli bir mekân olmasından dolayı kabul holü niteliği kazandığı da izlenmektedir.

İncelenen örneklerin 18'inde (% 18,3'ü) bu plan tipi görülmektedir. Bu oran orta sofalı plan tipinin oranı ile aynıdır ve tamamen yeni bir plan tipi olduğu anlaşılan Tip-F'nin çalışma alanı içinde oldukça yaygın kullanılmış olduğunu göstermektedir.

Bu plan düzenlemesine daha çok iki daireli kat planı olan apartmanlarda rastlanmaktadır. Tek daireli yalnız iki apartman örneği bulunmaktadır. Bu plan tipinde tek dairelilerin az olması Tip-E'nin ise sadece tek daireli kat planı olan apartmanlarda tercih edilmesi, tesadüf olmamalı ve bunun her iki tip dairede yaşanan hayat şekliyle ilgisi olup olmadığı sorgulanmalıdır. Sonuçta girişte bir koridorla karşılaşılması ve evin daha geniş bir alan kaplayan ve çoğu zaman iyi aydınlanmış arka bölümünde gündelik oturma işlevi bulunan bir sofanın olduğu plan şeması genel olarak 19. yüzyıl ahşap konutlarda da süregelen yaşam biçimine uygun bir planlamadır (Tip-E). Zaten, kat planında tek daire bulunan apartmanlar, aile konutlarında yaşama-

Sofalı plan tipleri						
Tip F - sofa hol plan tipi						
Tek daireli yapılar	70	31	49			
İki daireli yapılar	79	10	48	6	56	81
Üç daireli yapılar	47	45				
Çok daireli yapılar	42					

Tablo 5.5 Giriş holü-sofa biçimlenmesinin oluşturduğu yeni plan tipi örnekleri görülmektedir.

ya alışık bir toplumun geleneklerine daha yakın bulunuyorsa, kat planında iki veya üç daire bulunan apartmanlar da, değişime uğramış yaşam biçimlerinin süregeldiği ve bu sebeple de iç düzenlemede yeni plan düzenlemeleri ile karşılaşılacak olası örnekler olarak görülebilir.

Tip-F üzerinde bir diğer saptama ise, bu gruptaki örneklerin biçimsel açıdan birbirinden farklı olmasıdır. Biçimsel olarak tek seçeneğin (dar ve uzun plan) izlendiği Tip-E'nin tersine, Tip-F'deki örneklerde plan biçimleri birbirinden oldukça farklıdır.

Aynı şekilde bu gruptaki apartmanların, yapı adası içindeki konumları ve bitişik düzen belirleyicileri de birbirinden farklıdır.

Bu özelliklerin belirlemiş olduğu gibi, Tip-F'de sınıflandırılmış örnekler, farklı mimari biçimlerde ve çalışma alanı içinde yine birbirinden oldukça farklı kentsel doku özellikleri içinde inşa edilmişlerdir. Bu şartlar altında, bu plan tipinin, farklı parsel biçimlerine kolaylıkla uyum sağlayabilecek bir plan düzenlemesi olduğu düşünülebilir mi? Sonuçta bundan önce incelenen geleneksel plan düzenlemeleri ve kullanımların süregeldiği ve iç düzenleme şemaları net plan tiplerinin parsel biçimleri daha tanımlıydı. Buna karşılık Tip-F olarak sınıflanan plan şemaları parsel şekillerinin tüm zorlamalarına uyum sağlamaktadır. Ancak yine de, bu yeni plan şemasını sadece bu belirleyici ile açıklamak doğru olmayacaktır.

Tip-F plan tipinde iç mekân düzenlemesini oluşturan yaşam biçimini tanımlayan prensiplerden en önemlisi gündelik oturma ve dağılım mekânı olan sofa kullanımının tamamen yaşam biçiminden çıkmış olmasıdır. Bu dairelerde ev halkının hem konuk odası hem de gündelik oturma olarak kullanılabileceği yeni bir oda, "sofa-salon" (tip-B'de de izlenmişti), bulunmaktadır.

Bir diğer özellik ise, yatak odalarının arka bölümde bulunması ve bir koridor ile ön bölüme bağlanmasıdır, böylece konut içinde farklılaşan ön ve arka bölümlerin, yaşama alanı ile yatma alanı olarak tanımlanması mümkün görünmektedir. Böylece dairelerde odaların kullanımları net olarak belirlenmekte ve ilk olarak konut içinde farklı bir bölünme (gece-gündüz ayrımı) izlenmektedir.⁵

Bu plan tipinde, net bir şekilde Osmanlı konut kültüründe ve yaşam biçiminde oluşan değişim izlenebilmektedir. Çünkü oda sayısı üçten altıya

kadar olan apartman dairelerinde, başka bir deyişle, farklı aile yapısı ve ekonomik seviyede olan ailelerin konutlarında bu plan tipinin tercih edildiği görülmektedir.

Ayrıca bu plan tipine her türlü parsel şeklinde rastlanmaktadır. Ancak, unutmamak gerekiyor ki, özellikle Galata surları içinde kalan ve eski parsel dokusu zorlamasıyla karşı karşıya olunan yapılarda plan şemasının oluşum mantığını açıklayabilmek zordur. Ayrıca, diğer birçok örnekte olduğu gibi, apartman dairelerinde odaların kullanımları net olarak belirlenemediği için plan şeması farklı biçimlerde okunabilmektedir. Bu konuda, daha önce de incelenmiş olan Örnek-10 ilginç bir plan düzenlemesine sahiptir. Manzara imkânının plan şemasındaki etkisinin araştırıldığı bölümde bu apartmandaki dairelerin ön ve arka cephelerinin her ikisinin de asıl cephe olarak kullanılabilir niteliklere sahip olduğundan söz edilmişti. Sonuçta arka cephe oldukça geniş bir panoramik manzaraya açılırken ön cephe sokağa bakmaktadır. Başka bir deyişle her iki cephenin de kendine özgü avantajları olması başoda veya konuk odasının yerinin farklılaşan iklimsel verilere göre değişebileceğini veya ön cephenin konuk odası olarak kullanılmasına karşın arka cephedeki manzaralı odanın ise gündelik oturma odası olabileceği belirtilmişti. Çalışmanın bu aşamasında ise bu plan şemasında sofanın giriş holü niteliği kazandığı ve sokak cephesine bakan hem bir konuk odası hem de gündelik oturma mekânı olarak tanımlanabilecek salonun hemen yakınında planlanmış olduğu söylenebilir. Kısaca özetlemek gerekirse, eski Galata surları ve bir burç üzerine inşa edilmiş bu karmaşık plan şemalı daireler, bir bakış açısıyla geleneklerin devam ettirildiği örnekler olarak görülebileceği gibi, başka bir bakış açısıyla da tamamen yeni bir yaşam biçiminin ürünü olarak değerlendirilebilir. Bu durum yapılan çalışmanın oldukça karmaşık doğasını açıklayan iyi bir örnektir.

Sonuç olarak, incelenen apartman dairelerinin (doksan sekiz adet) on sekizinde, ev halkının “salon-oturma odası” olarak tanımlanan odalarda yaşadığı ve evin arka bölümünde bir koridorla ulaşılan servis hacimleri ve yatak odalarının bulunduğu görülür. Konutun girişinde de gündelik oturma özelliğini kaybederek giriş holüne dönüşmüş bir sofa bulunmaktadır.

Bunun nedeni, büyük olasılıkla batı mimarisinin Osmanlı konutunda izlenen etkisi olmalıdır.

Aynı zamanda, daha önce de söz edildiği gibi bu plan şemasında sofa giriş holü niteliğinde olabileceği gibi (Örnek-49, 10, 56, 48, ve 79) , bazı örneklerde daha özenle ele alınarak kabul holüne dönüştüğü de görülmektedir (Örnek-31, 81). Ayrıca, parsel şekillerinin tanımlandığı bazı durumlarda sofanın konut içi dağılımı sağlayan bir hol olarak kullanılması da mümkün olabilmektedir (Örnek-47).

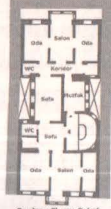
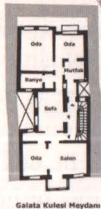
Tüm bu karmaşık apartman biçimleri, plan şemaları ve kullanımları, batı mimarisi etkisinin oldukça fazla olduğu anlaşılan bu yeni plan tipine ve “sofa” kullanımına, mimar veya kalfaların henüz alışma aşamasında olmaları ve bir acemilik süreci yaşamış olabilecekleri düşüncesi ile açıklanabilir. Ayrıca parsel biçimlerinin değişkenliğinin de bu süreci kolaylaştırmadığı açıktır.

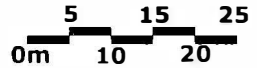
BİRBİRİNE BENZER İKİ BÖLÜMÜ BİRLEŞTİREN SOFALI PLAN TİPİ

İncelenen apartmanlar arasında üç örnekte bulunmasına rağmen diğer gruplardan ayrılan bu iç mekân şeması (Tip-G), Osmanlı ailesinin özelliklerinden biri olan geniş aile yaşam biçimini, oldukça sıkışık bir dokuda yapılan yeni apartman konutlarına uyarlama çabası olarak görülebilir. Ayrıca bu yapılar incelenen hiçbir gruba da dahil edilemeyecek nitelikte kendilerine özgü plan şemalarına da sahip bulunmaktadır (Tablo-5.6).

Bu plan şemasının orta bölümünde merdiven nüvesinin de bulunduğu alanda dairenin ortak mekânı bulunmaktadır. Bu ortak mekân, kendi aralarında bağlantılı odalardan oluşan ve bazen kendi iç ulaşım mekânlarına da sahip olan iki oda grubunu birbirine bağlamaktadır.

Tip-G olarak incelenen üç apartmanda üç kenarları komşu parseller ile bitişik ancak bitişik arka cephelerinde küçük bir bahçe olan, aynı topografik koşullara sahip ve kat planında tek daireden oluşan yapılardır. Ön cepheleri sokağa yönelmiş arka cephelerinde de manzara imkânı olan bu yapıların hepsi düz sokakların, manzara yönündeki (yani düşük kotundaki) kenarında bulunan apartmanlardır. Sadece Örnek-5 manzara imkânından faydalanamaz çünkü arka cephesinin hemen önünde başka yüksek bir

Sofalı plan tipleri	
Tek dairesli yapılar	Tip G -bölümlü plan tipi-bağlayıcı sofa
	5 59 26
	
	

Tablo 5.6 Bölümlü plan tipi örnekleri görülmektedir.

apartman bulunmaktadır. Ayrıca bu örneğin biçimi de diğerlerinden farklı ve oldukça kendine özgüdür.

Bu üç örnek de (Örnek-59, 5, 26) çalışmanın önceki aşamalarında, manzara imkânının ve parsel biçimlerinin plan şemasına etkilerinin araştırıldığı bölümlerinde incelenmişti. Ayrıca bu üç plan şeması geleneksel yaşam biçimlerinin, başka bir deyişle farklı bölümlerden oluşan (harem-selâm veya konuklara ayrılan-gündelik gibi) plan şemasının yeni kentsel dokuya ve konut şekline uyum sağlaması ve devamlılığı konusunda da incelenmişti.

Bu dairelerin hepsinde ortak olan nokta beş veya altı odalık geniş bir programa sahip olmaları ve buna karşın tek mutfak ve sofa veya sofa grup-

larından oluşmalarıdır. Dairelerde geniş tek mutfak olması, birbirlerinden bağımsız gibi durmakta olan iki bölümünde tek aileye ait olduğunu göstermektedir. Ancak, bu dairelerde yaşayan insanların sayısı fazladır, başka bir deyişle aileler kalabalıktır. Buna rağmen, odaların kullanımlarının tam olarak tanımlanması oldukça zordur. Örneğin, 59 numaralı örnekte iç mekân kurgusunun mantığını anlamak kolay gibi görünmekle beraber, sofa mekânı ile oluşturulan iki bölümlü bu plan şemasının tam olarak nasıl kullanıldığını ve iç dağılımın nasıl gerçekleştiğini tarif etmek imkânsızdır. Çünkü bu dairenin plan şemasında, hem ön hem de arka cephede birbirleriyle bağlantılı üç oda dizisi, bunlara hizmet veren birer dağılım mekânı ve bu iki bölümü birbirine bağlayan büyük bir sofa bulunmaktadır. Sonuçta daha önce de belirtildiği gibi bu plan şeması geleneksel kullanımlara oldukça yakın mekânlar yaratmakta ama yine de bu kullanımlar ve iç mekân kurgusu kesin olarak tanımlanamamaktadır.

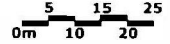
Diğer iki örnekte aynı şema daha okunaklı bir mekân ilişkisiyle oluşturulmuştur. Sonuç olarak bu plan şemasının bazen farklı nüveler halinde yaşayan kalabalık aileler için tasarlanmış olduğu açıktır. Ayrıca çalışma alanı içinde az sayıda örnekte tercih edilen bu plan tipine, aile konutlarına daha yakın olan ve her katında tek daire olan apartmanlarda rastlanıldığı da unutulmamalıdır.

PLAN ŞEMASINDA AYDINLIK BOŞLUĞUNU ÇEVRELEYEN BİR DAĞILIM MEKÂNI OLAN PLAN TİPLERİ

Geniş parsel boyutları olan apartmanlarda rastlanan bu plan şeması (Tip-H, Tablo-5.7) aslında Tip-F'nin bir alt kategorisidir. Bu plan tipinde dairenin üç oda dizisinden daha geniş olan cephesi planın merkezinde etrafında dağılım mekânının bulunduğu bir aydınlık boşluğu yapma fırsatı vermektedir. Bu şartlar altında oluşan daire planları Tip-F'de üzerinde durulan giriş holüne dönüşmüş küçük sofa mekânı ve koridorlu bir plan şemasına sahip olmaktadır.

Kentsel doku içinde biçimlenme prensipleri açısından bu gruba dahil örnekler benzerlikler göstermektedir. Bu gruptaki sekiz örneğin hepsi bulundukları yapı adasının köşesinde konumlanmış, kat planında iki daire

Sofalı plan tipleri					
Tip H -iç aydınlıklı plan tipi					
30		1	23	16	45
İki daireli yapılar					
					

Tablo 5.7 İç aydınlıklı plan tipine ait örnekler görülmektedir.

bulunan ve konut içi dağılımı sofa-giriş holü niteliğinde bir mekân ve koridor ile sağlanan dairelerdir.

Bu gruba dahil örneklerin dört, beş ve altı odalı daireler olması bu konutların değişik büyüklükteki aileler için tasarlandığını göstermektedir. Ancak plan şemalarında konuk bölümü-gündelik mekân veya gece-gündüz ayırımı kesinleştirecek bir bölünme bulunmamaktadır.

Odaların kullanımlarına gelince, en belirgin olan konuk odası-salon kullanımını dahi kesin olarak görebilmek mümkün değildir. Örneğin 30 numaralı apartman örneğinde⁶ bulunan iki daireden birinde ön cephedeki üç odadan ortadaki, her iki yanındaki odaya ulaşımı sağlayan bir mekân konumundadır ve daire içi ulaşımı sağlayan merkezi bir diğer mekân bulunmadığından bu oda sofa-salon olarak tanımlanabilir. Apartmandaki diğer dairede ise yine ön cephede bulunan üç oda birbirlerine bağlı değildir ve hepsi ortak bir dağılım mekânına açılmaktadır, dolayısıyla da burada sofa-salondan ziyade başoda kullanımı daha olası bir kullanım olacaktır.

Kısaca özetlemek gerekirse, bu gruba ait örneklerin plan şemalarının da benzerlikler bulunsa da mekân kullanımları birbirinden farklı olabilmektedir.

Bu gibi durumlarla diğer gruplarda da karşılaşıldığı için, mimar veya kalfaların bu kentsel doku ve şartlar altında planlama konusunda bazı tutarsızlıklar meydana getirmiş olabilecekleri akla gelmektedir. Aynı apartmanda bulunan daireler arasında bile mekân kullanımlarının benzer olmayışı, dairelerden birinin olabildiği kadar günün ihtiyaçlarına ve kullanımlarına göre şekillendiği ve tasarlandığını diğerinin ise zaten karmaşık biçimli parselde geri kalan alanın olabilecek en tutarlı biçimde, biraz da rasgele mantıkla planlanmış olduğunu düşündürmektedir.

Apartman dairelerinin farklı mekân düzenleme tiplerini inceledikten sonra, Osmanlı konut kültürünün en önemli mekânlarından biri olan sofanın, bazı köklü değişimlere uğramış olmasına rağmen, bu konut yapılarında da var olduğu ve önemini sürdürdüğü görülmektedir.

Bu arada, değişen yaşam şekilleri ve binaların biçimlerini oluşturan belirleyicileri inceleyerek, apartmanların yapım tarihlerinin kronolojik sınıflaması⁷ ve konut tipleri arasındaki sürekliliğin sorgulanması, bu aşamada bazı saptamalar yapılabilmesini sağlamaktadır (Şekil-5.4).

Yapılabilecek ilk saptama kat planında iki daire bulunan apartmanların (sekiz adet) 1892-95 aralığında fazlalaşması ve bunun 1905'e kadar da artarak devam etmesidir (ilave olarak on adet). Bu artış tek katta birden fazla dairesi bulunan apartmanların zaman ilerledikçe daha çok yapıldığını veya başka bir deyişle kolektif yaşam şekline giderek daha fazla uyum sağlandığını göstermektedir. Bundan çıkan bir diğer sonuç ise katlarında birden fazla daire olan apartmanlara gittikçe daha fazla ihtiyaç duyulduğu ve aile konutlarına daha yakın olduğu varsayılan her katta tek daire bulunan geniş apartmanların bundan böyle daha az inşa edileceği olabilir. Ama bu son gruba dahil her katta tek daire olan apartmanlar 1895-1905 aralığında on üç adet yeni inşaatla yine tercih edilir olduğunu kanıtlamaktadır. Ancak bu dairelerin çoğunluğu dörtten fazla odaya sahiptir (Dörder adet 4, 5 ve 6 odalı, bir tane de 7 odalı daire). Başka bir deyişle, inceleme alanı içinde, 20. yüzyılın başında geniş programlı dairelerin (geniş aile konutu veya elit halkın

		Katta tek daire	Katta iki daire	Katta üç daire	Katta üçten fazla daire
....-1874	TİPA	75, 76, 32		14	
	TİPB				
	TİPC				
	TİPD				
	TİPE				
	TİPF				
	TİPG				
	TİPH		30		
1874-1890	TİPA				
	TİPB	84		68, 47	
	TİPC		78		
	TİPD				
	TİPE	39			
	TİPF		79	47	
	TİPG	59			
	TİPH			47	
1890-1895	TİPA				
	TİPB	36	6, 11	3	42, 65
	TİPC		52, 41		42, 65
	TİPD		34		
	TİPE	4			
	TİPF		10, 48		42
	TİPG	5			
	TİPH		1		
1895-1905	TİPA				
	TİPB		27, 9, 7	45	
	TİPC	71, 29, 83, 25	62, 7	44	
	TİPD	54, 50, 35, 38,	51, 50, 37		
	TİPE	80, 24,			
	TİPF	49, 31	56, 81	45	
	TİPG	26			
	TİPH		16, 23	45	

Şekil 5.4 Konut tiplerinin kronolojik sınıflaması görülmektedir.

birçok değişik kullanıma ihtiyaç duyduğu geniş programlı konutları) sayısında da artış görüldüğü ve bunların çoğunun da her katta tek daire bulunan konutlar olduğudur.

İncelenen C ve D tipi planlara sahip apartman dairelerinin (orta ve iç sofalı plan tipleri) çoğunluğu 1895-1905 aralığında yapılmışlardır. Dolayısıyla, geleneksel Osmanlı konutu plan şemalarının sürekliliğini gösteren ve gelişim evrelerini oluşturan ve plan kurgusunda geniş iç veya orta sofa-ları bulunan daire planlarının sayısı 20. yüzyılın başında, inceleme alanı içinde artış göstermektedir. Kısaca apartmanlarda kolektif yaşamın daha geliştiği ve kat planında iki daire olan yapıların sayısının arttığı dönemde

(1895-1905 aralığı), geleneksel şemaya yakınlığı olan plan tiplerinin de tercih edildiği söylenebilir (Tip C ve D, bu dönemde yapılan iki daireli 13 apartmanın 9'unda tercih edilmiştir).

Bu arada, geleneksel şemaların gelişim evrelerine tanık olunan bu dönemde (1895-1905 yılları arası), Altıncı Daire Belediyesinin kadastral çalışmaları neticesinde oluşan nispeten düzgün geometrik parsel şekilleri üzerinde inşa edilen yapılarda orta ve iç sofalı geleneksel plan tiplerinin daha kolaylıkla yapılabildiği de görülmektedir.

Çalışma alanı içinde, dairelerin iç mekân kurguları ve bunda sofa'nın etki ve rolü kronolojik ve tipolojik olarak incelendiğinde, 20. yüzyılın başına doğru apartman yapılarında yaşanan gelişimin niteliğini ortaya koyabilmek mümkün görünmektedir. Sonuç olarak yirmi beş yılı kapsayan bir dönemde, çalışma alanı içinde, altı değişik plan tipi tanımlanabilmektedir. Bunların içinde tek koridoru olanlar (Tip-B) % 24,4, orta sofalıları (Tip-C) ve "giriş holü-sofa"lılar (Tip-F) % 18,3 ile çalışma alanı içinde en çok görülen plan tipleridir. Bunlardan sonra iç sofalı plan tipi % 12,8'lik oranla gelmektedir.

Geleneksel şemaların sürekliliği net olarak görülmesine rağmen incelenen örneklerde ortaya çıkan mekân organizasyonu prensipleri arasındaki bu çeşitlilik, geleneksel yaşam biçimlerini yeni fiziksel (kentsel ve mimari) ve sosyal koşullara uyarlama ve belki de yorumlama aşamasında mimar ve kalfaların göstermiş olduğu çaba, üretkenlik ve yaratıcılık konusunda bilgi vermektedir.

İncelemeler sırasında tanık olunan bu mekân kurgusu çeşitliliğini, eski yaşam şekli ve pratiklerinin yeni şartlara uyum sağlaması yaklaşımının geçerli olduğu bu ortamda, Osmanlı konut kültürü ve yaşam biçiminin geçirdiği gelişim evrelerinden biri olarak yorumlamak mümkün görünmektedir. Ancak, bu dönemde Galata'da konut ihtiyacını karşılamak amacıyla gerçekleştirilen bu girişim ve denemelerin, bölgeye, 19. yüzyıl Osmanlı konut geleneğinde apartman yapılarının gelişim sürecinin ve olası mimari etkilerin incelenebileceği ilginç bir laboratuvar karakteri kazandırdığı da ortadadır.

Apartmanların gelişim sürecinde daha detaylı incelenmesi gereken bir diğer alan da odaların kullanımlarıdır. Çünkü geleneksel oda, 18. ve 19.

yüzyıl Osmanlı konut mimarisinin temelini belirleyen olgulardan biridir ve incelenen apartmanlarda da iç mekân organizasyonunun tamamlayıcı unsurunu oluşturmaktadır.

APARTMAN DAİRELERİNDE ODALAR

Apartman dairelerinin iç mekân organizasyonu, bunda sofanın rolü ve bu mekânın kullanım şekillerinde yaşanan değişimin incelendiği önceki bölümde, odaların kullanımlarına da değinilmişti. Sonuçta çalışmanın doğasından kaynaklanan sorunlardan dolayı odaların kullanımları iç mekân kurguları sorgulanarak tanımlanabilmektedir. Bu durumda plan şemalarında benzer çözümlerin bulunduğu uygulamalar ve buna bağlı olarak oda kullanımları çözümlenmeye çalışılacaktır. Sonuç olarak, kendine özgü çözümlerle karşılaşılıyor olursa da, odaların konutun plan şeması içindeki konumları ve diğer mekânlar ile ilişkileri, kullanımları konusunda bilgi verebilmektedir.

Bu arada, incelenmiş örneklerde aynı işlevi olan odaların bazen farklı biçimlerde kullanıldığı görülmüştü. Çalışmada, “başoda,” “salon” hatta bazen “gündelik oturma-salon” veya “sofa-salon” gibi farklı tanımlar kullanıldı. Sonuçta tüm bunlar aslında kabaca aynı işleve sahip olan ama yaşam biçimine göre farklı şekillerde kullanılan aynı mekânları tarif etmek için kullanılmaktadır.

Salon olarak tanımlanabilecek mekânın dışında kalan odaları tanımlamak için veriler oldukça yetersizdir. Ancak dört odalı evlerde, bunların bir çekirdek aileye ait olduğu düşünüldüğünde, salon olarak kullanılan dışında diğer üçünün yatak odaları olduğu söylenebilir.

Apartman dairelerinde servis hacimleri, mutfak ve küçük bir tuvalettir. 19. yüzyılın sonlarına doğru çalışma alanında, büyük olasılıkla yıkanma işlevi hamamlarda yapılmaktadır. (Ancak incelenen örnekler arasında en eski apartmanlardan biri olan Örnek-30 da küçük bir hamamın daire içinde tuvalet ile mutfak arasında planlandığı da görülmüştü.) Daire içinde genellikle yan yana planlanan bu servis hacimlerinin varlığı konutun bağımsızlığını simgelemektedir. Orta sofalı plan tipinde eğer orta mekân yeteri kadar geniş ise mutfak, tuvalet ve aydınlık boşluğu yan yana planlan-

makta ve bu iki servis mekânı doğrudan orta sofaya açılmaktadır. Bu şekilde planlanmış küçük tuvalet hacimlerine 18. ve 19. yüzyıl ahşap evlerinde de rastlanmaktadır.

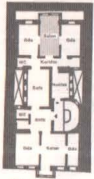
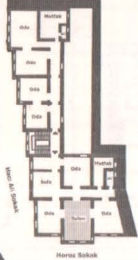
Dairedeki mutfak mekânı, içinde bulunan ocak, baca bağlantısı ve evye sayesinde çoğunlukla bu hacim ile aynı boyutta olan diğer odalardan ayrılmaktadır. Bu arada incelenen örneklerde az da olsa, küçük hacimli mutfaklar da bulunmaktadır.

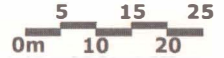
KONUK ODASI

Apartman dairelerinde bulunan konuk odaları incelendiğinde bu işlevi gören üç değişik mekân kurgusu göze çarpmaktadır.

Bu mekân ilk olarak iki oda arasında planlanmış ve bu odalar ile bağlantısı bulunan biçimiyle incelenecektir. Bu tür biçimlenmeye, orta sofanın bulunmadığı veya başka bir deyişle plan şemasının merkezinde gündelik oturma ve konut içi dağılım görevini bütünüyle yüklenmiş bir orta mekân bulunmayan plan şemalarında rastlanmaktadır. Bu nedenle çalışmada bunlar “sofa-salon” olarak tanımlanmaktadırlar (Şekil-5.5). Bu odalar salt konuk ağırlamaya yönelik “başoda”lar değildir, dolayısıyla yanlarındaki diğer odalar ile bağlantıları vardır. Ayrıca, iki yanında bulunan odalar ile bağlanarak, batı mimarisinde olduğu gibi, üç oda dizisi oluşturup “salon” karakteri kazanmış oldukları da söylenemez. Sonuçta çoğunlukla diğer odalardan daha küçük olan boyutları (18-25 metrekare) ve bazen çıkma veya cumbasız olması, onun “salon” mekânından beklenen konuk ağırlama işlevi ve itibarlı bir konumu olmadığını göstermektedir. Ayrıca bütün bu özellikleri onun daha çok bir gündelik oturma mekânı olduğunu işaret etmektedir.

Şekil-5.6’de işlevi salt konuk ağırlama olan mekânların bulunduğu apartman daireleri görülmektedir. Bu mekânlar “sofa-salon”lara göre daha büyüktürlar (25-30 metrekare). Çoğunlukla yanlarındaki odalar ile bağlantıları bulunmaktadır. Bu odaların diğer özelliği iç mekân dağılımındaki konumlarıdır. Plan şemasında bu mekân ile kabul holü niteliğindeki sofa eksensel bağlandıklarında “salonun” çıkma konumunu da alarak özenle bezendiği itibarlı bir oda haline geldiği dikkati çekmektedir. Ancak, Şekil-

Sofa-salon kullanımı			
84	59	6	30
 Tatar tipi Salon	 Modern-1 Salon	 Modern-2 Salon	 Modern-3 Salon

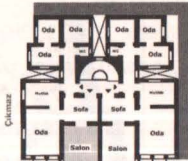
Şekil 5.5 Sofa-salon kullanımları görülmektedir.

5.7'deki örneklerde olduğu gibi, bazen salon daha küçük olmakta ve kabul holü ile arasında bir eksensellik oluşturma çabası net olarak fark edilememektedir. Bu durumda salonun yanındaki tek oda ile bağlantı kurmuş olması salon ve yemek odası (salon-salle à manger) veya salon ve yatak odası ilişkilerini akla getirmektedir. Bu arada, bu iki oda arasındaki ilişki, bazı büyük dairelerde bize göre aile birimlerine ayrılmış bölümlerdeki oda gruplanmalarına da benzememektedir.

“Sofa-salon” ve “salon” biçimlenmeleri ve kullanımlarının ikisi de 19. yüzyıl modernleşme hareketleri sonucu yaşam biçimlerinde yaşanan değişimlerin birer sonucu olmalıdırlar. Bu değişime rağmen bazı örneklerde “başoda” kavramının, dolayısıyla eski kullanım ve alışkanlıkların bir ölçüde devamı olabilecek nitelikte mekânlara da rastlanmaktadır. Şekil-5.8'de direkt olarak orta veya iç sofa ile bağlantılı, yanlarındaki odalarla da geçişi olmayan konuk odaları bulunan daireler görülmektedir. Bunlar sofanın gündelik oturma ve dağılım mekânı olma işlevlerinin ikisinin de devam et-

Salon Kullanımı

81

SERDAR-I EKREM SOKAK

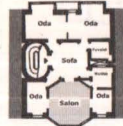
25

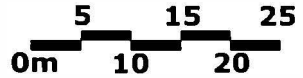
Galata Kulesi Meydanı

29

KÜÇÜK HENDEK SOKAK

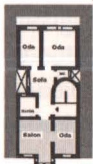

BÜYÜK HENDEK SOKAK

Salon-yemek odası kullanımı

24

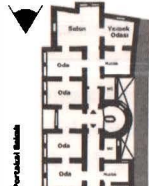
Şişli Parkı

16

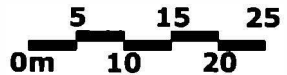

Galata Kulesi Meydanı

27

BÜYÜK HENDEK SOKAK

Şekil 5.6 Salon kullanımı görülmektedir.

Şekil 5.7 Salon-yemek odası kullanımı görülmektedir.

Şekil 5.8 Baş oda kullanımı görülmektedir.

tiği ve konuk odasının da “başoda” olduğu plan şemalarına sahip örneklerdir. Bu tür plan şemalarında odaların hepsinin direkt sofaya açılması ve aralarında bağlantı olmaması da ilginç bir saptama olacaktır. Sonuçta, daha önce de belirtildiği gibi, 18. ve 19. yüzyıllardaki Osmanlı yaşayış biçiminin izlerini taşıyan, orta ve iç sofalı dairelerin iç mekân kurgusu prensipleri, odaların kullanımlarını ve bağlantı biçimlerini tarif etmektedir. Kısaca “başoda” kullanımı geleneksel şemalarla akraba olan plan tiplerinde görülmekte ve geleneksel kullanımların en azından bu örneklerdeki sürekliliğini göstermektedir.

Apartman dairelerinde konuklar için ayrılan odanın üç değişik kurgusunu inceledikten sonra geleneklerin devam ettiği örneklerle yeni mekân oluşumları ve kullanımların eş zamanlı varlığı görülmüş oldu. Ancak bu mekânların, her üç durumda da gerek çıkımlar vasıtasıyla, gerekse köşe konumunda bulunmasıyla, daire planında ayrıcalıklı konumunu korumakta olduğu açıktır.

Bu üç farklı konuk odası planlamasının çoğunda da ön cephede üçlü oda dizisi ve bunun ortadakinin çıkma yaparak konuk odası olma konumuna geldiği görülmektedir. Bu plan kurgusu sadece apartman dairelerine özgü bir biçimlenme değildir ve daha da önce belirtildiği gibi, 19. yüzyıl konak ve yalılarında da izlenmektedir.⁸

Üçlü oda dizili plan kurgusunda ortada bulunan odanın çıkma yapması, yalı ve konakların plan şemalarından model alındığı var sayılarak açıklanabileceği gibi, sıkışık kent dokusunda bitişik düzende inşa edilen

apartmanlarda cephenin kenarlarında bulunan yan odaların çıkma yapımlarının dönemin yapıım şartnamelerinde engellenmiş olmasıyla, başka bir deyişle, çıkma boyutları ve konumlarının tanımlandığı hükümler doğrultusunda da açıklanabilir.

Sonuç olarak, incelenen örneklerin çoğunda konukların ağırılanmasına ayrılan oda ön cephede, orta konumda ve çıkma yapmış biçimde planlanmaktadır. Bu planlama geleneksel mekân kurgusunda bir tür sürekliliğin bulunduğunu göstermektedir. Apartman konutlarında, yüzyıl önce sultan sarayları ve üst düzey konutlarda başlayan değişim sürecinde ortaya çıkan plan şemalarının ve biçimlenmelerinin, kendi konum ve şartlarına göre yorumlanmış olabileceği akla yakın gelmektedir. Özetlenirse, üst düzey konutları model alan ve İstanbul orta sınıfının (ve belki biraz üstünün) konutları olan bu apartmanların planlarında, konukların ağırlandığı oda, çoğunlukla cephenin ortasındaki çıkmada konumlanmakta ancak birbirinden farklı üç şekilde kullanılmaktadır. Bunlardan biri “salon”dur, bu kullanım, 19. yüzyıl büyük konak ve yalılarında, batı mimarisi etkisi ile oluşmaya başlayan eksenli plan şemasından model alınmış olmalıdır (kabul holü-salon ve salon-yan odalar ilişkileri). Bu kullanım, izleri 18. yüzyıla dayanan, batı mimarisi etkisinin ilk dönemi olarak tanımlanabilir.⁹ Batı mimarisinin Osmanlı konut mimarisi üzerinde daha geç dönemde (19. yüzyıl son çeyreği-20. yüzyıl başı) görünen diğer etkisi ise bize göre, salon-yemek odası (salon-salle à manger) veya salon-yatak odası biçimlenmeleri ile bazı örneklerde ortaya çıkmaktadır (ayrıca plan şemasında da gece-gündüz bölümlerinin ayrışması gibi). İncelenen apartman dairelerinde sıklıkla görülen diğer konuk odası kullanımı, üçlü oda dizisinin orta çıkmalı bölümünde yer alan geleneksel kullanımların örneklerde sürekliliğini kanıtlayan “başoda”dır. Konuk odası kullanımının üçüncü biçimi ise bize göre daire planında yeterli büyüklükte bir orta sofa bulunmamasından kaynaklanan gündelik oturma işlevi ve daire içi bağlantı mekânının cepheye, iki oda arasına kayması ile oluşan sofa-salon kullanımıdır.

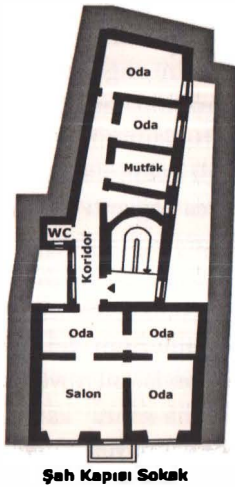
Sonuçta, çeyrek yüzyıllık bir sürede yapılan apartman konutlarında konuk odası planlamasında birbirinden farklı bir kullanım çeşitliliğine rastlandığı ortadadır.

Konuk odası dışındaki diğler odaların kullanımıları üzerine varsayımlar geliştirmek zordur, zira incelenen örneklerde benzerliklerden çok, tek defaya özgü biçimlenmeler sıklıkla ortaya çıkmakta ve kesin bir sınıflama yapılmasını engellemektedir. Bu konuda yazılı belgeler de olmayınca, daha önce de belirtildiğı gibi, odaların yerleri ve kullanımıları, konut içi dağılım sorgulanarak belirlenmeye çalışılacaktır. Ancak çoğı zaman, odaların birbirleri ile bağlantı biçimleri kullanımların belirlenmesini engeller şekilde oluşmaktadır. Sonuçta incelenen örneklerde, odalar arasında gruplamalar oluşturan bağlantı biçimleriyle beraber, doğrudan tek bağlantının sofaya olması veya yan yana dizilerek tüm odaların birbirine bağılı bulunması gibi tanımlanması zor bağlantı biçimleri bulunmaktadır. Ayrıca bağlantı biçimleri konusunda tamamen kendine özgü durumlar ile de karşılaşılmaktadır.

Şekil-5.9'de Örnek-31'in sokak cephesinde bulunan odaların gruplanma şekli görülmektedir. Diğler örnekler arasında görülmeyen bu bağlantı şekli, oldukça karışık ve mekân birleőimlerinin ve kullanımlarının okunmasını zorlaştırmaktadır. Bu plan şemasında, merdiven holünden koridora açılan kapı ile daireye girilmekte ve daha sonra "kabul holü" niteliğinde bir mekâna geçilmektedir. Ön cephede salon-yemek odası veya salon yatak odası şemasına uygun bağlantılı iki oda bulunmakta, ayrıca, kabul holü denebilecek mekândan yine iki ön cephe odası ile bağlantılı başka bir küçük odaya da geçilebilmektedir. Sonuçta değıőik boyutlarda dört mekân, ikisi ön cephede ikisi bunların hemen gerisinde, birbirleri ile bağlantılı bir oda grubu oluşturmaktadırlar. Bu dairenin arkasında yatak odası olduğı anlaşılan odaların ve servis hacimlerinin bulunması dairenin ön tarafı ile arka bölümü arasında gece-gündüz ayrımının varlığını göstermekte, ayrıca tipik kabul holü-salon-yemek odası veya çalışma odası ilişkisi de batı mimarisini etkisini tanımlanmaktadır. Bu arada 20. yüzyıl başında inşa edilmiş bir Beyoğlu apartmanında, 1950-1960 yılları arasına ait bir tanıklık benzer bir iç mekân plan şemasının farklı kullanımı hakkında bilgi vermektedir. Örnek-31'de sofa-hol olarak belirtilen mekân, İstiklâl Caddesi'nde bulunan bu dairede yemek odası olarak kullanılmakta (İstiklal Caddesi'ndeki dairede ayrı bir giriş holü de bulunmaktadır), "salon" kullanımında ise bir değıőik-

Oda gruplaması

31

0m. 4 8
2 6

Şekil 5.9 Örnek 31'in planı
görülmektedir

lik bulunmamaktadır. Binanın ön cephesinde salonun yanında bulunan ve buradan geçişi olan oda ebeveyn yatak odası, bunun arkasına düşen ve sofa-holle de bağlantısı olan diğer küçük oda sandık odası ve ebeveyne yakın olan hizmetli odası olarak kullanılmaktadır. Örnek-31'deki bu dört oda kullanımı üzerine geliştirilen öneri ile Pera'daki apartmanda tanıklığa dayalı kullanımların tam olarak örtüşmemesinin nedeni, belki Pera'daki dairede oturan ailenin buraya 1930'lu yıllarda taşınan zengin sayılabilecek Müslüman bir aile olması ve konut içi kullanımlarda yaşam biçimi farkından doğan bazı değişiklikler olabileceğidir. Sonuç olarak odaların kullanımı konu-

sunda geliştirilen varsayımların da tartışılabilir olduğu ve bu mekân kurgusunun açıklamasından hiçbir zaman tam olarak emin olunamayacağı da ortadadır. Doğaldır ki, bu mekân kullanımları ve plan şemalarının, bunları tasarlayanlar tarafından oluşturulan belgeler (örneğin kullanımların yazılı olduğu plan çizimleri gibi) olmadığı sürece, yoruma açık olduğu tartışılmaz bir gerçektir.

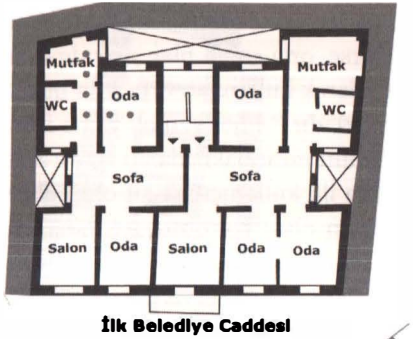
Son olarak, apartman dairelerinde yemek odası kullanımı incelenecektir. Öncelikle belirtmek gerekirse, orta sofalı plan tipinde gündelik oturma ve konut içi dağılım mekânı olarak kullanılan orta sofa büyük ihtimalle yemek odası olarak da kullanılmaktadır.¹⁰ Eğer yemek yeme işlevi sofa mekânında karşılanmıyorduyorsa, salonun yanındaki oda bu işleve ayrılmış olabilir. Bu arada incelemeler sırasında ilk kullanıcılara ait olup olmadığı bilinmeyen bir tanıklık, yemek odasının olası konumu açısından mantıklı bir başka açıklama getirmektedir. Bu tanıklığa göre Örnek-37'de (Şekil-5.10) yemek odası mutfağın yanındaki odadır ve bir servis penceresiyle mutfak ile yemek odası bağlantısı kurulmaktadır. Ancak bu tip uygulamaya benzer başka bir örnek bulunmadığı için kesin bir sonuca varılamayacağı ortadadır.

Apartman dairelerinin mekân organizasyonları ve iç mekân kullanımları konusunda yapılan araştırmanın sonuna doğru bir kez daha belirtmek gerekiyor ki, orta düzey ve üzeri ayrıca çoğu Müslüman olmayan Osmanlı veya yabancı uyruklu kişiden oluşan bir sosyal topluluk tarafından iskân edilen bu yapıların mimar veya kalfaları, oldukça kendine özgü fiziksel şartları olan bir bölgede ve sosyoekonomik düzeyde hızlı değişimlerin yaşandığı bir süreçte, araştırmacıları etkileyecek nitelikte birbirinden farklı plan tipleri yaratmışlardır.

Unutmamak gerekiyor ki, apartman yapıları ilk bakışta gerek içlerinde süregelen yaşam biçimleri gerekse de hacimsellikleri açısından kentsel ve mimari bir dönüşüm meydana getiriyor veya simgeliyorlardı. Bu durum oturanlar ve özellikle batılı gezginler tarafından da algılanıyordu. Ancak, 19. yüzyılda batılı uygulamaları model kabul ederek imparatorluğun birçok alanında olduğu gibi mimari ve kentsel mekânlarda da yeniden düzenleme ve modernleşme sürecine girildiği bir dönem yaşanmaktadır. Bu sürecin konut kültüründe yaşanan ve dönemin insanların genel olarak

Yemek odası-mutfak bağlantısı

37

Şekil 5.10
Örnek 37'nin planı
görülmektedir.

ayırımına varmaları beklenmeyecek nitelikte oldukça karmaşık bir süreç olduğu rahatlıkla söylenebilir. 1875 yılına ait, başka bir deyişle çoğu apartmanın yapımından önce yayınlanmış ve Beyoğlu'ndaki konutlar hakkında, dönemin insanların fikirlerini yansıtan bir gazete makalesi bu konuya bazı açıklamalar getirmektedir. Ancak bu düşüncenin tüm topluma ait bir düşünce olamayacağını ve ancak yazarının görüşü olabileceğini de göz ardı etmemek gerekmektedir:

Bu gün Pera'da gerek kullanışlı bir plana ve yeterli konfor şartlarına sahip gerekse de cephe düzeni özenle planlanmış çok az bina bulunmakta. Bu arada arazi fiyatları, yazın sıcağın bunalınan, kı-

şın ise mangal karşısında titrenen karanlık ve boş sefil odalara, koridor ve merdivenlerden sonra gereksiz yere gelen hollerden ulaşılan bu geniş kafeslerin yapılmasını imkânsız hale getirecek düzeydedir. İstanbullu mimarlar olarak hepimizin konut planlaması konusunda öğrenecek çok şeyimiz ve ilerlenecek çok yolumuz var. Öncelikle mimarlar, İstanbul'un, ısınma işlevinin gereksiz olduğu kışı olmayan sıcak bir iklime sahip olmadığını kabul etmeli, zevk ve dekorasyon konusuna gelince ise birkaç istisna dışında hiçbirinin ufacık bir bilgisi bile bulunmamakta. Bu arada birkaç zamandır, İstanbul'a sadece yetenekli inşaatçı değil zevk sahibi de olan Paris Güzel Sanatlar Akademisinde eğitim görmüş mimarlar gelmektedir. Bu mimarlar bir parselde en ufak bir alan ziyan etmeden, her odaya hak ettiği önemi vererek ve neşeyi, ihtişamı veya sadeliği simgeleyen cepheler bezeyerek bina planlamaktalar."

Buna karşın bazı batılı gezgin ve yazarlar farklı fikirdedirler ve 19. yüzyılın ortasından itibaren modernleşme çabalarının batı şehirlerindeki kolektif konutları model alarak gerçekleştirilmesinden endişe duyduklarını yazmaktadırlar. Bunların içinde Théophile Gautier (1853), Louis Enault (1855), Pierre Loti (1890) ve Bertrand Bareilles (1918) sayılabilir:

Adeta bir manastır ile tekstil fabrikasının güzel bir karması gibi, bilinmeyen bir tarzda, burjuva usulü, beş, altı ve hatta yedi katlı birçok ev yolun bir tarafında dizilerek hiçte hak etmedikleri bir manzaraya bakmaktalar. Bunlar İstanbul'un en güzel evleri olarak bilinmekte, Pera bunların Marsilya'ya, Barselona'ya hatta Paris'e yaraşır olduğundan gurur duymaktadır. Sonuçta bunlar en medeni ve en modern gudubetlerdir.¹²

1855'te yayınladığı kitabında Louis Enault, ahşap Türk evleriyle, Pera'daki ağır ve büyük boyutlu taş yapılar arasında büyük zıtlık olduğundan söz etmektedir:

1848 Yılındaki son yangından beri Pera neredeyse tamamen yeniden ve taştan inşa edildi. İki ahşap yapının yan yana gelmesi yasaklandı....Pera'daki mimarlar hayal güçlerinin tüm kaprislerini ve hatıralarının tüm şiirselliğini binalara yansıttılar; bazı evlerin İtalyan terasları, bazılarının Fransız usulü cepheleri vardır, komşu bina da her pencereye bir Malta balkonu yapmıştır, orada burada hiçbir şeye benzemeyen, hatta eve bile benzemeyen konutlar vardır.¹³

Pierre Loti ise daha sonra tekrar geldiği sevgili şehrinin, 1890 yılındaki yeni durumu üzerine düşüncelerini şöyle dile getirmektedir:

İstanbul – bayağılaşmış, ne yazık! Günden güne ve bugün dahi birçokları tarafından değeri bilinmemiş- İlk bakışta hala, her şeye rağmen, çizgileri durmakta, halifelerin muhteşem şehri, doğunun kraliçesi.¹⁴

Bertrand Bareilles ise eserinde Galata ve Pera'daki apartmanların iç düzenlemeleri hakkında bilgi vermektedir. Öncelikle “maison à appartements” (dairelerden oluşan ev) olarak tanımladığı apartman yapılarından önceki durumu anlattığı bölüm incelenecek olursa;

İstanbul'a geldiğim ilk zamanlarda Pera, bir kısmı 1870 yılı yangınından sonra yeniden yapılmış olsa dahi, genel olarak ilk basit halini korumaktaydı. O zamanlar şehrin diğer yerlerinde olduğu gibi evler ahşaptandı ve tek kat sokağa doğru taşmaktaydı. Ev halkının kışın korla dolu mangalın başına toplandığı odalar çoğunlukla küçük boyuttaydılar. O zamanlar Levantenler, henüz, artık bugün burada da yapılmaya başlanan, dairelerden oluşan binalarda oturmayı bilmiyorlardı. Türkler gibi onlar da, sadece kendilerine ait, birçok kullanımı olan ve ev içinde ortak mahal olarak kullanılan geniş bir mekâna çekilmeyi severlerdi. Diğer odalar daha büyüktü ve birçok penceresi bulunurdu, bunlardan aydınlanılır ve havalanılırdı. Pera'da hala Galata'dakilere benzer büyük güçlü yapılar bulunmaktadır.¹⁵

Bunun dışında Bareilles, “modern” konutlarda süregelen Osmanlı yaşayış biçimi hakkında bazı saptamalar da yapmaktadır:

Evlerin yerleri, zamanla, kozmopolit mimarının birçok fantezisine açık, modern yapılar tarafından doldurulmakta. Bununla beraber İstanbul’un kalbinde bile ahşap malzemenin yerini artık tuğla almaya başladı. Tüm bu modernleşme çabalarının yanında evlerde bazı iç düzenlemeler ve şahnîşinler korunmakta, zira bunlar, zamanla değişmeyen ve devam eden kullanımlara cevap vermekteler.¹⁶

Bu son cümleyle Bareilles, Galata ve Pera’nın konut mimarisinde yaşanan değişim sürecini çok iyi özetlemektedir. Sonuçta, ilk bakışta Galata ve Pera bir gelişim evresi geçirmektedir, ancak bu süreçte iç mekân kavramlarının bütünüyle dönüşüme uğradığı da söylenememektedir. Buna karşılık incelenen örnekler arasında oluşturulmaya çalışılan tipolojide bu apartman dairelerinin plan şemalarının, geleneksel mekân kullanımları ve kavramlarından yola çıkarak ayrıca bulunulan yerin ve dönemin koşullarına da uyum sağlayarak planlandığı anlaşılmaktadır.

Çalışmada bu aşmaya kadar, 19. yüzyılın sonlarına doğru yeni planlanan bu apartman dairelerinde, geleneksel Osmanlı konut mimarisinin hangi koşullarla korunduğu, yeni mekân kurgusu prensipleri ve kullanımlarının ortaya çıkma biçimleri ve mimari dönüşümün (tanımlanabiliyorsa) nitelikleri sorgulanmaya çalışıldı.

NOTLAR

- 1 Bilindiği gibi bugün dahi konutlarda bazen konuklara ayrılmış bir salon bulunmakta, gündelik oturma kullanımı ise başka bir odada karşılanmaktadır.
- 2 Pinon P., “ Le Voyage de l’Architecte Jean-Nicolas Huyot (1817-1820) et la Découverte de la Maison Ottomane, *Turcica* Revue d’Etudes Turques, Tôme XXVI.
- 3 Gayrimüslim Osmanlılardan Ermeni toplumunda da harem ve selam aynının uygulandığı sanılmaktadır. Moltke bir Ermeni ailenin evinde kaldığı dönemde kaleme aldığı hatıralarında Ermeni ve Müslüman toplumlarının benzer gelenekleri olduğu üzerinde durmakta, hatta Ermenileri Hıristiyan Türkler olarak tanımlamaktadır.

- 4 Duben-Behar(1996) çalışmasından referans ile.
- 5 Bu gruptaki tüm örnekler için tam bir gece-gündüz ayırımından söz edilememektedir, zira bazı örneklerde salonun yanındaki odanın ebeveyn yatak odası olarak kullanıldığı en azından daha geç dönemlere ait tanıklıklarda söylenmektedir.
- 6 Örnek-30 1858-1860 d'Ostoya planında da var olan bir yapı olduğu için ayrıca oldukça ilginç bir erken apartman örneği olduğu şüphesizdir.
- 7 Çalışmada hazırlanan kronolojik dizi dört aşamadan oluşmakta, öncelikle Altıncı Daire Belediyesinin hazırladığı ancak bir kısmı bulunan kadastral haritalar (1861-1876), daha sonraki aşama 1872-1874 tarihli Tünel için Gavand tarafından hazırlanan planlar (bu planlar da tüm çalışma alanını kapsamamaktadır), diğer aşama 1889-90 ticaret yıllıkları ile desteklenmiş 1892-1895 tarihlerini kapsayan Huber haritası, sonuncu aşama ise 1905 yılında Goad tarafından hazırlanan haritalardır.
- 8 18. ve 19. yüzyıllara ait konak ve yalılarda sofanın aksında oluşan eyvanlar ve yine bu aks üzerinde biçimlenen salonlar üzerine yapılacak detaylı bir araştırma bu konuda önemli bir boşluğu aydınlatacaktır.
- 9 Ancak, Osmanlı mimarisinde 18. yüzyıl batı mimarisi etkisi, basit model transferlerine indirgenemeyecek bir süreç olup, bu dönem daha çok eski konut kültürü pratiklerinin korunarak batı kültürünün tanınmaya çalışılması olarak bilinmektedir.
- 10 Bugün orta sofalı dairelerin konut olarak kullanılanlarının çoğunda bu mekân yemek odası olarak kullanılmaktadır ve bu işlev yeni kullanıcılar tarafından bu mekâna verilen yeni işlev olarak düşünülebilir. Ancak unutmamak gerekmektedir ki, Yordanidou'nun romanında bitişik düzen dar parselli aile konutlarında da yemek odası ile gündelik oturma mekânının birleşmiş olduğu görülmüştü. Dolayısıyla sofalarda yemek yeme alışkanlığı dar parselli sıkışık kent dokularında bulunan konutlarda da karşılaşılan bir uygulamadır. Kaldı ki orta sofada yemek yeme, 19. yüzyıl ahşap konaklarında da izlenen bir düzenleme-kullanım biçimidir.
- 11 La Turquie, 8 Şubat 1875.
- 12 Gautier T., (1996), *Constantinople et autres textes sur la Turquie(1853)*, La Boîte à Documents, sayfa 99, Paris.
- 13 Enault L., (1855), *Constantinople et la Turquie*, Librairie de L. Hachette et Cie., sayfa 381, Paris.
- 14 Loti P., (1991), *Constantinople, fin du siècle*, Edition établie par Sophie Bosch, Edition Complexe, s. 47.
- 15 Bareilles B., (1918), *Constantinople, ses Cités Franques et Levantines (Pera-Galata-Banlieu)*, Edition Bossard, s. 65, Paris.
- 16 Bareilles B., (1918), s. 93.

APARTMANLARIN PLANLANMASINDA OLASI ETKİLENMELERİN SORGULANMASI

Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşmesi süreci ele alındığında, birçok alanda öngörülen yeni düzenlemeler, bir dönüşüm çabası olarak ortaya çıkmakta ayrıca toplumsal alanda gerçekleşen gelişimin de beklendiğinden daha farklı doğrultuda yaşandığı söylenebilmektedir. Döneminin önemli politik kişiliklerinden ve Tanzimat hareketinin planlayıcılarından biri olan Mustafa Reşid Paşa'nın önerisi, bu konuda iyi bir örnek oluşturmaktadır. Mustafa Reşid Paşa İstanbul'daki konut ihtiyacının İngiltere'deki gibi sıra evler ile karşılanabileceğini düşünmektedir. Ona göre muhafazakâr Osmanlı ailesinin yaşam tarzına Fransız şehirlerinde olduğu gibi birçok ailenin bir arada oturduğu apartmanlardan ziyade daha çok İngiltere'de olduğu gibi aile konutu olabilecek sıra evler uygundur. Sonuçta yarım yüzyıllık bir süre sonra, 19. yüzyıl yeni konut tipleri arasında bulunan sıra evlere göre apartman tipi konutlar çok daha fazla rağbet göreceklerdir. Ayrıca daha 19. yüzyılın son çeyreğine gelmeden dahi, Galata ve Pera'da apartman yapıları öncesi yaşanan bir aşamanın, başka bir deyişle, aile konutu ile kira konutu arası bir tip konut yapısının zaten oluşmuş olduğu bundan önceki bölümlerde görülmüştü.

Bu süreçte, adeta modernleşme sembolü olan Fransa'nın konut kültüründen etkilenilmiş olduğu bilinen bir gerçektir. Bu süreçte Fransız kültürünün Osmanlılar üzerinde etkili olduğu bilinmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, *La Turquie* gazetesindeki bir makale (1875), İstanbul'a gelen ve Fransa'da Güzel Sanatlar Akademisinde okumuş mimarların konut yapımındaki becerilerini övmekte ve Osmanlı mimarların daha öğrenecek çok şeyleri olduğunu belirtmektedir.

Bertrand Bareilles, 20. yüzyıl başında Pera halkı üzerinde Fransız kültürünün diğer Avrupa devletlerine göre çok daha etkin olduğunu şu şekilde anlatmaktadır:

...Pera, ülkenin değişik dilleriyle beraber, dilimizin, salonlarında konuşulan, okullarında eğitimi yapılan tek yabancı dil olan doğu şehridir. Basılan gazetelerin ve dergilerin büyük bir bölümü Fransızcadır.¹

Bu arada, 19. yüzyılın ikinci yarısında, oldukça kendine özgü bir süreç yaşayan Osmanlı mimarisi gelişim süreci içinde İtalyan mimarların (İtalya'da doğan veya İtalyan kökenli olan) öneminden de söz etmek gerekmektedir.

Sonuçta, 18. yüzyıldan itibaren, Osmanlı İmparatorluğu tarafından davet edilmiş veya büyükelçiliklerde görev almak amacıyla veya tamamen kendi girişimleriyle (bu grup daha çok 19. yüzyılın ikinci yarısı için söz konusu gibi görünmektedir) çoğu Fransız ve İtalyan olmak üzere diğer Avrupa ülkelerinden² de birçok mimar ve mühendisin İstanbul'a gelmiş olduğu bilinmektedir. Tanzimat döneminin modernleşme çabaları sırasında ve hatta ondan da öncesinde kentsel ve mimari mekânların iyileştirilmesini hedefleyen projeler geliştirmek üzere görevlendirilmiş bu Avrupa kökenli mimar ve mühendisler, İstanbul'daki mimarların doğal olarak, ancak bir bölümünü oluşturmaktadırlar. Bunların dışında, dönemin mimarlık uygulamalarında adlarına rastlanan, Avrupa ülkelerinde eğitim görmüş Levanten ve Osmanlı mimarlar da bulunmaktadır. Ayrıca, dönemin yayınlanan ticaret yıllıklarında adlarına rastlanan Osmanlı mimarların sayısı da, 20. yüzyıla yaklaşırken hızla artmaktadır.

Çalışmanın bu aşamasında, yapıtları üzerindeki olası etkileri tanımlayabilmek için incelenen apartman örneklerinin mimar veya kalfalarının mesleki profilleri araştırılacaktır. Çalışma alanındaki apartman sakinlerinin çoğunun orta veya biraz üzeri bir ekonomik düzeyde oldukları hatırlanacak olursa, bu yapıların tanınmış mimarlar tarafından tasarlanmış olabileceği varsayımı zayıflamaktadır. Ayrıca, incelenen konutlar sivil mimari ürünlerdir ve cephelerinde mimarlarının isimleri belirtilen plaketleri olan çok az örnek dışında, mimarları veya kalfaları hakkında bilgiye ulaşabilmek çok zordur. Bu engellerden dolayı bir kez daha en mantıklı, olası, varsayımlar geliştirilmeye çalışılacaktır.

1836'da kaleme aldığı bir mektupta Mustafa Reşid Paşa, Osmanlı şehirlerinin büyük bir bölümünü tehdit eden yangınlara karşı tek çözüm olan kâgir yapı tekniğinde uzmanlaşabilmek için bazı öneriler geliştirmektedir. Bu önerilerden biri, batılı mimarların ülkeye davet edilebileceği diğeri ise yetenekli on, on beş gencin mimarlık okumak üzere Avrupa'ya yollanabileceğidir.³

Mustafa Reşid Paşa'nın bu önerisi doğrultusunda hareket edildiği anlaşılmaktadır, zira 19. yüzyıl sonlarına doğru, kâgir inşaatların sayısının hızla arttığı bir süreçte Osmanlı mimarların sayısında da artış görülmektedir. Bu gelişme, yayınlanan ticaret yıllarındaki mimarların listesinin bulunduğu Şekil-6.1, 6.2, 6.3, 6.4'te görülebilir. Bu arada 1883 yılında kurulan İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'nden mezun olan mimarların da bu gelişmede rolü olduğu söylenebilir.

19. yüzyıl yabancı ve Levanten mimarlar konusunda, Cengiz Can'ın çalışması oldukça fazla ismi bir araya getirmekte ve bu mimarların tanınan eserleri hakkında geniş bilgi vermektedir.⁴

Bu mimarların çoğu Fransa veya İtalya'da eğitim görmüşlerdir. Can'ın çalışmasında şu isimlere rastlanmaktadır; Gaspard ve Guiseppe Fossatti, William James Smith, Charles Garnier, Giovanni Batista Barborini, Giorgio Stampa, Bourgeois, Pietro Montani, Guglielmo Semprini, Alexandre Vallauray, Raimondo d'Aronco, Jachmund, Guilio Mongeri. İstanbul'un çeşitli bölgelerinde bu mimarlara ait resmi ve sivil mimari yapılar bulunmaktadır. Bu mimarlardan bazıları Paris'te kısa dönem özel okullarda eğitim almış ve sonra mesleğe atılmış profesyonellerdir. Bu grupta Guglielmo Semprini sayılabilir, Semprini İstanbul'a 1870 yılındaki büyük Pera yangınından sonra gelmiştir. Mimari eğitimi konusunda detaylı bilgi olmayan Semprini'nin Levanten ve yabancı aileler için birçok yapı inşa ettiği bilinmektedir. Semprini'nin inşaatını üstlendiği veya projesini hazırladığı binalar; Tepebaşı'nda Londra Oteli, aynı yapı adasında bir apartman, Santa Maria Draperis Hanı ve Kilisesi, Alman okulları, Alman Hastanesi, Alman elçiliğinin yazlık konutu, Kulüp Teutonia, Alman sinagogu ve Bomonti'de İtalyan Salesiani okuludur. Sonuçta, Avrupa'dan gelen ve yeni inşaat tek-

Şekil-6.1

INDICATEUR OTTOMAN: Annuaire-Almanach du Commerce de l'Industri, de l'Administration et de la Magistrature Architects 1868

Barborini Jean
Brechi A.
Kokitli Edouard
Ortega Celestin
Prindisi George
Vitalis Pierre

Şekil-6.2

INDICATEUR OTTOMAN: Annuaire-Almanach du Commerce de l'Industri, de l'Administration et de la Magistrature Architects 1880

Brechi A.
Cingria Alphonse
Cociffi Edouard
Leoni Jacques
Leval R.
Parigoris C. R.
Serkis Bey Balyan (de l'Etat)
Tulbengian Ant.
Valsamaki (de l'Ambassade de Perse)
Zanno C.

Şekil-6.3

ANNUAIRE ORIENTALE: Commerce, Industrie, Administration Magistration de l'Empire Ottoman Architects 1889-1890

Aznavur R.
Aznavour Ohannes
Brechi Alexandre
Campaniki Patrocle
Chingria Alph.
Cociffi Alexandre
Couppa Pelopidas
Dimadis Const.
Eram Zenope
Farra Paul
Ionnidi Vasilaki Bey
Kerestrdjian Zerope Bey
Mimaridis Pierre
Perpignani Ant. N.
Semprini
Tachdjian Israel
Tedeschi G.
Vallaury Alexandre

Şekil 6.1, 6.2, 6.3 Ticaret yıllıklarında 1868, 1880, 1889-90 yıllarında isimleri bulunan mimarların listesi.

ANNUAIRE ORIENTALE

Commece, Industrie, Administration, Magistrature de l'Empire Ottoman Architects 1912

Adamantides Victor et Cie.	Faliero Stamatius	Pfister Emile
Aghaltades (Th.)	Farra P.	Poria Charles
Agopian Nahabet	Faracci Emile	Psalty Alfred
Almaliotis (Const.)	Fousta Georges	Puskullu Ulysee
Altnoglou (Ant.)	Galatis (Cons.)	Puverel Pierre
Alvanopoulos Stavro	Gaaraino Alberto	Pyrgnigian Jean F.
Anaman Antoine	Garnier (I. M.)	Raymond (Alex.)
Angelides Xenophon	Gianetto (Ant.)	Reinhardt (Ernest)
Apostolidis Georges	Giagossinigeorges	Rosoiato Jacques
Arnao Jacques	Grasso (S. G.)	Rostorian (B.)
Aslanan Archang et	Grisch (G. H.)	Sadikian Onnik
Yervant	Hamadjian Stepan	Sanafian Freres (A. et K.)
Athanasian (N.)	Ivrakis Cleanthis	Schneider (A.)
Avedissian (A.)	Kaconiadis (A. N.)	Scoufakis (D.)
Aznavor Joseph	Karagheuzian (H.)	Sectrovi (R.)
Aznavor Mentor	Karagheuzian (K.)	Seminati (Delfo)
Aznavor Aram	Karagheuzian (K.)	Semprini (chev. Gui.)
Baletti Ettore	Karamanidis Stavro	Seropian Kircor
Balatti Jean	Kazazian Andon	Stoyan Stavro
Barouth et Amar	Kazazian Paul	Tachdjian Israel
Bassiladis Theochans	Kemaleddin Bey	Tachdjian Aram H.
Calousdian Manuel	Langas Matco	Tcherkezian Sabag
Carach A. et I.	Le mondjogbu Jean	Tchilingurian Stepan
Caramassopoulos (Dim)	Lokmageuz Simon	Tedeschi Ant.
Carayanakis (D. A.)	Lokmageuzian (S. M.)	Tedeschi Gabriel
Chekerdjian Aram	Marcopoulos Belis	Theocharidis (Dim.)
Christidis Stavro	Manglis (D.)	Theocharidis Georges
Christodoulos Avram	Marmaridis Ulysse	Tingurian M.
Calepides Jean S.	Menasse Jacques	Triandafilidis (Ant.)
Coletti C.	Mongen Guilio	Touvalas (I. N.)
Cotzi Christo	Nafiyen et Kazandjian	Vacalopoulos Olympos
Coulouthros Georges	Nahoum Isaac	Vallaury (Alex.)
Couremnos Vasile	Nazif Bey	Valsamaky (P.)
Darmi Jacques	Nemize Gaspar	Varthaliti (A.)
Demetracopoulos A.	Panayotides (Dim.)	Vassiliadis Pascal
De Nari (Ed.)	Papasteriopoulos Stelio	Vassiliadis Michel
Destuniano (A.)	Papazian Agop	Vuccino Edouard
Dimadis Nicolas	Papazian Garabet	Vacoulian Hrant
Djuberian Nefses	Papas (Const. P.)	Yenidunia (A. D.)
Doungalides Stavro	Parseghian Levon	Yerghanian Garabet
Ebeyan Agop	Pasche (B.)	Zakkas (Ap.)
Ethemet Nouridjian	Pavlopoulos (D.)	Zaphinopoulos (G.)
Evrat Eugene	Pervanoglou (Nikiph.)	Zipey (H)

Şekil 6.4 Ticaret yıllığında 1912 yılında isimleri bulunan mimarlar.

niklerini bilen ortalama bir mimar veya usta İstanbul'da oldukça rağbet görmekte ve birçok bina inşa eden, mimarlık camiasında tanınmış kişiler haline gelebilmektedir.

Bina yapan Levanten ve Avrupalı mimarların sayılarının çok olduğundan ve bu mimarların genç Osmanlı mimarları etkilemiş olabileceğinden daha önce söz edilmişti. Bu etki farklı iki şekilde olmalıdır, bunlardan biri inşa edilen binaların örnek alınacak birer model olması diğeri ise yabancı mimarların İstanbul Güzel Sanatlar Akademisinde eğitimci olarak görevlendirilmeleridir. Bu eğitimci mimarlar, 1882 yılında Akademiyenin binasını da inşa eden Alexandre Vallaury ve Guilio Mongeri'dir. A. Vallaury'nin ailesi, İstanbul'da 1806'dan itibaren oturmakta olan Fransız veya İtalyan kökenli bir Levanten ailedir.⁹ Mongeri'nin ailesi ise İtalyan kökenli Levantenlerden oluşmaktadır. Mongeri Güzel Sanatlar Akademisinde Vallaury'nin yerini alacaktır. Paris Güzel Sanatlar Akademisinde 1869-1878 tarihleri arasında Coquart Atölyesi öğrencilerinden olan Vallaury ve Milan'da Brera Akademisinde eğitim alan Mongeri, sağlam bir mimarlık formasyonuna sahip aynı zamanda da yerel mimarilere eğilimleri olan ve üslup olarak klasik dönemleri model alan mimarlardır. İstanbul Güzel Sanatlar Akademisinde verdikleri eğitimde de bu mimari yaklaşımları benimsedikleri düşünülebilir. Sonuçta kendi ülkelerinde bu doğrultuda eğitim alan genç Osmanlı mimarlar, 19. yüzyılın son yıllarından itibaren yapı alanında etkilerini göstereceklerdir. Şekil-6.4'te 1912 yılına ait ticaret yıllıklarından alınan 131 mimar kaydı, 20. yüzyılın başındaki bu hızlı artışı net olarak ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu listedeki isimlerin çoğunun diplomalı genç Osmanlı mimarlar olduğu kolaylıkla varsayılabilir.

1912 yılı ticaret yılığı kayıtlarına göre, her alanda iş yapan 71 müteahhitten 22'si inşaat alanında çalışmaktadır. Müteahhitlerin isim ve soyadları incelendiğinde bunların çoğunun yabancı (bunların bir çoğunun da İtalyan asıllı veya İtalyan) olduğu görülmektedir. Mimarların bulunduğu listeyi (Şekil-6.4) incelendiğinde bunların çoğunun Ermeni ve Rum kökenli (Osmanlı vatandaşı veya yabancı uyruklu) isimlerden oluştuğı görülmektedir.

Bu arada 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında yapı alanında uygulamaları olan mimarlar arasında Avrupa şehirlerinde eğitim almış Osman-

lı mimarların da bulunduğu daha önce belirtilmişti. Bu dönemden önce de, Avrupa'da eğitim almış Osmanlı mimarların olduğu bilinmektedir. Bunların en tanınanları Balyanlardır. Sarkis Bey 1843-45 ve 1848-55 yılları arasında, genç kuşak Balyanlardan Simon Bey ve Levon Bey'de Fransa'da eğitim görmüş mimarlardandır. Çoğunlukla sultan sarayları ve diğer büyük önemli yapıların mimarları olan Balyanlar, daha çok mütevazı sivil mimari örnekleri veren ortalama bir Osmanlı mimarı profili çizmiyor olsalar da, mimari eğilimleri açısından dönemin yaklaşımlarını bir açıdan benimsedikleri düşünülebilir.

Yapı sektöründe yabancı ve Osmanlı mimarların yanı sıra Osmanlı kalfaların bulunduğu da bilinmektedir. Bir kısmının düşük bütçeler ile yapıldığı anlaşılan apartman örneklerinin birçoğunun bu kalfalar tarafından yapıldığı varsayılabilir.

Bu Osmanlı ustaların kendileri müteahhit olarak veya yabancı mimarlar ile çalışırken geleneksel mekân kurguları ve yapım pratiklerine bağlı kalacaklarını düşünmek yanlış olmayacaktır.

Ayrıca, geleneksel yapım tekniklerini öğrenerek mesleğe girmiş olan bu kalfaların hızlı gelişen yeni yapı sektöründe meslektaşları ile rekabete girebilmeleri için yeni yapım teknikleri konusundaki bilgi yetersizliklerini ve uygulama eksiklerini kapatmak zorunda oldukları açıktır.

İncelenen apartmanların bir kısmının kısıtlı bütçelerle yapıldığı varsayılabilir ayrıca bu yapıları inşa edenlerin çoğunluğunun genç Osmanlı mimar veya kalfalarla çalışan yabancı müteahhitler olabileceği de, yanlış bir düşünce olmayacaktır.

İncelenen apartman yapılarının kesin olarak hangi mimar veya müteahhitlerce yapıldığını söylemek bugüne kadar elde edilen bilgilerle imkânsızdır. Ancak, Galata apartmanlarının; Pera'daki itibarlı örneklerle daha mütevazı bütçelerinin olması, yeni yapım tekniklerinin kullanılması, dönemin yeni fiziki ve sosyal koşullarına adapte edilmeye çalışılması ve çoğunun geleneksel plan şemalarından yola çıkılarak tasarlanmış olması, bu yapıları inşa eden profesyonellerin geleneksel şemalarla arasında hiçbir ilişki olmayan yeni mekânlar tasarlamamakla birlikte eski şemalara bütünüyle bağlı bir mimari yaklaşımı da benimsemediklerini göstermektedir. Bu

kabulden yola çıkarak bu yapıların mimarlarının daha çok ülkelerinde eğitim almış genç Osmanlı 'lar olduğu söylenebilir. Bu mimarların geleneksel plan şemaları ve kullanımlarını, içlerinde bulundukları modern çağın tanımladığı yeni fiziksel ve sosyal şartları da göz önünde bulundurarak, dönemin kazanca yönelik anlayışına adapte etmeye çalıştıkları söylenebilir.

Bu genç Osmanlı mimarlar yapım aşamasında yine Osmanlı kalfalarla veya yabancı müteahhitlerle çalışmış olmalıdırlar.

Bu arada Avrupa'da eğitim almış Osmanlı mimarlarında bu yapıların inşasında bulunmuş olabilecekleri de unutulmamalıdır. İncelenen örnekler arasında mekân kurgusu açısından batı mimarisi etkilerinin yoğunlukta olduğu apartmanlarda eğitimlerini Avrupa'da tamamlamış Osmanlı veya yabancı mimarların da payı olduğu varsayılabilir. Sonuçta Fransız konut mimarisinden model alarak bu yeni apartman dairelerinin iç mekân düzenlemelerinde gece-gündüz ayrımının denendiği veya salon-yemek odası (salon-salle à manger) kullanımının yine bu etkilenme bağlamında açıklanabileceği ortadadır. Ayrıca mal sahipleri ile Osmanlı kalfalar arasında aracı konumunda olabilecek yabancı müteahhitlerin de bu yeni yapım teknikleri ile üretilen yeni plan şemalarının ortaya çıkışında etkili oldukları düşünülebilir.

Osmanlı kalfalara gelince, yeni yapı malzemeleri ve gelişen tekniklere uyum sağlayabildikleri ölçüde bu yeni apartman yapılarının planlanmasında söz sahibi oldukları kesindir.

Çalışmanın bu bölümünde, ticaret yıllıklarında isimleri bulunan mimarlar ile incelenen örneklerin sahibi olan aileler arasında bir karşılaştırma yapılacaktır. Burada amaç, mimarların soyadları ile apartman isimlerinden aynı olanların varlığını kontrol etmektir. Zira apartman yaptıran şahısların ailelerinde bulunan bir mimarla çalışması akla yakın bir açıklamadır. Ayrıca apartmanın mimarı bu kişi olmasa da (ki bu olasılık yok denecek kadar azdır) en azından soyadı benzerliği olan bu mimarın sosyal kimliği veya kökenleri konusunda bir ipucu elde edilebilir. Bu araştırma için yine Osmanlı Bankası Arşivleri kullanılmıştır.

İlk aşamada ticaret yıllığında yayınlanan mimarlardan beşinin ismi, incelenen apartmanların sahiplerinin isimleriyle örtüşmektedir:

- Örnek-30, Cuppa Apartmanı-Couppa ve Pelopidas Couppa (mimar)
- Örnek-26, Essayan Apartmanı-Essayan (dekoratör)
- Örnek-34, Triandafilidis Apartmanı-Antoine Triandaphilidis (mimar)
- Örnek-55, Papazyan Apartmanı- Agop Papazian (mimar), M. Papazian (müteahhit)
- Örnek-25, Pekmezian Apartmanı-A. Pekmezian (mimar)

Bu isimlerin dışında örneklerimiz arasında bulunan Petraki Apartmanı, büyük ihtimalle Petraki Kalfa olarak bilinen Petraki Adamantides tarafından yapılmıştır. Petraki Kalfa 20. yüzyıl başında Yeniköy'de Said Halim Paşa yalısını yapan kalfadır. İsmi ticaret yıllıklarında mimar ve müteahhitler bölümünde vardır ancak, 1912 ticaret yıllığında bulunmamaktadır. 1889-90 yılının ticaret yıllığının mimar ve müteahhitler listelerinde ise "Victor Adamantides ve Şirketi" kaydına ayrıca sadece Petraki (Meydan Sokak, numara 54, Beşiktaş) isimli bir mimarın kaydına rastlanmaktadır.

Başka bir soyadı benzerliği ise 1912 yıllığında, inşaat sektöründe müteahhitlik yapan A. Amancich ile Örnek-66 Amancieh Apartmanının mimarı Carlo Amancieh arasında olmalıdır.

İncelenen apartmanlar arasında ikisinin cephesinde mimarının ismi yazılıdır. Bunlardan biri Örnek-14, Goad haritasında "Habitations" olarak adlandırılmış yapının mimarı Salvatore Fiori ve Örnek-45, Leonidas Apartmanının mimarı Coulouthros'dur. Salvatore Fiori hakkında hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Ancak isminden, İtalyan veya İtalyan asıllı bir Levanten olduğu varsayılabilir. Leonidas Apartmanının mimarı Coulouthros ise 1912 yıllığında kaydı olan ve büyük ihtimalle Rum kökenli olan Georges Coulouthros'dur (Sofyalı Sokak, 20 numara, Pera).

Çalışmanın bu aşamasında Cuppalar hakkında sağlanan bilgilerden yola çıkarak, kaydına 1889-90 yılına ait ticaret yıllığında rastladığımız mimar Pelopidas Couppa'nın (Doğramacı sokak, numara 36, Pera) Şekil-6.5'te kaydı bulunan ilk nesil Cuppalarla yaşıt olduğu varsayılabilir. Bu nesil 1880 ve 1889-90 yıllıklarında avukat ve tüccar olarak kayıtlara geçmiş,

Gregoire Cuppa (Osmanlı Bankası çalışanı)

Baba Adı: Demosthenes
Meslek: Avukat
Doğum yeri: New Malden
Doğum tarihi: 15 şubat 1885
Milliyet: İngiliz
Din: Ortodoks
Eğitim: Robert Kolej Rumeli Hisarı İstanbul
Ölüm: 1914-Metelin (Yunanistan)
Çocuk: Stylianos Cuppa

D. J. Cuppa İzmir'de avukat

Demosthenes Cuppa (Gregoire Cuppa'nın babası olabilir)
Telgraf sokak, 22, Pera. (1889-90 Ticaret Yılığında)

G. et S. Freres Cuppa
Tüccar, Karantina Sokak, 9, Galata. Ev: Kabristan sokak, 47, Pera. (1880 Ticaret Yılığında)

Jean Cuppa
Buğday tüccarı, Haviar Han, 19, Galata. (1880 Ticaret Yılığında)

Panayotti Cuppa
Tahıl tüccarı, Haviar Han, 7, Galata. (1889-90 Ticaret Yılığında)

Spir. Cuppa
Tüccar, Ağa Çeşmesi sokak, 9, Pera. (1889-90 Ticaret Yılığında)

Şekil 6.5 Osmanlı Bankası arşivinde *Cuppa*'lar hakkındaki bilgiler

Pera ve Galata'da yaşayıp çalışan, büyük olasılıkla Ortodoks Cuppalardır. İkinci nesil Couppalardan biri ise 1885'te New Malden'de doğan, adına Osmanlı Bankası çalışanları arasında rastlanan İngiliz uyruklu ama Rumelihi-sarı'nda, Robert Kolej'de eğitim almış, Ortodoks, Gregoire Couppa'dır. Bu bilgilere dayanarak Gregoire Couppa'nın Rum kökenli ancak İngiliz uyru-ğuna geçmiş bir Osmanlı olduğu varsayılabilir.

Cuppa Apartmanına gelince, bu yapının 1872-1874 tarihli haritada olması Sanayi-i Nefise Mektebi mezunu bir Osmanlı mimar tarafından yapılma olasılığını ortadan kaldırmakta ancak 1889-90 yıllığında kayıtlı mimar Pelopidas Couppa tarafından inşa edilme ihtimalini değiştirmemektedir. Eğer bu bina Pelopidas Couppa tarafından 1872'den de önce yapılmışsa 1889-90 yılında mimar oldukça yaşlı olmalıdır.⁶ Bir ikinci olasılık, bu yapının Osmanlı kalfalar tarafından yapılmış olmasıdır. Bu olasılık oldukça mantıklıdır, zira bina geleneksel kullanımlara ve plan şemalarına çok benzer tasarlanmıştır.

Essayan ailesi üyeleri hakkında toplanan bilgiler Şekil-6.6'da bulunmaktadır. Bu soyadına sahip bir kişi, 1880, 1881 ve 1890 yılına ait yıllıklarda dekoratör olarak kayıtlıdır ve Essayan Apartmanının mimarı olması bu sebeple imkânsızdır. Essayanlar, büyük olasılıkla Ermeni asıllı Osmanlılardır ve dekoratör olan Essayan'dan başka Galata'da, Pera'da ve tarihi yarımada tarafında dükkânları olan tüccar ve zanaatkâr olanlar da bulunmaktadır. Essayanların tüccar olan bu kuşağının üyelerine Osmanlı Bankası arşivlerinde de rastlanmaktadır. Ayrıca 20. yüzyılın başındaki genç kuşak Essayanlardan biri Osmanlı Bankası çalışanıdır. Bu kişi 1884'te İstanbul'da doğan Türk milliyetindeki (1927 kaydı) Hristiyan Gregoryan Edouard Essayan'dır.

Şekil-6.7'de Triandaphilidisler ile ilgili bilgiler sıralanmıştır. 1912 yılındaki yıllıkta kayıtlı mimar, Antoine Triandaphilidis'in (Maksudiye Han, numara 39, İstanbul) sosyal kimliği üzerine net bilgi olmamakla beraber Triandaphlisler ile ilgili bilgilerden bu kişinin Rum asıllı bir Osmanlı olduğu anlaşılmaktadır. Yıllıklarda, bu ada sahip birçok kişi bulunmakla beraber hepsinin aynı aileden olmadığı da açıktır. Kayıtlarına rastlanan birçok Triandaphilidis, iyi eğitim görmüştür ve içlerinde din adamları da bulunmaktadır.

Büyük olasılıkla Ermeni asıllı Osmanlı olan Papazianlara ticaret yıllıklarında oldukça sık rastlanmaktadır. Çoğu Galata'da ticaret yapmakta, buna karşın hiçbiri Galata'da oturmamaktadır. Ancak çalışma alanında adı Papazian Apartmanı (Örnek-55) olan bir yapı mevcuttur. 1912 yıllığında ise mimar ve müteahhit iki Papazian bulunmaktadır. Bunlardan mimar Agop

Jean Essayan, İstanbul Bahçekapı'da Llyod Autrichien firmasında müdür. (1880 ve 1889-90 Ticaret yıllığından)

K et Cie Essayan, Demir tüccarı, İstanbul (1880 Ticaret yıllığından)

M. Essayan, Nakış desinatörü, Hazzopoulo pasajı, 4, Pera. (1880 Ticaret yıllığından)

O. et M. Essayan, Demir tüccarı ve bankacı, İstanbul (1880 ve 1889-90 Ticaret yıllığından)

Bed. Essayan, Döviz ofisi sahibi, Galata (1889-90 Ticaret yıllığından)

Mıgırdiç Efendi Essayan, Milli Ermeni Okulu müdürü, İstanbul. (1889-90 Ticaret yıllığından)

Ohannes Essayan, (1889-90 Ticaret yıllığından)

Serkis Essayan, Serkis sokak, 14, Pera. (1889-90 Ticaret yıllığından)

Yeghia Essayan, kuyumcu, İstanbul (1889-90 Ticaret yıllığından)

Essayan Edouard, (Osmanlı Bankası çalışanı)

Baba adı: Essayan, Vincent

Meslek (baba): Tüccar, gezgin

Ölüm (baba): Mısır

Doğum yeri: İstanbul

Doğum tarihi: 25 Mayıs 1884

Din: Hristiyan Gregorien

Milliyet: Türk

Osmanlı Bankasında çalışmaya başladığı tarih: 3 ağustos 1927

Esseyan Freres

Agop Esseyan Freres İşletmesi; Galata'da Kalafat yerinde Osmanlı Bankası tarafından koruma altına alınmış hacizli arsa dışında hiçbir mülkü bulunmamaktadır.

Maison Hagop Essayan&Freres, Arslan Han, 2. Kat, 1, Galata (1922)

Şekil 6.6 Osmanlı Bankası arşivinde Essayanlar hakkındaki bilgiler.

Papazian Feriköy'de, müteahhit M. Papazian ise Pangaltı'da oturmaktadır.

Üyelerinden birinin mimar olduğu ve haklarında bilgi bulunabilen sonuncu aile Pekmezianlardır. Şekil-6.8'de görüldüğü gibi oldukça iyi ve ileri eğitim aldıkları anlaşılan Pekmezianlar büyük olasılıkla Ermeni asıllı Osmanlıdırlar. Bazıları tüccardır, ayrıca Pekmezian soyadlı dini faaliyetleri olan kadınlar bulunmaktadır. Çalışma alanında bir apartman, Örnek-25 Pekmezian Apartmanıdır, Örnek-84 ise, Djivan Apartmanı olarak adlandı-

Journal de Constantinople, Ocak 1864

Balıklı Hastanesinde intihar eden **Doktor Triandaphilidis** hakkında bir haber bulunmaktadır.

Journal de Constantinople, 2 Şubat 1864

İyiliksever Rum Hanımları topluluğunun yıllık toplantısı ve burada büyük beğeniyle karşılanan konuşmasıyla **MM. Triandafilidis** den bahsedilmektedir.

Journal de Constantinople, Juin 1864

İstanbul'daki Yunan konsolosu **M. Triandaphilidis** hakkında bir yazı bulunmaktadır.

Agop Triandephilides

Tarabya'da Ortodoks Papazı . (1889-90 Ticaret yılığında)

D. Triandephilides

Kadın terzi, şapkacısı, Çakmak sokak 16, Pera. (1889-90 Ticaret yılığında)

Th. Triandephilides

Beşiktaş (1889-90 Ticaret yılığında)

Dimitrios Triandephilides

Tramvay şirketinde tahsildar, Saatçi Han, Galata ev: Tarabya (1889-90 Ticaret yılığında)

Hellene Triandephilides

Dul, Nane sokak, 18, Pera. (1912 Ticaret yılığında)

Şekil 6.7 Osmanlı Bankası arşivinde Triandaphilidis'ler hakkındaki bilgiler.

nlmış ve mimarı da, A. Pekmezian olarak, cephesinde bir plaketle belirtilmiştir. Ancak, ilginç bir saptama da hiçbir ticaret yılığında mimar veya müteahhit herhangi bir Pekmezian'a rastlanmamış olmasıdır.

Mimar, kalfa ve müteahhitler konusunda ulaşılan sınırlı bilgiler, en azından bunlardan bazıları için bir mesleki profil tanımlanmasını sağlayabilmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda çoğunun Ermeni ve Rum asıllı Osmanlılar olduğu söylenebilir. Bunlarla beraber dönemin politik gerçekliği

Gomidas Pekmezian

Credit General Ottoman'da Müdür yardımcısı. (1880 ve 1889-90 Ticaret yılığında)

Eflkine Pekmezian

Ermeni Katolik okulunda yönetici, Yeşil sokak, 1, Pera. (1889-90 Ticaret yılığında)

Mère Eugene Pekmezian

Ermeni Katolik Rahibeler enstitüsünde yönetici, Bayram Sokak, Pera. (1889-90 Ticaret yılığında)

Pekmezian & Ohanian

Beşiktaş Dere içinde Fabrika (11.Şubat.1924)

Tubini & Peckmezian

Osmanlı Bankasına yazılmış 13. Nisan 1896 tarihli bir mektup.

Şekil 6.8 Osmanlı Bankası arşivlerinde Pekmezianlar hakkındaki bilgiler.

içinde aslen Osmanlı olup bir Avrupa devleti uyruğuna geçmeyi tercih etmiş bazı Rum ve Ermenilerin de olduğunu belirtmek gerekmektedir. Ayrıca İtalyan müteahhitler de bu bölgede iş yapanlar arasındadır. Bu son grubun gerek yapım konusundaki tecrübeleri gerekse de kolektif konut konusuna yakınlıkları açısından bölgede tercih edildikleri varsayılabilir.

Apartman yapılarının inşasını yüklenen bu meslek gruplarının mimari kültürleri konusu oldukça ilginçtir. Zira incelenen apartmanlarda karışılan mekân kurgusu ve plan şeması çeşitliliği, onların yeni fiziksel ve sosyal şartlara ayrıca konut ihtiyacına en uygun çözümü bulabilmek adına ürettikleri önemli sayıda çözüm önerisi olarak nitelendirilebileceği gibi *koz-mopolit mimarinin fantezileri*⁷ olarak da tanımlanabilmektedir.

Tekrar belirtmek gerekirse, daire planları üzerinde yapılan çalışma, bu apartmanların planlanması aşamasında yeni bir kentsel ve mimari anlayış içinde yerel verilerin yorumlanmaya çalışıldığı ve bu arada da yeni ve eski konut içi kullanımların ve mekânsal deneyimlerin birbirleriyle uyumlu

Şekil 6.9 Çalışma alanı apartman planları ile beraber görülmektedir.

hale getirilmeye gayret edildiği izlenimini vermektedir. Şekil-6.9'da incelenen tüm binaların planlarının bulunduğu çalışma alanı görülmektedir.

İncelenen dönemin son bölümünde (1895-1905 yılları arasında) orta ve iç sofalı net plan şemalarına, sıklıkla başvurulmuş olması geleneksel mekân kurgusu yaklaşımlarının apartmanlarda 20. yüzyılın başında dahi, artan bir yoğunlukla, tercih edilir olduğunu göstermektedir.

Ayrıca batı mimarisi etkisinin (burada sözü edilen etki salon-yemek odası veya gece-gündüz ayrımı olarak ortaya çıkan 19. yüzyıl sonu batı mimarisi etkisidir) az da olsa görülebildiği örneklerin varlığı bilinmektedir. Ancak bunların sayısının çok az olmasından dolayı diğer büyük yoğunluk için batı mimarisi etkisinin mekân kurgusu prensiplerinden çok, cephe bezemeleri kapsamına girebilecek nitelikte olduğu söylenebilir. 19. yüzyıl sonunda, başka bir deyişle batı kültürü etkilerinin en az bir yüzyıldır etkisi altında olan Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat hareketi ile meşrulaşan modernleşme sürecinin ileri aşamalarına geldiği bir dönemde, söz konusu olan batı mimarisi etkisinin apartman yapılarında detaylı olarak incelenmesi çalışmanın bütününe katkı sağlayacaktır.

APARTMAN YAPILARINDA BATI MİMARİSİ ETKİSİNİN TANIMLANMASI

18 ve 19. yüzyıllarda batı etkisinin Osmanlı mimarisindeki yansımaları oldukça geniş ve incelenmiş bir konudur. Bu bilgilerden yola çıkarak, konutlarda yeni mekânsal yaklaşımlar ve kavramlar arasında öncelikle ortak mekânlarda dikkati çeken (merdiven holü ve büyük sofa arasındaki ilişki) ve sonra tüm bina konstrüksiyonuna yansıyan eksensellik, odalar arasında bağlantı ve bunun dizi halinde odaların birbiri ile bağlanmasına kadar ilerlemesi, ayrıca odaların kullanımlarının özelleşmesi, bunun mobilya kullanımları ile pekişmesi ve böylelikle ortaya çıkan geleneksel oda kavramının dönüşümü sayılabilir. Sonuçta bu değişimler zaten 18. yüzyıldan itibaren üst düzey ailelerin konutlarında görülen evrimin yansımalarıdır.

Bu dönemdeki mekânsal evrimin önemli biçimlenmelerinden biri de üçlü cephe düzeninin ortasında bulunan odanın çıkma yaparak konukların kabul edildiği bir mekân, “salon” olarak belirlenmiş olmasıdır. Ortadaki konuk odasının çıkma yaptığı bu üç odalı mekân düzeni, yine konuk

ağırlamak için kullanılan başoda ve köşklerin bulunduğu ama bunların da çok az örnekte orta dizide yer aldığı geleneksel mekân kurgusu şeması ve anlayışının önemli bir değişime uğramış olduğunu göstermektedir. 18. yüzyıl sonu 19. yüzyıl başı üst düzey ailelerin konutlarında görülen ancak 19. yüzyılın sonuna doğru diğer sosyal sınıfların evlerinde de görülmeye başlayan bu etki, batı mimarisinin Osmanlı konut kültüründeki yansımalarının ilk aşamasını temsil etmektedir.⁸

Ancak daha önceki bölümlerde aynı biçimlenmeye sahip (orta odanın çıkma yapması ve konuk odası olarak kullanılması) birbirinden farklı üç kullanımın tanımlandığı yorum farklılıkları hatırlanacak olursa (salon, sofa-salon, başoda), genel anlayışa göre 19. yüzyıl sonu konut tipleri arasında en “batılı” olarak tanımlanan apartmanlarda dahi ne tam bir özümsemeden ne de eski kullanımlara sadık kalan bir tutumdan bahsedilebilmektedir.

Apartman dairelerinde tanımlanan geleneksel kullanım ve plan şemalarından örnek verilecek olursa, orta sofa ile birleşen başoda kullanımları, oldukça sık karşılaşılan çıkan orta ve iç sofalar, konut içinde harem ve selam ayırımını çağrıştıran bölünmeler, manzara imkanına verilen önem ve konutta manzara arka cephede ise mekân organizasyonunda oluşan ikili biçimlenmeler, kolektif yaşam biçimine reaksiyon olarak tanımlanabilen çok az örnekte olsa dahi (Örnek-30 ve79) izlenebilen daire içinde hamam veya asma kat uygulamaları sayılabilir. Aynı zamanda daire planlamasında geleneksel Osmanlı yaşayış biçiminin devam ettiğini gösteren küçük aile birimlerine ayrılmış olduğu düşünülen oda gruplanmaları da bulunmaktadır.

Bununla beraber bazı yeni plan şemaları ve kullanımlar da apartman dairelerinde izlenebilmektedir. Bu yeni kullanımlar yabancı (özellikle Fransız ve İtalyan) mimar ve müteahhitler veya Avrupa’da eğitim görmüş Osmanlı mimarlar tarafından gerçekleştirilen uygulamalarda daha belirgindir.

Osmanlı toplumu için yeni olan kullanımların bulunduğu apartman planlarının mülkün sahibinin yabancı uyruklu olması durumunda mülk sahibinin isteği üzerine belirlendiği de düşünülebilir. Ancak mülk sahipleri konusunda sınırlı bilgiye sahip olunduğu ve böyle bir belge bulabilme ihtimalinin düşük olduğu düşünülürse bu varsayımın kanıtlanamaya-

çağı açıktır. Ayrıca 31 ve 27 numaralı örneklerden *Selim Effendi* ve *Chevket Bey* apartmanlarının sahipleri büyük olasılıkla Müslüman Osmanlıdır, ancak dairelerin plan şemaları incelendiğinde batı mimarisi etkileri görülebilmektedir. Dolayısıyla apartman dairelerinin mekân organizasyonu prensiplerinde batı etkisinin varlığının sadece sahiplerinin batılı olmalarıyla açıklanamadığı ortadadır.

Hiç kuşkusuz, içinde birçok dairenin bulunduğu, farklı ailelerin yaşadığı büyük apartmanlar inşa etmek, az da olsa bazı iç mekân düzenlemelerinin değişimi (gece-gündüz bölümleri, salon-yemek odası veya salon yemek odası kullanımları gibi), bazı konfor şartlarının konutlara getirilmesi (ısıtma) en önemlisi yeni yapı malzemesi ve tekniklerinin kullanılması, batı kültürünün etkileri olarak tanımlanabilir. Bu etki, Osmanlı toplumuna 18. yüzyıldakinden daha farklı ve bu sefer meslekten olanların rolünün (mimar müteahhit) daha etkin olmasıyla tanımlanan modernleşme sürecinin 19. yüzyılın sonu itibarıyla geldiği nokta olarak düşünülebilir.

Modernleşme süreci kapsamında açıklanan ve apartman yapılarının diğer konutlardan kolaylıkla ayrılabilmesini sağlayan, ayrıca konut kültüründe değişimden çok yenilik olarak tanımlanan bu özelliklerin dışında konutlardaki mekânsal kavramların değişimi de genel olarak batı mimarisi etkisi ile açıklanmaktadır. Ancak incelemeler göstermektedir ki mekânsal değişimlerin belirgin olduğu bu apartman yapılarının mekân organizasyonları oldukça kendine özgü bir mimari ve değişik mimar veya ustaların farklı yorumlarıyla oluşmuş gibidir. Bu duruma açıklık getirebilmek için farklı mimari yapılarda karşılaştırmalar yapılması gerekmektedir. Bu çerçevede kent sel dokuda apartman kavramı öncelikle ele alınması gereken önemli bir konudur. Daha sonra mekân organizasyonu prensipleri ve konut içi kullanımlar konusunda incelenen örnekler ile batılı benzerleri karşılaştırılmalıdır. Zira bu konuda tam bir benzerlik mi yoksa daha çok yorumlama mı geçerlidir?

Bu çalışmaya başlamadan önce Galata apartmanları ile karşılaştırmak için batılı örnekler içinde Fransız mimarisine ait apartmanların seçilmesinin sebepleri açıklanacaktır.

Osmanlılar arasında Fransız kültürüne verilen önemin artması ve bu kültürün yaşam sanatına ve zevkine duyulan hayranlık ve yaşam mode-

li olarak örnek almanın Osmanlı toplumu içinde gittikçe yayılıyor olmasından daha önce söz edilmişti. Fransız mimarisinin, özellikle 19. yüzyıl konut mimarisi alanındaki önemi, bilinen bir konudur. Bu süreçte Paris şehrinin kentsel yapılanmasındaki değişimler, diğer Avrupa şehirlerinin de model aldığı uygulamalardır. Bu arada Fransız mimarisi ve şehircilik uygulamaları yalnız Avrupa şehirleri için değil bu sınır dışında diğer şehirlerde de model olarak benimsenmektedir. Bu bağlamda sanat veya mimarlık alanında meslek sahibi olmayı planlayanlar için Fransa'da eğitim görmek oldukça tercih edilen ve meslek alanında daha sonra kendisi için avantaj sağlayabilecek bir eğitimidir.

Çalışmanın karşılaştırma bölümünde öncelikle, Galata'da Altıncı Daire Belediyesi tarafından yapılan kentsel ölçekteki düzenlemelerin ticaret merkezi konumunda bulunan Galata'nın gittikçe artan kapasitesine yeterli olan bina ve dolaşım ağına sahip olmak amacıyla, daha çok, var olan eski yolları düzeltmek, genişletmek ve yıkılan surlar ile doldurulan sur hendekleri üzerine yeni yollar ve inşa edilecek parseller yaratmayı amaçladığını hatırlamak gerekiyor. Galata'da belediyenin kadastral bürosu, daha önce belirtildiği gibi, eski dokuyu hiçe saymayan ve parsel sahiplerinin çıkarlarını gözetken bir yaklaşımla daha çok eski küçük parselleri şekillerini değiştirmeden bir araya getirerek daha geniş ve kendine özgü biçimleri olan yeni parseller planlama eğilimindeydi. Kadastral büronun çalışmalarının incelendiği bölümde büyük istimlaklara dayanan düzenlemelerde ise mülk sahiplerinin direnciyle karşılaşıldığı ve birçok projenin de iptal edildiği görülmüştü. Dolayısıyla bu düzenlemeler Paris şehrinin geçirdiği kentsel uygulamalar ile karşılaştırıldığında, amaçları birbirinden çok farklı olmayan bu iki süreçte, Paris'te daha radikal bir uygulama ile karşı karşıya olunduğunu söylemeye gerek bile yoktur.

Bu iki kadastral düzenleme arasında nitelik açısından kavramsal farklılıklar olduğunun da altını çizmek gerekmektedir. Zira kentsel ölçekteki bu kavramsal farklılık doğal olarak yine farklı iç mekân organizasyonları tanımlamaktadır. Sonuçta Galata'da, daha önceki bölümlerde nedenlerinin irdelendiği, parsel biçimlerinde ve buna bağlı plan tiplerinde görülen çeşitliliği yine kendine özgü toplumsal dinamikler doğrultusunda tamamen

başka bir kentsel düzenleme kavramının ürünleri ve biçimleri olan 19. yüzyıl Paris apartmanları ile karşılaştırılması doğru olmayacaktır.

Kısaca özetlemek gerekirse Galata apartmanlarının biçimlendiği parsel düzeni ve kent dokusunun, aşağı yukarı çağdaşı olan Paris'teki uygulamalara göre tamamen farklı mantıklar ile meydana geldiği açıktır.⁹ Bu iki grup bina, kent dokusu ve parsel morfolojisi bakımından karşılaştırıldığında, birbirlerine benzemedikleri dolayısıyla Parisli örneklerin bu açıdan Galata'daki apartmanlara model olmadıkları oldukça açıktır.

Demografik hareket açısından, bu iki şehir arasında bir tür paralellik bulunmaktadır. Sonuçta, 19. yüzyıl süresince İstanbul'da nüfusun hızlı artışı ile ortaya çıkan konut ihtiyacı bir bakıma Fransız konut kültüründen model alınarak yapılan ve birçok ailenin bir arada bulunduğu apartman yapılarının yapılması ile aşılmıştı. Bu sebeple, bu konunun daha detaylı incelenmesi gerekmektedir.

Öncelikle belirtmek gerekirse, çoğu Avrupa şehrinde, 19. yüzyılda görülen nüfus artışının sebebi endüstrileşme süreci ile açıklanmaktadır. Osmanlı imparatorluğunun başkenti İstanbul'da ise bu süreçteki nüfus artışının sebebi daha çok İmparatorluğun yaşadığı politik olaylar (Balkanlar'dan Müslüman Osmanlıların ve Anadolu'dan da Ermeni Osmanlıların İstanbul'a gelmeleri gibi) ve özellikle Galata ve Pera bölgesi için bu sebebin yanında bir de gelişen ticaret işlevinin bölgeye daha çok insan çekmesiyle açıklanmaktadır. Ayrıca yine Galata ve Pera nüfusunu, İstanbul'un diğer mahallelerinden gelen Ermeni ve Rumlar ayrıca ticaret yapmak için İstanbul'a gelen yabancı uyruklular da çoğaltmaktadır. Özet olarak apartman konutların yapılmasıyla Galata ve Pera'da konut ihtiyacının çözülmeye çalışıldığı ve bu aktiviteden de gelir elde edilmesi amaçlandığı bilinmektedir. Paris'teki örneklerde de konut tiplerinin oldukça uzun bir süreçte birbiri ardına geliştiği spekülatif bir yaklaşımdan söz edilebilmektedir.

Apartmanlar Fransız mimarisinde oldukça uzun geçmişli olan bir konut tipidir. Bu konut tipi gelişimini 19. yüzyılın ikinci yarısında da sürdürmüştür. 19. yüzyılın son yirmi yılı ve 20. yüzyılın başında lüks apartman daireleri, ucuz konutlar (sosyal konutlar), bekârlar için daireler veya sanatçı atölyeleri gibi yeni konut biçimleri ortaya çıkmıştır.¹⁰

Yüzyıl sonuna doğru birçok konut tipinin ortaya çıkışı ve en azından 19. yüzyılın ikinci yarısında konut iç mekânlarının gelişim sürecinin incelenmesi bize Paris apartmanları ile Galata'da incelenen örnekler arasında iç mekân organizasyonu açısından da bir paralellik olmadığını düşündürmektedir. Ancak belki yüzyıl sonuna doğru parsellerin büyümesi ve binalardaki kiralanan daire sayılarının artışı konusunda bir benzerlik olabilir, ancak, yine de, Paris'teki uygulamalarda genişleyen parseller, Galata'daki örneklerle kıyasla oldukça büyüktür.

Yine Paris'te 19. yüzyılın ikinci yarısında sokağa bakan tek daire çözümünden vazgeçilerek, daha çok binanın orta aksında bulunan bir merdiven holünden girilebilen iki daire planlanmaya başlanmıştır.¹¹ Oysa Galata'daki çoğu yüzyılın son çeyreğinde yapılan ve biçimleri ve büyüklükleri birbirlerinden oldukça farklı olan örneklerde tek merdiven holünden bir, iki hatta üç daire birden yararlanabilmektedir. Ayrıca Galata apartmanları için bu konuda Paris apartmanlarında olduğu gibi birbirini takip eden süreçlerden bahsedebilmek mümkün görünmemektedir.

Paris apartmanlarında, katların paylaşımı ve apartman içinde sosyal hiyerarşi bu konutlar için önemli konulardır. 19. yüzyılda (en azından avlunun değerlendirilmeye başladığı yüzyıl sonuna kadar) sokak cephesinde bulunanlar ile avluya bakan daireler arasında hem sosyal, hem de ekonomik anlamda bir hiyerarşi söz konusudur.¹²

Bu arada Paris apartmanlarındaki avluların büyüklükleri ve biçimlenme mantıkları düşünüldüğünde, Galata'daki örnekler ile karşılaştırılamayacak nitelikte olduğu açıktır. Öncelikle Galata apartmanlarında avludan ziyade aydınlıklar vardır ve bunların planlanmasında kronolojik olarak bir farklılık görülmemektedir.¹³ Osmanlı toplumunun muhafazakâr yapısı ve aile mahremiyeti olgusunun, tüm dairelerin pencerelerinin açıldığı büyük avluların apartman yapılarında bulunmama nedenlerinden biri olabileceği üzerinde daha önce durulmuştur. Ayrıca apartman planlarında geniş avlular olmamasının bir nedeni de yer kaybetme endişesidir. Başka bir açıklama ise, bulunulan coğrafyanın güneş etkisinin fazlalığı sebebiyle planın merkezinde bulunan büyük bir avlu vasıtasıyla ışığın içeri alınma zorunluluğunun olmaması olabilir. Ayrıca topografyanın dik eğimli olma özelliği saye-

sinde belli bir kattan sonra bitişik yan cephelerden birinin önü açılmakta ve buradan çoğu zaman manzara imkânı bile kazanılmaktadır. Zaten parsel büyüklükleri ve biçimleri de içlerinde avlu niteliğinde bir boşluk bırakmaya elverişli değildir.

Başka bir taraftan ise incelenen apartmanlarda, daireler arasında sosyal ve ekonomik hiyerarşi, Örnek 52 ve 23 dışında hiçbir Galata apartmanında görülmemektedir. İki istisna örnek ise bu düzenin daha çok binaların konumlarıyla ilgili bir sonuç olduğunu düşündürmektedir.

Sosyal hiyerarşinin bir diğer dışa vurumu ise katlar arasında değer farkı olmasıdır. Bu düzenleme 19. yüzyıl Paris'inde oldukça uzun zamandır yapılmakta olan girişin ve asma katın bir üst katının en değerli kat olduğu düzenlemedir.¹⁴ Aynı uygulamaya Galata apartmanlarında da rastlanmaktadır. Sonuçta girişin üstünde bulunan katın diğer katlara göre daha yüksek olduğu ve cephesinin daha özenli bezendiği görülmektedir. Buna karşılık üst katlar, daha aydınlık ve bazen de manzara imkânına sahiptirler. Ancak geleneksel Osmanlı mimarisinde üst katın daha değerli olmasına rağmen, 19. yüzyılın daha çok ikinci yarısında yapılan aile konutları ve sıra evlerde batı mimarisinden etkilenerek benimsendiği anlaşılan bu uygulamanın görüldüğünü hatırlamak gerekmektedir. Sonuçta katlar arasındaki hiyerarşik düzenin geleneksel mimarinin tam tersi olarak geliştiği bu düzenlemenin sadece apartman örneklerinde bulunmadığı, bu uygulamanın 19. yüzyılın ortalarından itibaren en azından Galata ve Pera'da görüldüğü bilinmektedir.

Diğer taraftan Galata apartmanlarında sosyal ve ekonomik hiyerarşinin Paris'teki apartmanlarda olduğu gibi net olarak uygulandığı konusu tartışılabilir bir konudur. Başka bir deyişle, herhangi bir Galata apartmanında sakinler arasında ekonomik ve sosyal açıdan farklılıklar bulunsada hi aranın çok açık olmayacağı daha akla yakın gelmektedir. Dolayısıyla bu uygulamanın sosyal bir gerçekliğe dayanıyor olmasından çok, mimari ağırlığı fazla, şekilsel bir yaklaşım olduğu anlaşılmaktadır.

Çalışmanın bu aşamasında dairelerin iç mekân organizasyonlarını da karşılaştırmak gerekmektedir. Bu incelemede önemli saptamalardan biri de, mimar veya kalfaların 19. yüzyılın ikinci yarısında Paris'te yapılan

apartmanların iç mekân organizasyonu prensipleri açısından Galata apartmanlarındaki dairelerden çok farklı olduğunun bilincinde olarak, batılı kavramları, bu yeni dairelerin iç mekân organizasyonları için nasıl yorumladıklarını tanımlayabilmek olacaktır. Çalışmanın bu bölümünde geleneksel şemaların devamı niteliğinde olan orta ve iç sofalı plan tipi veya girişten hemen sonra bir koridor bulunan apartman daireleri değil, daha çok kabul holüne dönüşmüş küçük giriş sofaları bulunan örnekler incelenecektir (Tip F ve H).

Bu plan tipinde bulunan bazı daire planlamalarında girişte bir hol bulunmakta ve bu hol dairenin sokak cephesindeki odalara bağlanmakta, ayrıca dairenin arka bölümünde bulunan odalara ise genellikle yine bu hola açılan bir koridor vasıtasıyla ulaşılmaktadır. Bu planlama, dairenin ön cephesinde bulunan odaların kabul odaları arka bölümdeliklerin ise yatak odaları olduğu bir bölünme mantığının olduğunu düşündürmektedir (Örnek-79, 10, 48, 6, 16). Bu arada koridor ile ulaşılan arka bölümde sofa bulunan örnekler (Tip-E) bu sınıflamanın dışında bırakılmıştır, zira bu kullanım daha çok geleneksel şemalarda bulunan gündelik oturma (harem) ile konuk odaları arasındaki bölünmeyi ifade etmektedir. Oysa sözü edilen örneklerde gündelik oturma da dairenin ön bölümünde olmalıdır.

Sonuçta Tip F ve H'de konuk odası ve gündelik oturma olarak kullanılan bir mekân ile dairenin arka bölümünde yatak odalarının bulunduğu bir planlama bulunmakta ve bu da gece-gündüz bölünmesine karşılık geliyor gibi görünmektedir. Ancak ön cephede bulunan bu odanın yanındaki mekânın kullanımından emin olunamadığı için (salon-yemek odası veya salon-yatak odası) bu gece-gündüz ayrımı tanımlaması da net olarak yapılamamaktadır.

Bu arada salon-yemek odası kullanımından emin olunan en az bir daire örnek-27 bulunmaktadır. Bu dairede mutfakın ön cephede bulunan odalardan birine açılan kapısının olması bu planlamayı netleştirmektedir. Ancak aynı planlamada giriş holü olmaması ve salon ile yemek odasının planın en ucunda koridor ile ulaşılan konumda bulunması bu sefer de gece-gündüz bölünmesinin olmadığını göstermektedir.

İç mekânların gelişim süreci içinde Paris apartmanlarına bakıldı-

ğında, daire planlamasında gece-gündüz ayrımının ilk örneklerine 19. yüzyılın ilk yarısının sonlarına doğru rastlanmaktadır. 1870'li yıllardan sonra (3. Cumhuriyet Dönemi) ise odaların ön cephedeki salondan ayrılarak arka bölümde aralarında hiyerarşik fark olmadan sıralanmaları sıkça görülen planlamalardan olacaktır. Bu arada yemek odasının kabul salonlarına yakınlaşması ve dahil olması, yatak odalarının ön cepheden uzaklaşmasıyla aynı zamana gelmekte ve böylece tam bir gece-gündüz ayrımı tanımlanabilmektedir.¹⁵

Genel olarak Tip-F ve H'de izlenen Galata apartmanlarının iç mekân düzenlemeleri ve bu konuda oluşan kronolojik karışıklık (iki bölümlü plan şemasında yemek odasının kabul odalarının yanında bulunmaması veya net olarak tanımlanmaması, daha geç bir örnekte ise gayet düzgün tanımlanmış bir salon-yemek odası düzenlemesine rağmen net olarak yatak odaları bölümünün ayrılmadığı plan şeması gibi) bu kullanımların süregeldiği mekânları şekillendiren sosyal gelişimlerin Osmanlı toplumunda yaşanmamışlığına rağmen onları sembolize eden mekânları inşa etme ve bu mekânlarda yaşamaya niyetlenilmesine hatta bu konuda ısrar edilmesine bağlanabilir gibi görünmektedir.

Galata apartmanları ile Paris apartmanları arasında yapılmaya çalışılan karşılaştırma aşamaları aralarındaki benzerliklerin oldukça az olduğunu ve Paris apartmanlarının incelenen Galata apartmanları için gerçek bir model olmadığını göstermektedir. Zira kentsel ölçekte yapılan karşılaştırma, gerek yapı adası gerekse parsel biçimlenmesi açısından bu iki grup yapı arasında mekânsal oluşum mantığı açısından da bir benzerlik bulunmadığını net olarak ortaya çıkarmaktadır.

Ancak bazı konularda birtakım benzerlikler bulunmaktadır. Bunlar, öncelikle bu iki grup apartmanın da gelir düzeyi orta veya daha yüksek bir sosyal kesim için düşünülen konutlar olması, katlar arasındaki hiyerarşi bulunması ve az sayıda Galata apartmanında üst katların hizmetliler için ayrılması gibi uygulamalardır.

Çalışma alanı içinde incelenen apartmanlardaki batı etkisi, Paris apartmanlarındaki iç mekân kurgusu prensiplerini olduğu gibi değil, Osmanlı toplumunun eski konut içi kullanımları ve konutların konumlanma

prensiplerini de (topografik verilerin önemi, bitişiklik düzeni, parsel şekilleri) göz ardı etmeden yorumlama eğilimi olarak görülmektedir. Paris apartmanlarının iç mekân kullanımlarından bazılarının yorumlanmasında yaşanan karışıklıklar ise, Osmanlı toplumunda o dönemin “burjuva” olarak tanımlanabilecek yeni sosyal kesiminin konutlarında, sanat ve mimarlık şehri Paris’te en azından 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren inşa edilen apartmanlarda süregelen ve kendi sosyal gelişim süreçleri içinde açıklanabilen kullanımların, “modern” yaşama biçimlerinin sembolü olarak doğrudan Galata apartmanlarına aktarılmasının ortaya çıkardığı sonuçlar olarak açıklanabilir.

19. yüzyılın sonuna doğru Fransa’da konut mimarisi (öncelikle Paris, sonra bunu model kabul eden diğer şehirler),¹⁶ teknik alandaki gelişmeler, konfor fikrinin ortaya çıkışı (hijyenist ve doktorların çaba ve çalışmaları sonucu 1850’de ilan edilen ilk toplum sağlığı kanunu¹⁷ ile) ve mimarların apartman sakinlerinin isteği üzerine (tüm sosyal sınıflar için, ancak daha önceki dönemlere göre daha fazla olarak ucuz-sosyal konutlarda oturanlar için de geçerli olmak üzere) modern çözümler üretebilme çabaları ile desteklenen, oldukça üretken bir sürece girilmiştir. Bu gelişme ve yeni buluşlar dönemine paralel olarak, İstanbul’da veya Paris’te eğitim gören mimarlar bize göre, bu üretkenlik bilincini dönemin Osmanlı konut mimarisi gerçekliğine (ihtiyaçlar, fiziki, sosyal ve ekonomik koşullar) taşımışlardır.

Galata apartmanları üzerinde çağdaşı Paris apartmanlarının mekânsal kavramlar açısından etkilerini sorguladıktan ve “batı etkisi” konusunda fikirleri olgunlaştırdıktan sonra, şimdi de bu yapıların daha farklı şehirlerdeki benzerleri üzerinde durulacaktır. Ancak bu şehirler Avrupa devletlerinin değil Arap toplumlarının kentleri olacaktır. Burada diğer Avrupa kültürlerinin etkilerinin de araştırılması, özellikle de İtalya üzerinde durulması gerekmektedir. Zira daha önce de görüldüğü gibi İtalyan müteahhit ve mimarlarının Galata’da oldukça fazla uygulamalarının olduğu bir gerçektir. Ancak çalışmanın koşulları bugün için araştırmayı Paris ve bazı Arap şehirleriyle sınırlı tutmak durumundadır. Bu çalışma, bazı Arap kentlerindeki apartman yapılarıyla detaylı bir karşılaştırmadan çok, Galata apartmanları ile bazı koşullarda benzer ancak genel olarak farklı mimari

özellikler taşıyan bir kültürde, bu tür konutların nasıl planlanmış olduğunun görülebilmesini amaçlamaktadır.

İSTANBUL İLE BAZI BENZERLİKLERİ BULUNAN ARAP KENTLERİNDE APARTMANLARIN ORTAYA ÇIKIŞI VE PLANLANMA PRENSİPLERİNİN KARŞILAŞTIRILABİLMESİ İÇİN BİR ÖN ÇALIŞMA

Çalışmanın bu bölümünde planlanan incelemenin, belli bir dönemde veya belli şehirlerde tüm apartman konutlarını kapsayan nitelikte ve kesin yargılara varacak kadar detaylı olamayacağının belirtilmesi gerekmektedir.

Bu bölümde detaylı olarak incelenmiş olan Galata apartmanları ile batı mimarisi etkisinin bulunduğu anlaşılan bir dönemde ve kültürel bağlamda Osmanlı toplumu ile bazı benzerlikleri olan kültürlerin önemli kentlerinde inşa edilen apartman konutları arasındaki benzerlik ve farklılıklar kesin sonuçlara varmayı da hedeflemeden incelenmeye çalışılacaktır.

Sonuçta, Osmanlı kentleriyle beraber, doğu Akdeniz’de ve bazı diğer Arap kentlerinde, orta ve üzeri ekonomik seviyedeki sosyal sınıflar için, batılı örnekler model alınarak geliştirilen, özellikle de 19. yüzyılın son çeyreğinde ve 20. yüzyılın başında yeni konut tipi olarak inşa edilen apartman örnekleri bulunmaktadır.

Bu aşamada incelenen apartman örnekleri farklı araştırma grupları tarafından yürütülen çalışmalardan alınmıştır. Bu çalışmaların aynı sınıflamaya dahil tüm apartmanların incelendiği dolayısıyla tipoloji oluşturmaya yönelik araştırmalar olmadığını da belirtmek gerekmektedir.

Bu şartlar altında yapılacak çalışma, daha detaylı bir inceleme ile kesinleştirilmesi gerekli varsayımların belirlenebilmesi için bazı verileri netleştirmeyi amaçlamaktadır.

Bu araştırma sırasında yararlanılacak kaynaklar arasında öncelikle, 19. yüzyılın sonu ve özellikle 20. yüzyılın ilk yarısında, Beyrut ve Kahire’de inşa edilen kolektif konutlar üzerine yapılan çalışmalar bulunmaktadır.¹⁸ Kahire’de inşa edilen apartman konutları üzerine yapılan araştırmalar arasında bulunabilenler aslında Beyrut’takilere göre daha yeterli sayıda ve “karşılaştırmalı” bir çalışma için daha uygun olmasına rağmen, Robert Sa-

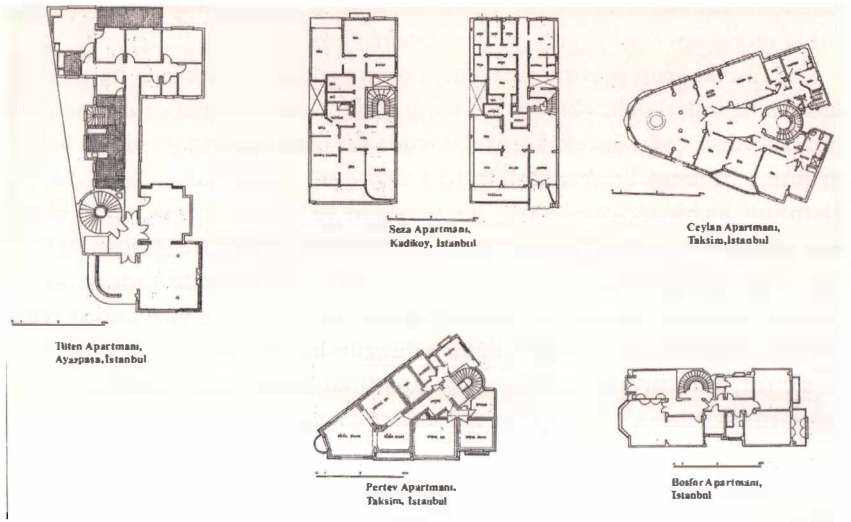
liba'nın incelemelerinde çok sayıda Beyrut apartmanı örneği bulunması, bu çalışmaya onların da dahil edilmesini sağlamaktadır.

Bu araştırmada Halep'te, 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başı "küçük burjuvazi"ye dahil edilebilecek ailelerin konutları üzerine yapılmış iki çalışma⁹ incelendi. Çok detaylı sayılamayacak bu çalışmalar sonrasında, İstanbul, Kahire, Halep ve Beyrut'ta mimari kültürler ve gelişimleri konusunda bir tür paralellik bulunduğu ve bunun da birbirine benzer aşamalar geçirdiği ancak yapılar da aynı zamanda mimari farklılıklar²⁰ da bulunduğu söylenebilmektedir. Sınırlı örnekle yapılan bu çalışma sonucunda, bu gelişim evrelerinin sözü geçen kentlerde aynı zamanlarda yaşanıyor olduğu, ancak, İstanbul'un bu konuda diğerlerine göre biraz daha önde bulunduğu söylenebilir.

Bu şehirlerde birbirine yakın dönemlerde, konut mimarisi alanında göze çarpan benzerlikler tanımlanacak olursa; öncelikle, apartman konutlarının orta ve üzeri ekonomik düzeydeki toplumsal sınıflar için ortaya çıkışı bütün bu şehirler için geçerlidir. Ancak, bu ortaya çıkış biçimi İstanbul ile Kahire için aynı biçimde olmamıştır. İstanbul'da, en azından Galata ve Pera'da, daha çok orta ve üzeri ekonomik düzeyde halkın yaşadığı, aynı planın tekrarından oluşan ve her katında ailenin bir üyesinin bulunduğu aile konutları, bu konutların her katına küçük bir servis hacmi eklenmesiyle, aile konutunun bağımsız kira konutlarına dönüşümünden ortaya çıkan ara tip ve apartmanlar olarak tanımlanan ama aile konutlarının sahipleri tarafından da çoğunlukla tercih edilmeyen büyük kolektif konutlar arasında, belli bir süreklilik yaşanmakta ve bu da Osmanlı konut mimarisinde önemli bir gelişim evresini oluşturmaktadır. Ayrıca İstanbul'da Müslüman ve gayrimüslim Osmanlıların konutlarında mekânsal anlamda bir farklılık bulunmamaktadır. Ancak, kolektif konutların kullanılması konusunda Müslüman kesimde, yaşayış biçimlerinde daha muhafazakâr olmalarından ileri gelebilecek bir gecikmenin söz konusu olduğu da bir gerçektir. Ama yine de, araştırmalar göstermektedir ki, apartman yapılarında çoğunlukla geleneksel mekân kurgularının devamlılığı görülmekte ancak bunlar günün koşulları ve fiziksel çevrenin tanımladığı sınırlayıcılar ile uyumlu hale getirilmeye çalışılmakta, yeni yapım teknikleri ve malzemeleriyle daha çok or-

ta düzeydeki ailelerin konutları olarak ortaya çıkarılmaktadır. Ayrıca bu yapılar Müslüman veya olmayan elit Osmanlılar tarafından çoğunlukla tercih edilmemektedir. Yine incelemeler göstermektedir ki, 19. yüzyılın son çeyreğinde yapılan Galata apartmanlarının mimari karakteri ve sunduğu mekânsal şartlar, içinde oturan sosyal sınıfın konfor anlayışı ile bütünüyle uyuşmamakla beraber dönemin spekülâtif bakış açısıyla tamamen örtüşmektedir. 20. yüzyılın ilk onlu yıllarında, Pera, Gümüşsuyu, Şişli ve Nişantaşı'nda ardı ardına yapılan ve daha modern bir yaşam biçiminin süregeldiği anlaşılan lüks apartmanlar ise daha çok Müslüman veya olmayan Osmanlı elitinin ihtiyaç ve zevklerine karşılık gelmekte ve daha sonraki yıllarda da gelişimine devam etmektedir. Sonuç olarak, İstanbul'da, lüks apartmanların ortaya çıktığı 20. yüzyılın ilk yıllarından çok daha önceden başlayan ve Osmanlılar kadar içlerinde yabancı mimar ve müteahhitlerin de bulunduğu profesyoneller tarafından daha 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren geliştirilmeye başlanan, geleneksel kullanım ve mekân kurgularının, günün şartları doğrultusunda yorumlanarak geliştirildiği ve böylece apartman yapılarına yerel bir karakter kazandırıldığı bir süreç yaşanmıştır. Bu arada daha elit bir sosyal kesime hitap eden ve 20. yüzyılın ilk yıllarından itibaren yapılan lüks apartman yapıları da sonuçta bu yaşam biçiminin orta ve biraz üzeri ekonomik seviyedeki halktan artık giderek elitlerinde benimsediği bir yaşam biçimine dönüştüğünü göstermektedir. Bu yeni lüks konutlardaki yaşam biçimi, kullanımlar ve mekân organizasyonu prensipleri, geleneksel ve "modern" ikilemi bağlamında, bu konuda yapılan çalışmaların da desteğini alarak" incelemeye değer önemli bir araştırma alanını oluşturmaktadır. Erken cumhuriyet dönemi olarak tanımlanan bu süreçte inşa edilen bazı konutlar incelendiğinde, Galata apartmanları ile bu yapılar arasında bir tür süreklilik oldukça açıktır (Şekil-6.10).

Kahire'de incelenen apartmanlara ise, İstanbul'dakilere göre daha farklı bir gelişim süreci yaşamışlardır. Bu konuda araştırmaları olan Mercedes Volait'ye (1987) göre Kahire'de iki ayrı grup apartman yapısından bahsedilebilir; bunlardan birincisi gelir amacıyla yapılan binalardır. Bunlar 1910'dan itibaren, kent merkezinde, Avrupalıların bulunduğu mahallede, "modern konfor" u simgeleyen yaşama biçiminin süregeldiği yapılar olarak

Şekil 6.10 Erken Cumhuriyet dönemi apartmanları (Aslanoğlu)

inşa edilmişlerdir. Daha geç inşa edilecek diğer grup ise geleneksel Mısırlı burjuvazisinin yaşam biçimine uyum sağlayan biçimde planlanacaktır.

Bu arada, Galata örnekleri ile Kahire burjuvazisinin apartmanlarında süregelen yaşam biçimini karşılaştırdığımızda bir tür paralellik göze çarpmaktadır. Burada Kahire burjuvazisine mensup bir ailenin apartman dairesindeki kullanımlar ve iç mekân tanımları üzerinde durulacaktır.²² Bu yaşam biçimi ve mekânlar ile İstanbul'dakiler arasında birçok benzerlikler bulunmaktadır.²³ Dolayısıyla bu iki toplum arasında oldukça karmaşık olduğu anlaşılan kültürel yakınlık, yaşam biçimlerinin de benzer olmasıyla ortaya çıkmaktadır.

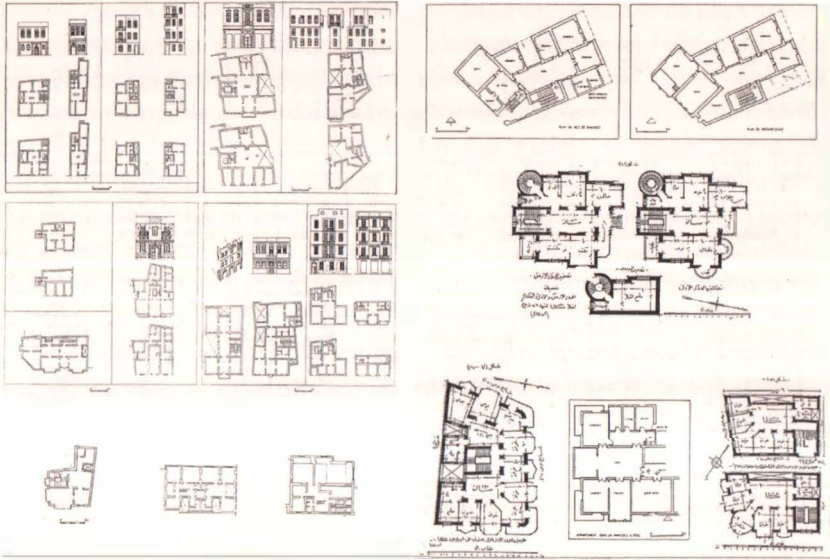
Konutta harem ve selamlık bölümlerinin ayırım biçimi olan konuk odasına merdiven holünden direkt açılan bir kapı olması dışında yaşam biçimlerinde görülen bu benzerlik bu iki grup apartman arasında benzer plan şemalarının bulunacağını düşündürmektedir. Ancak 19. yüzyılın sonlarında yapılan Galata apartmanlarının planlamasında bulunan önemli me-

kânsal farklılıklar bunları, M. Volait, O. Blin, ve J-C Depaule'un çalışmalarında incelenen örneklerden ayırmaktadır (Şekil-6.II).

Bu iki grup apartman arasında ortaya çıkan farklılıkların başında binaların biçimleri gelmektedir. Bilindiği gibi incelenen Galata apartmanlarının biçimleri, çoğu önceki kentsel dokuda var olan küçük parsellerin birleştirilmesi yöntemi ile planlandığı için veya yeni yapılanların da büyük bir kısmının hiçbir biçimsel kaygı gözetmeden ve kanuni sınırlamalar olmadan (biçim veya sağlık koşulları) yapıldıklarından, oldukça değişken ve kendine özgü niteliktedir. Kahire'de 20. yüzyılın ilk yarısında yapılan apartmanlar arasında planları inceleneler, daha çok 19. ve 20. yüzyıllarda planlanmış mahallelerde ve olabildiğince düzgün biçimli parsellerde inşa edilmişlerdir. Bu durum, incelenen bu apartmanların, bina sahipleri ve mimarların arzuları doğrultusunda planlanmasını ve böylece mekânsal ihtiyaçların da daha özgürce yerine getirilebildiği binalar olmasını sağlamaktadır. Apartmanın mekânsal planlanmasında oldukça önemli bir belirleyici olan parsel biçimi, Galata apartmanlarını incelerken araştırılan önemli bir konuydu ve bununla beraber diğer fiziksel koşulların (topografya, bitişik nizam biçimi, yönlenme gibi) da bu apartmanların kalfa veya mimarları tarafından dikkate alındığı çalışmalar sonunda anlaşılmıştı.

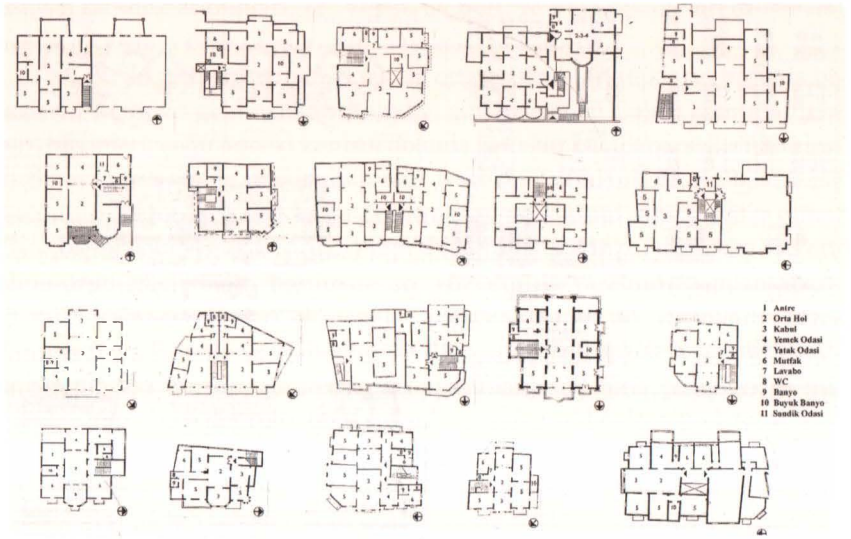
Sonuçta, birbirinden değişik fiziksel koşullar içinde oluşan Galata apartmanlarının incelenmesinden sonra ortaya çıkan birbirinden farklı plan tiplerinde çoğunlukla, tam bir 19. yüzyıl Osmanlı konutu mekânı olan orta sofa oluşumu göze çarpsa da, bu mekânın değişime uğramış biçimi, başka bir deyişle yeni fiziksel ve sosyal şartlara uyum sağlayan haliyle de apartman örneklerinde bulunduğu bilinmektedir. Kahire'de bulunan bazı örnekler incelendiğinde orta mekân fikrinin neredeyse yarım yüzyıl önce Galata'da yapılan dairelerde bulunduğu şeklinden dahi daha çok korunmuş haliyle varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Orta mekânda görülen bu farklılık çok önemlidir ve daha detaylı incelenmelidir.

19. ve 20. yüzyıllarda Kahire konutunda orta mekânın gelişimi ve *fasha - sala*²⁴ sorgulaması üzerine araştırmalar yapan O. Blin (1987) bu süreçte üç aşama tanımlamaktadır. Bunlar, öncelikle, 18. yüzyıl Osmanlı saraylarının model alınması, 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıl başı Kahire konutu-

Şekil 6.11 M. Volait, O. Blin ve J-C. Depaule'nun Kahire konutları üzerine yaptıkları çalışmalarından örnekler görülmektedir.

nun oluşması, bu süreçte fasaha denilen orta mekâna üç dizili oda sisteminin birleştirilmesi ve 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başı konut tipinin ortaya çıkışı.²⁵ Bu durumda, Kahire'de incelenen apartmanların, 18. yüzyıl Osmanlı saraylarını model alarak gelen ve bölgenin mimari karakteri, yaşama şekilleri ve dinamiklerinin biçimlendirmesi sonucunda 20. yüzyıl ortalarında geldiği nokta ile yine aynı modelden yola çıkarak (18. yüzyıl Osmanlı sarayları), 19. yüzyıl başında Osmanlı elitlerinin büyük konak ve yalılarına daha sonra ise bitişik nizam aile konutlarında devam ederek modernleşme sürecinin koşullandırmasıyla değişimini tamamlayan Galata apartmanlarının birbirinden farklı olması doğaldır. Dolayısıyla, Kahire apartmanları için bunlardan en az elli yıl önce yapılan Galata apartmanları model değildir. Kahire apartmanlarında daha çok 19. yüzyıl başı Osmanlı konut mimarisinin etkileri görüldüğü anlaşılmaktadır ve orta mekân kavramını güçlendiren formları öne çıkarmaktadırlar.

Şekil 6.12 Robert Saliba'nın Beyrut konutları üzerine yaptığı çalışmadan örnekler.

Beyrut'ta bulunan bazı apartmanlarda ise orta mekân, Galata apartmanlarında bulunan sofalardan çok daha hacimlidir (Şekil-6.12). Ancak herhangi bir karşılaştırma çalışması yapabilmek için bu iki grup apartman yapısının bazı benzer özelliklere sahip olması gerekmektedir. Oysa Robert Saliba'nın araştırmasında plan ve cephe çizimleri, ayrıca fotoğrafları bulunan Beyrut apartmanları örneklerinin Galata apartmanlarına göre daha lüks konutlar olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Kahire apartmanlarında olduğu gibi bu iki grup bina arasında dönem farkı bulunmaktadır, başka bir deyişle birbirlerinin çağdaşı değillerdir. Zaten bu çalışmadan örnek alınan apartmanlar, Beyrut'un 19. yüzyılda kentleştiği bilinen bir bölgesinde sıkışıklık problemi olmadan ve bitişik düzende planlanmış yapılarıdır. Doğal olarak bu şartlar altında Galata apartmanları ile incelenen Beyrut apartmanları arasında oldukça önemli konularda paralellikten söz edilememektedir.

Ancak, Kahire'deki örneklerde olduğu gibi, burada da 18. yüzyıl sonu 19. yüzyıl başı Osmanlı mimarisi ile olan yakınlık ve bunun dairelerin iç mekân organizasyonundaki ilginç etkisi, karşılaştırma yapmaya çalışılan bütün bu örneklerde orta mekân etrafında gelişen yaşama biçimlerinin benzerliğini kanıtlamaktadır. Buna karşılık, Galata apartmanlarının plan kurgusunda sofalı plan tiplerinin çoğunlukta olmasına rağmen, bu aydınlık ve oldukça hacimli orta mekânın güncelliğinin, Osmanlı konut gelişim sürecinin 19. yüzyıl sonu aşamasında öneminin zayıfladığı anlaşılmaktadır. Oysa Beyrut ve Kahire'de incelenen örneklerde orta mekân kavramı ve bu yaşama biçimi çok daha uzun süre saklanmış görünmektedir.

Sonuçta apartman konutlarının gelişimi ve orta mekân kavramının evrimi, incelenen diğer örneklerin bulunduğu kentlerde, İstanbul'daki örneklerle göre daha geç ve aynı ön modelden yola çıkıldığı düşünülse de tamamen kendi mimari, sosyal ve kültürel özellikleri paralelinde gerçekleşmiş gibi görünmektedir.

NOTLAR

- 1 Bareilles, (1918), sayfa 45.
- 2 Stefan Yerasimos'un ders notlarından alıntı yapılacak olursa bu mimarlardan bazıları; Piemonte asıllı mühendis François KAUFFER, Karlsruhe doğumlu Antoine Ignace MELLING, Alman asıllı Helmuth Von MOLTKE, Hubert GÖBEL, Alfred KORTÜM, Avusturya asıllı D. PULGHER ve İngiliz W.J. SMITH dir.
- 3 Baysun M. C., (1960), "Mustafa Reşid Paşa'nın siyasi yazıları," *Tarih Dergisi*, XI. Cilt, numara 15, sayfa 124-125.
- 4 Can C., (1993), *İstanbul'da 19. Yüzyıl batılı ve Levanten mimarların yapıları ve koruma sorunları*, Doktora Tezi, Yıldız Üniversitesi.
- 5 Cengiz Can, M. S. Akpolat'ın yayınlanmamış doktora tezinden alıntı yaparak Vallaury ailesinin kökenleri konusunda bazı bilinmezler (İtalyan veya Fransız kökeninin kesinleşmemiş olduğu gibi) olduğunun altını çizmektedir. Can C., (1993), s. 225-226.
- 6 Bu yapı 19. yüzyılın elliili yıllarında inşa edilmiş olmalıdır, zira belediyenin 1858-1860 tarihli d'Os-toya planında görülmektedir.
- 7 Bu tanımlama hatırlanacağı gibi, dönemin tanıklığını yapan Bareilles'in kitabından alıntıdır.
- 8 Cephede üçlü oda dizisinden ortadakinin çıkma yapması ve avantajlı konumundan dolayı büyük ihtimalle konuk ağırlama işlevini yüklenmesiyle Osmanlı konut kültürüne *salon* kavramının yavaş yavaş girdiği düşünülebilir. Ayrıca yine bu aşamada Ayda Arel'in konuk ağırlanan mekânın bu konumda olmasını, genellikle konuttan ayrı düşünülen ayrı konumlandırılan köşkün konut plan şe-

- masına eklenmesi olarak açıklayan varsayımından söz etmek gerekmektedir (Arel, 1975). 19. ve 20. yüzyıllar Osmanlı konut özelliklerinden biri olan bu mekân kurgusunun tanımlanabilmesi için, bu sürecin daha detaylı olarak incelenmesi gerekir.
- 9 Paris'in kent dokusu, konut kültürü (yaşama biçimleri, plan tipolojileri) ve bu yapıların morfolojik açıdan gelişimleri konusunda kaynakça bölümündeki referans yayınlar, bu konudaki bilgi birikimimizi oluşturan başlıca kaynaklardır.
- 10 Eleb M., Debarre A., (1995), *L'Invention de l'habitation moderne-Paris 1880-1914*, Edition Hazan, s. 5, Paris.
- 11 Loyer F., (1987), *Paris, XIXe siècle-l'immeuble et la rue*, 209, Hazan, Paris.
- 12 Loyer, (1987), sayfa 209.
- 13 Örnek-65 Doğan Apartmanı manzaraya yönelen büyük avlusu ile incelenen örnekler arasında bu derece büyük tek avlulu
- 14 Girişin üstünün en değerli kat olması, Paris'te 20. Yüzyılın yirmi ve otuzlu yıllarına kadar devam eden bir uygulamadır. Bu pratik Henri Sauvage'ın planladığı yapının üst katında lüks bir daire tasarlamasına kadar devam etmiştir.
- 15 Loyer, (1987), s. 218.
- 16 ELEB et DEBARRE, a.e., sayfa 5 ve 6.
- 17 GUERRAND Roger Henri, "Aux origines du confort moderne," *Eau et gaz à tous les étages-Paris 100 ans de logements*, Jacques Lucan, Paris, Edition du Pavion de l'Arsenal Picard Editeur, 1192, sayfa 14-29.
- 18 Bu çalışma için bkz.: Volait M., "Grandes demeures du Caire au siècle passé"- Blin O., " Le Caire, XIX-XXe siècles De la *fasaha* à la *sala* - Depaule J-C, (1987) "Espace habité de l'Orient Arabe" in *Espace Centré*, Les cahiers de la recherche architecturale, no: 20/21, s. 84-93, 96-103, 8-21. Depaule J-C, 1996, "Un type contemporain," Seminer notları, Programme de D.E.A, Ecole d'Architecture de Paris Belleville. Saliba R., (1998), *Beirut 1920-1940 Domestic architecture between tradition and modernity*, The Order of Engineers and Architects, Beirut.
- 19 David J-C, Hubert D., (1982), "Maisons et immeubles du début du XXe siècle" in *Espaces et formes de l'Orient arabe*, Les cahiers de la recherche architecturale 10-11, s. 102-111. David J-C, Grandin T., (1994) "L'habitat permanent des grands commerçants dans les khans d'Alep à l'époque ottomane" in *Les villes dans l'Empire ottoman : activités et sociétés* sous la direction de Daniel Panzac-Torne 2, éditions C.N.R.S, s. 85-124.
- 20 Halep'te tek aileye ait konutlarda aynı kat planının tekrar ederek, her katında bir aile üyesinin kendi küçük ailesi ile yaşadığı (burada birkaç basamakla sokaktan yükselen giriş katı ailenin büyüklerine ait üst katlar ise evli oğulların ailelerine aittir), çok katlı bir konut planlaması olduğu anlaşılmaktadır. Küçük burjuvaziye dahil edilebilecek ailelere ait bu konut tipine İstanbul'da da çok sık rastlanmakta ve hatırlanacak olursa bu tip konutlar apartmanlar öncesinde bu yeni konut tipine geçişte, bir ara tip olarak tanımlanmıştı.
- 21 Kaynak olarak İnci Aslanoğlu'nun yayınlanmış doktora tezini göstermek istiyoruz; Aslanoğlu İ., (1980), *Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı*-Doktora Tezi, O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi İşliği, Ankara.
- 22 M. Volait, R. Makrius'un aktardıklarından yola çıkarak 20. yüzyılın ellili yıllarına ait Mısırlı küçük

burjuva olarak nitelendirilebilecek bir ailenin konutundan kullanımlar ve mekânlar üzerine tanımlamalar yapmakta.

- 23 Malerius'un kitabından aktarılan 20. yüzyılın ellili yıllarına ait olan bu yaşam biçimi ile İstanbul'da en azından 19. yüzyılın sonlarına doğru Galata'da yaşanan pratiklerinin benzerliği ilginç bir durumdur. Bu iki grup örnekte de az çok benzer orta mekânlar bulunmaktadır. Orta mekân kavramı geniş bir coğrafyayı içine alan bir bölgede birçok şehirde görülmekte ve bu mekân üzerine yapılan çalışmalar gelişim sürecinin mimari ve kültürel açıdan oldukça karmaşık olduğunu göstermektedir.
- 24 Mısır'da orta mekânın Arap kökenli karşılığı *fasaha*, İtalyancadan geldiği varsayılan hali ise *sala* dır.
- 25 Blin, (1987), s. 101.

SONUÇ

Apartman konutlarının 19. yüzyıl Osmanlı konutları içinde yeni bir tip olarak ortaya çıktığı ve bu oluşumda batı mimarlığı etkisinin önemli bir rolü olduğu genellikle kabul edilen iki yargıdır. Ancak yapılan çalışmanın sonunda görülmektedir ki, Galata bölgesinin tarihsel, ekonomik ve sosyal yapısının bu yeni konut tipinin ortaya çıkışında önemli bir etkisi bulunmaktadır.

Galata, 19. yüzyılın son çeyreğinde, birçok ortak noktası ama aynı zamanda farklı özellikleri de olan komşusu Pera'da olduğu gibi, önemli bir mimari gelişim süreci yaşamış ve apartman tipi konutlar mimari yapısında göze çarpmaya başlamıştır.

İstanbul'da, büyük bir olasılıkla ilk olarak bu iki bölgede ortaya çıkan apartman tipi yapılar kısa sürede tüm şehirde yaygınlaşmıştır. Hakkında araştırma yapmaya ve birçok varsayım geliştirmeye olanak sağlayan bu yapı tipi böylece ileri örnekler de vererek, 20. yüzyıl başından itibaren, İstanbul'da birçok konut yerleşim bölgesinde inşa edilmeye başlamıştır.

Araştırılan konunun özü ile ilgili derinlemesine bilgi sahibi olmanın hedeflendiği, 19. yüzyıl Galata'sının kentsel ve mimari dokusu üzerine yapılan incelemelerden sonra, genellikle bilindiği gibi apartmanlarla yeni bir yaşam şeklinin ortaya çıktığı düşüncesinden çok Osmanlı konut geleneğinde bir mekânsal gelişim evresiyle karşı karşıya olunduğu sonucu belirginleşmeye başlamıştır. Yapılan bu çalışma, birçok alanda etkileri görülen modernleşme süreci ile tanımlanan dönemsel dinamiklerin ve Galata'nın eski mimari dokusunun, bugüne kadar detaylı olarak incelenememiş bir ara tip konutu zaten üretmiş olduğunu göstermektedir.

Bu ara tip, kolektif veya kira konutu şeklinde tanımlanabilecek plan tipi organizasyonuna ve düzenlemesine kolaylıkla adapte olabilen ve çoğunluğu büyük, olasılıkla tek aileye ait konutlardan oluşmaktadır.

Çalışma alanında varlığından söz edilebilen ve altı örneğinin incelendiği, tek aile konutundan kolektif özellik gösteren apartman tipi konuta geçişte ara tip veya geçiş tipi olarak tanımlanabilecek bu konutlar büyük ola-

sılıkla 19. yüzyıl ortalarında yapılmışlardı ve kuşkusuz daha eski örnekleri de vardı. Bu arada detaylı bilgi olmamasına rağmen bu ara tipin yalnız Galata ve Pera'nın mimari geleneğine ait olduğu da söylenememektedir. Zira, tarih boyunca bu coğrafyada kültürler, her dönemin farklı belirleyicilerine adapte olmuşlardır ve bu durum tüm İstanbul için de geçerlidir. Zaten bilindiği gibi, 18 ve 19. yüzyıllara ait ahşap konutların da İstanbul'un tüm eski konut tiplerini temsil ettiği söylenemez. Ayrıca belli bir döneme kadar var olabilmiş ama sayı olarak ahşap konutlara göre çok az olan ve bu sebeple araştırma ve yayınlara konu olamayan diğer konut tiplerinin de tüm eski tipler hakkında bilgi vermeye yetmeyeceği açıktır.

Sonuç olarak yapılan çalışma, asıl kökenleri konusunda fazla bilgi sahibi olmamakla beraber, en azından Galata bölgesinde 19. yüzyılın ilk yarısında inşa edilmiş ve her katında birbirinden bağımsız bir konut tasarlanmış olan yapı tipinin var olduğunu göstermektedir. Bu konut tipi, her katında sonradan eklenmemiş olduğu anlaşılan servis hacimlerinin (mutfak ve tuvalet) bulunduğu birbirinin tamamen aynı iki veya üç kat planından oluşan bir düzenlemeye sahiptir. Çalışmada oluşturulan Galata konutları arşivinin en eski örneğini oluşturan bir yapı 60 metre karelik kat alanı ile oldukça mütevazı bir konut olarak tanımlanmakta ve Osmanlı konut geleneğini oluşturan hiçbir mekânsal düzenlemeye de sahip bulunmamaktadır. Servis hacimlerinin kat planları içinde çözülerek kat bağımsızlığı olan ve 19. yüzyılın ilk yarısına ve hatta daha bile eskilere tarihlenebilecek bu örnekler hem mimarileri hem de kapladıkları alan bakımından oldukça mütevazı konutlardır.

İncelenen binalar içinde bu özellikleri gösteren beş yapı ise daha geç dönemlerde yapılmışlardır. Bunlar yine iki, üç veya dört katlı ve kat bağımsızlığı olan yapılardır ancak ilk örneğe göre daha büyüktürler. Giriş katı hariç tüm katlarda aynı plan düzenlemesinin bulunduğu bu evlerde katların bağımsızlığının (mutfak ve tuvalet ilavesi ile) sağlanma biçimi bazılarında daha başlangıçta servis hacimlerinin bulunmadığını, ancak sonradan bu mekânların eklendiğini düşündürmektedir. Böylece, dönemin mantıksal yapısına da uygun olarak ortaya çıkmış bir ikili uygulama ile karşı karşıya kalınmaktadır. Sonuç olarak, bir taşınmaz mülkü katlarından her biri

gerektiğinde bağımsız kullanılabilecek biçimde planlayarak birçok farklı aile için kiralanacak konutlar elde etme şeklinde değerlendirmek, dönemin yararçı düşünce yapısına yabancı değildir.

Tam bir apartman tipi konut özelliği henüz taşımayan bu evlerde oturan insanlar orta düzeyde ekonomik şartlara sahiptiler. Mütevazı olarak nitelendirilebilecek bu kesimin konutlarına paralel olarak, Galata'ya göre daha itibarlı bir mahalle olan Pera'da zengin kesime ait yine kat sayısı fazlalaşmış başka bir aile konutu tipi daha gelişmektedir. Zengin nüfusun aile konutları olarak tanımlanabilen bu örnekler üzerinde yapılan araştırmalar, bu konutların 19. yüzyıl başı Osmanlı konutlarını model aldıklarını, bunların bazı mekânsal özelliklerini günün şartlarına adapte ederek devam ettirmiş ve planlarını bu doğrultuda geliştirmiş olduklarını göstermektedir. Öncelikle bölgenin gittikçe sıkışıklaşan kalabalık yapısına uygun olarak bitişik düzende inşa edilmişlerdir ve günün yapım şartnamelerine uygun olarak en az üç katlıdır. Doğal olarak daha az bahçe alanları vardır, ancak Osmanlı konut mimarisinin bazı önemli özellikleri bu yapılarda devam ettirilmiştir, örneğin; evin hâlâ servis hacimleri, yani mutfak ve hamamları giriş katında bulunmakta ve plan şemalarında büyük orta sofalara rastlanmaktadır.

19. yüzyılın son yıllarına kadar, farklı özellikleri olsa da, Galata ve Pera'nın konut mimarisinde bütün bu tiplerin varlığından söz edilebilmektedir. Ayrıca, bu konut tipleri yine aynı bölgede daha önce var olan konut tiplerinin gelişmesiyle ortaya çıkmış gibi de görünmektedir. Bu gelişim sürecinde konutların kullanıcılarının sosyal ve ekonomik koşulları ne olursa olsun kent içi yoğunlaşmanın doğal sonucu olarak konutlar birbirine yaklaşmış ve yükselmişlerdir. Yüzyılın başında oldukça mütevazı olarak nitelendirilebilen kolektif yaşam şekli hiç kuşku yok ki, bu dönem ve bölgede üst düzey toplumsal sınıfın konutları dışında oldukça yaygın olarak görülebilmektedir.

Bu dönemde yaşadıkları çevrede sıklıkla karşılaştıkları yabancılar ile ticari ilişkilerini daha da artıran Osmanlı nüfusunun bu kesimi batı ile bağlarını geliştirmekte, yaşadıkları şehirleri ve yaşam şekillerini öğrenmektedirler. Hiç kuşkusuz, bu dönemde batının büyük apartmanları ve burjuvazinin bu binaların içlerinde süregelen yaşam şekli Avrupa'nın büyük kent-

lerini gören ve bir süre yaşayan Osmanlılar tarafından topluma aktarılmaktadır. Artık, İstanbul'un yeni "burjuva" sınıfı için apartmanlar bir tür modernlik simgesidir ve kesinlikle yüzyılın başında olduğu gibi mütevazı yaşam şekillerini içlerinde barındıran türde konutlar değillerdir.

Tanzimat hareketine bağlı modernleşme süreci kapsamında ticaretin gelişmesi, konut tiplerinin gelişimine paralel olarak, Galata'nın kent dokusunda önemli gelişimleri hazırlayan bir dönem de başlatmaktadır ve Altıncı Daire Belediyesi bu dönemin en önemli aktörü durumundadır. Belediyenin 1857 ile 1876 yılları arasındaki ayrıcalıklı konumu, bölgede yaşayan halkın ihtiyaç ve beklentileri doğrultusunda ulaşım imkânlarının fazlasıyla geliştiği bir Galata yaratmıştır. Her ne kadar bölgenin temizliği, düzeni ve güzelleştirilmesi doğrultusunda istekler olsa da, asıl ele alınan proje ve isteklerin başında hep Galata'nın daha iyi ulaşım imkânlarına sahip olması gelmektedir. Zaten zamanla gelişen ticaret işlevi bu isteği zorunlu da kılmaktadır. Ticaretin gelişimi aynı zamanda bölgeye işçi ve memurların yerleşmesini sağlamakta, böylece bölgenin nüfusu artmakta ve toprağın değeri yükselmektedir.

Galata 70'li yılların sonlarına doğru, Pera'ya doğru gelişimini, eski sur duvarları ve hendekler üzerine inşa edilen yeni yollar, genişletilmiş ara sokaklar ve tamamen yeniden planlanmış (Okçu Musa Caddesi) caddelerin yapımı ile tamamlamış gibidir. Bu yıllarda, ulaşımın rahatlamasını sağlamış olan bu yolların yapımı büyük bir çoğunlukla tamamlanmış ancak kent dokusunu oluşturan parsel yapısı henüz değişmemiştir.

Yeni apartman konutlarının yapımında yaşanan artış 70'li yıllarda başlamaktadır. 1863 yılında yürürlüğe giren yeni inşaat şartnamesi, daha önce de sözü edildiği gibi bölgede yaşayan halkın özellikleri ve ekonomik gücünün artması, ayrıca dönemin dinamikleri bu konut tipinin ortaya çıkışını hazırlayan önemli nedenlerdir. Bu yeni konut tipi önce birkaç ilk örnek olarak göze çarpmakta ancak yüzyılın son yirmi yılında, özellikle 1882'de yürürlüğe giren inşaat şartnamesinden sonra, Galata'nın mimari dokusunda yerini bulmaktadır. 19. yüzyılın başında mütevazı konutlarda göze çarpan kolektif yaşam şekli, bundan böyle bu yeni konutlarda da görülmektedir. Yapılan araştırmalar bu yapılar da oturanların orta veya üst düzeye ya-

kın ekonomik seviyede olduklarını göstermektedir. Ayrıca çoğu da yakın çevrede çalışıyor olmalıdır. Apartman tipi konutlarda oturanlar arasında mülk sahipleri oldukça azdır.

Sonuçta, yüzyılın en fazla yarısına kadar adeta fakirlik sembolü olan kolektif yaşam şekli yine aynı yüzyılın sonlarında fazlasıyla yaygınlaşmış ve kabul gören bir yaşam şekli olmuştur. Bu değişime rağmen kolektif yaşam şekli özellikle belli yaş grubunun üzerinde olan ev sahipleri tarafından pek de rağbet görmemektedir. Bu görüşü benimseyen kişiler, bölgede büyük apartman konutlarına sahip olmalarına rağmen tek aile yaşama biçimini kira evinde oturma pahasına devam ettirmeyi tercih edebilmektedirler. Böylelikle bu bölgede 19. yüzyılın son yıllarında, yeni yaşam şekilleri, modernlik ve gelişmişlik sembolleri, eski alışkanlık ve gelenekler ile bir arada süregelmektedir.

Üzerinde durulması gereken bir konu da, apartman konutlarının gelişimi ve kolektif yaşam fikrinin yaygınlaşmasının adeta modernlik sembolü olarak ele alınan batılı örneklerden kaynaklanması ancak bu yapıların mekân kurgularının ve içinde süregelen yaşama biçimlerinin aynı yargıya varılmadan önce çok daha detaylı bir araştırmayı hak ettiğidir.

Araştırmalar göstermektedir ki, bu yapılarda batıdaki örneklerden model olarak alınan olgu, konutların iç mekân organizasyonları değil daha çok orta ve üzeri ekonomik seviyedeki farklı ailelerin aynı binada bir arada yaşama fikridir. Öyle ki, bu yapıların bazılarında tamamen yeni plan şemaları denenmiş olmasına rağmen büyük bir çoğunluğunda geleneksel Osmanlı mekân anlayışlarından gelen düzenlemelere rastlanmaktadır.

Başka bir deyişle, bu dönem, hem eski şemalardan hareketle geliştirilen planların, hem de yeni düzenlemelerin varlığından söz edilebilecek oldukça üretken bir süreçtir.

İnceleme alanında inşa edilmiş olan apartmanların ortak noktalarından biri, bu konutların mekân organizasyonu mantığının kavranmasını oldukça zorlaştıran birbirinden farklı biçimsel belirleyicilerin etkileri altında kalmış olmalarıdır. Bu nedenle, planların daha iyi okunabilmesini sağlamak amacıyla, bir dizi ölçüt geliştirilmeye çalışıldı. Böylece, binaları bu kriterlere göre sınıflayıp mekân organizasyonu prensiplerinin başlıca özelliklerinin sorgulanması hedeflendi. Doğal olarak, bu kriterleri belirlerken,

apartmanların daha önce gelişiminin incelendiği tek aile konutlarına göre farklılık gösterdiği başlıca alanlar göz önüne alındı.

İncelenen ilk kriter, Galata'da hiç de yeni bir kavram olmayan, bina- lar arasındaki bitişiklik düzeni oldu. Ama özellikle belirtmek gerekiyor ki ça- lışma alanı içinde uygulanmış olan bitişik düzen mantığı, oldukça sık bir mimari doku oluşturmaktadır. Bu doku içindeki boşluklar, başka bir deyiş- le parsellerde bırakılması gereken avlu, bahçe veya aydınlık gibi boşluklar, hiçbir yapım şartnamesi tarafından belirlenmemekte ve adeta sıkışık bir mimari doku tarif edilmektedir. Sonuçta, bazı mülk sahipleri kendi inisiya- tifleri ile birtakım boş alanlar (aydınlık veya arka bahçe) bırakmış olsalar da- hi, bu binaların çoğunda ortaya çıkan havasız ve karanlık iç mekânlar için parsel düzeninde hiçbir önlem alınmamıştır.

Bu durum eski uygulamalara göre ki buna Galata'nın önceki dö- nemlerdeki sıkışık dokusu da dahil edilebilir, oldukça önemli bir farklılık veya kopuş olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, bu bitişik düzenin do- ğası dönemin spekülatif anlayışının adeta bir göstergesi gibidir ve dolaylı olarak bu yapıların daha çok orta düzey ekonomik şartlara sahip halk için kira konutları olarak yapıldığını da göstermektedir.

Ancak unutmamak gerekiyor ki, her ne kadar bitişik düzen karanlık ve havasız mekânlar yaratsa da, Galata'nın eğimli topografik yapısı bazen apartmanların bitişik cephelerinin belli bir yükseklikten sonra açılmasını sağlamaktadır.

Binanın yapı adasındaki konumu bazen belli bir mekân organizas- yonunu tanımlamakla beraber apartmanların planlarında çoğunlukla bir- birlerine benzemeyen düzenlemelerle karşılaşmaktadır. Başka bir deyişle iç mekân organizasyonu çok nadir olarak bitişiklik konumu ile belirlen- mektedir.

Yalnız, bir tek kenarın komşu binaya bitişik olma durumunda, ço- ğunlukla bu durum uzun plan şeması oluşturmaktadır, bu uzun cepheden olabildiğince yararlanmak için odaların yan yana cepheye dizildiği ve sağır cephede yer alan uzun bir koridorla ev içi yatay dağılımın sağlandığı plan- lar oluşmaktadır. Bu durum hariç hiçbir iç düzenleme sadece binanın biti- şik düzenleme biçimi doğrultusunda şekillenmemektedir.

İncelenen örneklerde yapılan sınıflamanın ikinci kriterini binanın yönlenmesi oluşturmaktadır. Sokağa yönelme o döneme kadar yapılmış olan İstanbul konutları için her ne kadar alışılmamış bir durum olmasa da, Galata'da incelenen örneklerde karşılaşılan yönelme biçimi bunlardan oldukça farklı özellikler göstermektedir.

Osmanlı konutunun iç düzenlemesinde en önemli belirleyicilerden biri olan yönelme olgusu örnekler arasında araştırılırken bu konutların çoğunlukla, ön, yan veya arka cepheden olsun mutlaka bir şekilde manzaradan faydalandıkları görülmektedir. Aslında Galata'nın bulunduğu konum ve topografya gerçekten de açınım konusunda olabildiğince geniş imkânlar sunmaktadır.

Zaten Galata'nın eski dokusunda özellikle üst bölgelerdeki konutların çoğunluğu ön cepheden (burada ön cephe önem verilen manzara cephesi durumundadır) manzaraya sahiptirler. Bu durum apartman konutları için böyle değildir. Zira artık, eski dokunun tersine, önemli cephe sokak cephesi olmuştur. Buna rağmen iç düzenlemede panoramik manzaranın etkisi veya kısaca manzaraya yönelme olgusu hiç de o kadar değişmiş gibi de görünmemektedir. Öyle ki, hem sokağa hem de arka cepheden ulaşılan manzaraya yönelen bazı örneklerin Osmanlı konaklarının iki bölümlü düzenleme ilkesine benzer karakterde planlandıkları görülmektedir. Manzara etkisinin önemini gösteren bir diğer düzenleme ise, apartman katının ön cephesi sokağa ve arka cephesi de manzaraya baktığında ön ve arkada iki simetrik daire planlanmasıdır.

Sonuç olarak, Galata'nın eski mimari dokusunda olduğu şekliyle manzaraya yönelme olgusu değişime uğramış görünmekle beraber tamamıyla bir başkalaşım ve değişimden söz edilememektedir. Hatta sokağa doğru yönelmiş apartmanlarda bile en ufak bir manzara imkânı söz konusu olduğunda eski plan şemalarından adapte edilen bazı düzenlemelere rastlanmaktadır.

Binaların şekilleri araştırmanın üçüncü ve son kriterini oluşturmaktadır. Bu ölçüt her ne kadar iç düzenlemenin en önemli belirleyicilerinden biri olsa da, bu sınıflamada da plan şemalarında büyük bir çeşitlilikle karşılaşılmaktadır. Zaten çoğu küçük ve birbirinden farklı biçimlerdeki eski par-

sellerin bir araya getirilmesiyle oluşan yeni apartman tipi konutların biçimleri bütün sınıflama çabalarını zora sokmaktadır. Buna rağmen üzerinde çalışılan apartmanların şekillerinin sınıflanması için dört ana grup oluşturulabildi ve bu gruplar içinde de, karemsi olanlarda merkezi planlama ve uzunlama gelişenlerde ise dizi planlama ilkelerinin çoğunlukta olduğu belirlendi. Bu iki şekillenmenin dışındaki durumlarda ise şemalar çeşitlenmekte ve özel düzenlemeler ortaya çıkmaktadır.

Tekrar belirtmek gerekirse, birbirine benzer şemalar düzgün geometrik biçimleri olan (karemsi, uzun ve dikdörtgen) apartmanlarda göze çarpmaktadır. Sınıflama dışı formlara sahip yapılarda ise her türlü zor şekilde bile mutlaka yapılması gereken hacimler mevcut olduğundan apartmanlarda vazgeçilemeyen mekânlar ve oluşum şekilleri rahatlıkla incelenebilmektedir.

Ele alınan bu üç kriter tarafından belirlenen bu özellikler sayesinde incelenen örneklerin oluşumunda etkili yeterli derecede önemli tek belirleyicinin yerin verileri olduğu anlaşılmaktadır. Sonuçta mekân organizasyonunu belirleyen şartları sınıflamak ve düzenlemek yerine, çoğu zaman, her bir apartmanın bulunduğu yere özgü avantajlarını kullanma yaklaşımı ile karşılaşılmaktadır. Bu davranış biçimi, doğal olarak devam eden eski alışkanlıklardan ileri gelmektedir, çünkü, parsel şeklini, binanın biçimini veya boş alan sınırları belirleyen hiçbir şartname mevcut değildir. Yalnız binaların yükseklikleri ve çıkmalar ile ilgili bazı ölçüler sınırlandırılmıştır. Bu durum dönemin yararcı değerleriyle birleşince olabildiğince sıkışık ve çok özel bir mimari dokunun oluşacağı açıktır.

Ancak görüldüğü gibi bu durum tamamen yeni plan şemaları da üretmemiştir. Doğal olarak Osmanlı veya yabancı mimarlar ve kalfalar kendi tecrübelerini, mimari anlayışlarını ve ev sahiplerinin isteklerini dönemin şartlarına ve çevrenin verilerine uydurmaya çalışmış olmalıdırlar. Bu nedenle, bu dönemi ve bu bölgeyi gerçek bir mimari laboratuvar gibi ele almak gerekmektedir. Çünkü, inşa edilen apartmanlar ne tamamen geleneksel ne de yeni mekânsal prensiplere göre planlanmış, zamanın gerçekleri ve beklentileri doğrultusunda yorumlanmış bir gelişim çizgisindedirler.

İncelenen konutların planları, hem ev içi ulaşımı sağlayan hem de günlük oturma odası olarak kullanılan ve adeta Osmanlı yaşayış biçiminin

yansıması olan ve bu yeni yapılarda da sıklıkla bulunan, sofa mekânının konut içindeki varlığı prensibine göre gruplandırıldı. Bu yaklaşım sofa mekânının incelenen konutlarda çoğunlukla kullanılmış olması ve almış olduğu yeni anlamın araştırılması gerektiği düşünüldüğü için benimsendi.

Ancak özellikle belirtmek gerekirse, sofasız plan tiplerine ait örnekler daha önce hiç kullanılmayan plan çözümlerine sahip değildir. Tam tersi, net olarak görülmesi de, bu planlarda bazı eski kullanımlar, hâlâ devam etmektedirler. Zaten sofasız planlarda konut içi ulaşımı sağlayan koridorlar 19. yüzyıl konutları için tamamen yeni bir oluşum da değildir. Sofalı plan tiplerine ait örneklerde ise, çoğunlukla eski planlardan adapte edilen şemalara sahip olsalar dahi içlerinden bazılarında sofadan ziyade daha çok giriş holü olarak tanımlanabilecek mekânlara da rastlanmaktadır.

Apartman planlarında, üzerinde durulması gereken bir başka konu da odaların özellikleridir. Bunlar Osmanlı mimarisindeki oda kavramından farklı mekânlardır ve büyük bir olasılıkla da apartman tipi konutların inşa edildiği zamandan önce farklılaşmaya başlamışlardır. Osmanlı konutunun bu gelişim evresinde, hangi plan tipinde olursa olsun, odaların kullanımları özelleşmiş durumdadır ve bu kullanımlar daire planlarında her zaman net olarak okunamamaktadır.

Araştırmalar sırasında evdeki misafir kabul odasını tanımlamak için “başoda,” “salon” ve “sofa-salon” gibi tanımlar kullanıldı. Konut içindeki mekânsal ilişkiler bu odaların aralarındaki farkı tanımlamaya yardımcı oldu. Ancak diğer odaların tanımlamalarında buna benzer kriterler oluşturmak mümkün olamadı. Bu kullanımları tarif eden anı, roman gibi kaynakların da olmaması durumu daha da zorlaştırmaktadır.

Apartman dairelerinin iç mekânlarının ilk kullanım biçimlerini tahmin etmek her zaman mümkün olmasa da, bu konutlarının planlarının incelenmesi, Osmanlı toplumunun yaşayış biçiminde oluşan değişimleri anlayabilmek için, oldukça gerekli gibi görünmektedir.

İncelenen apartman örneklerinde geleneksel şemalara rastlandığı gibi yeni denilebilecek mekân kavramlarının söz konusu olduğu da görülmüştü. Dolayısıyla, birçok alanda olduğu gibi inşaat sektöründe de Avrupalı mimar ve kalfaların bulunduğu bir ortamda, adeta modernlik sembolü

olarak batı mimarisinden bazı iç mekân düzenleme ilkelerinin aktarılmış olması mümkün gözükmemektedir. Ancak, bu şekilde yorumlanabilecek bir düzenleme olan konut içindeki mekânların gündüz ve gece olarak bölünmesi incelenen örneklerde oldukça az sayıda uygulanmıştır. Ayrıca bu düzenlemenin uygulanma şekli de, bu kullanım biçimine duyulan gerçek ihtiyaçtan ziyade bir modernlik sembolü olarak başvurulduğu düşüncesini kuvvetlendirmektedir.

Zaten, o dönemde hiç kuşkusuz Galata ve Pera'da oturan halkın en itibar ettiği kültürlerden biri olan Fransız kültürü ve Paris konut mimarisi ile incelenen örnekler arasında, ne yapı adası, ne parsel yapısı, ne de apartman iç düzenlemesi ölçeğinde hiçbir ortak nokta bulunmamaktadır.

Bu arada, geleneksel Osmanlı mimarisi ile incelenen apartmanlar arasında oluşan önemli bir kopukluk ise katlar arasındaki hiyerarşik düzenidir. Üç dizi prensibi ile oluşan büyük evler ve ahşap konakların en değerli üst katlarının tersine, incelenen apartmanlarda katların önemi aşağıdan yukarıya doğru azalmakta ve çoğunlukla bu düzenleme, kat yüksekliklerinin azalmasıyla ifade edilmektedir.

Büyük olasılıkla batı mimarisi etkisi ile yapılan bu düzenleme, daha önce apartman ile aile konutları arasında geçiş yapıları olarak nitelendirilen ve apartmanlardan önce inşa edilmiş zengin aile konutlarında da uygulanmıştır. Dolayısıyla bu düzenlemenin ilk olarak apartman tipi konutlarda ortaya çıkmamış olduğunun altını tekrar çizmek gerekmektedir.

Bütün bu araştırmalar göstermektedir ki, iç mekânlardaki birçok değişim apartman konutlarının "ortaya çıkışından" daha önce başlamaktadır ve bu değişimi genel olarak düşünüldüğü üzere, sadece geleneksel çok işlevli oda kavramında mobilyanın kullanılmaya başlaması fikrine de indirgemek gerekmektedir. Unutmamak gerekiyor ki, 19. yüzyılın başlarından itibaren üst düzey Osmanlıların konutlarında mekân düzeninin simetri kavramları doğrultusunda planlanması, odaların ayrı kullanımlarının oluşması, odalar arasındaki bağlantı biçimleri gibi klasik Osmanlı plan düzenlemesinden farklı tutumların varlığı bilinmektedir. Doğal olarak bu düzenlemelerin yüzyıl sonlarında daha mütevazı evlerde de uygulanmaya başlandığını düşünmek yanlış olmayacaktır. Ancak asıl ilginç olan, yüzyılın son

çeyreğinde aynı bölgede ve aşağı yukarı aynı ekonomik seviyedeki insanlar için planlanmış apartmanlarda gerçekten eski plan şemaları yani odaların direkt açıldığı geniş orta sofalı planlar olduğu gibi gündüz ve gece ayırımı olan yani tamamen yeni iç mekân prensipleri de olan örneklerin bulunabilmesidir. Bu durum, aynı dönem ve aynı bölgede birbirinden oldukça farklı mekân kurgularının geçerli olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak Galata Kule civarında sınırlı bir bölgedeki tüm apartman yapıları üzerine geliştirilen bu çalışmada tamamen yeni planlardan oluşan Osmanlı yaşayış biçimine yabancı mekânsal ilişkilerden çok, her binanın bulunduğu fiziksel verilere uyarlanmış plan şemaları ve Osmanlı yaşayış biçimlerinin geçirdiği mekânsal değişim süreci ile karşılaşmış bulunmaktadır.

Galata apartmanlarının incelenmesi ile bu konutların plan şemalarında geleneksel Osmanlı konutu mekân organizasyonlarından kaynaklanan mimari kökenler olduğu ortaya çıkmış gibi görünmektedir. Bu konutlarda, incelenen her apartmanın bulunduğu yere özgü fiziksel verileri dikkate alan çok sayıda iç mekân çözümlemesinin varlığı, ayrıca bu plan düzenlemelerinin yeni koşul ve ihtiyaçları eski kullanım ve yaşama biçimlerine uyarlama şekilleri oldukça dikkat çekicidir. Bu arada plan tiplerinin sürekliliği ve gelişimi bağlamında Galata apartmanlarında ve daha sonra İstanbul'un değişik bölgelerinde yapılacak olan daha ileri tiplerde net olarak tanımlanabilecek geçiş dönemleri olduğu da varsayılabilir. Bu çalışmanın sonucunda geleneksel Osmanlı konutu ile çağdaş Türk apartman yapıları arasında mevcut olan ancak tanımlanamamış olan büyük boşluk az da olsa incelenebilmiştir.

I. KONUT VE KENTSEL MEKÂN

- Akın, N., 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Galata ve Pera, 355, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 1998.
- Arel, A., Onsekinci Yüzyıl İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci, İTÜ Mimarlık Fakültesi, İstanbul, 1975.
- Arnaud, J.-L., "Une source pour l'histoire de l'espace urbain", Les Villes dans l'Empire Ottoman, Panzac D. (ed.), Cilt 1, Edition du CNRS, Paris, 1991, s.121-147.
- Arseven, C. E., Eski Galata ve Binaları, 96, Çelik Gülersoy Vakfı İstanbul Kütüphanesi Yayınları, İstanbul, 1989.
- Arslan, N., Gravür ve Seyahatnamelerde İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları No:9, İstanbul, 1992.
- Aslanoglu, I., Erken cumhuriyet dönemi mimarlığı, O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Basım İşliği, Ankara, (1980).
- Batur, A., Yücel A., Fersan N., "İstanbul'da ondokuzuncu yüzyıl sıra evleri", O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Dergisi, Cilt 5, Sayı 2, 1979, s. 185-203.
- Baysun, M. C., "Mustafa Reşid Paşanın siyasi yazıları", Tarih Dergisi, Cilt.XI-15, 1960, s. 124-127.
- Belarbi, L., "Les Mutations dans les structures foncières dans l'Empire ottoman à l'époque du Tanzimat", Economie et sociétés dans l'Empire ottoman (fin du XVIIIe siècle-début du XXe siècle), Editions CNRS, 1983, s. 251-259.
- Beylié, G. L. de, L'Habitation Byzantine, Ernest Leroux éditeur, Paris, 1903.
- Borie, A., Pinon, P., Yerasimos, S., l'Occidentalisation d'Istanbul au XIXe siècle, Rapport de synthèse, Ecole d'Architecture de Paris La Défense, Paris, 1996.
- Borie, A., Pinon, P., Yerasimos, S., l'Occidentalisation d'Istanbul au XIXe siècle, Rapport de recherche, Ecole d'Architecture de Paris La Défense, Paris, 1991.
- Borie, A., Pinon, P., "Une centralité inachevée", Espace Centré, Les cahiers de la recherche architecturale, no: 20/21, Paris, 1987, s. 62-71.
- Borie, A., Pinon, P., "La Maison Turque", in Bulletin d'Informations Architecturales I.F.A., supplément au no:94, 1985.
- Cezar, M., XIX. Yüzyıl Beyoğlu'su, 476, Ak Yayınları, İstanbul, 1991.
- Cuneo, P., "Recenti studi italiani sull'architettura di Galata", Quaderni di İstanbul, Cilt 2, İstanbul, 1989, s. 49-64.
- Çelik, Z., Değişen İstanbul, çev. Deringil, S., Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996.
- Dökmeci, V., Çıracı, H., Tarihsel Gelişim Sürecinde Beyoğlu, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul, 1990.
- Duben, A., Behar, C., İstanbul Haneleri, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.
- Eldem, E., Banque Impériale Ottomane. Inventaire commenté des archives, Varia Turcica-Institut Français d'Etudes Anatoliennes/Banque Ottomane, İstanbul, 1994.
- Eldem, E., "Galata'nın Etnik Yapısı", İstanbul, Sayı 1. s. 58-62.

- Eldem, S. H., *Türk Evi Plan Tipleri*, Pulhan Matbaası, İstanbul, 1954.
- Eldem, S. H., *Türk Evi, Osmanlı Dönemi*, Cilt I, Ali Rıza Baskan Güzel Sanatlar Matbaası A.Ş., İstanbul, 1984.
- Eldem, S. H., *Türk Evi, Osmanlı Dönemi*, Cilt II, Ali Rıza Baskan Güzel Sanatlar Matbaası A.Ş., İstanbul, 1986.
- Eldem, S. H., "XVII. ve XVIII. Asırlarda Türk Odası", *Güzel Sanatlar*, no:5, İstanbul, Maarif Matbaası, İstanbul, 1944, s. 1-28.
- Eldem, S. H., *İstanbul Hatırası-Reminiscences of Istanbul*, İstanbul Çeltük Matbaacılık, İstanbul, 1979.
- Ergin, O. N., *Mecelle-i Umûr-ı Belediye*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları No: 21, Cilt 3, İstanbul, 1995.
- Eyice, S., "Palazzio del commune" des Génois à Pera (Galata)", *Studio Turcologica Memoriae Alexii Bombacci Dicata*, Istituto Universitario Orientale-Series Minor-XIX, Napoli, 1982, s. 166-179.
- Eyice, S., *Galata ve Kulesi*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul, 1969.
- Inalcık H., "Ottoman Galata 1453-1553", *Première Rencontre Internationale sur l'Empire Ottoman et la Turquie Moderne*, Eldem, E. (ed.), Edition ISIS, İstanbul-Paris, 1991, s. 17-116.
- Kayra, C., *Eski İstanbul'un eski haritaları*, İstanbul Büyükşehir Şehir Belediyesi Yayınları no:1, İstanbul, 1990.
- Meyer-Schlichmann, C., *Prusya Elçiliğinden Doğan Apartmanına*, İstanbul Kütüphanesi Yayınları, İstanbul, 1992.
- Nahum, H., "1900'e Doğru İzmirli Bir Yahudi Ailenin Portresi", *Osmanlı İmparatorluğunda Yaşamak*, Georgon, F., Dumont P. (ed.), Selen M. (çev.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 197-208.
- Ortaylı, İ., *Osmanlı Toplumunda Aile*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2000.
- Pinon, P., "Résidences de France dans l'Empire ottoman : notes sur l'architecture domestique", *Les villes dans l'Empire ottoman / Thème III : Habitat, mode de vie*, CNRS Editions, Paris, 1994, s. 16-47.
- Pinon, P., *Le Voyage d'Orient de l'Architecte Jean-Nicolas Huyot (1817-1820) et La Découverte de la Maison Ottomane*, Revue d'Etudes Turques, Editions Peeters, Tome XXVI., 1994, s.211-240.
- Sakaoğlu, N., "18. Yüzyılda İstanbul Evleri ve Sorunları", *Tarih ve Toplum Dergisi*, no:70, 1989, s. 218-225.
- Şeni, N., *Marie ve Marie Kostantiniye'de Bir Mevsim 1856-1858*, çev. Şirin Tekeli, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999.
- Şeni, N., *Seni Unutursam İstanbul*, çev. Saadet Özen, Şirin Tekeli, Kitap Yayınevi, İstanbul 2008.
- Şeni, N., Le Tarnec, S., *Camondolar; Bir Haneda'nın Çöküşü*, çev. Yaman Aksu, İletişim Yayınları, İstanbul, Nisan 2000.
- Tanyeli, U., "Osmanlı Barınma Kültüründe Batılılaşma-Modernleşme:Yeni Bir Simgeler Dizgesini Oluşumu", *Tarihten Günümüze Anadolu'da Yerleşme*, Sey Y. (ed.), Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997, s. 284-297.
- Tekeli, İ., "19. Yüzyılda İstanbul Metropol Alanının Dönüşümü", Georgon F., Dumont P. (ed.), A. Berkay (çev.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1992, s. 19-30.
- Ünal, M., "Türkiye'de apartman olgusunun gelişimi: İstanbul örneği", *Çevre*, no.4, 1979,
- Yerolympos, A., "XIX. Yüzyıl Sonunda Selanik'te Kentlilik Bilinci ve Belediye'ye İlgisi", in *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşamak*, Georgon, F., Dumont, P. (ed.), Selen, M. (çev.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s 147-174.

- Yerasimos, S., "Galata à travers les récits de voyage (1453-1600)", *Première Rencontre Internationale sur l'Empire Ottoman et la Turquie Moderne*, Eldem, E. (ed.), Edition ISIS, Istanbul-Paris, 1991, s. 117-129.
- Yerasimos, S., "A propos des réformes urbaines des Tanzimat" *Villes Ottomanes à la fin de l'Empire*, Georjon F., Dumont, P. (ed.), l'Harmattan, Paris, 1992, s. 17-32.
- Yerasimos, S., "Occidentalisation de l'espace urbain : Istanbul 1839-1871", in *Les Villes dans l'Empire Ottoman: Activités et Sociétés*, Cilt 1, Panzac, D. (ed.), Editions CNRS, Paris, 1991, s. 97-131.
- Yerasimos, S., "Les *waqfs* et l'occidentalisation de l'espace urbain à Istanbul au XIXe siècle", *Le waqf dans le monde musulman contemporain (XIXe-XXe siècles), fonctions sociales, économiques et politiques*, Bilici F. (ed.), Acte de la Table Ronde d'Istanbul les 13 et 14 Novembre 1992, Istanbul, IFEA, 1994.
- Yücel, A., "Istanbul'da 19. Yüzyıl konut biçimleri", *Tarihten günümüze Anadolu'da konut ve yerleşme*, Sey Y. (ed.), Tarih Vakfı Yayınları, Istanbul, 1997, s. 298-312.

2. ROMAN, ANI,

- Amicis, E. de, *Constantinople*, Librairie Hachette et Cie., Paris, 1883.
- Arısan, K., Arısan Günay D., *Osmanlı âdet, merâsim ve tâbirleri-Toplum hayatı. Abdülâziz Bey*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Istanbul, 1995.
- Bareilles, B., *Constantinople et ses cités franques et levantines (Péra, Galata, Banlieue)*, Edition Bossard, Paris, 1918.
- Berchet, J-C, "CASTELLAN Une petite maison à Pera (Lettres sur la Morée), "Le voyage en Orient : anthropologie des voyageurs français", Edition Robert Laffont, 1985, s. 436-439.
- Duhani, S. N., *Eski İnsanlar Eski Evler*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, Istanbul, 1982.
- Ekdal, M., *Prences Ela, 18 Defter, Bir Ömür*, Altın Kitaplar Yayın Evi, Istanbul, 2000.
- Enault, L., *Constantinople et La Turquie*, Librairie de L.Hachette et Cie, Paris, 1855.
- Fresne-Canaye, P. du, *Le Voyage Du Levant (1573)*, Hauser, M. H. (Ed.), Genève, Slatkine Reprints, 1980.
- Gautier, T., *Constantinople*, La Boite à Document, Paris, 1996.
- Loti, P., *Constantinople fin du siècle*, Sophie Bosch (ed.), Edition Complexe, Paris, 1991.
- Moltke, H.Von, *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, Örs H. çev., Istanbul. (1969), s.
- Minçuri, H., *Istanbul Anıları (1897-1940)*, 160, çev. S. Kuyumcuyan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Istanbul, 1993.
- Nerval, G. de, *Voyage en orient*, Tome III, Collection de classiques français, tirée sur les presses de l'Imprimerie Nationale de France.
- Scognamiglio, G., *Bir Levanten'in Beyoğlu Anıları*, Metis Yayınları, Istanbul, 1990.
- Sperco, W., *Yüzyıl Başında İstanbul*, Çelik Gülersoy Vakfı İstanbul Kütüphanesi Yayınları, Istanbul, 1989.
- Uçuk, C., *Bir İmparatorluk Çökerken*, Yapı Kredi Yayınları, Istanbul, 1996.
- Yordanidu, M., *Lokandra-Istanbul düşü*, Belge Yayınları, Istanbul, 1992.

3. TEZLER

- Arnauld, J-L, *Sources iconographiques d'histoire de l'espace urbain; l'exemple de Galata à Istanbul*, (Yayınlanmamış CEAA Villes orientales ve DESS Tezi), Ecole d'architecture de Versailles. Institut d'urbanisme de Saint-Denis, Paris, 1988.

- Cengiz, C., *İstanbul'da 19. Yüzyıl batılı ve Levanten mimarların yapıları ve koruma sorunları*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 1993.
- Kaptı, M., *İstanbul'da 19. Yüzyıl sivil kâgir mimarinin korunması için Fener bölgesi örneğinde bir yöntem geliştirilmesi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 1998.
- Yamaner, G., *Eski Haliç Yerleşme Bölgesi, Fener Mahallesi ve Fener evleri üzerine koruma amaçlı çalışma*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İ.T.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1984).

4. KENTSEL VE MİMARİ ANALİZ, TİPOLOJİ

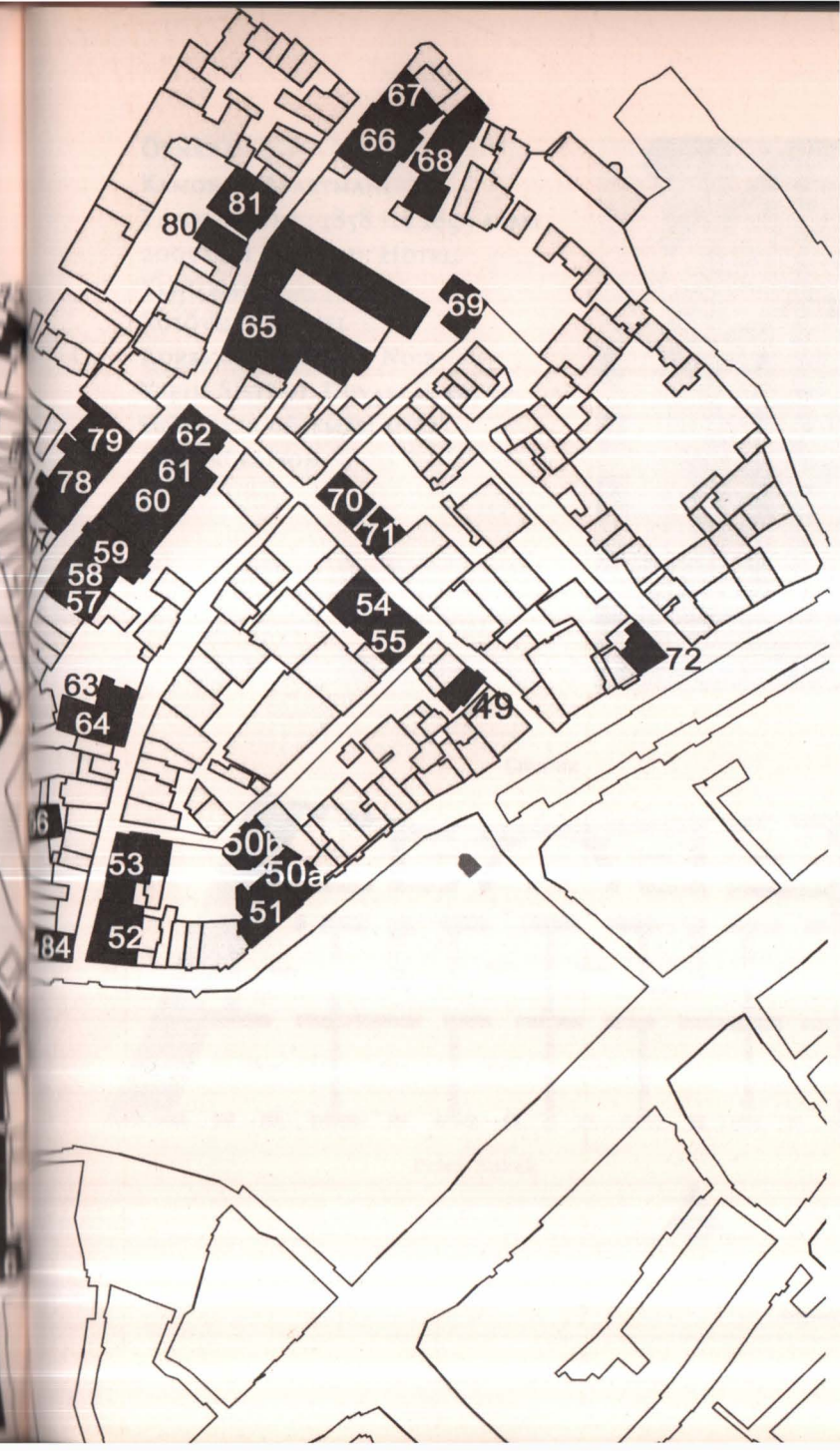
- Boudon, F., "Tissu urbain et architecture: L'analyse parcellaire comme base de l'histoire architecturale", *Annales-économies sociétés civilisations*, no:4, Temmuz-Ağustos 1975, s. 773-817.
- Croize, J.-C., Frey J.-P., Pinon, P., "Recherches sur la typologie et les types architecturaux", *Actes de la Table ronde internationale, L'Harmattan, Paris, 1991*, s. 54-58.
- Castex, J., Panerai, P., "Notes sur la structure de l'espace urbain", *Architecture d'Aujourd'hui*, no: 153, Aralık 1970-Ocak 1971, s. 30-33.
- Merlin, P., *Morphologie urbaine et parcellaire*, P.U.V. St. Denis, Paris, 1988.
- Panerai, P., Castex, J., Depaule, J.-C., (1997), *Formes urbaines de l'îlot à la barre*, 196, Edition Parenthèses, Marseilles.
- Panerai, P., Depaule, J.-C., Demorgon, M. le, Vegrenche, M., *Éléments d'analyse urbain*, Moniteur, Paris 1989.
- Quatremère de Quincy, A. C., *Dictionnaire de l'Architecture - 1795-1825*.
- Rossi, A., *L'Architecture de la Ville*, (fr çev.) BRUN F., Paris, l'Equerre, 1981.
- Pinon, P., Micheloni, P., "Parcellaire foncier et architecture urbain", *Metropolis*, vol:3, no:32, 1978, s. 25-31.

5. APARTMAN

- Eleb, M., Debarre, A., *Architectures de la vie privée. Maisons et mentalités, XVIIe-XIXe siècles*, Archives d'Architecture Moderne, Bruxelles, 1989.
- Eleb, M., Debarre, A., *Architectures de la vie privée. L'invention de l'habitation moderne-Paris 1880-1914*, 534, Hazan, Paris, 1995.
- Guerrand, R. H., "Aux origines du confort moderne" *Eau et gaz à tous les étages- Paris 100 ans de logements*, LUCAN J. (ed.), Edition du Pavillon de l'Arsenal Picard Editeur, Paris, 1992, s. 14-29.
- Loyer, F., *Paris XIXe siècle-l'immeuble et la rue*, Hazan, Paris, 1987.
- Moley, C., *Regard sur l'immeuble privé. Architecture d'un habitat (1880-1970)*, Le Moniteur, Paris, 1999.
- Moley, C., *L'immeuble en formation. Genèse de l'habitat collectif et avatars intermédiaires*, Mardaga, Liège, 1991.
- Arnaud, J.-L., *Le Caire. Mise en place d'une ville moderne 1867-1907*, Sindbad Actes sud, 1998.
- Blin, O., "Le Caire, XIX-XXe siècles De la fasaha à la sala, in *Espace Centré*, Les cahiers de la recherche architecturale, no: 20/21, 1987, s. 96-103.
- David, J.-C., Hubert, D., "Maisons et immeubles du début du XXe siècle" dans *Espaces et formes de l'Orient arabe*, Les cahiers de la recherche architecturale 10-11, 1982, s. 102-111.

- David, J.-C., Grandin, T., "L'habitat permanent des grands commerçants dans les khans d'Alep à l'époque ottomane" *Les villes dans l'Empire ottoman : activités et sociétés*, Panzac D. (ed.) -Tome 2, éditions C.N.R.S, 1994, s. 85-124.
- Depaule, J.-C., "Espace habité de l'Orient Arabe", *Espace Centré*, Les cahiers de la recherche architecturale, no: 20/21, 1987, s. 8-21.
- Saliba, R., *Beirut 1920-1940 Domestic architecture-between tradition and modernity*, Beirut, The Order of Engineers and Architects, 1998.
- Volait, M., "Grandes demeures du Caire au siècle passé" , *Espace Centré*, Les cahiers de la recherche architecturale, no: 20/21, 1987, s. 84-93.

APARTMANLAR

ÖRNEK I

KAMONDO APARTMANI

YAPIM TARİHİ : 1858 İLE 1895 ARASI

2005'TEKİ DURUMU: HOTEL,

YENİLEME

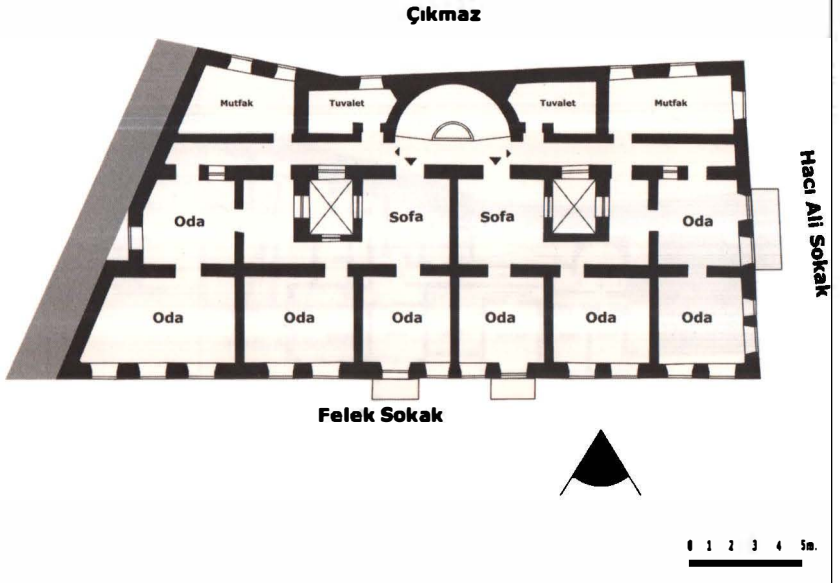
RÖLÖVE: D. ÖNCEL

ADRES: FELEK SOKAK NO:2

YAPIM SİSTEMİ: DUVARLAR TAŞ VE

TUĞLA, YER DÖŞEMESİ METAL

KONSTRÜKSİYON

ÖRNEK 3

SAVFET BEY APARTMANI

YAPIM TARİHİ : 1858 İLE 1895 ARASI

2005'TEKİ DURUMU: APARTMAN

DAİRELERİ, GİRİŞ KATI DÜKKÂN VE

ATÖLYE

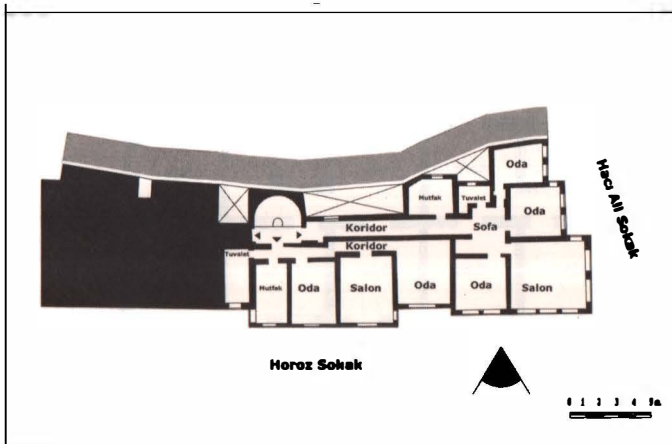
RÖLÖVE: D. ÖNCEL, G. ÖNCEL

ADRES: HOROZ SOKAK NO:II-16

YAPIM SİSTEMİ: DUVARLAR TAŞ VE

TUĞLA, YER DÖŞEMESİ METAL

KONSTRÜKSİYON

ÖRNEK 4

MUSTA BEY APARTMANI

YAPIM TARİHİ : 1858 İLE 1895 ARASI

2005'TEKİ DURUMU: APARTMAN

DAİRELERİ

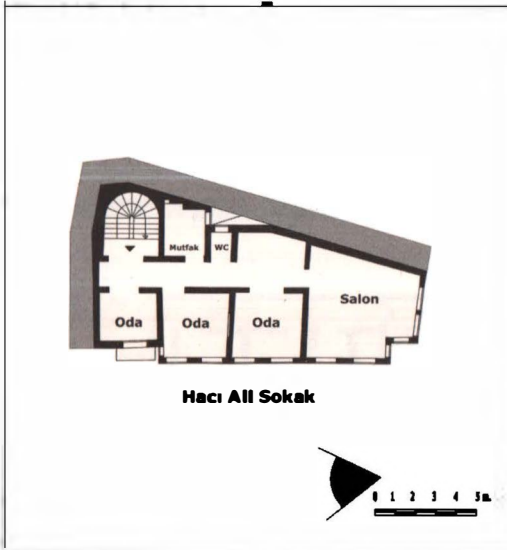
RÖLÖVE: D. ÖNCEL,

ADRES: HACI ALİ SOKAK No: 8

YAPIM SİSTEMİ: DUVARLAR TAŞ VE

TUĞLA, YER DÖŞEMESİ METAL

KONSTRÜKSİYON

ÖRNEK 5

RİGO APARTMANI

YAPIM TARİHİ : 1858 İLE 1895 ARASI

2005'TEKİ DURUMU: APARTMAN

DAİRELERİ, GİRİŞ KATI ATÖLYE,

DÜKKÂN

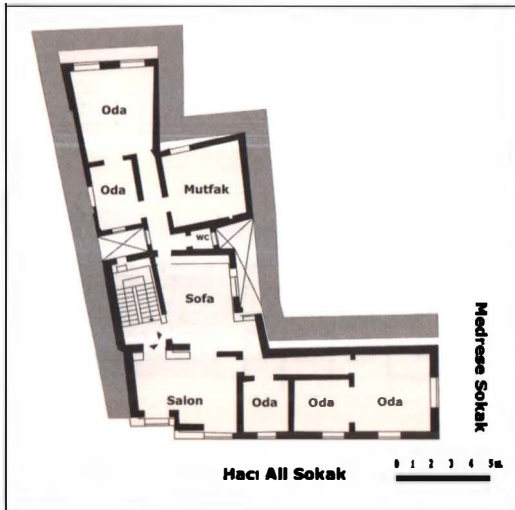
RÖLÖVE: D. ÖNCEL,

ADRES: HACI ALİ SOKAK NO: 2

YAPIM SİSTEMİ: DUVARLAR TAŞ VE

TUĞLA, YER DÖŞEMESİ METAL

KONSTRÜKSİYON

ÖRNEK 6

RİGO APARTMANI

YAPIM TARİHİ : 1858 İLE 1895 ARASI

2005'TEKİ DURUMU: APARTMAN

DAİRELERİ, GİRİŞ KATI ATÖLYE,

DÜKKÂN

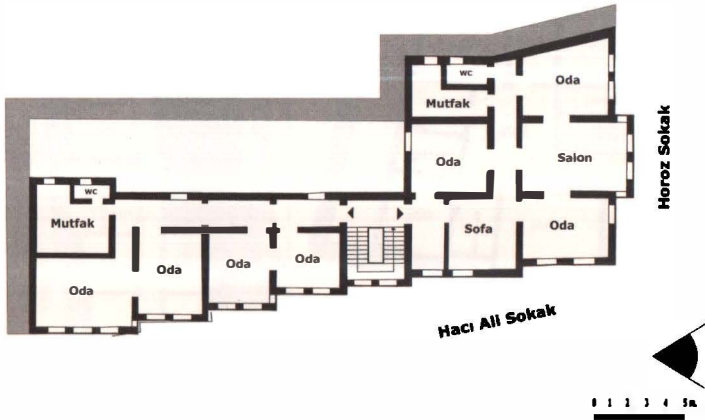
RÖLÖVE: D. ÖNCEL,

ADRES: HACI ALİ SOKAK No: 7

YAPIM SİSTEMİ: DUVARLAR TAŞ VE

TUĞLA, YER DÖŞEMESİ METAL KON-

STRÜKSİYON

ÖRNEK 7

FAİK BEY APARTMANI

YAPIM TARİHİ : 1895 İLE 1905 ARASI

2005'TEKİ DURUMU: APARTMAN

DAİRELERİ, RÖLÖVE: EV SAHİBİNİN

VERDİĞİ KROKİ ÜZERİNDEN

ADRES: BERKEKZADE MEDRESESİ

SOKAK NO: 3

YAPIM SİSTEMİ: DUVARLAR TAŞ VE

TUĞLA, YER DÖŞEMESİ METAL

KONSTRÜKSİYON

ÖRNEK 9

RAUF BEY APARTMANI

YAPIM TARİHİ : 1891 İLE 1905 ARASI

2005' TEKİ DURUMU: APARTMAN

DAİRELERİ, GİRİŞ KATI ATÖLYE,

DÜKKÂN

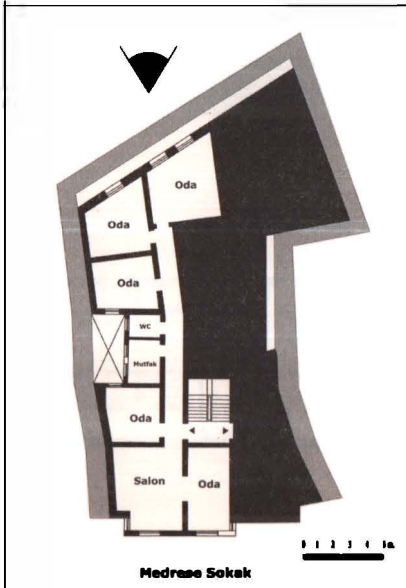
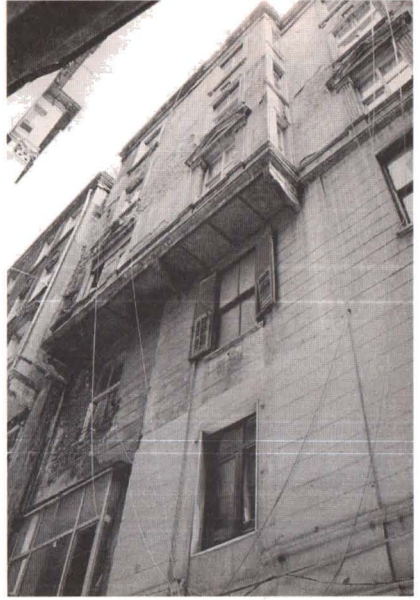
RÖLÖVE: D. ÖNCEL

ADRES: CAMEKÂN SOKAK NO: 9

YAPIM SİSTEMİ: DUVARLAR TAŞ

VE TUĞLA, YER DÖŞEMESİ METAL

KONSTRÜKSİYON

ÖRNEK 10

URBACH APARTMANI

YAPIM TARİHİ : 1858 İLE 1895 ARASI

2005'TEKİ DURUMU: APARTMAN

DAİRELERİ, GİRİŞ KATI ATÖLYE,

DÜKKÂN

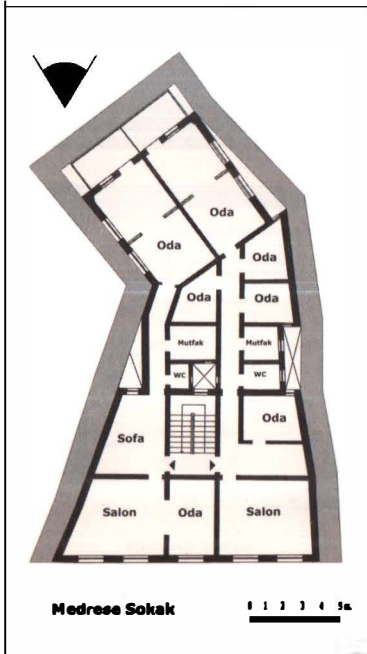
RÖLÖVE: D. ÖNCEL

ADRES: CAMEKÂN SOKAK NO: 5

YAPIM SİSTEMİ: DUVARLAR TAŞ VE

TUĞLA, YER DÖŞEMESİ METAL

KONSTRÜKSİYON

ÖRNEK II

SCHORR APARTMANI

YAPIM TARİHİ : 1892

2005'TEKİ DURUMU: APARTMAN

DAİRELERİ, GİRİŞ KATI ATÖLYE,

DÜKKÂN

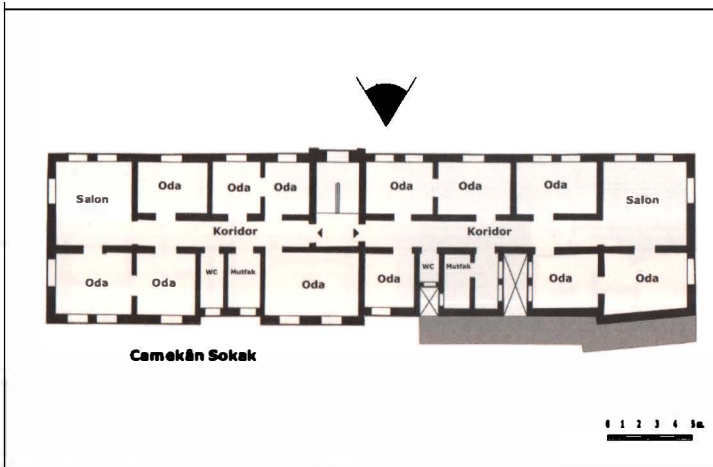
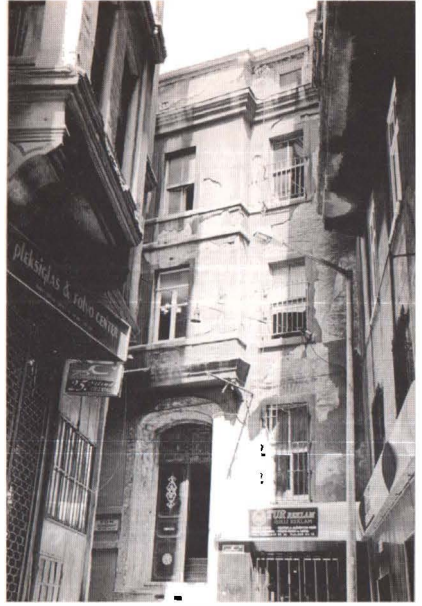
RÖLÖVE: D. ÖNCEL

ADRES: CAMEKÂN SOKAK NO: 3

YAPIM SİSTEMİ: DUVARLAR TAŞ VE

TUĞLA, YER DÖŞEMESİ METAL

KONSTRÜKSİYON

ÖRNEK 14

KONUT

YAPIM TARİHİ : 1872

2005'TEKİ DURUMU: APARTMAN

DAİRELERİ, GİRİŞ KATI DÜKKÂN

RÖLÖVE: D. ÖNCEL, S. İNSEL

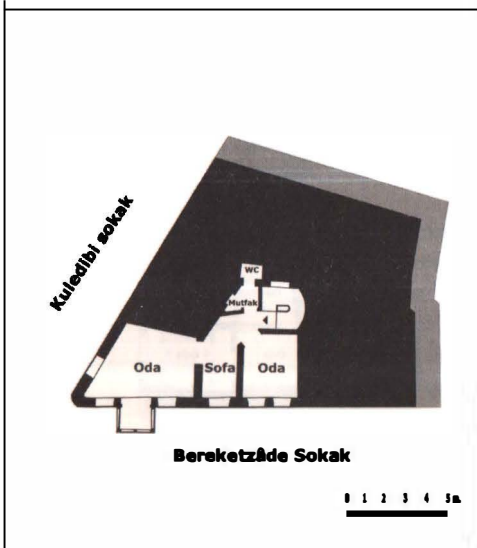
ADRES: KULEDİBİ SOKAK No: 39,

BEREKETZADE SOKAK No: 1/A-B

YAPIM SİSTEMİ: DUVARLAR TAŞ VE

TUĞLA, YER DÖŞEMESİ AHŞAP KON-

STRÜKSİYON

ÖRNEK 16

SADIK PAŞA APARTMANI

YAPIM TARİHİ : 1895 İLE 1905 ARASI

2005'TEKİ DURUMU: APARTMAN

DAİRELERİ, GİRİŞ KATI ATÖLYE VE

DÜKKÂN

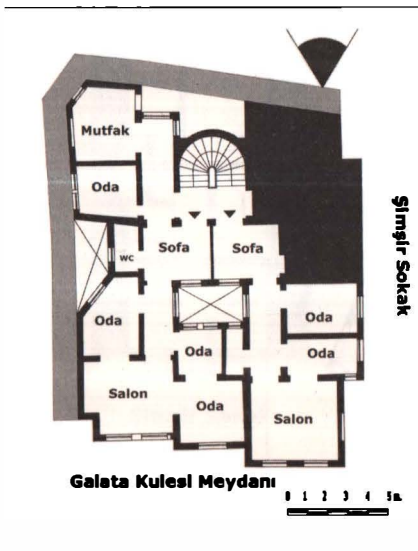
RÖLÖVE: D. ÖNCEL, Ç. YULA

ADRES: KULE MEYDANI NO: 3

YAPIM SİSTEMİ: DUVARLAR TAŞ VE

TUĞLA, YER DÖŞEMESİ METAL

KONSTRÜKSİYON

ÖRNEK 23

ŞEYH TALAT EFENDİ APARTMANI

YAPIM TARİHİ : 1895 İLE 1905 ARASI

2005'TEKİ DURUMU: APARTMAN

DAİRELERİ, GİRİŞ KATI DÜKKÂN

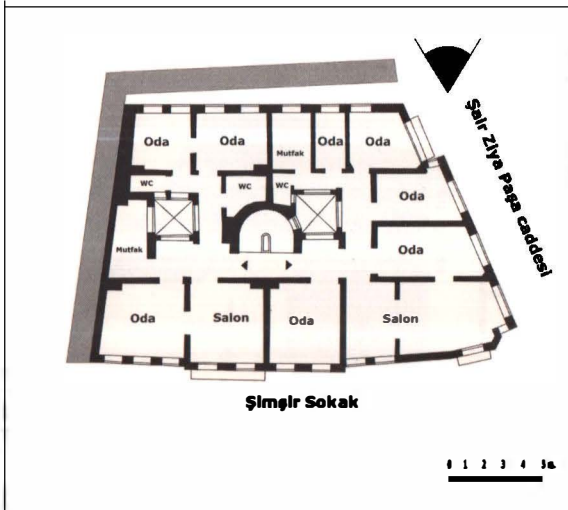
RÖLÖVE: D. ÖNCEL, N, ÇETE

ADRES: ŞAIR ZİYE CADDESİ NO: 3

YAPIM SİSTEMİ: DUVARLAR TAŞ VE

TUĞLA, YER DÖŞEMESİ METAL KON-

STRÜKSİYON

ÖRNEK 24

BARNATHAN APARTMANI

YAPIM TARİHİ : 1895 İLE 1905 ARASI

2005'TEKİ DURUMU: APARTMAN

DAİRELERİ, GİRİŞ KATI ATÖLYE

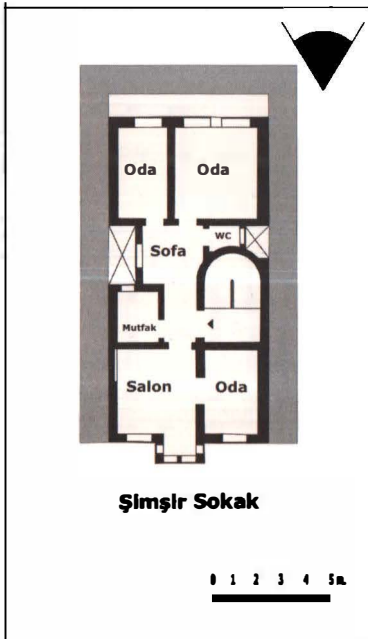
RÖLÖVE: D. ÖNCEL,

ADRES: ŞİMŞİR SOKAK NO: 18

YAPIM SİSTEMİ: DUVARLAR TAŞ VE

TUĞLA, YER DÖŞEMESİ METAL KON-

STRÜKSİYON

Şimşir Sokak

ÖRNEK 25

PEKMEZİAN APARTMANI

YAPIM TARİHİ : 1895 İLE 1905 ARASI

2005'TEKİ DURUMU: HOTEL,

YENİLEME

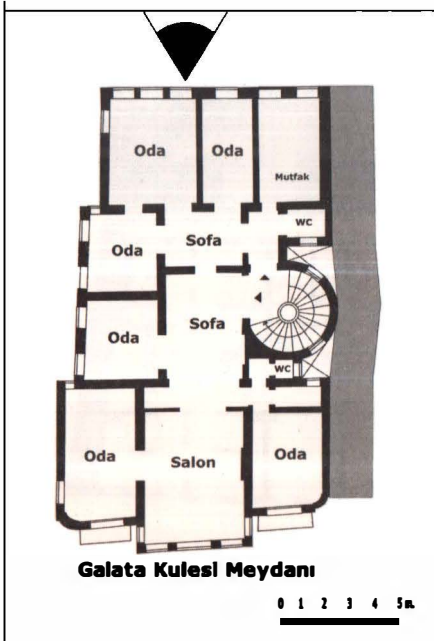
RÖLÖVE: D. ÖNCEL,

ADRES: KULE MEYDANI NO: 13

YAPIM SİSTEMİ: DUVARLAR TAŞ VE

TUĞLA, YER DÖŞEMESİ METAL

KONSTRÜKSİYON

ÖRNEK 26

ESSAYAN APARTMANI

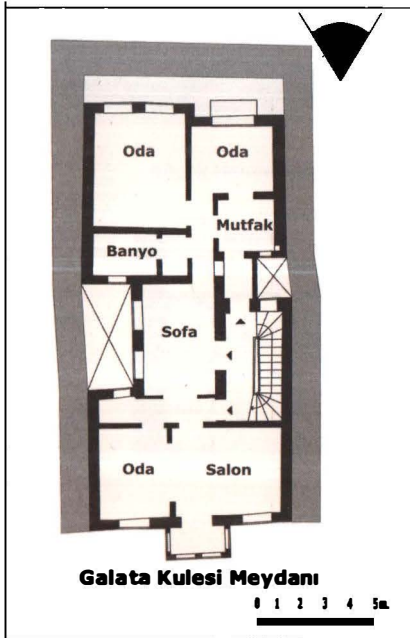
YAPIM TARİHİ : 1895 İLE 1905 ARASI

2005'TEKİ DURUMU: APARTMAN
DAİRELERİ, GİRİŞ KATI ATÖLYE VE
DÜKKÂN

RÖLÖVE: D. ÖNCEL, Ç. YULA

ADRES: KULE MEYDANI NO: 15

YAPIM SİSTEMİ: DUVARLAR TAŞ VE
TUĞLA, YER DÖŞEMESİ METAL KON-
STRÜKSİYON

ÖRNEK 27

ŞEVKET BEY APARTMANI

YAPIM TARİHİ : 1895 İLE 1905 ARASI

2005'TEKİ DURUMU: APARTMAN

DAİRELERİ, GİRİŞ KATI ATÖLYE VE

DÜKKÂN

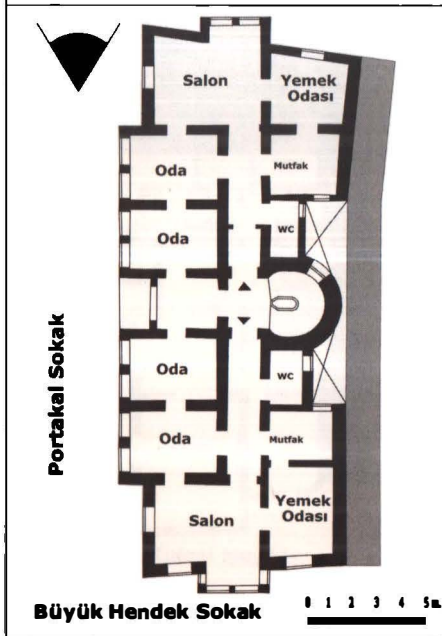
RÖLÖVE: D. ÖNCEL

ADRES: PORTAKAL SOKAK NO: 2

YAPIM SİSTEMİ: DUVARLAR TAŞ VE

TUĞLA, YER DÖŞEMESİ METAL

KONSTRÜKSİYON

ÖRNEK29

ZEKİ PAŞA APARTMANI

YAPIM TARİHİ : 1895 İLE 1905 ARASI

2005'TEKİ DURUMU: APARTMAN

DAİRELERİ

RÖLÖVE: A. SUNALP

ADRES: KÜÇÜK HENDEK SOKAK No: 5

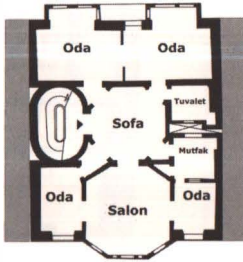
YAPIM SİSTEMİ: DUVARLAR TAŞ VE

TUĞLA, YER DÖŞEMESİ METAL KON-

STRÜKSİYON

Küçük Hendek Sokak

Büyük Hendek Sokak

0 1 2 3 4 5m

ÖRNEK 30

CUPPA APARTMANI

YAPIM TARİHİ : 1858 İLE 1874 ARASI

2005'TEKİ DURUMU: APARTMAN

DAİRELERİ, GİRİŞ KATI DÜKKÂN

RÖLÖVE: D ÖNCEL, Ç. YULA

ADRES: ŞAH KAPISI SOKAK No: 4

YAPIM SİSTEMİ: DUVARLAR TAŞ VE

TUĞLA, YER DÖŞEMESİ AHŞAP KON-

STRÜKSİYON

ÖRNEK 31

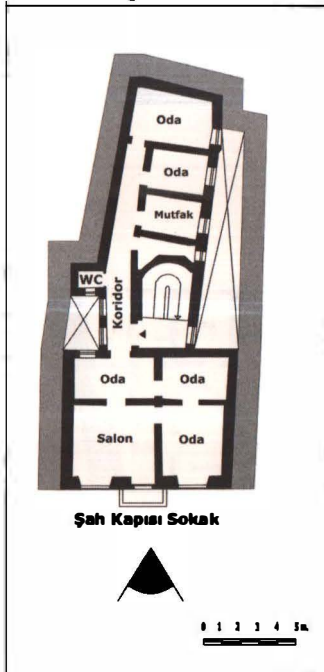
SELİM BEY APARTMANI

YAPIM TARİHİ : 1895 İLE 1905 ARASI
2005'TEKİ DURUMU: KÜLTÜR YAPISI,
YENİLEME

RÖLÖVE: D. ÖNCEL, Ç. YULA

ADRES: ŞAH KAPISI SOKAK NO: 18

YAPIM SİSTEMİ: DUVARLAR TAŞ VE
TUĞLA, YER DÖŞEMESİ METAL KON-
STRÜKSİYON

ÖRNEK 32

KONUT

YAPIM TARİHİ : 1858 İLE 1872 ARASI
2005'TEKİ DURUMU: KÜLTÜR YAPISI,
YENİLEME

RÖLÖVE: D. ÖNCEL, Ç. YULA

ADRES: ŞAH KAPISI SOKAK NO: 10

YAPIM SİSTEMİ: DUVARLAR TAŞ VE
TUĞLA, YER DÖŞEMESİ AHŞAP KON-
STRÜKSİYON

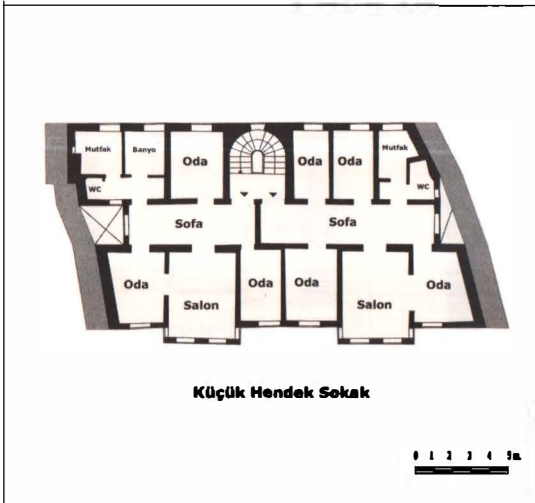
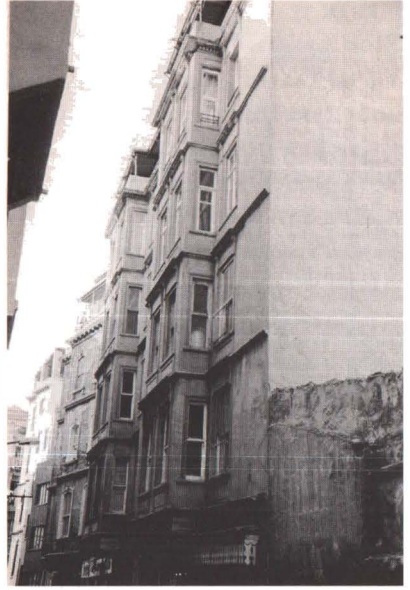
**Şah Kapısı Sokak
Galata Kulesi Meydanı**

0 1 2 3 4 5m

ÖRNEK 34

TRIANDEFİLİDES APARTMANI
YAPIM TARİHİ : 1895 İLE 1905 ARASI
2005'TEKİ DURUMU: APARTMAN
DAİRELERİ, GİRİŞ KATI ATÖLYE
RÖLÖVE: D. ÖNCEL, Ç. YULA
ADRES: KÜÇÜK HENDEK SOKAK No: 36
YAPIM SİSTEMİ: DUVARLAR TAŞ VE
TUĞLA, YER DÖŞEMESİ METAL KON-
STRÜKSİYON

ÖRNEK 35

RİGO APARTMANI

YAPIM TARİHİ : 1874 İLE 1895 ARASI

2005'TEKİ DURUMU: APARTMAN

DAİRELERİ, GİRİŞ KATI ATÖLYE

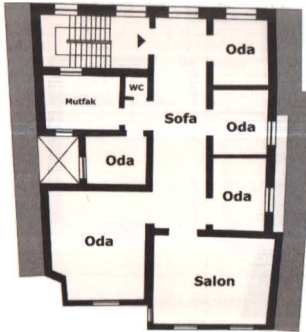
RÖLÖVE: D. ÖNCEL, Ç. YULA

ADRES: ŞAH KAPISI SOKAK NO: 18

YAPIM SİSTEMİ: DUVARLAR TAŞ VE

TUĞLA, YER DÖŞEMESİ METAL KON-

STRÜKSİYON

Küçük Hendek Sokak

0 1 2 3 4 5 m

ÖRNEK 36

CHRİSSOSTOMOS APARTMANI
YAPIM TARİHİ : 1895 İLE 1905 ARASI
2005'TEKİ DURUMU: APARTMAN
DAİRELERİ, GİRİŞ KATI ATÖLYE VE
DÜKKÂN
RÖLÖVE: D. ÖNCEL, Ç. YULA
ADRES: İLK BELEDİYE CADDESİ No: 45
YAPIM SİSTEMİ: DUVARLAR TAŞ VE
TUĞLA, YER DÖŞEMESİ METAL KON-
STRÜKSİYON

ÖRNEK 37

BAGDATLIAN APARTMANI

YAPIM TARİHİ : 1895 İLE 1905 ARASI

2005'TEKİ DURUMU: APARTMAN

DAİRELERİ, GİRİŞ KATI ATÖLYE

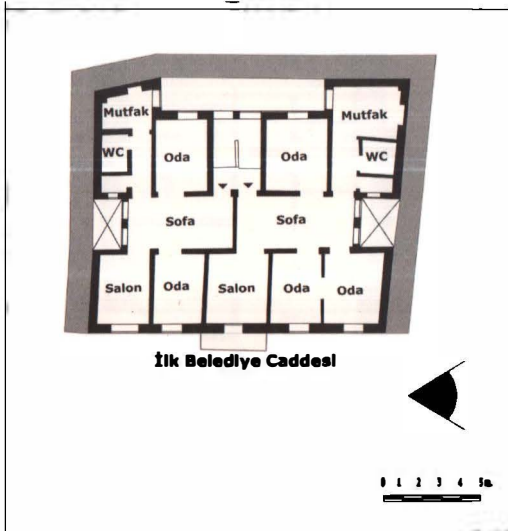
RÖLÖVE: D. ÖNCEL, Ç. YULA

ADRES: İLK BELEDİYE CADDESİ No: 43

YAPIM SİSTEMİ: DUVARLAR TAŞ VE

TUĞLA, YER DÖŞEMESİ METAL KON-

STRÜKSİYON

ÖRNEK 38

BAGDATLIAN APARTMANI

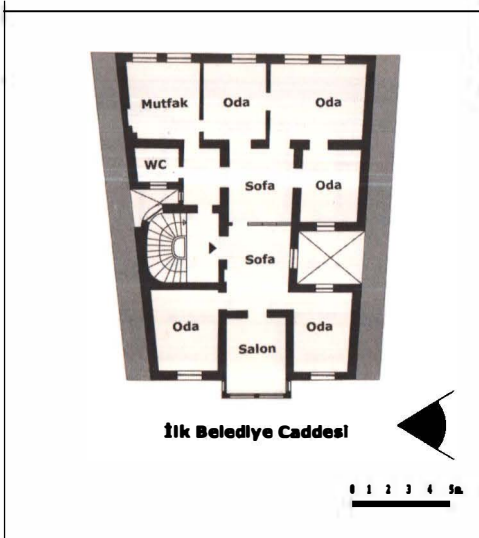
YAPIM TARİHİ : 1895 İLE 1905 ARASI

2005'TEKİ DURUMU: APARTMAN
DAİRELERİ, GİRİŞ KATI ATÖLYE, KİSMİ
YENİLEME

RÖLÖVE: D. ÖNCEL, Ç. YULA

ADRES: İLK BELEDİYE CADDESİ NO: 41

YAPIM SİSTEMİ: DUVARLAR TAŞ VE
TUĞLA, YER DÖŞEMESİ METAL KON-
STRÜKSİYON

ÖRNEK 39

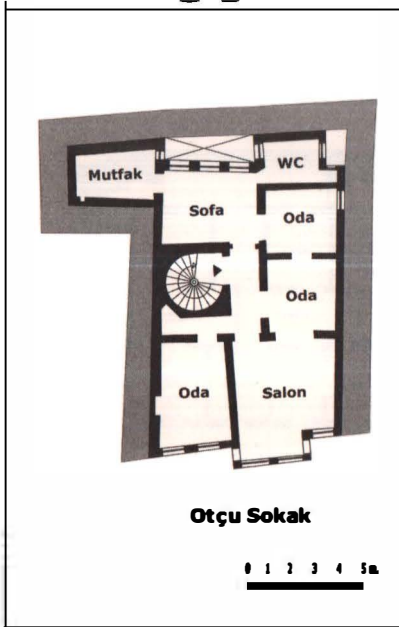
YANISSOPOULO APARTMANI

YAPIM TARİHİ : 1895 İLE 1905 ARASI

2005'TEKİ DURUMU: APARTMAN
DAİRELERİ RÖLÖVE: D. ÖNCEL, Ç.
YULA

ADRES: OTÇU SOKAK No: 5

YAPIM SİSTEMİ: DUVARLAR TAŞ VE
TUĞLA, YER DÖŞEMESİ METAL KON-
STRÜKSİYON

ÖRNEK 41

RİGO APARTMANI

YAPIM TARİHİ : 1874 İLE 1895 ARASI

2005'TEKİ DURUMU: APARTMAN

DAİRELERİ

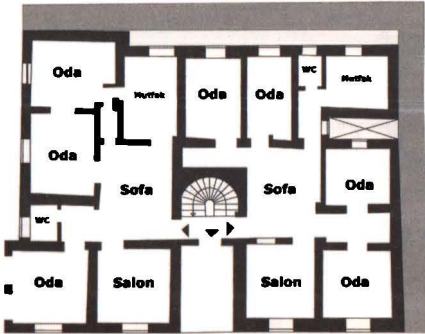
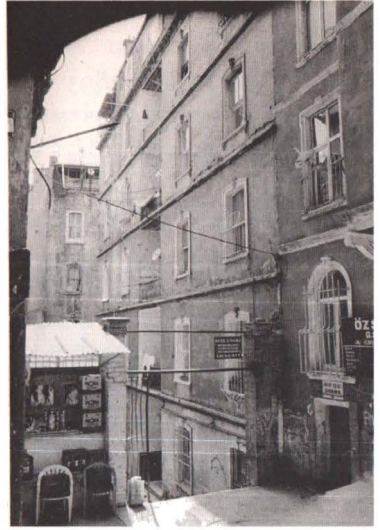
RÖLÖVE: D. ÖNCEL, Ç. YULA

ADRES: ŞAHKULU SOKAK NO: 26

YAPIM SİSTEMİ: DUVARLAR TAŞ VE

TUĞLA, YER DÖŞEMESİ METAL KON-

STRÜKSİYON

Şahkulu Çıkmaşı

0 1 2 3 4 5m

ÖRNEK 44

ROBERT APARTMANI

YAPIM TARİHİ : 1895 İLE 1905 ARASI

2005'TEKİ DURUMU: APARTMAN

DAİRELERİ, GİRİŞ KATINDA ATÖLYE VE

DÜKKÂN

RÖLÖVE: D. ÖNCEL, F. KAFESCİOĞLU

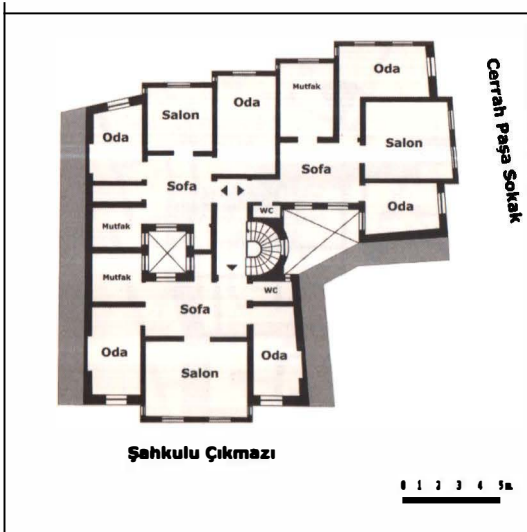
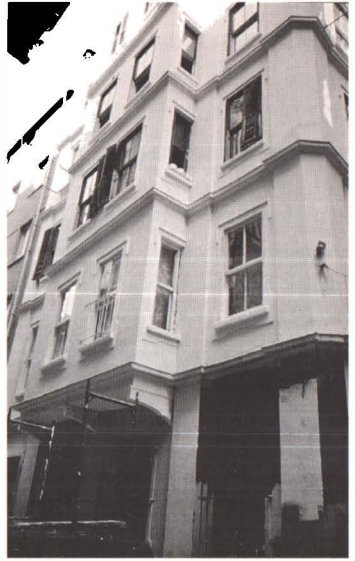
VE T. KURTEKİN

ADRES: ŞAHKULU SOKAK NO: 25

YAPIM SİSTEMİ: DUVARLAR TAŞ VE

TUĞLA, YER DÖŞEMESİ METAL KON-

STRÜKSİYON

ÖRNEK 45

LEONİDAS APARTMANI

YAPIM TARİHİ : 1895 İLE 1905 ARASI

2005'TEKİ DURUMU: APARTMAN

DAİRELERİ, GİRİŞ KATINDA DÜKKÂN

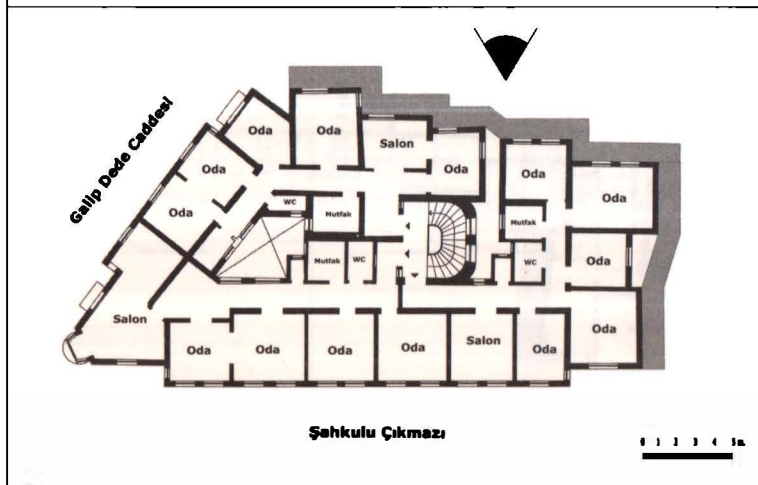
RÖLÖVE: D. ÖNCEL, Ç. YULA

ADRES: GALİP DEDE SOKAK NO: 48

YAPIM SİSTEMİ: DUVARLAR TAŞ VE

TUĞLA, YER DÖŞEMESİ METAL KON-

STRÜKSİYON

ÖRNEK 47

APERĞİ APARTMANI

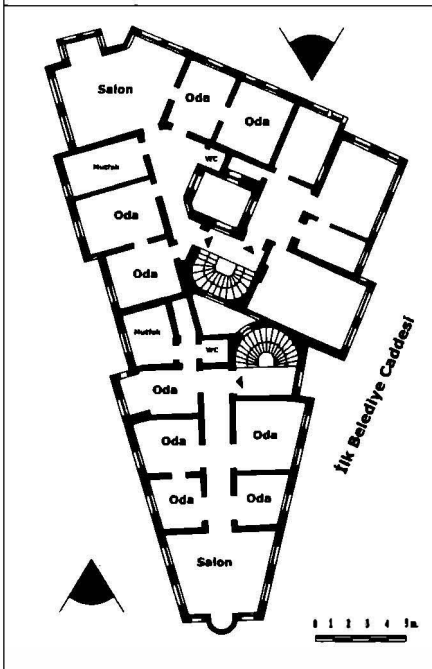
YAPIM TARİHİ : 1874 İLE 1895 ARASI

2005'TEKİ DURUMU: APARTMAN
DAİRELERİ, GİRİŞ KATINDA ATÖLYEVE
DÜKKÂN

RÖLÖVE: D. ÖNCEL, Ç. YULA, G. ÖNCEL

ADRES: İLK BELEDİYE CADDESİ No: 8-10

YAPIM SİSTEMİ: DUVARLAR TAŞ VE
TUĞLA, YER DÖŞEMESİ METAL KON-
STRÜKSİYON

ÖRNEK 48

TÜNEL APARTMANI

YAPIM TARİHİ : 1874 İLE 1895 ARASI

2005'TEKİ DURUMU: APARTMAN

DAİRELERİ

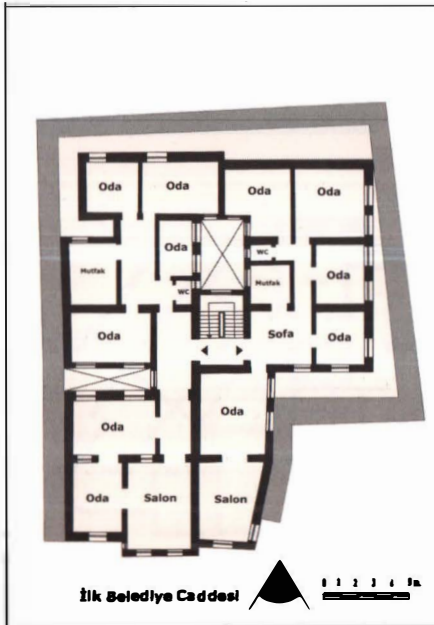
RÖLÖVE: D. ÖNCEL, Ç. YULA

ADRES: İLK BELEDİYE CADDESİ NO: 5

YAPIM SİSTEMİ: DUVARLAR TAŞ VE

TUĞLA, YER DÖŞEMESİ METAL KON-

STRÜKSİYON

ÖRNEK 49

MEHMET BEY APARTMANI

YAPIM TARİHİ : 1895 İLE 1905 ARASI

2005'TEKİ DURUMU: APARTMAN

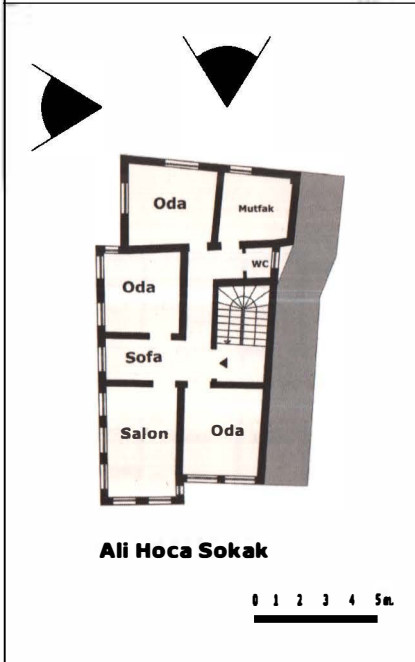
DAİRELERİ RÖLÖVE: D. ÖNCEL, Ç.YULA

ADRES: HOCA ALİ SOKAK NO: 3

YAPIM SİSTEMİ: DUVARLAR TAŞ VE

TUĞLA, YER DÖŞEMESİ METAL KON-

STRÜKSİYON

ÖRNEK 50 A

MİMİCOPOULOU APARTMANI

YAPIM TARİHİ : 1895 İLE 1905 ARASI

2005'TEKİ DURUMU: APARTMAN

DAİRELERİ, GİRİŞ KATINDA ATÖLYE VE

DÜKKÂN

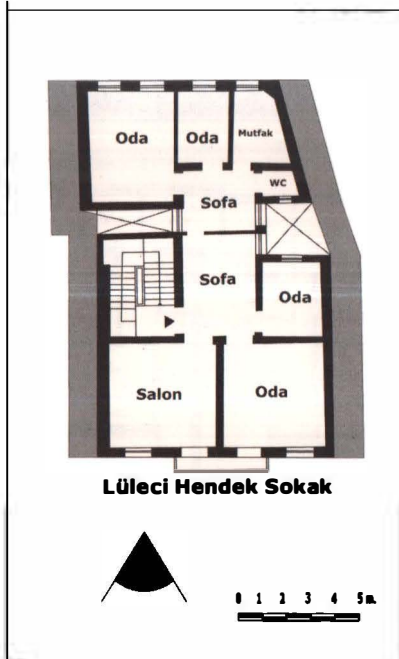
RÖLÖVE: D. ÖNCEL, Ç.YULA

ADRES: LÜLECİ HENDEK SOKAK NO: 124

YAPIM SİSTEMİ: DUVARLAR TAŞ VE

TUĞLA, YER DÖŞEMESİ METAL KON-

STRÜKSİYON

ÖRNEK 50 B

MİMİCOPOULOU APARTMANI

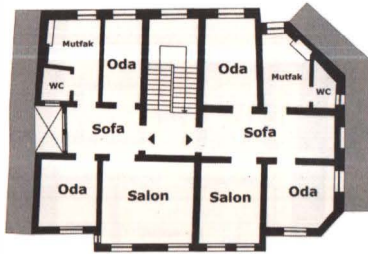
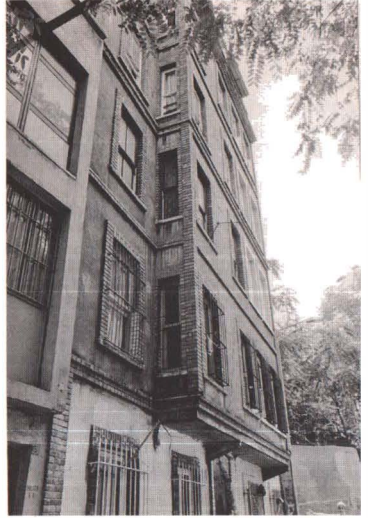
YAPIM TARİHİ : 1895 İLE 1905 ARASI

2005'TEKİ DURUMU: APARTMAN
DAİRELERİ, GİRİŞ KATINDA ATÖLYE VE
DÜKKÂN

RÖLÖVE: D. ÖNCEL, Ç.YULA

ADRES: ALİ HOCA ARALIĞI, NO: 17

YAPIM SİSTEMİ: DUVARLAR TAŞ VE
TUĞLA, YER DÖŞEMESİ METAL KON-
STRÜKSİYON

Ali Hoca Aralığı

0 1 2 3 4 5m

ÖRNEK 51

CAPOZZİ APARTMANI

YAPIM TARİHİ : 1895 İLE 1905 ARASI

2005'TEKİ DURUMU: APARTMAN

DAİRELERİ RÖLÖVE: D. ÖNCEL, A.

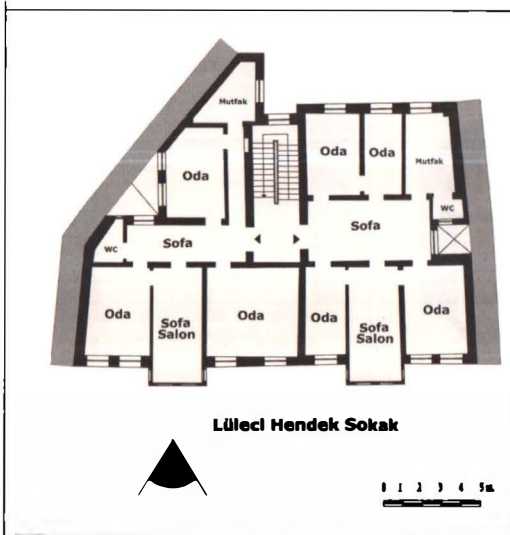
SUNALP

ADRES: LÜLEÇİ HENDEK SOKAK NO: 126

YAPIM SİSTEMİ: DUVARLAR TAŞ VE

TUĞLA, YER DÖŞEMESİ METAL KON-

STRÜKSİYON

ÖRNEK 52

CASARETTO APARTMANI

YAPIM TARİHİ : 1874 İLE 1895 ARASI

2005'TEKİ DURUMU: APARTMAN

DAİRELERİ, GİRİŞ KATINDA ATÖLYE

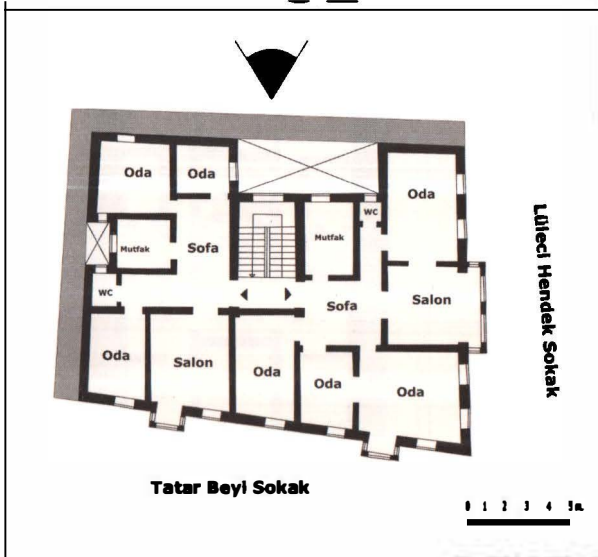
RÖLÖVE: R. KUTLUTAN

ADRES: TATARBEYİ SOKAK NO:2

YAPIM SİSTEMİ: DUVARLAR TAŞ VE

TUĞLA, YER DÖŞEMESİ METAL KON-

STRÜKSİYON

ÖRNEK 54

ZUHDİ PAŞA APARTMANI

YAPIM TARİHİ : 1895 İLE 1905 ARASI

2005'TEKİ DURUMU: APARTMAN

DAİRELERİ RÖLÖVE: D. ÖNCEL, Ç.

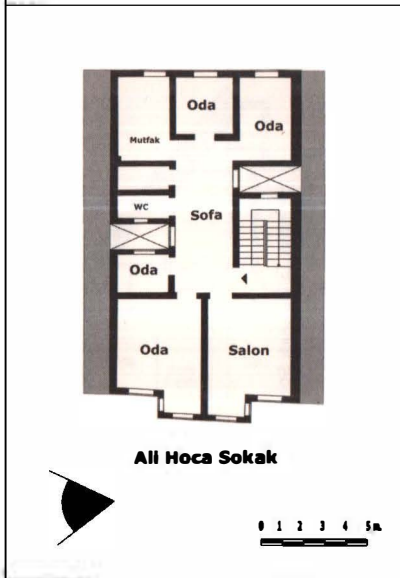
YULA

ADRES: ALİ HOCA SOKAK NO: 15

YAPIM SİSTEMİ: DUVARLAR TAŞ VE

TUĞLA, YER DÖŞEMESİ METAL KON-

STRÜKSİYON

ÖRNEK 56

FRIEDMANN APARTMANI

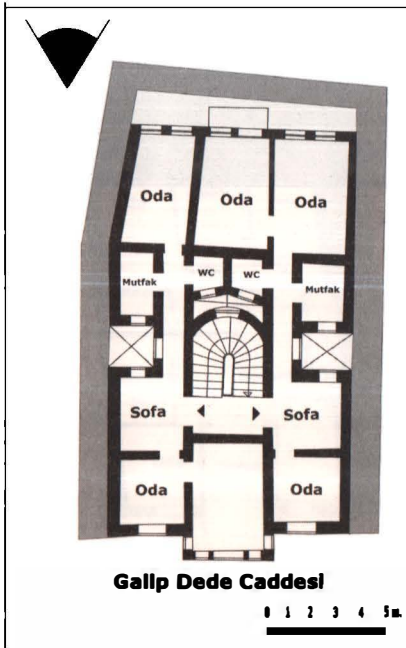
YAPIM TARİHİ : 1895 İLE 1905 ARASI

2005'TEKİ DURUMU: APARTMAN
DAİRELERİ, GİRİŞKATINDA DÜKKÂN

RÖLÖVE: -

ADRES: GALİP DEDE SOKAK NO: 149

YAPIM SİSTEMİ: DUVARLAR TAŞ VE
TUĞLA, YER DÖŞEMESİ METAL KON-
STRÜKSİYON

ÖRNEK 59

BRAUNSTEİN APARTMANI

YAPIM TARİHİ : 1874 İLE 1895 ARASI

2005'TEKİ DURUMU: APARTMAN

DAİRELERİ, GİRİŞ KATINDA ATÖLYE

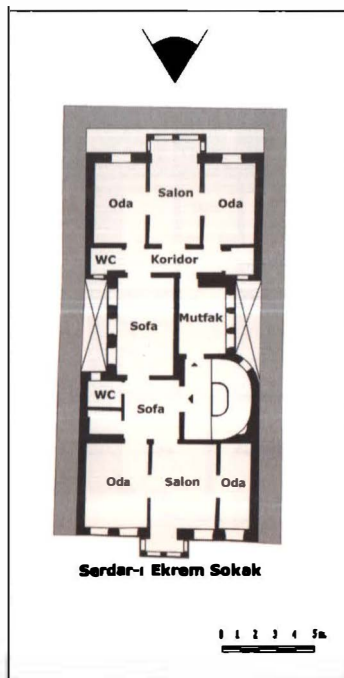
RÖLÖVE: D. ÖNCEL, Ç. YULA

ADRES: SERDAR-I EKREM SOKAK NO: 28

YAPIM SİSTEMİ: DUVARLAR TAŞ VE

TUĞLA, YER DÖŞEMESİ METAL KON-

STRÜKSİYON

ÖRNEK 62

APARTMAN

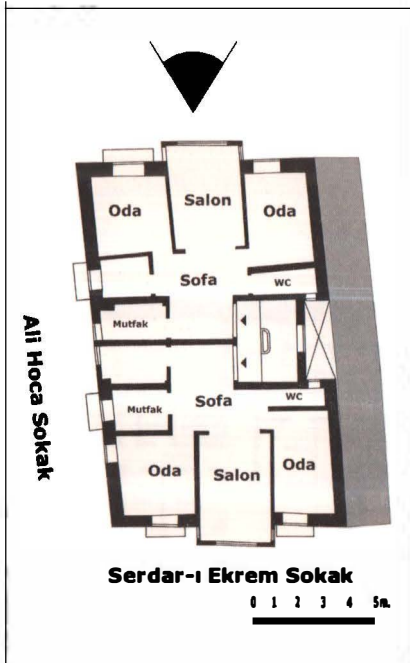
YAPIM TARİHİ : 1895 İLE 1905 ARASI

2005'TEKİ DURUMU: APARTMAN
DAİRELERİ, GİRİŞ KATINDA ATÖLYE VE
DÜKKÂN

RÖLÖVE: D. ÖNCEL, P. AĞIR N. ÇETE

ADRES: SERDAR-I EKREM SOKAK NO: 44

YAPIM SİSTEMİ: DUVARLAR TAŞ VE TUĞLA,
YER DÖŞEMESİ METAL KONSTRÜKSİYON

ÖRNEK 65

NAİB BEY(DOĞAN) APARTMANI

YAPIM TARİHİ : 1892-1893

2005'TEKİ DURUMU: APARTMAN

DAİRELERİ

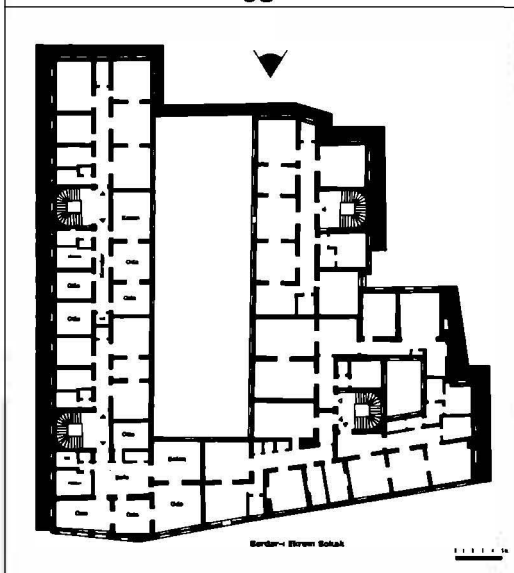
RÖLÖVE: -

ADRES: SERDAR-I EKREM SOKAK No: 56

YAPIM SİSTEMİ: DUVARLAR TAŞ VE

TUĞLA, YER DÖŞEMESİ METAL KON-

STRÜKSİYON

ÖRNEK 68

AGOSTİNİ APARTMANI

YAPIM TARİHİ : 1874 İLE 1895 ARASI

2005'TEKİ DURUMU: APARTMAN

DAİRELERİ, GİRİŞ KATINDA ATÖLYE

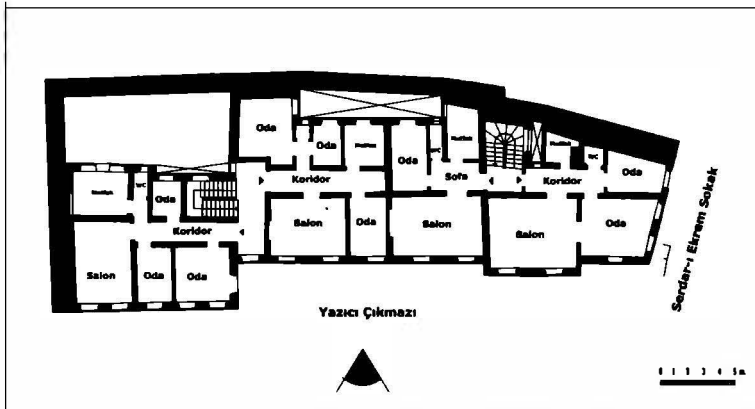
RÖLÖVE: D. ÖNCEL, Ç. YULA

ADRES: SERDAR-I EKREM SOKAK NO: 80

YAPIM SİSTEMİ: DUVARLAR TAŞ VE

TUĞLA, YER DÖŞEMESİ METAL KON-

STRÜKSİYON

ÖRNEK 70

BARNATHAN APARTMANI

YAPIM TARİHİ : 1895 İLE 1905 ARASI

2005'TEKİ DURUMU: APARTMAN

DAİRELERİ, GİRİŞ KATINDA ATÖLYE

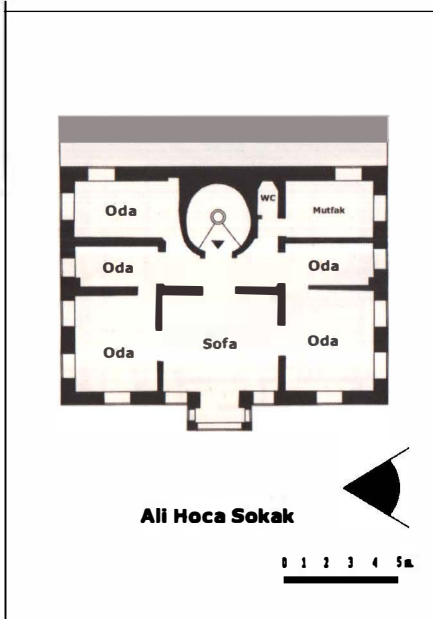
RÖLÖVE: D. ÖNCEL, Ç. YULA

ADRES: ALİ HOCA SOKAK NO: 26

YAPIM SİSTEMİ: DUVARLAR TAŞ VE

TUĞLA, YER DÖŞEMESİ METAL KON-

STRÜKSİYON

ÖRNEK 71

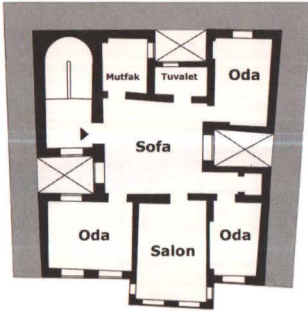
HACI SAİD APARTMANI

YAPIM TARİHİ : 1895 İLE 1905 ARASI

2005'TEKİ DURUMU: APARTMAN
DAİRELERİ, GİRİŞ KATINDA ATÖLYE
RÖLÖVE: D. ÖNCEL, Ç. YULA

ADRES: ALİ HOCA SOKAK NO: 24

YAPIM SİSTEMİ: DUVARLAR TAŞ VE
TUĞLA, YER DÖŞEMESİ METAL KON-
STRÜKSİYON

Ali Hoca Sokak

0 1 2 3 4 5m

ÖRNEK 75

KONUT

YAPIM TARİHİ : 1858 İLE 1872 ARASI

2005'TEKİ DURUMU: APARTMAN

DAİRELERİ

RÖLÖVE: D. ÖNCEL, Ç. YULA

ADRES: BALKON ÇIKMAZ NO: 4

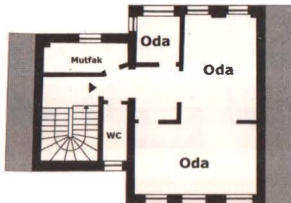
YAPIM SİSTEMİ: DUVARLAR TAŞ VE

TUĞLA, YER DÖŞEMESİ AHŞAP KON-

STRÜKSİYON

Balkon Çıkmaızı

0 1 2 3 4 5m

ÖRNEK 76

KONUT

YAPIM TARİHİ : 1858 İLE 1872 ARASI

2005'TEKİ DURUMU: APARTMAN

DAİRELERİ

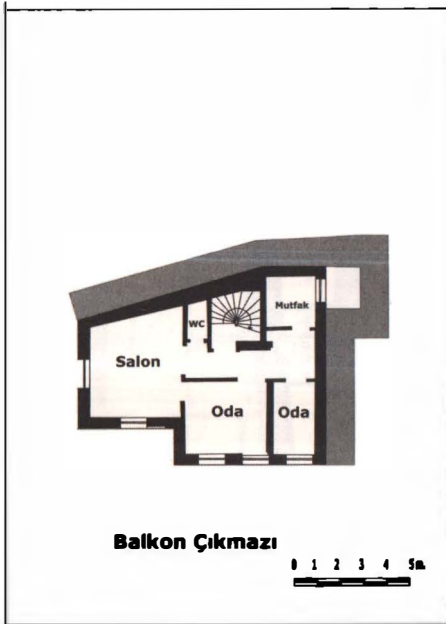
RÖLÖVE: D. ÖNCEL, Ç. YULA

ADRES: BALKON ÇIKMAZ NO: 1

YAPIM SİSTEMİ: DUVARLAR TAŞ VE

TUĞLA, YER DÖŞEMESİ AHŞAP KON-

STRÜKSİYON

ÖRNEK 78

ASSEO APARTMANI

YAPIM TARİHİ : 1874 İLE 1895 ARASI

2005'TEKİ DURUMU: APARTMAN

DAİRELERİ, GİRİŞ KATINDA ATÖLYE

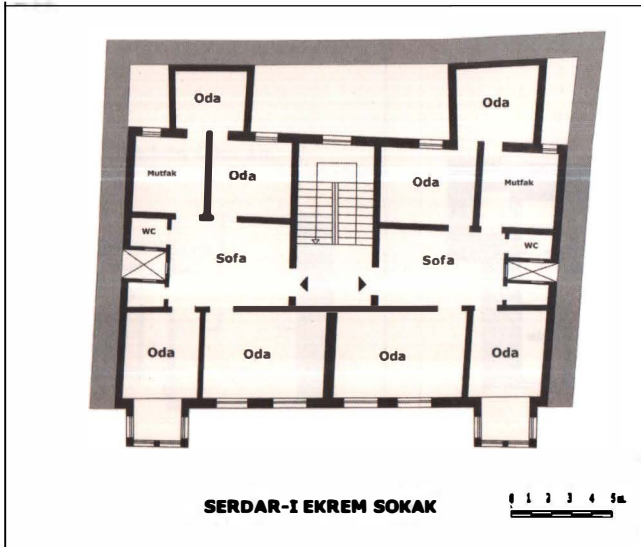
RÖLÖVE: D. ÖNCEL

ADRES: SERDAR-I EKREM SOKAK NO: 23

YAPIM SİSTEMİ: DUVARLAR TAŞ VE

TUĞLA, YER DÖŞEMESİ METAL KON-

STRÜKSİYON

ÖRNEK 79

İZZETTİN APARTMANI

YAPIM TARİHİ : 1874 İLE 1895 ARASI

2005'TEKİ DURUMU: APARTMAN

DAİRELERİ, GİRİŞ KATINDA ATÖLYE

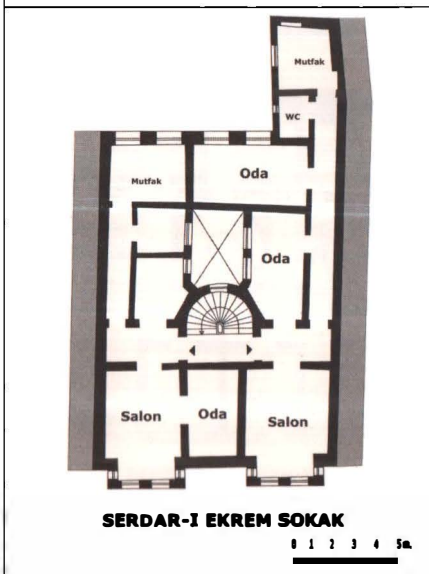
RÖLÖVE: D. ÖNCEL, Ç. YULA

ADRES: SERDAR-I EKREM SOKAK NO: 32

YAPIM SİSTEMİ: DUVARLAR TAŞ VE

TUĞLA, YER DÖŞEMESİ METAL KON-

STRÜKSİYON

ÖRNEK 80

DİKEOS APARTMANI

YAPIM TARİHİ : 1895 İLE 1905 ARASI

2005'TEKİ DURUMU: APARTMAN

DAİRELERİ, GİRİŞ KATINDA ATÖLYE

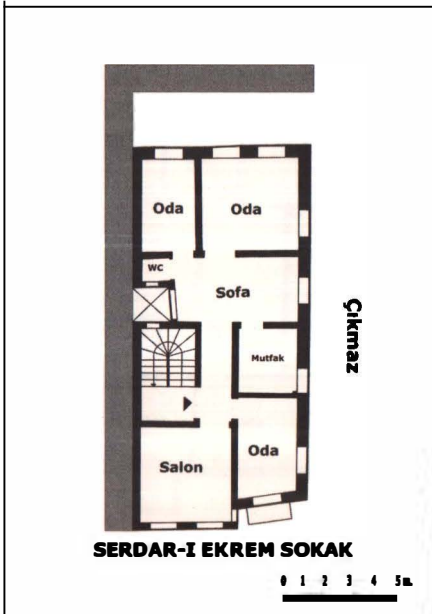
RÖLÖVE: D. ÖNCEL, S. İNSEL

ADRES: SERDAR-I EKREM SOKAK No: 63

YAPIM SİSTEMİ: DUVARLAR TAŞ VE

TUĞLA, YER DÖŞEMESİ METAL KON-

STRÜKSİYON

ÖRNEK 81

DİKEOS APARTMANI

YAPIM TARİHİ : 1895 İLE 1905 ARASI

2005'TEKİ DURUMU: APARTMAN

DAİRELERİ

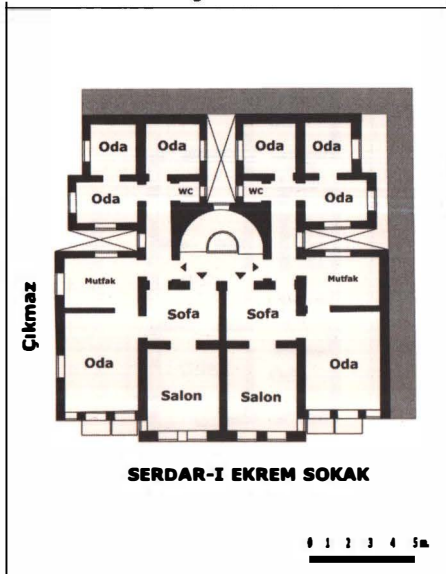
RÖLÖVE: D. ÖNCEL

ADRES: SERDAR-I EKREM SOKAK No: 73

YAPIM SİSTEMİ: DUVARLAR TAŞ VE

TUĞLA, YER DÖŞEMESİ METAL KON-

STRÜKSİYON

ÖRNEK 83

APARTMAN

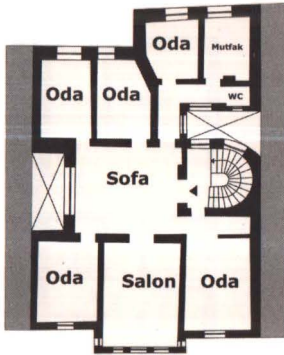
YAPIM TARİHİ : 1895 İLE 1905 ARASI

2005'TEKİ DURUMU: APARTMAN
DAİRELERİ, GİRİŞ KATINDA ATÖLYE,
YENİLEME

RÖLÖVE: R. ÖTÜNÇ

ADRES: SERASKER ÇIKMAZI No: 5

YAPIM SİSTEMİ: DUVARLAR TAŞ VE
TUĞLA, YER DÖŞEMESİ METAL KON-
STRÜKSİYON

Serasker Çıkmaşı

0 1 2 3 4 5m

ÖRNEK 84

KONUT

YAPIM TARİHİ : 1895 İLE 1905 ARASI

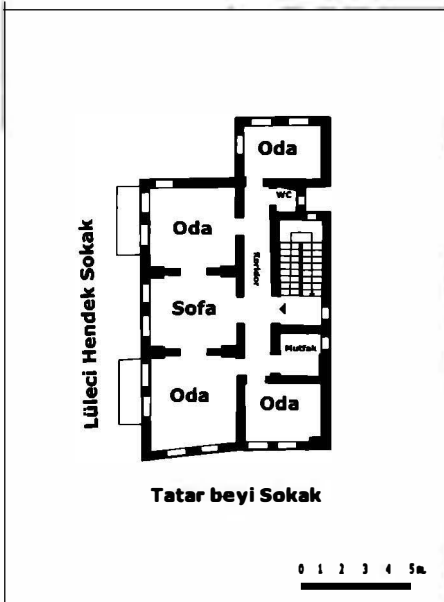
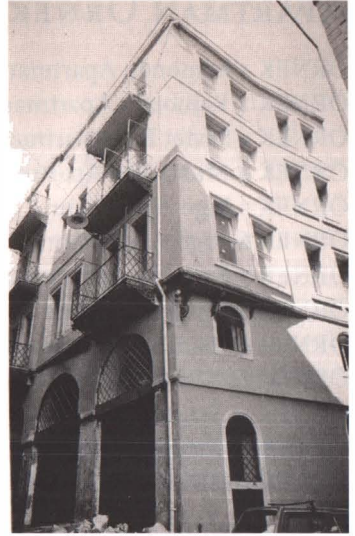
2005'TEKİ DURUMU: APARTMAN

DAİRELERİ RÖLÖVE: D. ÖNCEL

ADRES: TATARBEYİ SOKAK NO: 1

YAPIM SİSTEMİ: DUVARLAR TAŞ VE

TUĞLA, YER DÖŞEMESİ METAL KONSTRÜKSİYON

APARTMAN ÖRNEKLERİ LİSTESİ'

- ÖRNEK 1 Kamondo Apartmanı
- ÖRNEK 2 Kamondo Apartmanı
- ÖRNEK 3 Savfet Bey Apartmanı
- ÖRNEK 4 Musta Bey Apartmanı
- ÖRNEK 5 Rigo Apartmanı
- ÖRNEK 6 Rigo Apartmanı
- ÖRNEK 7 Faik Bey Apartmanı
- ÖRNEK 8 PlytasApartmanı
- ÖRNEK 9 Rauf Bey Apartmanı
- ÖRNEK 10 Urbach Apartmanı
- ÖRNEK 11 Schorr Apartmanı
- ÖRNEK 12 Petraki Apartmanı
- ÖRNEK 13 Sinator Apartmanı
- ÖRNEK 14 Konut
- ÖRNEK 15 Kelsen Apartmanı
- ÖRNEK 16 Sadık Paşa Apartmanı
- ÖRNEK 17 Kamadjian Apartmanı
- ÖRNEK 18 Manukian Apartmanı
- ÖRNEK 19 Feldmann Apartmanı
- ÖRNEK 20 Şirvani Arif Bey Apartmanı
- ÖRNEK 21 Şirvani Ali Bey Apartmanı
- ÖRNEK 22 Hacı Mahmut Bey Apartmanı
- ÖRNEK 23 Şeyh Talat Efendi Apartmanı
- ÖRNEK 24 Barnathan Apartmanı
- ÖRNEK 25 Pekmezian Apartmanı
- ÖRNEK 26 Essayan Apartmanı
- ÖRNEK 27 Şevket Bey Apartmanı
- ÖRNEK 28 Mazza Apartmanı
- ÖRNEK 29 Zeki Paşa Apartmanı
- ÖRNEK 30 Cuppa Apartmanı
- ÖRNEK 31 Selim Bey Apartmanı

- ÖRNEK 32 Konut
ÖRNEK 33 Fait Apartmanı
ÖRNEK 34 Triandefilides Apartmanı
ÖRNEK 35 Rigo Apartmanı
ÖRNEK 36 Chrissostomos Apartmanı
ÖRNEK 37 Bagdatlian Apartmanı
ÖRNEK 38 Bagdatlian Apartmanı
ÖRNEK 39 Yanissopoulo Apartmanı
ÖRNEK 40 Rigo Apartmanı
ÖRNEK 41 Rigo Apartmanı
ÖRNEK 42 Barnathan Apartmanı
ÖRNEK 43 Mehmet Bey Apartmanı
ÖRNEK 44 Robert Apartmanı
ÖRNEK 45 Leonidas Apartmanı
ÖRNEK 46 Ali Behçet Apartmanı
ÖRNEK 47 Apergi Apartmanı
ÖRNEK 48 Tünel Apartmanı
ÖRNEK 49 Mehmet Bey Apartmanı
ÖRNEK 50 A Mimicopoulo Apartmanı
ÖRNEK 50 B Mimicopoulo Apartmanı
ÖRNEK 51 Capozzi Apartmanı
ÖRNEK 52 Casaretto Apartmanı
ÖRNEK 53 Petraki Kalfa Apartmanı
ÖRNEK 54 Zuhdi Paşa Apartmanı
ÖRNEK 55 Papazian Apartmanı
ÖRNEK 56 Friedmann Apartmanı
ÖRNEK 57 Hacı Said Bey Apartmanı
ÖRNEK 58 Konut
ÖRNEK 59 Braunstein Apartmanı
ÖRNEK 60 Kamondo Apartmanı
ÖRNEK 61 A. Kastro Apartmanı
ÖRNEK 62 Apartman
ÖRNEK 63 Konvopoulos Apartmanı

ÖRNEK 64 Apartman
ÖRNEK 65 Naib Bey(Doğan) Apartmanı
ÖRNEK 66 Karlo Amanchieh Apartmanı
ÖRNEK 67 Dikeos Apartmanı
ÖRNEK 68 Agostini Apartmanı
ÖRNEK 69 Marketto Apartmanı
ÖRNEK 70 Barnathan Apartmanı
ÖRNEK 71 Hacı Said Apartmanı
ÖRNEK 72 Apartman
ÖRNEK 73 Namık Paşa Apartmanı
ÖRNEK 74 Durani Apartmanı
ÖRNEK 75 Konut
ÖRNEK 76 Konut
ÖRNEK 77 Metritikas Apartmanı
ÖRNEK 78 Asseo Apartmanı
ÖRNEK 79 İzzettin Apartmanı
ÖRNEK 80 Dikeos Apartmanı
ÖRNEK 81 Dikeos Apartmanı
ÖRNEK 82 Hacı Said Apartmanı
ÖRNEK 83 Apartman
ÖRNEK 84 Konut

ı Apartman isimleri 1905 tarihli Goad planlarından alınmıştır.

Dizin

Ab

Abdülhamid II 236; Hattı 62
 Adamantides, Victor 315
 Adamantidis, Petraki 315
 Adams, Henry Percy 30
 Agostini Apartmanı 234
 Ahmet Efendi Apartmanı 238
 Ahmet Vefik Efendi 32
 Ali Behdjed Apartmanı 232
 Ali Efendi 55
 Ali Rıza Bey 54
 Alman Elçiliği Yazlık Konutu 309
 Alman Hışnesi 309; Sinagogu 309
 Alman-İsviçre Okulu 231
 Altıncı Daire Belediyesi 13-15, 18, 34, 61, 115, 126,
 135, 150, 212, 223, 227, 292, 325, 345
 Amancieh Apartmanı 315
 Amancieh, A. 315
 Amancieh, Carlo 234, 315
 Araydizade Ali Bey 56
 Aronco, Raimondo d' 309
 Artin Efendi Dadian 56, 61
 Asseo Ailesi 228, 229; Apartmanı 234

Ba

Babıâli 54, 61, 63, 65
 Bagdatlian Ohannes 233; Apartmanı 233, 238
 Balyan, Levon 313
 Balyan, Sarkis 313
 Balyan, Simon 313
 Balzac, Leontine de 236
 Barborini, Giovanni Batista 18, 309
 Barker 99, 100
 Barnathan Apartmanı 182, 184, 185, 207, 238;
 Ailesi 152
 Bekâr Hanı 148,
 Belediye Sarayı 28, 49, 50, 56; Balosu 224,
 Belezikchi, P. 15
 Bereket Han 25
 Bereketzade Çarşmesi 23, 27

Bizans Derneği (Cercle Byzantin) 223,
 Borsa 30, 32
 Bourgeois 309
 Braunstein Apartmanı 178, 192, 194-195, 234
 Bursa Otel (Hotel de Brousse) 230
 Büyük Topçu Kışlası 38
 Byzantis Gazetesi

Ca

Caméré, M. 56,
 Camondo, M. Le Compte 51; Ailesi 52, 152; Apart-
 manı 53, 191, 234, 238
 Casaretto Apartmanı 174-175, 191, 235; Ailesi 228,
 229
 Chefket Bey Apartmanı 182, 184, 196, 324
 Cheik Talat Effendi Apartmanı 182, 184, 238
 Chirismaki Efendi, Zographos 56, 59
 Chrysidis Bey 58,
 Cité Française 60
 Concordia Tiyatrosu 226
 Constantinides, M. 224
 Coulouthros, Georges 315
 Cuppa Ailesi 228-229, 315-316; Apartmanı 257,
 315, 317
 Cuppa, Gregoire 316
 Cuppa, Pelopidas 315, 317

De

Décoration Mağazası 225
 Derviş Paşa 32,
 Dikeos Apartmanı 177-178, 234
 Djivan Apartmanı 317
 Doğan (Naib Bey) Apartmanı 166, 178-179, 198,
 236-237, 249
 Duparchy, M. 56,
 Durand, E. 44

Eb

Ebniye Nizamnameleri 13, 147, 246
 Eramian C. 15,
 Essayan Apartmanı 79, 185, 315, 317, 318; Ailesi
 152, 229, 317
 Essayan, Edouard 317
 Evrensel Yahudi Birliği 244

Na	Naum Tiyatrosu 226, Naum, M. M. 15, Nersessianne Apartmanı 233	Société Générale 51, St. Benoit Hastanesi 47; Kilisesi 40; Manastırı 40, 47 St. George Avusturya Okulu 231	
Os	Osmanlı Bankası (Banque Impériale Ottomane) 51, 224, 228 Ostoya G. de 8, 16, 99, 151	St. Paul Manastırı 117 St. Pierre Hanı 107; Kilisesi 23; Koleji 136, 231 Stampa, Giorgio 309 Stolpe 10 Sultan Kasrı 38	
Pa	Papazian Apartmanı 315, 317 Papazian, Agop 315, 317 Pekmezian Ailesi 320; Apartmanı 79, 84, 182, 185, 315, 318 Pekmezian, A. 315, 319 Pertev Efendi 61, Petraki Apartmanı 315 Ploue Markizi (Madame la Marquise de Ploue) 224 Podesta'nın Sarayı 23, 106, 111, 115, 117 Psalty Mağazası 225, 230	Şehremaneti 12, 54 Şevket Bey Apartmanı 79 Şeyh Talat Efendi Apartmanı 79 Şişhane Meydanı 49, 68	Şe
Ra	Rauf Bey Apartmanı 86, Rigo Ailesi 152, 228, 229; Apartmanı 86-88, 177, 179, 191, 212, 238, 248 Robertson 99 Rodos Oteli (Hotel de Rodosto) 230 Rossi Pazarı (Bazaar de Rossi) 230	Taib Efendi 55 Teutonia Klübü (Club Teutonia) 55-57, 223, 309 Ticaret Yıllığı (Annuaire Oriental) 66-67, 230, 309-312, 314-315 Tophane Meydanı 36, 41, 43; Rahatı 36, 38 Triandaphilides, Antoine 315, 317 Triandaphilides Ailesi 319; Apartmanı 182, 185, 315 Trocadero Tiyatrosu 226, Tünel Meydanı 150, 209-210, 230	Ta
Sa	Saffet Bey Apartmanı 87-88, 191, 238 Said Halim Paşa Yalısı 315 Sakız Efendi (Ohanes Efendi) 55-56 Salahaddin Bey 51 Salih Bey 53 Santa Maria Draperie Hanı 309; Kilisesi 309 Schorr Apartmanı 82, 85 Selanik Oteli (Hotel Salonique) 230 Selim Efendi Apartmanı 324 Semprini, Guglielmo 309 Serpos (Serpuş) Hanı 108, 110 Simon Bey, Mahsoud 56 Smith, William James 309 Societa Operaja 223,	Urbach Apartmanı 86, 197, 215 Vallaury, Alexandre 309, 312 Varlık Vergisi 193 Yannissopoulou, Alex 231 Yannissopoulou Apartmanı 232; Hanı 232 Yousouf İzzeddin Efendi 228-229, 234 Yunan Edebiyat Derneği 224 Zacharoff Apartmanı 174, 175 Zarifi, G. 51	Ur Va Ya Za

Apartmanlar, birçok ailenin bir arada yaşadığı konutlar olarak geleneksel Osmanlı evinin gelişim süreci içinde ciddi bir kopuşun örnekleri olarak görülmüşlerdir. Gerçekten de bu konutlar, bahçe içinde ahşap konaklara ilk bakışta hiç benzemezler. Çok katlıdır, sıkışık kıvrımlı dar sokaklarda yükselirler, kimi zaman karanlık iç mekânlara sahiptirler, bahçeleri yoktur ama geniş teras çatıları vardır. Çoğu sokağa veya caddeye yönelmiştir, ama manzara imkânı varsa ondan da yararlanmayı ihmal etmezler. Bilinen ve çoğu zaman kabul gören anlayışa göre ilk apartmanlar batı mimarisinden model transferi ile açıklanır ve geleneksel Osmanlı konutundan da bu nedenle ayrı tutulur. Ancak hiç kuşkusuz İstanbul'da konutlarda süregelen yaşam biçimlerini de sadece konaklar yansıtmamaktadır. Birçok kültürün yüzyıllarca bir arada yaşadığı bu şehirde çok zengin bir konut birikimi olduğu açıktır. Ayrıca apartmanların ilk örneklerinin yapıldığı 19. yüzyılın ikinci yarısının, kent ve mekân algısında değişimlerin yaşandığı, yaşam biçimlerinde ilginç dönüşümlerin izlendiği bir süreç olduğu düşünüldüğünde, bu konut yapılarının daha detaylı bir incelemeyi hak ettiği ortadadır. Derin Öncel, *Apartman*'da Galata'da belirli bir alanda ve süreçte yapılan ilk örnekler olarak tanımladığı binalardan yola çıkarak ve hiçbirini bulduğu "yer" ve dönemin dinamiklerinden ayrı değerlendirmeyerek, bu "yeni" konut tipini tanımaya çalışıyor. Apartmanlarda süregelen yaşam biçimine Osmanlı toplumunun

nasıl uyum sağladığını, bu yeni yaşam pratiğine hangi süreçlerden geçilerek geldiğini sorguluyor. Genel kabullerin dışına çıkarak apartmanları Osmanlı konut kültürünün gelişiminde önemli bir evrenin örnekleri olarak görüyor ve kısa bir zamanda İstanbul'un birçok mahallesinde inşa edilecek olan bu yapılar üzerine daha çok araştırma yapılmadan 20. yüzyıl konutunun sağlıklı incelenemeyeceğini savunuyor. Derin Öncel, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nde öğretim üyesi. 19. yüzyıl Beyoğlu bölgesi kent morfolojisi ve Osmanlı konutu mekân organizasyonu üzerine makaleleri var.

İNSAN VE TOPLUM Dizisi

KitapYAYINEVİ

Institut Français
d'Etudes Anatoliennes

FRANSIZ ANADOLU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
İLE KİTAP YAYINEVİ'NİN ORTAK YAYINIDIR.

ISBN 978-605-105-053-9

9 786051 050539

